MARGUERITE YOURCENAR

UNIVERS

labirintul lumii

ce?-eternitatea

Editura UNIVERS © București, 1993

Coperta de MIHAI MĂNESCU

Redactor: LYDIA TOCARIU

MARGUERITE YOURCENAR

Ce? — Eternitatea

© Editions Gallimard, 1988

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS

MARGUERITE YOURCENAR
—membră a Academiei franceze—

Labirintul lumii

III

CE?-ETERNITATEA

În românește de Angela CISMAȘ

ISBN 973-34-0240-0

Viaţa de zi cu zi

MICHEL e singur. La drept vorbind, totdeauna a fost așa. Cu excepția anilor cînd era mic copil, poate, cu toate că sora lui, Gabrielle, cea pe care-o vedem alături de el în vechile fotografii de familie, a murit de timpuriu, iar atunci cînd el a rupt-o definitiv cu ai lui, sora mezină, cea care o înlocuise pe Gabrielle, nu era decît un copil. Singur, cu excepția cîtorva rare clipe plăcute, petrecute alături de tatăl lui, dar aproape furișîndu-se de privirile mamei sale, care nu și-a iubit niciodată nici soțul, nici băiatul. Singur și-odinioară, cu cele două soții, timp împărțit între plăcere și certuri, cu cea dintîi, și-ntr-o tandrețe uneori dulce-acrișoară cu cea de-a doua (e prea sincer pentru a privi altfel relațiile dintre ei, chiar și în plin doliu). Singur alături de fiul lui din prima căsătorie, un băiat închis în el, pe care nu-l vede decît rareori, și pe care poate că a făcut rău lăsîndu-l să fie crescut departe de el, de către niște bunici aiuriți. Singur alături de copila aceasta, care n-are decît două luni și pe care se duce s-o vadă conștiincios dimineața și seara, stînd acolo în timp ce e îmbăiată, informîndu-se de mesele și de scaunele ei, dar fetița nu-i încă decît un mic animal pe care împrejurările i l-au pus în brațe, și la care nu are încă motive să țină. Singur, pe vremuri, alături de tînăra lui metresă englezoaică pentru care a dezertat și a fugit din Franța, dar despre ale cărei îmbrățișări n-a știut niciodată cît erau de mincinoase. Singur alături de puținii lui prieteni bărbați, de care deseori s-a simțit manipulat spre un scop oarecare, uneori înșelat, și-o dată chiar cu iscusință trădat. Singur în diversele colegii sau uni-

versități laice ori ba, unde ai lui au ținut să-l trimită, și unde pentru prima oară s-a putut convinge de mediocritatea odraslelor de familie bună, îndrumate de către cuvioșii călugări într-ale latinei și ipocriziei decente, iar de către profesorii laici neîndrumate în nimic. Singur în armată, în ciuda cumsecădeniei cu care sînt atît de des dăruiți cei din popor, pe care uniforma nu izbutește s-o înlăture pe de-a-ntregul, dar camarazii de dormitor nu-ți pot fi prieteni. Și tot singur prin cîrciumele marinărești din Liverpool ori Amsterdam, a căror veselie aspră mai primea uneori capriciile și exigențele femeii de moment. Iar în această lună august a lui 1903, în camera sa de la etajul doi al castelului Mont-Noir, unde în patru ani l-au adus două văduvii venite una după alta, Michel e nici mai mult nici mai puțin singur, singur și-atîta tot.

FIREȘTE, bătrîna moștenitoare domnește la etajul întîi, în „încăperile cele frumoase", unde ținea sfat cu notarii ei, dominate din înaltul lui și contrastînd cu mobilierul baroc, de un crucifix, dimpreună cu agheasmatarul și crenguța de merișor, nelipsit aproape din casele acestor creștini burghezi, care totuși nu știu să se roage. Casa asta mare ce nu are decît doi „stăpîni", colcăie de servitori, simpli roboți pe care-i știi după numele mic și pe care-i cunoști cel mult după trăsăturile feței, dar mai cu seamă îi deosebești după treaba pe care o fac sau ar trebui s-o facă. Totuși, stăpînii țin îndeajuns de mult la ei ca să nu-i dea afară decît în cazuri grave ; ocupațiile lor sînt pe viață ; uneori chiar ereditare.

În vîrful ierarhiei, tronează slujnica moștenitoarei, Mélanie, care ține cheile, la alè cărei spuse Doamna își pleacă urechea, și de care toți se feresc ca de ciumă. Azalie, infirmiera expertă în puericultură, pe care Michel a angajat-o atunci cînd tînăra lui soție a luat hotărîrea să vină la Bruxelles ca să nască, deoarece ar fi fost aproape de surorile ei, a consimțit să-și petreacă vara la Mont-Noir ca s-o instruiască pe Barbe, came-

rista moartei odinioară, iar acum promovată la rangul de bonă de copil. Aceste două persoane, slujite de servitorimea casei, locuiesc împreună cu micuța în camera cea mare, ovală, din turn, fantezie gotică a acestui castel de pe vremea lui Ludovic-Filip, la același nivel cu odăile moștenitoarei, care niciodată nu se duce să le vadă, după cum niciodată nu cere să-i fie adus copilul. Asupra celorlalți servitori mă voi opri atunci cînd micuța îi va cunoaște.

Preotul din sat e un om de treabă căruia-i place să mănînce și care e poftit la masă dumineca. N-are în repertoriu decît vreo trei-patru predici, pe care le-a tocit la seminar și care-i plictisesc pe enoriași, deoarece în ele nu-i vorba decît de teologie, afară de clipa cînd Părintele, ca să-și trezească ascultătorii, strecoară cîte-o săgeată împotriva Republicii. Aluatul din care e plămădit preotul cel de treabă nu-i al unui sfînt, iar Michel se numără printre acei necredincioși pretențioși, care-ar vrea ca fiece față bisericească să fie un sfînt. Într-o bună zi (eram prea mică pe-atunci ca să-mi amintesc de acest incident, pe care Michel mi l-a povestit mai pe urmă), fulgerul a căzut pe biserica din sat în timpul liturghiei celei mari, la puțin după ce fusese înălțat potirul cu sfînta împărtășanie. Credincioșii au luat-o la sănătoasa, temîndu-se ca biserica să nu ia foc. Preotul, prăbușit în jilțul rezervat episcopului, cînd se află în vizită, cere, ca să-și vină în fire, un pahar din vinul de împărtășanie.

— Părinte, spuse Michel cu gravitate, ar fi fost o moarte tare frumoasă.

Preotul îl privește, năucit. Să mori ținînd în mîini potirul sfintei cuminecături, n-ar fi însemnat nimic pentru el.

ȘI TOTUȘI, de la un om al Bisericii i-a venit lui Michel, în timpul acelei veri posomorîte, puțină căldură omenească. A devenit unul dintre intimii starețului de la Mont-des-Cats. Cei doi petrec mult timp împreună, în biroul starețului, fumînd. Trapistul acesta a trăit

multă vreme în ceea ce, în termeni ecleziastici, se numește lumea mireană ; a luat parte, ca ofițer, la războiul din Șaptezeci. Evocă plin de vervă ordinele, contraordinele și dezordinele care au dus la Sedan ; lucruri în legătură cu care Michel, mai tînăr cu cîțiva ani decît el, nu-și amintește, ci doar despre indignarea lui de școlar revoltat la vestea executării în masă a comunarzilor și a exilării în Noua-Caledonie a Louisei Michel și a lui Rochefort. Fapte pe care fără îndoială că starețul le-a aprobat. Dar ar fi cu totul și cu totul zadarnic să se înfrunte în privința unor crime prostești, săvîrșite în urmă cu treizeci de ani ; evenimentele politice care ne umplu de oroare și sînt cît pe ce să ne tîrască după tăvălugul lor se succed și se anulează ca brizanții pe-o plajă. În cele din urmă ajungi să-ți dai seama că-i vorba de însuși ritmul vieții.

Dar să trecem la considerații mai personale. Michel se spovedește stînd pe marginea mesei, fără să-și stingă țigara. La drept vorbind, se povestește mai curînd decît se spovedește. În trecutul lui au rămas unele puncte obscure, pe care un altul le va putea lămuri, poate, mai bine decît el. Numai că acest altul e un preot. Starețul îi dă dezlegarea, fără a-l sili la niște penitențe la care știe foarte bine că vizitatorul său nu se va supune. Și-apoi, parcă există vreo legătură între cele cîteva formule latinești și lumea aceea de acte, de senzații, de dorințe satisfăcute sau nesatisfăcute pe care Michel își dă foarte bine seama că le-a simplificat grosolan, împroșcîndu-le prin cuvintele lui ? Stingherit, realizează inevitabila, falsa postură dintre un catolic credincios, și cu atît mai mult un preot, și un necredincios, pe care tradiții de familie sau de botez îl leagă de catolicism, dar care niciodată n-a crezut, ba chiar niciodată nu și-a dat osteneala să se întrebe de cumva crede ori ba. E o frecventă greșeală din partea catolicilor credincioși să și-l închipuie pe necredincios sub chipul unui om anxios, descumpănit, ori căutînd zadarnic în afara lui un punct de sprijin. Contrariul e mai curînd

adevărat. Stareţul face şi el intrucîtva aceeaşi greşeală. Ar voi să tragă folos de pe urma acestei descumpăniri a văduvului (pe care de altminteri o exagerează) pentru a-l îndrepta întru Dumnezeu, aşa cum îl concepe el pe Dumnezeu. Convingerea, în Franţa, ia deseori forma aproape obscenă a pariului pascalian : „Ce ai de pierdut ? De vreme ce sîntem de partea adevărului, n-ai decît de cîştigat aflîndu-te de partea cea bună". Michel scuipă în sinea lui pe genul acesta de argumente şi îl revoltă încă şi mai mult sfatul ca, la fiecare douăzeci şi patru de ore, să acorde o clipă practicilor religioase, prelugindu-le din zi în zi cu ceva mai mult.

— Prin urmare, Părinte, ajungi credincios aşa cum ajungi beţiv ?

— Fără îndoială, răspunde stareţul, pe care comparaţia nu-l sperie.

Michel îşi răreşte oarecum vizitele la mănăstirea Mont-des-Cats. Dar continua să-i placă urcuşul acela un pic cam abrupt, tăpşanul de pămînt bătătorit, înconjurat de grîne şi de pădure, la marginea căruia o cîrciumioară punea o notă omenească şi de pe care dominai de sus zările netede. Călugării trapişti, semănînd între ei, judecînd după rantiile lor cu glugă, lucrau pe ogoare, mulgeau vacile, călăuzeau cu paşi înceţi la muncile cîmpului caii masivi, bine ţesălaţi. Michel îi pizmuieşte pentru faptul că respectă între ei regula tăcerii, care doar ea singură şi înlătură dintre oameni (şi cu atît mai mult dintre bărbaţi şi femei) cele mai multe gîlcevi. În clipele cînd viaţa pare deşertăciune şi absurd de complicată, Michel îşi spune că aici e locul unde un om scîrbit de toate ar putea trăi şi muri în pace, chiar dacă în el nu se află nici urmă din ceea ce în mediul lui se numeşte „Chemare religioasă", şi nici o înclinare să creadă în aşa ceva. Un trapist care vîntură bălegarul cu furca învăţă ceea ce în altă parte este demonstrat de numiţii *sadhu* şi Cei care se leapădă. Curios lucru, unul dintre bărbaţii pe care i-am iubit cel mai mult mi-a spus de mai multe ori, în acelaşi loc, acelaşi lucru. Dacă nu mă înşel, nici unul nici celălalt n-ar fi stat aici mai mult

de-o săptămînă, nu mai mult decît tînărul Montherlant, care s-a simțit atras, nu știu de ce, de zîmbetul plăcut al unui frate care mîna o pereche de cai frumoși de plug și-a fost cît pe ce să treacă de poarta cea mare de căruțe și să pătrundă între zidurile mănăstirii.

Odată sosite timpurile cînd mănăstirile, amenințate de radicalismul tătucului Combes, s-au repliat spre străinătate, sau cel puțin au achiziționat proprietăți ce le-ar fi îngăduit să se refugieze acolo, trapiștii au luat hotărîrea să-și găsească un adăpost de cealaltă parte a frontierei, nelăsînd în urmă-le decît cîțiva călugări, ca să păzească locurile. Au plecat într-adevăr sau n-au plecat ? Pînă și o întrebare atît de simplă, care nu pretinde decît un „da" sau un „nu", nu capătă totdeauna un răspuns categoric. Am citit cîteva cărți despre criza Congregațiilor în Franța ; toate mai mult sau mai puțin tendențioase, indiferent din ce tabără emanau, se străduiau ori să șteargă cu buretele aceste disensiuni între Republică și Biserică, ori dimpotrivă, să le exagereze efectele. Informații luate chiar în cuprinsul mănăstirii au rămas imprecise ; după cincizeci de ani și două războaie, ocupanții prezenți ai locului nu mai păreau nici ei foarte siguri de ceea ce se întîmplase sau nu. De-a lungul unei vieți în care adesea am încercat să pun degetul pe anumite fapte, mari sau mici, ale istoriei, prea adesea am dobîndit deplina convingere că tot ceea ce se spune sau se scrie despre evenimentele din trecut e în parte fals, totdeauna incomplet și totdeauna trucat, pentru a mai avea chef, în acest caz aparte, să stărui mai mult. Mă voi mărgini așadar să consemnez ceea ce pentru Michel a rămas o amintire din cele mai vii, și neîndoielnic în parte eronată și ea, dar care totdeauna l-a emoționat pe omul opoziției, așa cum veșnic a fost el.

.. Luase apărarea lui Dreyfus, fără ca de altfel să se aplece prea de-aproape asupra a ceea ce i se părea a fi o poveste necurată ; iar acum, cînd călugării sînt persecutați, e de partea lor, cu toate că părerea acestora despre viața veșnică și despre cea de pe lumea asta nu se prea potrivește cu propriile lui păreri, sau mai curînd

cu absența lui totală de părere. Ziua statornicită pentru plecarea „voluntară" a unei părți a micii turme monahale e o zi mare. Numeroși fermieri din ținut sînt împotriva acestei plecări : bunii părinți degeaba au minunate vaci de lapte, nu le sînt de ajuns pentru brînza cea bună pe care o fac, încît mănăstirea, în materie de lapte, e cel mai bun client al fermelor din vecinătate. Proprietarii lor turbează de furie sau se vaită văzîndu-i plecînd pe niște clienți atît de buni. Un grup restrîns, de un radicalism sălbatic, doritor să le facă pe plac autorităților, e, dimpotrivă, pentru plecarea anteriilor.

Lumea s-a îngrămădit pe vîrful dealului, la Mont-des-Cats, în spațiul deschis dintre cîrciumă și mănăstire. Cîrciuma, cum e ușor de închipuit, e înțesată de clienți. Subprefectul departamentului de Nord, însoțit de un mic detașament militar, s-a simțit obligat să vină să mențină ordinea. Lumea așteaptă. (Cele trei sferturi de oră ale marilor momente istorice totdeauna și peste tot s-au petrecut în așteptare.) Ușa capelei e deschisă : biată capelă zugrăvită în cenușiu, sărăcăcios împodobită cu litografii colorate ce ilustrează drumul calvarului și cu cîteva obiecte în stil Saint-Sulpice. Așa cum e, stă mărturie nu atît a urii față de Frumos sau a necunoașterii lui, cît a unei liniștite indiferențe față de respectul exterior al lucrurilor. Și-apoi nimănui, în clipele acestea, nu-i dă prin minte să se ducă să se roage. Ușa mănăstirii e închisă. Foarte aproape, stînd pe-o grămadă de pietre, Michel, cu canotieră pe cap, foarte elegant în costumul lui de vară, strigă tare din cinci în cinci minute :

— Trăiască Libertatea !

Repetiția asta îl scoate din sărite pe subprefect, care se vede cît de colo că nu-i la largul lui.

— Dar, Domnule de C., ce v-a apucat de strigați așa tot timpul : „Trăiască Libertatea" ?

— „Trăiască Libertatea !" nu e, din cîte știu, un strigăt instigator sub Republică, răspunde Michel.

Dar ușa se deschide. Aflat în fruntea cetei un pic cam rufoase a călugărilor în civil, ce-și duc bietele lor

valize, statura stareţului îi domină din toată înălţimea ei ; aceasta şi-a scos de la naftalină uniforma cu care-a făcut războiul de la 1870 (cu atît mai ajustată pe el cu cît s-a mai împlinit între timp), iar pe piept şi-a pus Crucea Vitejilor. Grupul de militari care au însărcinarea să menţină ordinea prezintă automat arma. Această mică lovitură de teatru îl încîntă pe Michel, în timp ce pe subprefect îl descumpăneşte. Anteriile au marcat un punct. Aspectul militar pe care l-a luat această restrînsă victorie contează mult în plăcerea Domnului de C. Degeaba ai dezertat pe vremuri din amor şi, din instinct, nu le-ai putut suferi pe cătane, în inima fostului sublocotenent a rămas un colţişor de duioşie faţă de armată.

SATUL nu înseamnă nimic pentru Michel, după cum el nu înseamnă nimic pentru sat. Trebuie să ne gîndim că aproape treizeci de ani din viaţa Domnului de C. s-au scurs departe de-aceste locuri. Tot felul de bîrfe trebuie să circule despre anii ăştia, dar nu se bîrfeşte decît în şoaptă. Pentru cei de la poalele colinei nu-i nimeni altcineva decît fiul Castelanei (cuvîntul încă mai e întrebuinţat), ai cărei agenţi fiscali îi strîng rentele. Lumea recunoaşte că e bun la inimă : cînd căpiţele de fîn iau foc ori le putrezeşte ploaia, un mort în familie, o vacă ce s-a prăpădit imediat îl fac să rostească vorbe de mîngîiere, însoţite de o bancnotă albastră. „Crezi că o să-ţi ajungă, băiete dragă ?“ L-ai lua drept un tont, dacă forţa lui fizică şi crizele bruşte de mînie n-ar impresiona. După slujba cea mare de duminică, la care îşi face o îndatorire să ia parte, zadarnic ascultă cu răbdare doleanţele membrilor din Consiliul municipal şi jeluirile fermierilor, ori le face cinste cu un pahar la cîrciumă, o inexplicabilă distanţă subzistă : niciodată oamenii aceştia nu-i vor putea fi amici, şi încă şi mai puţin prieteni. Pe spezele lui, Michel află că în Franţa există caste, la fel ca şi în India. Ca preşedinte al Societăţii de binefacere, îşi ia atribuţiile foarte în serios, dar

lipsa totală de caritate şi de solidaritate îl sperie. Dacă ar fi vorba de nişte sărăntoci ar mai înţelege egoismul ăsta monstruos, dar ţăranii în cauză sînt oameni înlesniţi, unii dintre ei chiar bogaţi. Societatea lor de binefacere dispune de un cont respectabil în bancă, la Bailleul, datorat în parte dărniciei Domnului de C., dar numai rareori, şi asta cu nişte grimase penibile, sînt scoşi cîţiva bănuţi pentru cei mai năpăstuiţi. Pentru ceilalţi, adică cei cărora li se spune puturoşi şi cei săraci cu duhul, „Ajută-te şi cerul te va ajuta" totdeauna a fost un proverb francez.

Michel a văzut funcţionînd în Anglia instituţii de caritate, activ susţinute de marele public, care îşi dăruie fondurile primite, chiar dacă pe urmă ar fi puse din nou în situaţia de-a apela la generozitatea subscriptorilor. Michel încearcă să încetăţenească acelaşi sistem în acest colţ al Franţei, dar membrii consiliului de administraţie nu-şi pleacă urechea la spusele lui. Ideea lui de-a le dărui garnituri de scutece mamelor cu copii din flori le stîrneşte rîsul unora şi-i jigneşte pe alţii. Păstrînd proporţiile, obstacolele de care se izbeşte sînt cele care stau în calea personajelor lui Tolstoi care se străduiesc să aducă unele înnoiri în lumea satului, lume idealizată dar despre care nu îndrăzneşti să mărturiseşti că e cel puţin la fel de mărginită ca şi mica burghezie de la oraş. Cît despre a deveni primar şi-a se înfunda şi mai mult în politica asta de clopotniţă, nici prin minte nu-i trece. Pînă la un anumit punct, trebuie să semeni cu ceilalţi ca să încerci să-i schimbi.

Dar cel puţin se străduieşte ca între sat şi castel să stabilească nişte relaţii ceva mai suple : cina anuală a notabilităţilor e o tradiţie veche, ce s-a păstrat, şi pentru care de 14 iulie este adus un birtaş din Lille ; mai tîrziu, voi zări în ziua aceea din înaltul camerei celei mari din turn, domni în mici grupuri pe terasă, cu faţa cam roşie, cărora Domnul de C. le oferă ţigări. În ceea ce mă priveşte, aştept farfuria cu fursecuri şi cireşe glasate, ce va veni negreşit. Dar mai cu seamă, Michel organizează în parc gustări la iarbă verde pentru fami-

liile din Saint-Jans-Cappel. Cu care prilej, domnea veselia, amestecată cu un dram de stinghereală. Mai tîrziu, la vîrsta cînd voi fi pusă să joc rolul de mică stăpînă a casei, vor fi invitați mulțime de copii, dintre care unii, acum octogenari, își mai amintesc încă de gustul merelor din livadă. Le sînt arătate jucăriile mele (anticipez și mă refer la vremea cînd începusem să am o adevărată colecție de jucării), mai cu seamă o grotă ca la Lourdes, luminată electric, dar din partea unei verișoare pioase, de care din fericire nu-mi mai amintesc. Micuțele eleve ale Surorilor Școlii Libere sînt îndemnate să danseze în cerc, pe iarbă. Dar zadarnice au fost toate strădaniile lui Michel : amintirile ce vor rămîne de pe urma acestui proprietar cu un suflet bun sînt atît de tulburi, încît e confundat cu fiul lui, mai tînăr cu douăzeci de ani și care n-a dat nimic niciodată, nici măcar un os la un cîine. Doamna Noémi a lăsat o imagine ceva mai limpede. În legătură cu ea, vechii martori sînt reticenți, nu fără o umbră de ironie. „Ea ținea mai mult la rangul ei de castelană. Nu intra-n vorbă toată ziua cu oamenii. De Crăciun, poruncea să se împartă fuste de lînă roșie și ciorapi groși."

SOCIETATEA de prin castel e ca mai peste tot în Franța. Puțină nobilime de stirpe veche, deși toată lumea aceasta își închipuie a-i aparține, uneori cu sinceritate. Cele mai multe dintre castele datează, ca însuși castelul Mont-Noir, de pe frumoasele timpuri ale Restaurației ; așijderea și proprietarii lor. Familiile cele mai vechi descind din intendenți sau din funcționari îmbogățiți din secolul XVIII, care ici și colo au dobîndit sau au dat strălucire vreunui titlu. Aceștia au uneori în cele cîteva orășele plăcute din vecinătate niște reședințe între curte și grădină de o gravitate în stilul lui Ludovic al XIV-lea ori de o grație în stilul lui Ludovic al XV-lea. Și fac mai puțin caz de ele decît de prețioasele clădiri aproape noi ori greoi renovate dar care le dau dreptul să figureze în „Anuarul Castelelor". Una din familii, cu adevărat nobilă, se mîndrește pe bună dreptate pentru

că descinde dintr-o fiică a lui Corneille. Dar Corneille nu evocă decît amintirea cîtorva tirade plicticoase învățate la școală ; lumea aceasta nu citește, dacă e cu-adevărat serioasă, decît *La Croix ;* iar dacă e întrucîtva îndrăzneață, decît *Le Figaro*. Gyp, totuși, e la fel de mult cerută.

Se mănîncă bine în casele acestea, ceea ce Michel nu disprețuiește. Dar importanța dată crăpelniței, de către femei mai ales, îl scîrbește pe amatorul acesta de mîncări simple. Gîndește, ca și Byron, că nu-i prea plăcut s-o vezi mestecînd pe-o frumoasă. Apetisantei Doamne de..., mîndră de rotunjimile ei, îi place să spună la sfîrșitul fiecărei mese : „Mănînc pînă ce începe să mi se aplece un pic", Bărbații comentează fără rea-voință farmecele-i prea generoase. Două surori, cît se poate de avantajate în privința asta, au fost poreclite, fără știrea lor, „Duneta din față" și „Duneta din spate", și cei mai mulți dintre domnii aceia pretind că s-au înfruptat din farmecele lor. O alta, din motive care de data asta nu au nimic gastronomic, se numește „Porție dublă". Glumele astea deșucheate, ca toate glumele îndrăznețe, sînt consecința unui solid fond burghez și creștin de dispreț față de viața carnală. Nu se laudă că sînt, cum spune ei, virtuoși (ca și cum abstinența ar înmănuchea ea singură toate virtuțiile posibile) ; mai mult, castitatea totală ar face ca bărbații să fie bănuiți de neputință iar femeile de cine știe ce cusur ascuns, dar e vorba să nu-ți iei decît niște libertăți lipsite de risc. Moravurile sînt mai presus de legi, iar convenințele mai presus de moravuri. Dioceza are în momentul acela un episcop văduv și tată de familie care, la fel ca starețul trapiștilor, a trăit pe vremuri „în lumea mireană". Faptul că un preot a fost căsătorit stinghерește întrucîtva, inconștientul bunilor catolici voindu-i virgini pe toți. Sastisit să tot constate încurcătura în care se află valetul frumoasei Doamne M., silit să anunțe „Monseniorul episcop de... și fiicele sale", fața bisericească sugerează, nu fără un zîmbet conciliant : „Anunță mai bine așa : episcopul de... și nepoatele fratelui său". Aceste nuanțe

fine sînt tocmai ceea ce deosebește pe oamenii de *bon ton* de plevușcă, și totuși grosolănia din fumoar năpădește salonul, unde doamnele sporovăiesc în jurul unei mese de ceai ; repetă cu glas scăzut glumele masculine, pufnesc și-și ascund rîsul cu șervețelele brodate. „Păcat", se spune despre un tînăr vecin mai plăcut și mai delicat decît ceilalți, dar care manifestă ceea ce se cheamă „gusturi împotriva firii", dar ceea ce-i mai neplăcut, s-a lăsat surprins, iar asta-i grav, pentru că, bineînțeles, atîta vreme cît nu e scandal, nu e nici un rău. „Păcat, n-o să-i mai putem strînge mîna, iar să-i întoarcem spatele ar fi periculos." Domnul de C., care-i găsește merite acelui băiat, se gîndește să-l invite din spirit de contradicție, dar Noémi se opune : nu invită niciodată pe nimeni, în afară de cele patru invitații pe an, la cîte-un pahar de porto. Și n-o să înceapă acum, cu cineva care-i prost văzut.

Michel are o slăbiciune pentru frumoasa Doamnă M., a cărei talie subțire e una din gloriile departamentului. Îi sînt admirate toaletele negre, bine ajustate, pe care și le comandă la un croitor de lux, la Paris ; părul creț e de un blond inalterabil. De pe buzele subțiri ale acestei văduve frumoase se desprind uneori înțepături la adresa evreilor, a englezilor și-a protestanților. Domnul de C., care nu aparține nici uneia din cele trei categorii — deși a locuit inexplicabil de mult în Anglia —, e binevenit în casa ei ; de altminteri, sînt veri de-al șaptelea. În mediul acesta unde fiecare dorește întoarcerea Regelui Franței, frumoasa Doamnă M. își atribuie meritul de-a fi bonapartistă. L-a invitat pentru cîteva zile pe prințul Jérôme, care de ani de zile trăiește în exil, la Bruxelles. Dar proprietățile cucoanei se învecinează cu frontiera ; Alteța Sa Imperială va fi găzduită într-un pavilion situat între Belgia și Franța. A doua zi după sosire, Doamna M. îi propune prințului o plimbare cu trăsura. Bonapartele, care nu se aștepta la atîta entuziasm din partea populației departamentului de Nord, și întrucîtva încurcat de atîta publicitate acordată unei atît de discrete escapade, exclamă văzîndu-i pe săteni

rînduiți sub ulmii ce mărginesc drumul înclinîndu-se pînă la pămînt : „Nu mă așteptam, Doamnă, ca lumea să se intereseze într-o asemenea măsură de un moștenitor al Împăratului. — Dar, Monseniore, aceștia sînt oamenii mei", răspunde castelana cu ifos. Michel se simte uneori ispitit să-și strecoare brațul în jurul acelei talii subțiri, să audă plesnind balenele din corset. Dar cîte agrafe de desfăcut și smuls ! Slujitorul Doamnei M., față de care bisericoasele o învinuiesc că nu-i zgîrcită cu farmecele ei, fără îndoială că nu-i silit să se dedea atîtor lucrări de acces.

TRUPEȘA Doamnă de... ar pretinde mai puține strădanii. Dar are un soț, un fiu, cuscri și o întreagă liotă de invitați la masă. La masa la care Domnul de C. e rugat să ia parte, nunțiul papal și secretarul lui sînt musafiri de onoare. S-a făcut apel la floarea societății conformiste. Se schimbă păreri pline de devoțiune ; se întrec care mai de care să sărute inelul lui *Monsignore ;* conversația era alimentată de aluzii la capodopera reprezentată de domul bazilicii Sfântului-Petru, la longevitatea lui Leon al XIII-lea, ce pare aproape o formă fiziologică de sfințenie, la pioase amintiri legate de unchi și veri care au participat la apărarea Romei împotriva lui Garibaldi. Doamna de... merge pînă acolo încît spune că ea nu mai vrea să vadă Cetatea Eternă, care nu mai e decît un oraș ca oricare altul de cînd nu mai aparține Sfîntului-Scaun. Musafirul, care e italian înainte de-a fi om al Bisericii, își înăbușă un zîmbet imperceptibil. Despărțirea mai cu seamă, capătă ceva solemn : Doamna de... le trimite vorbă fetițelor să coboare, ca să fie binecuvîntate. Atîta ceremonie îi întîrzie pe călători care trebuie să ia la Bailleul trenul de Lille, iar de-acolo rapidul de Paris. Fiul Doamnei de..., un student haios, care și-a înăbușit de cîteva ori căscatul în timpul serii, se oferă grabnic să-i conducă la gară pe cei doi oaspeți de onoare cu mașina lui, marca Dion-Bouton, a doua din regiune (prima a fost cea a domnului de C.), în locul landoului tradițional la care fuseseră

înhămați caii. O jumătate de oră plină întrucîtva de îngrijorare se scurge în salonul unde mai plutește încă o mireasmă de biserică ; dea Domnul ca prelatul acesta atît de curtenitor și însoțitorul lui să nu treacă prin neplăcerea vreunei pane (te poți aștepta la orice din partea mașinăriilor astea noi) ori, și mai rău, a vreunui accident...

Dar păcănitul motorului răsună în curte. Ușa salonului se întredeschide și un cap poznaș se strecoară înăuntru :

— Încă puțin și gagiii scăpau trenul !

Rîsul fiului ireverențios li se transmite tuturor. Atmosfera pioasă explodează ca un balon. Oamenii aceia care vorbesc cu accentul din Nord își bat joc de accentul italian al nunțiului : un domn găsește că secretarul nunțiului e prea drăguț ca să fie cinstit ; doamnele îl găsesc cam slăbuț. Un catolic pios, dar de tendință cvasijansenistă, observă cu răceală că papa se amestecă prea mult în afacerile Franței ; la urma urmei, nu-i decît episcopul Romei. Este adusă o copioasă gustare, ca și cum cei de față n-ar fi cinat cu două ore mai devreme. Doamna de... se apleacă să ia o farfurie de sandvișuri cu pateu de gîscă îndopată și s-o ofere Domnului de C. Ca din nebăgare de seamă, nu și-a dat osteneala să înoade breteaua ce-i ține decolteul. Efect ratat ; știm cum arată niște sîni frumoși. Michel nu va deveni un don Juan de provincie.

VARA cea apăsătoare trece, apoi toamna încețoșată. Iarna nu făgăduiește nici ea să fie mai plăcută. Iarna trecută s-a scurs la Bruxelles, ca să-i facă pe voie tinerei femei care se temea că va muri la naștere, ceea ce s-a și întîmplat. Iarna ce vine și-o va petrece la Lille. Nici vorbă nu poate fi să facă împreună cu o fetiță de cinci luni călătoria cea lungă spre Riviera, care pe vremea aceea durează aproape treizeci de ore de la plecarea din Lille, cu opriri pentru odihnă de cîte o zi la Grand-Hôtel din Paris și la Hôtel de Noaille din Marsilia. Renunțarea asta de moment la ceea ce-i

place cel mai mult, țările însorite, înseamnă totodată și renunțarea la joc, care pentru bărbatul acesta e o nevoie, așa cum pentru alții e desfrîul, renunțarea la saloanele aurite de la Monte-Carlo, la picătura de romanesc pe care-l aduc în viața de zi cu zi aventurile cu femei seducătoare ori frumoase, despre care ne închipuim că nu sînt și venale, în timpul scurtelor călătorii spre Italia, Genova, Florența sau Napoli, nu contează, cu vizitarea ici a unei biserici, colo a unei galerii de pictură, văzute odinioară alături de Fernande. Poate că mai tîrziu, fetița care în clipa asta scîncește în brațele bonelor va fi cineva pe care să-l poți lua de mînă, ca să-i arăți grădinile Boboli.

În orice caz, iarna care vine o va petrece la Lille. Pentru a doua oară de cînd e bărbat în toată firea. Pentru că ce-i mai greu în momentele grele de viață e că se repetă. Calci în aceleași făgașe ; te izbești de-aceleași muchii pe-aceleași coridoare. Cazi iarăși în aceeași pătrățică a jocului care se numește Temniță. Sînt cinci ani de cînd Michel a petrecut cele cîteva luni de iarnă în reședința lui Noémi de pe strada Marais (cît de bine se potrivește numele străzii !), după prima lui văduvie. În primăvară, o întîlnire mondenă întîmplătoare, o invitație primită aproape în glumă, i-a dăruit-o pe Fernande. Dar nu totdeauna îți ies în cale asemenea întîmplări norocoase.

Atîta pagubă : sînt ființe pentru care nimic — cel puțin pentru moment — înseamnă un răspuns la tot. Michel își organizează la Mont-Noir o mănăstire trapistă personală. E plăcut să spui „nu" chefurilor și dorințelor, care constituie trei sferturi din personalitatea noastră sau din ceea ce credeam a fi ; e plăcut să înlături speranța ; e plăcut să nu mai ai și să nu mai fii, ca să te simți existînd și-atîta tot. La șase dimineața, se scoală din patul unde a citit și-a dormit ; totdeauna i-a fost pe plac ceasul acesta cînd lucrurile par curate, spălate de noapte. O stivă instabilă de bucoavne stă pe măsuța de noapte ca un Turn Înclinat ; termină în clipa de față

Călugării Occidentului de Montalembert, nesfîrșită lucrare pe care eu n-am citit-o niciodată, dar despre care bănui că a cîntărit întrucîtva în veleitățile lui de ascetism. Avînd pe el un palton ros ce acoperă o veche cămașă de noapte cu poale lungi, care fără îndoială că pe vremuri trebuia să fi fost purtată de tatăl lui, Michel-Charles, tîrșind niște papuci, coboară după găleata grea de cărbuni cu care să-și facă focul de dimineață. Preferă cărbunele, produs al acelor locuri, care cel puțin cruță copacii, dar niciodată nu scapi de cele neplăcute : focul cu cărbuni te duce cu gîndul la urîțenia și jalea din mine. La Mont-Noir e obiceiul ca cele două fete în casă, Madeleine Grăsana și Madeleine cea Mică, să urce în fiece dimineață în fiecare cameră cărbunii ori lemnele care să dezmorțească aerul înainte ca „stăpînii" să se scoale, și-l ațință cu ziare vechi, pe care le duc subsoară. Lui Michel nu-i place ca femeile să tăbîrcească pentru el, urcînd pe scări gălețile cu cărbune ; treacă meargă pentru butucii aduși la porunca văduvei-moștenitoare, ori pentru cărbunele ce va sluji la încălzitul odăii fetiței, din turn. Poate că, de asemeni, îi displace să le vadă de la el din pat pe cele două fete trupeșe chircite în fața vetrei, ori poate se teme de nerușinarea lor, pentru că, odată scoborîte în sala slujitorilor, ar putea insinua că Domnul a fost necuviincios cu ele. Focul se aprinde ; flacăra se înalță ; e bine să arzi ziarele cele vechi, înnegrite cu o cerneală inutilă.

Ceva mai tîrziu, va lua din fața ușii tava pusă de Séraphin, prim valet, care se are bine cu guvernanta Mélanie, și-al cărui iz de mahorcă și de sticlă scursă. Michel nu-l îngăduie la el în cameră. Pe tavă se află ceașca de cafea cu lapte, cîteva bucățele de zahăr și felii de pîine de casă. (La fel mănîncă dimineața și cei din sala slujitorilor.) Michel scoate banderola de pe ziar, pe care rareori îl citește, aruncă a privire spre scrisorile sosite, în general lipsite de importanță. Condoleanțele, cele mai multe din ele părînd a fi copiate după *Secretarul Perfect*, puțin cîte puțin au încetat, slavă Domnului. Văduva-moștenitoare corespondează cînd și

cînd cu fiul ei prin mijlocirea unor bilete vîrîte în plicuri închise, care-i sosesc odată cu tava ; uneori e vorba despre instalarea, veşnic întîrziată, a reţelei electrice, alteori despre vreun fermier care întîrzie cu plata arenzii şi la care Michel s-ar putea duce să vorbească. Numai că Michel nu e, precum tatăl lui, omul de corvoadă al lui Noémi. Răspunde cînd trimite tava.

Ziua abia începe cînd el coboară să facă „ocolul cel mare" al parcului ori „ocolul cel mic", în dimineţile cînd îi e lene. Către sfîrşitul lui august, de pe ogoare se înalţă aburi. De cum începe octombrie, îngheţul alburiu acoperă uneori pămîntul ; e plăcut să calci pe pojghiţa asta subţire. Vacile, cele ale castelului şi cele ale satului, pasc pe păşuni ; în timp ce coboară, Michel întîlneşte pe panta ierboasă un cioban cu turma. În padoc, lîngă staul, cei cîţiva cai, înviorati de răcoarea dimineţii, execută volte, învîrtindu-se în cerc ; o învăluie într-o privire pe drăguţa iapă de care Fernande s-a slujit atît de puţin. El însuşi călăreşte acum mai puţin ca pe vremuri ; poate că echitaţia se leagă, în mintea lui, de amintirea prea multor dispărute ; sau poate că s-a săturat să tot străbată aceleaşi şi-aceleaşi cărări prin pădure. I se parce acum că un cal care-şi face singur galopul de dimineaţă, unduind ca un val pe marea aceasta proaspătă şi verde, e de-o mie de ori mai frumos decît înşeuat, harnaşat şi călărit de cel mai bun călăreţ ori călăreaţă.

Trier, cîinele Fernandei, care stă în staul pentru că Noémi nu-l primeşte în castel, îi iese în cale. Amîndoi coboară spre forjă, care a şi început să fumege. Încă de pe cînd era copil, locul ăsta îl atrăgea pe Michel ; fierarul de pe-atunci îl lăsa să mişte foalele. Acum, îl ajută pe potcovar să pună potcoave cailor ; mirosul de copită arsă e scîrbos şi persistent, dar îi place să stăpînească un animal focos ori să liniştească unul speriat. Fierarul l-a învăţat să facă potcoavele ; potcoava pe care a bătut-o-n ţinte la intrarea în castel a pus-o, aşa cum îi stă în fire şi fără să se gîndească, de-a-ndoaselea, încît acest pretins talisman devine un simbol de ghinion.

Potcovarul e singurul om din sat cu care mai mult sau mai puțin e prieten ; îl apucă niște crize de mînie la fel de violente ca și pe Michel. Într-o bună zi, acesta din urmă hotărăște să-și facă singur o riglă de fier, ajutat doar de înjurăturile acestui cunoscător în ale nicovalei și-ale ciocanului. Am și-acum obiectul și mă slujesc uneori de el. O solidă bară dreptunghiulară, de-o regularitate aproape matematică, deși degetul, de nu cumva și ochiul, percepe, lunecînd de-a lungul muchiilor, invizibila stîngăcie a oricărei linii trasă de mîna omenească. Cele mai neînsemnate scorii au fost îndepărtate din această materie netedă. De trei sferturi de veac, obiectul acesta de care mă folosesc atît de puțin n-a prins urmă de rugină, ceea ce uneori mă face să mă gîndesc, trecînd de la mic la mare, la atît de simpla coloană port-stindard ce se înalță cam de o mie cinci sute de ani lîngă Qubt-El-Minar, la Delhi, și din care timpul și intemperiile n-au mușcat, fără îndoială că din același motiv : lucrul temeinic al fierarului, căruia poate că i-au trebuit ani de zile ca să făurească cilindrul acela, pur din punct de vedere mineral. Cît timp i-o fi trebuit lui Michel ca să fasoneze acest obiect de artă prea puțin împodobit pentru a părea frumos ? Sînt sigură, în orice caz, că niciodată nu s-a gîndit la o regulă * de viață.

Ca să evite să dea ochii cu văduva moștenitoare, Michel nu prînzește, ori mănîncă în sat. Seara, Noémi poruncește să-i fie adusă cina la ea în cameră, iar Michel cinează cu o carte.

Și totuși nu trăiești fără o admirație ori fără o pasiune oarecare. De data asta pasiunea e mecanică. Am uitat în cît de mare măsură descoperirea automobilului a însemnat un miracol pentru omul de la răscrucea veacului. Nu ne aflăm decît la o distanță de vreo șapte-opt ani de timpul cînd tînărul Proust plîngea de entuziasm văzînd cel dintîi avion înălțîndu-se pe cerul din Balbec. Am văzut de atunci încoace atîtea noi triumfuri tehno-

* Joc de cuvinte, *règle* însemnînd riglă și totodată regulă. (N.T.)

logice ce n-au schimbat omul cu nimic, şi nu totdeauna în sensul cel bun condiţia umană, încît soiul acesta de entuziasm are astăzi un gust amar. Dar pe-atunci era firesc din partea unui om deschis spre noile realizări. Cînd Michel supune examinării automobilul său Daimler, ce funcţionează rău, garajistului din Bailleul (deoarece şi Bailleul are acum un garajist), doi domni bătrîni, gen stîlp de cafenea la Café du Commerce, se opresc şi contemplă ricanînd maşinăria insolită ce refuză să înainteze fie şi-o singură învîrtitură de roată.

— Încă nu văd în asta mijlocul de locomoţie al viitorului, spune cel mai în vîrstă dintre jucătorii de domino.

— Tîmpiţii ! mormăie Michel, care pe bună dreptate găseşte că cei doi nerozi au privirea scurtă.

Proust şi el însuşi au vederea abia cu ceva mai lungă. Asta e greşeala tuturor, să se gîndească la satisfacţiile prezentului şi la foloasele de mîine, şi niciodată la ceea ce va veni după mîine, ori după secol. Marcel n-a prevăzut că moartea va cădea din cer, Coventry, Dresda, Hiroshima, nici focarele de nimicire plasate şi mai departe, în ceea ce nu-i decît viitorul nostru, şi nici la frecuşurile pe care le produc, în perioadele de pretinsă pace, ura şi rivalităţile naţiunilor artificial apropiate. Michel nu prevedea strangulările de circulaţie de pe străzi, şoselele anual presărate cu tot atîţia morţi şi răniţi ca după un război civil, gazele eliminate de motoare poluînd plămînii, şubrezind piatra şi ucigînd copacii, aservirea lumii faţă de puterea petrolului, oceanul spurcat de foraje şi de ucigătoarele maree negre. Pentru moment, Michel are impresia că se deplasează liber într-o lume ce se întinde cît vezi cu ochii, atît de departe cît sînt şi drumuri. Mai multe drumuri de fier alergînd pe şine drepte, mai multe gări zgomotoase şi afumate, mai mult fum negru vărsat pe peisaje. Nici Marcel plimbîndu-se în Normandia cu Albertine, nici Michel alergînd pe drumurile pavate din Nord n-au cum să ştie că, mai devastatoare decît două războaie, „progresele circulaţiei" vor doborî minunaţii plopi şi minuna-

ții ulmi de pe aceste drumuri ale Franței pe care le-au iubit atît de mult, pentru a le lăsa conducătorilor auto o șansă în plus de-a se depăși. După cum nu știu că această plăcută libertate de-a te opri unde poftești și de-a ajunge pe drumuri puțin umblate la priveliști pe care nu le bănuiai atît de apropiate va fi curînd înlocuită de claustrofobica rigoare a autostrăzii, din care nu ieși decît în locuri permise, anunțate cu mult înainte de către panouri, și pe care o cîrmuiesc semafoarele verzi și roșii, ca pe vremuri calea ferată. Strania ușurință pe care o au obiectele fabricate de om de-a se asemăna în cele din urmă între ele — încă nu li s-a revelat.

Pentru moment, Michel se îmbată de benzină și spațiu ; acest bun călăreț descoperă că e un bun șofer ; mașina de sub el înlocuiește senzația calului dintre picioare ; colaborezi cu motorul cum ai face cu un animal inteligent și bine strunit. Descoperă că e și un bun mecanic. Această nouă pasiune îl apropie chiar de fiul lui, nebun după mașinile de curse. Michel-Joseph, care conduce cum te-ai năpusti, respectă în tatăl său, devenit camarad, pe conducătorul auto în același timp abil și temerar, care ia virajele la mustață, știe de departe cînd e cazul să se strecoare între două care greoaie, fără să le agațe nici să le atingă, depășește în joacă, cu o insolență ori o curtenie dozată după nasul conducătorului rival, *rara avis* de altfel pe vremea aceea cînd automobilele sînt rare, și e mîndru că în zece ani n-a călcat, nici măcar n-a speriat, un cîine, o găină, ori vreunul din acele grupuri de săteni înspăimîntați, care, la vederea unei mașini, se grăbesc să traverseze drumul cotcodăcind ca găinile.

Stînd pe vine la marginea drumului, lîngă o cutie cu scule, ori culcați sub mașină, mînjiți de unsoare și albi de praf, cei doi, care n-au avut niciodată nimic să-și spună, înlocuiesc ca niște buni camarazi o curea ori curăță carburatorul. O jucărie comună îl face pe moment pe Michel-Joseph să uite că venirea pe lume într-un tîrziu a unei surori vitrege dintr-o altă căsătorie, după cum spune ricanînd moștenitoarea-văduvă, al că-

rei preferat e, financiar vorbind, „l-a tăiat în două". Și nici Michel nu-și mai amintește că băiatul ăsta urîcios și brutal s-a purtat urît cu Fernande și că nici la căpătîiul propriei lui mame aflate pe moarte nu s-a dus. Ultimul reproș e nedrept, așa cum am spus în altă parte. Moartea tragică și inexplicabilă a Berthei era de natură să-l inhibeze, nu să-l emoționeze pe un băietan de cincisprezece ani.

Dar dragostea asta nebună după mașini va trece, așa cum toate trec. Un șofer, frumosul César, îndrăgit de femei, își va avea curînd locul la Mont-Noir, alături de Alcide, vizitiu în slujba Doamnei de douăzeci și cinci de ani. Perfecționările mecanice și structurale ale automobilului nu-l vor mai interesa pe Michel. Poate că și cu mașinile se întîmplă ca și cu femeile, care te obosesc cînd sînt o pradă prea ușoară. Către sfîrșitul vieții, prea sărăcit ca să-și mai ofere Rolls-ul ori Buick-ul la care-ar fi rîvnit, se îndreaptă fără tristețe spre o Victoria închiriată, în care va cutreiera, cu o încetineală înțeleaptă, drumurile încă solitare, cel puțin la periferia ținutului, ale Sudului său mult iubit, fericit că poate în trecere să ia aminte la fiecare fir de iarbă.

Necromanţia

ŞI TOTUŞI sînt zile cînd evadează de la Mont-Noir. Două reşedinţe binecunoscute de el îl atrag. Una la est, în apropiere de Bauvines : Fées. Cealaltă la vest, Grand-Gué, între capul Gris-Nez şi Dunkerque. Şi poate că amîndouă sînt, la propriu, locuite de nişte umbre, dar nu pentru dispărutele acelea se duce el acolo (Michel n-are nimic dintr-un necromancian), ci din fidelitate faţă de cei cîţiva oameni în viaţă pe care-i mai găseşte pe-aici. La Fées, unde a fost oaspete atît de des şi-atît de vesel, între Berthe şi Gabrielle, rămăşiţele acesteia din urmă sînt înhumate într-o capelă străveche, rest al unei abaţii pe care Revoluţia a distrus-o de tot şi ale cărei temelii, cel puţin, datează de pe vremea merovingienilor ; frînturi de ornamentaţii sculpturale, fragmente de gizanţi stau mărturie că generaţii de femei moarte au venit să putrezească aici. Vesela Gabrielle fără îndoială că niciodată nu le-a dăruit vreun gînd acestora, dintre care unele au fost strămoaşele ei ; ci pur şi simplu familia i-a ales locul acesta, nepreaştiind unde anume s-o înhumeze pe tînăra divorţată. Cu siguranţă că Michel nu-şi dă osteneala să se ducă să viseze la mormîntul ei : de-ajuns că s-a ocupat, şi încă mult, de Gabrielle pe cînd era în viaţă. Cît despre Berthe, moartă cu verigheta pe deget, a îngropat-o, aşa cum se cădea, în spaţiosul cavou al familiei de C., din Bailleul, loc posac unde nu se duce niciodată şi unde nădăjduieşte din răsputeri să nu ajungă după moarte.

Dar ceva din ființa celor două surori mai plutește încă pe aleile de la Fées. Nu se prea știe dacă Baroana, care văzuse, cu mult timp înaintea evenimentului, două fantome ce se țineau de mînă rătăcind prin parc, le mai deslușește și-acum. Fără îndoială că nu : cei cinci ani care s-au scurs între timp par a fi fost cinci secole. Cei vii totuși înfruntă bine timpul iar clădirea cea mare în al cărei cuprins o părticică de secol al XVIII-lea e înecat în zidăria secolului al XIX-lea, dăinuie și ea în felul ei, cu parcul ce-ar fi frumos dacă ar fi întreținut, cu straturile lui de flori ce mărturisesc o neștiință aproape totală a horticulturii, excepție făcînd doar cîteva tufe de trandafiri pe care Baronul le îngrijește cît mai bine, și care se află dinaintea fațadei ce n-a fost nici reparată, nici zugrăvită de pe vremea cînd Michel a luat-o în căsătorie pe Berthe.

Baroana, Marie-Athénaïs, abia de pare să fi îmbătrînit, și, oricum, peruca neagră ce-o poartă n-ar îngădui să-ți faci o părere în privința asta. Profilul ei de Carmencită poate că s-a mai ascuțit un pic ; ochii de tăciune, cu reflexe gălbui, lucesc ca ai unei sălbăticiuni a cărei foame nu s-a ostoit, și e neîndoielnic că a trăit cu baronul Loys ca și cum ai trăi într-o cușcă. Numai că barele acestei cuști ea le-a trecut adesea cu mare ușurință. Femeia aceasta are tot pe-atîta sînge spaniol în vinele ei cît și țigănesc, și tocmai cel din urmă precumpănește : colonelul francez care a adus-o din Spania pe strămoașa Mariei-Athénaïs, pe timpul vreunuia din războaiele noastre, a adus cu sine nu atît dragostea — în locul acesta despre care Michel a crezut dintotdeauna că-i consacrat Venerei — cît un soi de felinitate, nevoia sălbatică de cuceriri trupești.

Ceva din instinctele acestea li s-a transmis și fiicelor ei. Dintre cele care mai sînt în viață, doar Madeleine e frumoasă. Niciodată n-a fost sub autoritatea vreunui soț, fie că-i va fi disprețuit pe plicticoșii vecini de țară, fie că despre reputația femeilor din familia lor se dusese buhul. Galanții și prudenții tineri domni de prin castelele învecinate nu cer altceva decît să-i scrie Madelei-

nei răvașe ascunse în scorburile copacilor, ori chiar s-o întîlnească prin pădure pe-nserat, fără să meargă însă atît de departe încît să se-aștepte la urmări, dar n-ar fi dispuși să-i dăruiască numele lor de familie, nici să împartă patul cu ea. Domnișoarele L. de L. nu mai sînt niște domnișoare cu care să te însori. Madeleine e totdeauna îmbrăcată elegant, o eleganță ce izvorăște din ființa ei și nu datorează aproape nimic modei, familia e tot mai puțin avută ; toaletele vin în cel mai bun caz de la Lille, dar cel mai adesea de la croitoreasa din Bouvines. Există în persoana Madeleinei ceva de prințesă vrăjitoare. A cumpărat de la un iarmaroc o maimuțică mare cît pumnul, pe care stăpînul ei flașnetarul o bătea. Și-aproape că a ajuns atributul ei permanent. Am o fotografie care o arată cu micuța-i protejată cocoțată pe umăr, într-o pădure ce capătă numaidecît aspectul unei jungle. Din nefericire, în timpul unei ierni ceva mai aspre, friguroasa ei prietenă a murit.

Și cum Madeleine are simțuri, e nevoită să și le satisfacă. Și-a luat drept amant, sau poate Baroana i l-a dat, deoarece fosta Carmencită e totdeauna amestecată în treburi de soiul ăsta, pe un flăcău frumos din sat, un pic cam insolent, măgulit să le poată juca pe Baroană și pe cele două domnișoare, deoarece biata Claudine, șchioapă și lipsită de vino-ncoace, se mulțumește în lipsă de ceva mai bun cu rămășițele lăsate de sora ei mai mare. Lucrurile se petreceau în dărăpănătura de casă a bătrînului grădinar, care dealtminteri dormea în sat, la nevasta lui.

Dar Marie-Antoinette, căreia ai casei îi spun Tony, adusă pe lume cu mirare de către Baroană după ce trecuse binișor de patruzeci de ani, își păstrează o nevinovăție sălbatică și veselă. Copila asta de cincisprezece ani e, pentru a spune așa, ca nealtele. Băiețoi de felul ei, veșnic în pantaloni de călărie și bluză ruptă, se cațără în copaci, găsește cuiburile de coțofene, călărește fără șa, îi place să se ducă împreună cu țăranii la întorsul fînului. Fața ei arsă de soare nu-i prețuită pe vremea aceea la o domnișoară. Fata asta nețesălată, cam go-

lanță în apucături, dar și un piculeț zînă, va face mai tîrziu o frumoasă căsătorie burgheză la care tatăl ei n-ar fi consimțit în ruptul capului, după cît de riguroase erau pretențiile lui privitor la fîrtarele de noblețe. S-a măritat cu un industriaș din partea locului, care a fost un soț bun pentru ea și pentru care ea a fost o soție bună. Și i-a dăruit copii, astfel că sîngele aproape mitologic al Iudithei de Franța și a lui Ethelred de Anglia, a cărui prezență în vinele sale l-a mîngîiat pe Baron de multe necazuri, continuă să curgă în acest colț al Franței.

Madeleine a născut fără știrea Baronului. Cel puțin așa și-au închipuit cei din preajma lui, Baronul însuși practicînd de multă vreme arta de-a nu vedea ceea ce sărea în ochi. Așadar nu știe, sau se preface a nu ști, că copilul, o fetiță, a fost dat la o doică într-un sat de departe și, dacă știe, puțin îi pasă. Micuța a fost crescută mai tîrziu la Maici, iar pe urmă i s-a găsit un loc modest de supraveghetoare într-un atelier catolic de croitorie. Madeleine n-a mai văzut-o niciodată, și poate că a regretat-o mai puțin decît s-ar putea crede. Totul ne îndreptățește să ne închipuim că era mai mult amantă decît mamă.

Numai că această copilă-fantomă se ivește peste vreo douăzeci de ani, cerîndu-i Baroanei, care tot mai trăiește, partea ei de moștenire. Madeleine murise între timp. Baroana, cum ar fi spus chiar ea, a trimis-o la plimbare. Familia a presupus că „persoana în cauză", nimerise pe mîini rele, poate cele ale unui avocat socialist. Un singur membru îndepărtat al tribului i-a ținut partea, și-mi face plăcere s-o spun că e vorba de fratele meu vitreg. Fiu al Berthei, în consecință văr de-al doilea cu „persoana în cauză", socoate că e îndrituit să-și dea cu părerea. I s-a dat de înțeles că se înșală. „Persoana în cauză", născută din mamă necunoscută, era lipsită de orice drept legal ; el se mînie în numele dreptății, ceea ce-i face cinste. Nu i se ascunde faptul că insistența lui îl va lipsi într-o bună zi de partea lui de moștenire, lăsată în indiviziune între Baroană și copiii

ei. De la răposata lui mamă, i se explică, nu va moşteni nimic. Michel a tocat zestrea nevestei, despre care nu se aminteşte că era foarte mică ; ba chiar, în timpul bolii ce a răspus-o pe Berthe, familia a trebuit să-l ajute băneşte pe Michel. Nu se spune că Michel a refuzat banii. Michel-Joseph, căruia-i merge mintea, adulmecă adevărul şi ridică din umeri. Bănuie de altfel că familia mamei lui e plină mai curînd de datorii decît de bunuri de împărţit. Dar tînărul acesta aspru are uneori accese de milă romaneşti ; purtarea nedemnă alor săi faţă de intrusă l-a prefăcut într-un cavaler. Afacerea e clasată, desigur, dar i-a zdruncinat credinţa în onestitatea „familiilor bune", la care el ţinea, deoarece tatăl lui nu crede în ea.

Baronul se sfîrşea cu încetul. Boala de inimă pe care-o avea de ani de zile era duşmanca veche cu care se obişnuise să trăiască. Dar fiece nouă supărare o agrava. Nu pomenea niciodată despre băieţii lui. Baudoin cel îndesat se cinstea în sat cu prietenii lui de pahar, care afişau păreri radicale, şi se culca cu surorile lor. Sudălmile lui erau vestite, dar acum le mormăia, nu le mai mugea, ca pe vremuri. Despre cel de-al doilea băiat, Fernand, nu mai era nimic de spus. Trecuseră ani de cînd, tînăr căpitan de vas, adusese în taină o femeie la bord, fiind cît pe ce să fie dat afară de către Compania pe care-o slujea. Pe viitor, va fi unul dintre comandanţii de vas cei mai respectaţi, şi-şi petrece timpul cît stă pe uscat la Libourne, în tovărăşia unei duioase amice pe placul inimii lui, odinioară socotită a fi cea mai bună coafeză din oraş. Baronul păstrează un ghimpe în inimă pentru faptul că fiul lui n-a intrat, aşa cum visase el, în marina militară, dar examenele ratate de băiat pe Borda, vaporul Şcolii Navale, sînt de multă vreme o poveste veche. Şi-apoi, băiatul nu dă niciodată pe la Fées, aşa că acrelile şi năduful n-aveau prilejul să răbufnească.

Aşa cum deseori se întîmplă cu bolile astea cronice, sfîrşitul a venit brusc şi-aproape fără ca bolnavul să-şi fi dat seama. La drept vorbind, de ani de zile trupul îl

înștiința pe bolnav, dar mintea lui făcea în așa fel încît să nesocotească semnalele suferinței, care-l sîcîiau de-atîta amar de vreme. Baronul nu mai călărește ; mersul călare îi face rău la șale. Și-apoi, e departe timpul cînd singurul lui lux era să aibă cai de schimb și trăsură gata pregătită pentru ziua cînd regele legitim avea să se-ntoarcă în Franța ; regalistul acesta credincios pînă la moarte ramurii vîrstnice a monarhiei știe acum că restaurația nu va mai avea loc. Încă una din acele dezamăgiri adînci care-ți stîrnesc dezgustul față de viață. Nu mai are puterea să se ocupe de fermele lui, iar Baudoin nu-i în stare să-l înlocuiască, sătenii însă nutresc un fel de cinste față de omul acesta intransigent și drept ; arenzile se plătesc și muncile se fac.

Baronul își cultivă cel puțin tufele de trandafiri. Într-o zi, un vagabond chipeș, cam dezgustător întrucîtva, cam gras, de felul celor care cerșesc dar mai și ciordesc, vestit în tot ținutul pentru fărădelegile lui, împinge grilajul și vine pînă la terasa castelului, lîngă care un domn bătrîn cu pălărie de pai și haină de alpaga îngrijește trandafirii numiți Maréchale Niel, explicîndu-i acestuia că are nevoie de cinci sunători.

— N-am bani pentru haimanele de felul dumitale, spune Baronul, fără a se întrerupe din tăiatul tijelor cu foarfecele de grădină.

Și, cu grandilocvența aceea afectată, care chiar pe-atunci ținea mai curînd de felul de-a fi al bunicului său decît de-al lui, adăugă :

— Mizerabile ! N-ai nici măcar un acoperiș deasupra capului ! Faci de rîs satul în care te-ai născut.

Vagabondul își strînge cu amărăciune gura, la colțul căreia atîrnă un muc de țigară :

— Da' dumneata, ia zi, ești chiar așa de sigur că ai o casă ?

Baronul nu a trăit într-atît încît să pornească, în 1914, prin mulțimea de refugiați care umpleau drumurile.

Sfîrșitul lui, cu excepția unui incident atroce pe care-l vom vedea numaidecît, a fost demn. În mai multe

rînduri, i se întîmplase să se oprească în timp ce urca scările, tăindu-i-se respirația. S-a hotărît să nu mai iasă din cameră. Aruncîndu-și privirea în jur ca să cerceteze, pentru prima oară, poate, încăperea în care stătea de cînd Marie-Athénaïs și cu el locuiau în camere separate, constată, nu fără o oarecare satisfacție, extrema ei goliciune, ceea ce-i aminti de locuințele temporare din timpul anilor de garnizoană. Cele cîteva mobile frumoase fuseseră vîndute de mult, ca să poată plăti pe loc datoriile celor doi fii. Vechii comode Ludovic-Filip, cu cele două sfeșnice al căror metal nu mai strălucește, patului, semănînd aproape cu un pat de campanie, a poruncit să li se adauge un fotoliu Voltaire, deoarece nu mai izbutea să doarmă culcat. Într-un colț, a fost pus de asemeni și inevitabilul scaun găurit. Servitorul îi aducea sus mîncarea și făcea curat în cameră. După un oarecare număr de accese de sufocare în timpul nopții, răstimp în care nu chema pe nimeni, cu toate că avea o sonerie la îndemînă (mai bine să crăpi singur decît să auzi femei smiorcăindu-se), a înțeles că i-a venit sfîrșitul. Niciodată nu crezuse în Dumnezeu și n-avea să înceapă tocmai acum s-o facă. Își impusese să asiste la liturghia de duminecă și să se împărtășească de Paști, deoarece un om de stirpe nobilă se cade să dea exemplu, iar religia e trebuincioasă bunei rînduieli a societății. Ca să-și joace rolul pînă la capăt, le-a cerut sătenilor să asiste la ultima lui împărtășanie. Pe comodă a fost pus un ștergar alb ; cele două sfeșnice au fost cu acest prilej frecate ca să le reînvie luciul, iar crucifixul în fața căruia, dimineața și seara, Baroana își făcea rugăciunea, a fost pus între ele. Oamenii intrau unii după alții, străduindu-se să nu facă zgomot ; servitorii se înșirau la urmă, pe coridor.

Stînd cît se poate de drept în fotoliu, cu o pătură pe genunchi, cu toate că era vreme frumoasă de vară, l-a lăsat fără să crîcnească pe preot să-și facă „maimuțărelile“ cu sfîntul mir și a primit sfînta cuminecătură cu toată cuviința ce se cădea. A dat mîna cu sătenii pe

care-i cunoștea mai bine, i-a salutat pe ceilalți cu un semn din cap și, după ce îndeplini ceea ce numea „îndatoririle stării sale", închise definitiv ușa camerei. Servitorul, de cele trei dăți cînd cobora din odaia Domnului, răspundea invariabil că îi merge așa și-așa. Într-o dimineață a fost găsit mort.

Michel a păstrat totdeauna o urmă de admirație pentru omul acesta căpos, mărginit poate, dar de acord pînă la capăt cu el însuși, necerînd niciodată nimic de la viață și nepăsîndu-i de-aceea ce-avea să vină. Dar un incident petrecut la vreo două-trei nopți după ultima împărtășanie îi reteză orice simpatie față de muribund. Ciinele care păzea casa, stînd veșnic în lanț în fața cuștii, nu departe de grilaj, lătra, după cum îi stătea în drept s-o facă, la cel mai mic zgomot ce-ar fi putut trăda prezența, reală sau imaginară, a vagabonzilor și hoților. I se mai întîmpla să și urle noaptea, cu capul dat pe spate, asemeni lupilor, strămoșii lui, yisînd poate la femelă, ori adulmecînd vreo sălbăticiune, ori poate jeluindu-se cine știe căror zeități canine de faptul că sta veșnic în lanț. Într-o noapte urletele astea s-au prelungit peste măsură, trezindu-l pe bolnav dintr-una din scurtele lui ațipeli, înspăimîntîndu-l poate, așa cum într-o pădure te sperie țipătul unei bufnițe. Spre dimineață Michel a auzit o împușcătură. Lătrăturile se prefăcură într-un urlet lugubru de animal încolțit de dureri, care știe că e pe moarte. Michel coborî în curte. Animalul cu șira spinării zdrobită, se tîrîse, sîngerînd tot, pe pămînt atît cît îi îngăduise lanțul. Sîngele lui părea cenușiu în lumina îndoielnică a zorilor. Michel îi scoase zgarda, ca măcar să-i dea iluzia că moare liber. Curînd totul se sfîrși.

Baronul se ridicase ca să ia o carabină dintr-unul din ungherele camerei. Apoi se culcase la loc, ori mai curînd se așezase, fără ca măcar să-și dea osteneala să mai tragă un glonte, în chip de lovitură de grație, mulțumit poate să audă agonizînd animalul care deseori îl împiedicase să doarmă, satisfăcut mai cu seamă, în starea lui de muribund, de-a mai fi avut încă puterea pentru a să-

vîrşi un act de viaţă şi de moarte şi de-a se fi aşezat iarăşi în fotoliu, fără ca inima să-i bată mai tare. De fapt, Baronul, săvîrşind omorul acela, trăsese fără îndoială asupra lui însuşi.

ÎNMORMÎNTAREA a fost demnă de el însuşi. Ceilalţi s-au conformat întocmai instrucţiunilor lăsate. Ceruse un sicriu din lemn negeluit şi poruncise să fie dus la cimitir în cel mai vechi car al fermei, tras de doi boi. Carul, bine curăţat, a fost împodobit cu frunze şi ramuri. Convoiul a trecut agale printre ogoarele secerate şi pajiştile cosite. Astfel, cu o solemnitate rustică, omul acesta care nu ieşise niciodată din evul mediu s-a dus să li se alăture strămoşilor.

DOMENIUL Grand-Gué e aproape contrariul celui de la Fées. Reşedinţa cu ziduri de piatră grijuliu tăiate, cu ferestre şi console simetrice, păstrează liniştita severitate a frumoaselor construcţii de agrement din veacul al XVII-lea. Proporţiile corecte, încăperile spaţioase evită deopotrivă meschinăria şi emfaza. Portretele vechi, fără mare valoare artistică, opere ale unor pictori anonimi, sînt toate autentice, fără să fi fost repictate sau să li se fi adăugat mai tîrziu blazoane. Ici-colo, cîte un portret de magistrat sau de ofiţer te izbeşte printr-un soi de integritate, care a fost, poate, cea a modelului viu. Dar mîndria domeniului Grand-Gué e parcul. Sătenii, iată, de trei generaţii îl numesc „nebunia de la Sacy". Străbunicul, bunicul şi tatăl lui Paul, ca şi el însuşi de altfel, au avut faima de-a fi „strînşi la pungă", dacă nu chiar zgîrciţi, dar în ţinut se spune că aleile cu prundişul grijuliu greblat, fără o frunză uscată pe ele, fără creangă ruptă, ar putea tot atît de bine să fie pavate cu aur. Cinci alei, pornind de la castel, îşi trasează prin pădurile cele mari desenul înstelat. Două din ele se opresc la liziera pădurii propriu-zise, şi ea proprietate a familiei, pe-al cărei fundal poţi zări uneori în depărtare saltul vreunei ciute ori silueta îndesată a unui mistreţ. Cea de-a treia şi de-a patra alee dau

spre sat şi spre o colină cu o biserică, în timp ce ultima dă spre mare, îndeajuns de departe pentru a fi mai curînd ghicită decît zărită, dar căreia reşedinţa îşi datorează numele *, ales poate de vreun strămoş care va fi slujit în marina regală, deoarece cu ochii credinţei izbuteşti, spune-se, ca în zilele limpezi să desluşeşti în depărtare coasta inamică, adică Anglia. Provinciali de stirpe veche, dar fără urmă de pretenţie ca vreodată, la Versailles, să urce în rădvanul Regelui, şi-au făcut aici un parc de Lenôtre, lipsit de nudităţi mitologice şi jocuri de apă. Michel, căruia i-au plăcut atît de mult parcurile pline de flori ale Angliei, pune absenţa florilor din cel de-aici pe seama jansenismului, după cum la Fées, o punea pe seama indolenţei, dar bucuria şi mîndria bărbaţilor din familie constă în a-i pofti pe musafiri să dea ocol parcului pe cărările acoperite cu muşchi de la poalele copacilor. Paul de Sacy rămîne credincios tradiţiei.

Aici şi-a început Marie, de foarte tînără, viaţa de femeie măritată, după cum, dacă împrejurările ar fi fost altele, şi-ar fi început viaţa de călugăriţă, plină de-aceeaşi caldă bunăvoinţă.

Diferenţa de vîrstă dintre ei era mare. Michel avea cam doisprezece ani cînd părinţii lui, care erau adepţii restricţiei în materie de natalitate, nu din teama de-a suprapopula lumea, căci nu se gîndeau deloc la acest lucru, ci ca să nu fie puşi în situaţia de-a fărîmiţa prea mult moştenirea, hotărîră să aducă pe lume o înlocuitoare sau un înlocuitor fiicei lor celei mari, moartă la paisprezece ani izbită de o căruţă, pe coasta de la Mont-Noir. Michel, rănit uşor, urcase la castel, fiind pentru mama sa mesagerul nenorocirii. Avea treisprezece ani sau ceva mai mult şi se afla undeva prin vreun colegiu, cînd mezina, (din fericire fusese de sex feminin) venise pe lume. A zărit-o rareori în anii ce-au urmat, în timpul vacanţelor, pe care făcea în aşa fel încît să le scurteze cît mai mult cu putinţă, simţind prea bine că prezenţa

* Grand-Gué = Marele Vad. (N.T.)

lui o irita pe mamă. A avut totuşi timpul să constate că nici micuţa nu era alintată.

Mai tîrziu, o scurtă întoarcere în sînul căminului a celui care devenise între timp fiul risipitor a prilejuit o fotografie făcută în cel mai select atelier din Lille : un grup de familie destinat a dovedi că rebelul se întorsese la turmă. N-a ţinut decît cîteva zile, dar aparatul a fixat imagini ce se vor păstra, cea a unei fetiţe stînd jos pe un covor turcesc, încrucişîndu-şi picioarele delicate, în ciorapi negri de elevă de pension, a doi părinţi ţepeni, tatăl indulgent, mama autoritară, şi a unui tînăr visător, care era Michel din acei ani. Cu cît se gîndeşte mai mult la acest lucru, cu atît Noémi devine pentru el o Nemesis, o meduză. De ce fratele şi sora au fost amîndoi supuşi arţagului ei, ce-ar sta mai curînd în firea unei mame vitrege decît a uneia adevărate ? Oare Noémi nu-i poate ierta Mariei că nu e micuţa moartă, după cum lui Michel i-a purtat pică pentru a nu fi fost decît atins de catastrofa ce a ucis-o pe copila îndrăgită ? Sau nu-i ierta cumva Mariei naşterea aceea grea, de femeie coaptă ? Se pare că soţia asta ursuză n-a iubit-o decît pe copila dispărută, dar amintindu-şi de anumite întîmplări nelimpezi de pe cînd era foarte mic, Michel se întreabă de nu cumva sora aceea mai mare, atît de jelită, n-a fost mai cu seamă îndrăgită după ce murise. Caută la toate acestea motive înmormîntate, poate, în paturile conjugale de la Lille şi de la Mont-Noir.

Încă şi mai tîrziu, dezertor căruia Franţa îi era interzisă, dar care izbuteşte, datorită autorităţilor locale binevoitoare, care închid ochii, să treacă de vreo două-trei ori frontiera, o revede pe Marie, fermecătoare în prima ei rochie de bal, cît se poate de simplă la o vîrstă cînd din timiditate sau din dorinţa de-a plăcea rareori poţi fi simplu. Cîteva luni mai tîrziu, şi iat-o infirmiera eficace a tatălui lor aflat pe moarte, pe care Michel a venit să-l vadă pe ascuns, infirmieră cu drag acceptată de către bătrînul îndărătnic la îngrijirile lipsite de bunăvoinţă ale Noémiei şi la cele lipsite de pricepere ale Maicilor.

Şi răsfoitul albumului continuă : Michel asistă la căsătoria Mariei. Tînărul mire în vîrstă de vreo treizeci de ani, dintr-o foarte bună şi foarte veche familie provincială, n-a fost decît în parte pe placul cumnatului. Faţa aceea cam morocănoasă are expresia aspră a celor prea exigenţi cu ei înşişi şi veşnic cu teama în suflet de-a se simţi duşi în ispită. „Paul e o natură dificilă", încuviinţează mireasa, cu zîmbetul ei frumos. Dar Marie l-a ales de bunăvoie, ori de bunăvoie a încuviinţat alegerea alor săi. O călătorie la Lourdes, în timpul căreia s-au descoperit unul pe altul în chip de infirmieri benevoli, a făcut-o să preţuiască pietatea tînărului care egalează sau chiar depăşeşte propria-i pietate. Interminabilele ore petrecute în trenul acela plin cu bolnavi au stabilit între ei un soi de intimitate, rar întîlnită pe vremea aceea între logodnici. Înapoindu-se după ce asistase la căsătoria lor, Michel trece discret, noaptea, frontiera belgiană, salutat de către un bătrîn slujbaş la căile ferate, care-l recunoaşte, se gîndeşte la tinerii căsătoriţi, care plecaseră numaidecît la Grand-Gué şi se întreabă cum vor petrece noaptea aceea de nuntă preacreştină. Îşi spune că Paul, aşa auster şi tăcut cum e, o iubeşte poate pe Marie mai mult decît îl iubeşte ea, şi mai cu seamă o doreşte aşa cum Marie, la cei douăzeci de ani ai ei, încă nu-şi închipuie că poţi dori pe cineva. Dar creştinul acesta exemplar fără îndoială că nu vrea să pună prea multă căldură sensuală, sau chiar duioşie omenească, în ceea ce pentru el e înainte de toate un act sacru.

Cînd în sfîrşit o amnistie îi deschide graniţele Franţei, Michel se duce destul de des la Grand-Gué. Pîndeşte cu auzul atent de muzician cele mai neînsemnate disonanţe posibile ; poate că nu există ori s-au rezolvat prîntr-un acord. Marie se apropia de treizeci de ani ; avea doi copii ; aştepta un al treilea ; se obişnuise cu ciudăţeniile acelui bărbat cu mii de faţete, dar tăiat mai curînd în jais decît în cristal. Îi acceptă directivele în materie de religie şi politică ; de altfel, nici nu cunoaşte altele. Iar soţul exclude bineînţeles din universul

lui pe protestanți și pe evrei (n-a avut niciodată prilejul să aibă de-a face cu aceste două specii umane), n-ar atinge nici cu vîrful degetului măcar o carte pusă la index, iar mai tîrziu, la invitația lui Michel, va refuza să asculte corurile de la biserica rusească de pe strada Daru, știind că prezența lui într-un loc schismatic n-ar fi pe placul lui Dumnezeu. Pe de altă parte, după ce Leon al XIII-lea îi sfătuiește pe catolicii francezi să fie mai puțin recalcitranți față de cîrmuirea Republicii, pentru el, ca și pentru invitații frumoasei Doamne de..., acest papă băgăcios în cele lumești nu mai e decît vicarul Romei. Cheltuiește fără să se zgîrcească pentru operele de binefacere, dar Marie nu izbutește să smulgă de la el cîțiva bănuți pentru o cerșetoare senilă ori vreun copil din flori părăsit de mamă : Paul nu crede decît în operele de caritate organizate. A deschis la Grand-Gué un dispensar în fața bisericii și face în așa fel ca un doctor să vină în fiece săptămînă să se ocupe la fața locului de bolnavi și de ologi ; între timp, nu se dă în lături s-o ajute pe Marie la pansat ori să ungă cu iod pieptul unui copil care tușește, dar nicicînd binefăcător n-a fost mai puțin iubit.

Avariția lui îi face să rîdă pe săteni : dacă i se întîmplă să-i dea feciorului hainele lui uzate, din postav de culoare închisă, făcute de cel mai bun croitor, dar care-l duc totdeauna cu gîndul la cele purtate de domnii din Congregație sub Ludovic al XVIII-lea, se întîmplă, pe cît se pare, și să le recunoască, întoarse și cu luciul scos, purtate de servitor, căruia i le ia îndărăt după ce-l despăgubește de suma cheltuită la meșter. Oamenii merg pînă acolo încît să spună că păstrează cutii vechi de bomboane, de la cei mai vestiți cofetari parizieni, pe care le umple cu încetul cu șocolate ușor înălbite, ori cu praline începute de către careva și-apoi lăsate. Cei mai mucaliți susțin chiar că aranjează în aceste cutii miejii de migdală de pe care zahărul a fost supt. Astea sînt darurile lui pentru săraci, de Crăciun. În casă la el, acest om care-și impune renunțarea cere bucatele cele mai alese, dar deseori le refuză cînd îi sînt aduse,

ori vîră distrat lingura de argint în mîncare, ca numaidecît apoi s-o lase la loc. Caloriferele la Grand-Gué sînt totdeauna puse în funcțiune un pic cam tîrziu și oprite un pic cam devreme. Marie poartă pulovere de lînă. Dar avariția, oricît de reală ar fi, nu explică totul. Pentru că nu s-a săturat, dar și pentru că e păcat să lași să se piardă hrana dăruită de Dumnezeu, Paul se hotărăște să ia în ultima clipă din farfuria Mariei sau a copiilor oul ori prăjitura de care aceștia nu s-au atins. Spirit de economie, ca și povestea cu bomboanele începute ale săracilor, dar și smerenie, mortificare a simțurilor și strunire a voinței. Dacă primește un plic al cărui autet sau scris îi vestește că vine de la notarul care-i fructifică fondurile, ori de la o rudă a cărei sănătate îl îngrijorează, se silește să-l vîre în buzunar și să-l deschidă abia a doua zi. Nici o concesie nerăbdării, curiozității, dorinței. Michel se întreabă dacă ascetul acesta care uneori e un voluptuos nu procedează la fel și în materie de dragoste.

Imperceptibile falii îi despart pe bărbatul și femeia aceasta, atît de apropiați din punct de vedere social. Se spune că Paul, căsătorindu-se cu Marie, a trebuit să renunțe pentru copiii lui la titlul de cavaler de Malta, bunicul cît se poate de plebeu al Noémiei fiind amestecat, spune-se în niște afaceri de speculă. Asemenea zvonuri să-l fi influențat oare pe Marele Maestru al Ordinului, din frumoasa lui vilă romană de pe Muntele Aventin? Nu știu, și mă întreb chiar dacă Paul avea într-adevăr titlul acela care în urma căsătoriei cu Marie ar fi făcut ca urmașii lui să-l piardă. Tot ceea ce e de domeniul pretențiilor nobiliare e totdeauna un soi de Fata Morgana. Dar există nuanțe mai subtile ce-i diferențiază pe soții aceștia atît de uniți. Paul, ai cărui părinți și-au îngăduit să petreacă lunile de iarnă pe Coasta de Azur, frumoasă pe-atunci, iar la Paris frecventau vechile cercuri legitimiste, a avut prilejul să viziteze ici un muzeu, colo un piesaj frumos sau, pe bulevardul Saint-Germain, vechi reședințe în care se în-

grămădesc operele de artă, nu totdeauna de cea mai bună calitate, dar mai numeroase și mai inteligent prezentate decît cele ce se pot vedea în locuințele de provincie. A fost la Roma de mai multe ori ; Marie doar o singură dată, în călătoria de nuntă, și-și amintește mai cu seamă de întrevederea pe care le-a acordat-o Sfîntul Părinte. De atunci, copiii o reținla Grand-Gué. Paul a avut o scurtă ședere în Portugalia, cu ocazia unui Congres Euharistic ; îi place să evoce frumusețea țărăncilor portugheze, ale căror mîneci suflecate lasă să li se vadă brațele goale cu care-și țin pe creștet ulciorul de lut plin de apă, ca pe vremuri Sfînta Fecioară la Nazaret. Marie ascultă laudele astea oarecum stingherită, ca și cum ar bănui oarecare interdicție în orice înclinare spre frumusețe. La Paris, unde se duce din cînd în cînd să se consulte cu omul său de afaceri — totdeauna are vreo două-trei litigii de moștenire — lui Paul i se întîmplă uneori să viziteze o galerie de artă ori să intre pe la vreun anticar, nu ca să cumpere un obiect — ce să faci cu atîtea lucruri, și-apoi, o operă de artă nu are valoare pentru el decît dacă, asemeni celor cîteva mobile frumoase și tablouri bune de la Grand-Gué, a aparținut de cîteva generații familiei — dar are gust, merge chiar pînă la Renoir și la Monet. Într-o bună zi îi aduse Mariei un cadou : o cutie de format lung, înnodată cu o panglică albă. Mariei, ca oricărei femei, îi place să se gătească, silindu-se să fie cît mai sobră în această privință. Speră cumva să fie vorba de una din acele bluze închise pe gît și cu pliseuri fine, care era unul din obiectele de lux ale acelei vremi. Dar după ce dă la o parte hîrtia de mătase, descoperă un material de un roz pur cu nuanțe blînd molcomite, pe care se desprind crenguțe de prun întunecate. Petalele abia întredeschise par a se mai înfiora încă de frig. Pe o rămurea, stă o pasăre. Marie scoate din cutie exoticul material : e un kimono de mătase după moda dinastiei Meiji, în stilul acela amplu și înflorat a cărui taină cîțiva din marii artiști ai vremi noastre — numiți oficial la ei în țară comori naționale în viață — au

păstrat-o. Contemplă mirată mînecile largi, hărăzite, de e să dăm crezare literaturii japoneze, la ștersul discret al lacrimilor, brîul țesut în care unduiesc în lucet fire de argint, făcut să strîngă mijlocul, și pe care un gust rafinat îl alege dintr-o țesătură și de-o culoare care să contrasteze cu cele ale veșmîntului. Paul îi dă explicații, spunînd că la Paris veșmîntul acela a ajuns un neglijeu la modă, dar tînăra femeie roșește puternic, de parcă ar fi pălmuit-o cineva, și izbucnește în plîns :

— Mă iei drept o tîrfă ! Mă iei drept o tîrfă !

A fost crescută de mama ei în principiile decenței burgheze, după care o femeie la locul ei se îmbracă dis-de-dimineață din creștet pînă-n tălpi· într-o rochie cinstită din lînă groasă ori de tafta, bine strînsă pe gît și la încheieturile mîinilor, ori cel mult, ca să ții pas cu vremea, cu o fustă și o bluză simplă, și-și cruță hainele punîndu-și un șorț ușor, dacă din întîmplare ea însăși trebuie să se ocupe de copii. Își pune altceva doar în serile „cînd iese în lume", și cînd îmbracă rochia de bal decoltată, cum cere moda, ori mai discreta rochie pentru cină, de preferință de culoare închisă. Noaptea, are pe ea cămăși din diftină albă ori din batist, dar nici un fel de neglijeu nu e îngăduit. Kimonoul îi evocă Mariei șezlongurile și budoarurile femeilor pierdute. Dacă din întîmplare un fapt neobișnuit, incendiu ori boala vreunui copil, silește o femeie cinstită să se arate în văzul lumii îmbrăcată ca pentru noapte, se cuvine să-și pună un jupon iar umerii să și-i acopere cu un șal, și în acest fel nimeni n-ar putea-o învinui de cochetărie. Nu încape îndoială că Paul nu și-a văzut niciodată soața pe de-a-ntregul goală. Marie nu știe că asiaticele acelea pe care ea le crede nerușinate, de vreme ce nu sînt creștine, soții credincioase ori gheișe pricepute, sînt la fel de pudice ca și ea, neînvoindu-se să facă dragoste dezbrăcate. Kimonoul e grijuliu păturit la loc în cutie și pus sus într-un dulap. Poate că tot acolo se află și-acum.

Marie e totuși atît de puțin timidă în fața vieții, că numai ei Michel i-a dezvăluit spontan, în toate amănun-

tele, episodul acela tenebros și ascuns din viața lui, moartea Berthei și a Gabriellei. Cam tot pe-atunci, și Fernande le va afla de la el, dar numai pentru că se simțea dator s-o informeze pe aceea care-i va fi a doua soție. Marie a fost de altfel singura din familie care a încuviințat această a doua căsătorie cu o străină (o belgiancă !) relativ puțin înstărită. Marie îi urează lui Michel să fie fericit și, crezînd în taina căsătoriei, îl aprobă în încercarea aceea nouă. A acceptat ca pentru un timp să se ocupe de micuțul Michel, în intervalul dintre un colegiu și altul, dar adolescentului nu-i e pe plac, lucru destul de firesc, poate, casa acestui unchi și-a acestei mătuși care se poartă ca niște soți din primele secole ale creștinismului ; i se pare că simte plutind în jurul lor un miros de formol și de dispensar. Pe de altă parte, aroganța băiatului îl irită pe Paul și-o jignește pe Marie. Ea îi reproșează că le poruncește cu asprime servitorilor care slujesc la Grand-Gué de ani și ani, pe cînd dorește ca aceștia să fie considerați ca un fel de rude ceva mai îndepărtate ale familiei, și și-așa tonul ceva cam aspru pe care le vorbește Paul o îngrijorează. Și-apoi, o mică intrigă amoroasă a adolescentului o face să se teamă pentru mai tîrziu... De cumva chiar băiatul ei s-ar întîmpla să... Michel, ca s-o încerce, o întrebă :

— Ce-ai face dacă Ernest ar avea șaptesprezece ani în loc de șase și ar lăsa-o însărcinată pe fata care ajută la bucătărie ?

Marie se gîndește :

— Cred că l-aș ruga întruna pe Dumnezeu să-mi dea putere să-l conving s-o ia de nevastă.

I-a cerut discret lui Michel să-l ia pe băiat, ceea ce Michel a și făcut.

ÎN ACEL MAI al anului 1901, Marie e în ceea ce pentru ea reprezintă vacanța, singura de acest fel pe care și-o îngăduie. Timp de două săptămîni, se retrage într-o mănăstire din Lille. Și alte doamne fac la fel, pentru a trăi două săptămîni într-o atmosferă de claustrare aproape completă, și-și petrec timpul rugîndu-se, asis-

tînd la slujbele din capela mănăstirii, meditînd sau citînd opere pioase, iar în timpul scurtelor conversații din parloar sau din grădină, doamnele sînt cu discreție îndemnate să nu vorbească despre soții și copiii lor, despre servitori ori distracții mondene, sau să-și arate una alteia fotografii de familie. Tăcerea domnește, iar pentru Marie e vorba și de-o tăcere lăuntrică. O serie de conversații cu ecleziastici meșteri la vorbă sînt presupuse a trezi interesul acestor persoane pioase față de adevărurile credinței ; Mariei i se pare uneori ireverențios faptul că acele discursuri rostite pe un ton aproape monden îi dau o senzație de gol și de uscăciune, slăbiciuni prevăzute altminteri de către doctorii Bisericii și despre care se știe că sînt trecătoare. Marie rostește rugăciunile obișnuite și prefiră boabele de merișor ale șiragului de mătănii dar, fără voia ei, atenția îi slăbește uneori și pare că mișcarea mașinală a buzelor și a degetelor o poartă altundeva, într-o lume lipsită de cuvinte și de gesturi, unde se miră că a ajuns. Fără s-o știe, aproape fără voia ei, și fără ca duhovnicul să bănuie, Marie a atins starea de grație a rugii.

Spre sfîrșitul unei după-amieze cam ploaioase, în chilia ei cenușie, în fața mesei de scris, își înalță ochii cu gîndul în altă parte. La Grand-Gué, o oglindă veche e pusă deasupra scrinului. Dar chilia de-aici nu are oglindă. Marie nu se vede și nu încape îndoială că dacă în fața ei s-ar afla o oglindă și din întîmplare s-ar privi, ceea ce de altfel rareori face în mod obișnuit, tot nu s-ar vedea. N-o vede pe femeia care este și pe care o acceptă cu umilință așa cum e, fără a ști ce minunăție de tinerețe și vitalitate reflectă fața aceea un pic cam lată, cu pometii înalți, cu gura binevoitoare și buzele pline, cu ochi albaștri rîzători sub sprîncenele mari, negre. Și-apoi, ce-i pasă ei de forma aceasta ? Își cercetează iarăși conștiința. Să se fi bucurat prea mult de pe urma Trupului ei, care nu trebuie să fie decît o unealtă ? La ultimul bal de la prefectură, la care trebuie să se ducă, a dansat oare prea mult ? Pînă și patul conjugal, pînă și o gustare la iarba verde alături de copii pot fi

un prilej de păcat. I se întîmplă uneori să-l bănuie pe Paul că se întîlnește la Paris cu demimonde (impurele acelea care poartă kimonou) de la care a învățat anume rafinamente amoroase, la care mai întîi ea n-a vrut să consimtă, dar la care duhovnicul a sfătuit-o să se supună. O bună soție nu trebuie să-și bănuie consortul, și oricum ar fi, purtarea bărbaților e de neînțeles. N-a fost înțelegătoare față de o vecină de țară, pe care o găsește plină de ifose ; a repezit-o fără motiv pe-o bonă ; uneori rănile bolnavilor pe care-și impune să-i îngrijească la dispensar o scîrbesc. Îi dau lacrimile la fiecare răspuns un pic cam aspru al lui Paul, și știe că semnul acesta de supărare și iritare totodată, este pentru ea ceea ce pentru altă femeie ar fi o scenă de menaj. Nu-și prețuiește îndeajuns, cu fiecare clipă ce trece, fericirea liniștită și monotonă ca o zi de vară, privilegiu neobișnuit într-o lume unde atîția bieți oameni suferă. Dar e și aroganță în a te dori fără cusur ; e de ajuns să-și dea toată silința. Își făgăduiește să se străduiască mai mult ca oricînd. Curînd însă își dă seama că lucrurile la care se gîndește i-au ieșit din minte. Ideile i se încețoșează. Aici, la mănăstire, se scoală dis-de-dimineață ; poate că o să atipească.

Apucă automat un toc, îl moaie în cerneală ; hîrtia de scris se află într-o mapă deschisă. „Dragul meu Paul" ; nu, nu are nimic să-i spună lui Paul. „Dragul meu Michel", dar nu, nu se gîndește în mod special la fratele ei. „Dragii mei copii", nu, sînt prea mici ca să le scrie și-apoi n-are nimic să le încredințeze. „Dragă mămico", nu, degeaba s-ar strădui ; n-are nimic să-i spună mamei ei. Și-apoi, nici nu-i recomandabil să scrii familiei în aceste două săptămîni de recluziune. Deodată, ia o foaie albă și, aproape fără să-și dea seama ce face, se adresează ei însăși și lui Dumnezeu :

„În așteptarea ceasului cînd vom încredința sufletul nostru Domnului, să nu ne tîrîm viața temîndu-ne de clipa aceasta, singura sigură. Primind inevitabila lovitură ce ne va culca în pulbere, să nu cădem ca animalul,

lipsiți de judecată și de iubire, numai pentru că trebuie să cădem. Dinainte, așadar, și pentru că totul trebuie prevăzut, pentru că nu știu nici cînd, nici cum voi muri, îi dărui lui Dumnezeu sacrificiul vieții mele pentru mîntuirea celor care-mi sînt dragi.

Toți vom fi surprinși de moarte. Esențial este să ne fi dăruit viața.

Toate acțiunile noastre întru Dumnezeu, de către Dumnezeu și pentru Dumnezeu..."

Semnează foaia, o vîră într-un plic pe care-l închide muind cleiul cu limba apoi scrie deasupra : „Hotărîrile mele în timpul recluziunii din mai 1901". Pune scrisoarea într-o despărțitură a mapei. Acolo va fi găsită după moartea ei.

La 30 ianuarie 1902, pe la opt dimineața, Marie, șezînd în salonașul ce slujește drept sufragerie copiilor, îi supraveghează pe cei doi mai mari care-și beau laptele cald, cu un pic de cicoare în el, și-și mănîncă cu poftă feliile de pîine unse cu unt. Sînt cuminți, nu se lovesc cu piciorul pe sub masă, nu izbesc cu linguriță în farfurioară. Cea mică, de vreo doi ani, stă pe genunchii mamei. Focul duduie în cămin ; micuța pendulă Ludovic al XVI-lea ronțăie timpul. Deodată noul paznic de vînătoare, un băiat de șaisprezece ani, care de curînd l-a înlocuit pe tatăl lui, chinuit de reumatisme, dă buzna înăuntru. E atît de însuflețit, încît a uitat să-și lase pușca în săliță, încărcată probabil, iar Marie îl mustră blînd pentru asta. Dar băiatul izbucnește :

— Veniți repede, Doamnă, veniți să vedeți ! O turmă întreagă de mistreți străbate pădurea, prin ceață, la capătul aleii !

Sînt spectacole pe care nu pregetați să le vezi cînd stai la țară. Mistreți poți întîlni destul de des la Grand-Gué, dar rareori poți vedea trecînd o ciurdă întreagă. Marie își pune o haină largă peste bluza și fusta groasă de lînă, își încalță saboții, se îmbrobodește cu un șal negru pe care Paul i l-a adus de la Lisabona. În timpul ăsta, bona îi înfofolește pe cei doi copii mai mari, care-și pot însoți mama.

O ceată de oameni înfruntă cu toţii dimineaţa de iarnă. Marie mai întîi, însoţită de tînărul paznic de vînătoare şi ţinîndu-i de mînă pe micuţul Ernest şi pe micuţa Jeanne. La cîţiva paşi mai în urmă, vin bonele şi feciorul, care au aflat şi ei repede vestea, şi nici unul nu vrea să scape distracţia asta. Domnul de Sacy, care lucra la el în birou, se află în urma lor, ceva mai departe. Nu are carabina cu el ; nu e vînător, şi-apoi, nici nu e sezon de vînătoare. Vînatul e ucis doar toamna, şi asta rareori, doar pentru cinstirea musafirilor.

Ziua, care abia a început, e rece şi liniştită ; ici şi colo, pe sub copacii cei mari, sînt locuri jilave şi-ntunecoase ; altminteri, pămîntul răsună sub paşi. Prundişul de pe aleea cea mare şi de pe peluză sînt presărate cu un perdaf de zăpadă.

Deodată, cît se poate de deslușit, la liziera pădurii, unde încă mai stăruie ceaţa, se pot vedea puternicele şi spătoasele patrupede, preistorice în boarea înceţoşată şi de la distanţă. Există ceva fantastic în orice întîlnire cu natura sălbatecă. Un mistreţ văzut de-aproape, rîmînd cu rîtul în căutarea rădăcinilor, n-ar uimi deloc şi poate c-ar amuza, cu condiţia să te ştii prudent în afara bătăii colţilor lui. Pe cînd o întreagă turmă de animale puternice, migrînd dintr-o parte într-alta a pădurii, pare, dimpotrivă, a ţine de un alt ev al lumii, cînd omul, în prezenţa sălbăticiunilor, mai presimte încă existenţa zeilor. Tînărul paznic de vînătoare sare în sus de bucurie, şi, în înflăcărarea lui, fără ca măcar să încerce să-l atingă pe vreunul din porcii cei mari şi sălbatici, trage un foc.

În aceeaşi clipă, sau cel mult o secundă mai tîrziu, Marie cade din picioare, prăbuşindu-se, fără a lăsa mîna copiilor. Glontele, ricoşînd în scoarţa unui stejar, s-a întors spre ea lovind-o drept în inimă. Poate că nici n-a avut timpul s-audă pocnetul ce-a ucis-o.

Domnul de Sacy se apropie repede, desprinde din mîna mamei degetele celor doi copii mai mult miraţi decît speriaţi şi-i trimite pe micuţi la bona lor ; o întinde pe tînăra femeie pe jos, în starea jalnică în care se află, îi ridică pleoapa ; îi pîndeşte răsuflarea pe buze şi bă-

tăile inimii sub bluză, cu atenția concentrată a unui doctor. Viața nu se află nicăieri. Marie pare a sta culcată din totdeauna acolo, pe frunzișul presărat cu chiciură.

Se ridică și le poruncește slujitorilor și servitorilor care se agită, răcnesc ori plîng să se liniștească și să vegheze în tăcere asupra moartei, apoi îl trimite pe unul dintre ei la grădinar, care îi va ajuta să improvizeze o targă. De cum a răsunat împușcătura, l-a căutat din ochi pe tînărul paznic ; l-a văzut azvîrlindu-și arma și fugind cît îl țineau picioarele prin pădurea ce desparte Grand-Gué de sat. De cum a dat poruncile trebuincioase, Paul, părăsind-o pentru moment pe Marie, căreia nu-i mai poate fi de nici un ajutor, pornește iute după băiat. Cînd nu mai poate fi zărit de bocitoare, începe s-alerge pe sub brazii ale căror rădăcini le cunoaște pînă la ultimul nod. La marginea satului, ajunge la căsuța părinților lui Eustache (așa îl cheamă pe tînărul paznic de vînătoare) aproape în același timp cu băiatul.

Deschide ușa și se oprește, izbit de întuneric (obloanele, ca peste tot în ținut, sînt adesea pe jumătate închise) și simte în nări mirosul de cărbune prost ars al unei sobe care nu trage și pe care fierbe cafeaua. Cei doi părinți stau așezați unul lîngă altul, îndărătul marelui pat conjugal ce umple o treime din încăpere. Eustache s-a trîntit cu fața în jos pe pat și plînge în hohote, ori mai curînd urlă, cu capul în mîini. Domnul de Sacy se apropie.

— Nu-ți fie teamă, băiete dragă. Nu-i vina ta. Firește, n-ar fi trebuit să tragi fără poruncă. Dar nu din vina ta a ricoșat glonțul ; Bunul Dumnezeu a voit așa. Ai să rămîi mai departe în slujba mea. Nimeni n-are de gînd să te pedepsească.

Și, înainte de-a ieși, le mai spune același lucru și părinților înspăimîntați. Băiatul, care s-a ridicat în picioare, se uită la el fără să înțeleagă. Paul se apropie, îl mîngîie stîngaci pe frunte apoi pleacă.

PE URMĂ nu se mai ocupă de soția lui moartă. Înhumarea nu va avea loc decît în săptămîna următoare, pentru a le îngădui rudelor apropiate să se adune, iar lui Michel și Fernandei să vină din sudul Franței, unde se aflau. Noémi vine de la Lille, dar moartea violentă a mezinei n-o mai răscolește, așa cum se întîmplase cu moartea fiicei ei mai mari, treizeci și trei de ani mai înainte. Avea vîrsta cînd nu-i mai plîngi mult pe morți. Dar gurile rele cleveteau, în această regiune din Nord. Zvonurile care circulaseră în timpul accidentului de pe vremuri se porniră din nou. Oamenii cu frica lui Dumnezeu vedeau în cele două morți tragice pedeapsa pentru o mare avere agonisită pe vremuri pe seama bunurilor emigranților ori ale Bisericii, ceea ce e o concepție rudimentară asupra dreptății Celui de Sus. Și n-ar fi exclus ca un dram din credința asta să se fi înrădăcinat în conștiința lui Paul.

Michel și Fernande s-au oprit la Lille, pentru cîteva zile. Se scursese mai puțin de o săptămînă de la înmormîntare cînd Paul li s-a alăturat. Avea la el cuvintele cele de pe urmă ale Mariei, pe care i le dădu cumnatului să le citească. Michel îi înapoie hîrtia, fără a găsi ceva de comentat, dar Fernande, care nu avusese prilejul s-o cunoască pe Marie, simte cum i se umezesc ochii, tot pe-atît de speriată cît și mișcată de scrisele acelea stranii, atît de deosebite de tonul cam înflorat al cărților ei pioase. Cînd cei doi bărbați rămîn singuri, Paul scoate din buzunar o scrisoare pe hîrtie cu pătrățele, plină de greșeli de ortografie și compusă în acel stil pompos ce e pe placul persoanelor lipsite de știință de carte. I se comunică — o femeie îi scrie — că Doamna Contesă i s-a arătat subsemnatei, dar draga dispărută ține cu deosebire să facă anume comunicări importante doar în prezența multiubitului ei soț. Doamna Arsinoé Saindoux, ghicitoare de mare har, bulevardul Batignolles numărul 18. Mîinile lui Paul încep să tremure pe brațele fotoliului.

— Crezi în lucruri de felul ăsta ? îl întreabă Michel, înfrînîndu-și disprețul.

— Nu știu. Dar de vreme ce cred în nemurirea sufletului, n-am nici un motiv să presupun *a priori* că nu se poate comunica cu morții.

Michel găsește raționamentul corect.

— Dar biserica nu aprobă spiritismul.

Paul face un gest de lehamite.

— Spiritism ori ba... Vorba e, adăugă el făcînd o mărturisire pe care n-ar face-o oricui, că mi-e teamă...

— Vrei să vin cu tine?

Asta și voia. Pretextînd un motiv oarecare pentru călătoria lor inopinată la Paris, cei doi domni iau trenul de dimineață din Lille spre Paris.

DESCIND seara pe-o ploaie mărunță, în noroiul iernii pariziene, care continuă ploaia și noroiul din Nord. Felinarele aruncă lumini gălbui pe pavajele Orașului-Lumină. Doar cît să-și lase valizele la Grand-Hôtel, și iau o trăsură de piață, îndreptîndu-se spre bulevardul Batignolles numărul 18.

Scurtez descrierea făcută de sute de ori de la Balzac încoace: scara abruptă (din fericire apartamentul e la demisol), o femeie greoaie și grasă, încălțată în papuci, vine călcînd apăsat să le deschidă; poartă capot înflorat, răspîndește miros de parfum ieftin, de cartofi prăjiți și de flori vestede, salonul micburghez ce are în mijloc o măsuță acoperită cu o față de masă de catifea, despre care Michel își închipuie că o s-o facă să se-nvîrtă. Se înșală. După ce pomenește din nou despre importanța celor ce le-ar avea de spus biata doamnă, și care-i privesc, pe cît se pare, pe copii, ghicitoarea clipește din pleoape, își sprijină capul pe suportul fotoliului și intră în transă aproape numaidecît, nu fără cîteva suspine și mișcări convulsive ce erau de-așteptat. Cu o voce ca venită de departe, descrie scena: într-o bună zi de iarnă Doamna Contesă, în costum de călărie din stofă neagră și pălărie cu panaș, căzînd de pe frumosu-i cal arăbesc, lovită în inimă de către un vînător neîndemînatic, pălăria cu pene rostogolindu-se la pămînt... Michel se ridică în picioare.

— Nu mai asculta tîmpeniile astea. Vino...

Paul îl urmează nu fără o umbră de părere de rău. Ghicitoarea, trezindu-se brusc, îi potopește cu insulte auzindu-i că se îndreaptă spre ușă. Michel și cumnatul lui merg în tăcere pe trotuarul unsuros. Trec prin fața unui chioșc de ziare. Michel se uită o vreme la un exemplar din *Petit Journal du Dimanche*, pus pe tejghea, îl cumpără și i-l arată lui Paul. Era pe vremea cînd ilustrația fotografică nu coborîse încă la nivelul micilor gazete ; cea care domnea era litografia în culori, ilustrînd faptele diverse de peste săptămînă prin pete de culoare albastre și roșii, revărsîndu-se un pic unele peste altele, fiică bastardă a pozelor de bîlci, dăruind subiectelor „mondene", ca în cazul acesta, un aer ce aducea cumva cu o scenă dintr-un roman de Georges Ohnet.

— Vezi de unde a pescut Sibylla ta infomațiile ?

De multă vreme erorile grosolane ale presei, de nu cumva e vorba de tendința spre senzațional și impostură ori pur și simplu nevoia de-a satisface lăcomia și prostia cititorului, nu-l mai miră și nici măcar nu-l mai amuză. Paul dă la o parte cu mîna imaginea obscenă.

— Înțeleg toate astea... Și totuși, cînd a intrat în transă, nu ți s-a părut că pentru o clipă fața i se înnobila, iar ceva, aducînd cu ecoul unei voci...

— Nu, n-am văzut și n-am auzit nimic asemănător. Dar în cazul ăsta, cititul gîndurilor ar fi o ipoteză mai ușor de acceptat decît o vizită a fantomei Mariei pe Bulevardul Batignolles numărul 18. Stăteai așezat în fața acestei femei. De ce să nu fi găsit în adîncul tău însuți un reflex ori un ecou al Mariei ?

— Poate că ai dreptate, zice Paul cu o voce lugubră.

Plouă mai tare. Cei doi domni grăbesc pasul. Michel încearcă să-l facă pe cumnatul lui să se înfrupte dintr-o cină bună la Café de la Paix.

DIN PUNCTUL de vedere al scepticului prudent, care nu neagă nimic, dar dă partea uriașă ce i se cuvine iluziei și minciunii, Michel are dreptate. Dar și „ipoteza cel mai puțin greu de acceptat", și pe care însuși Michel

o ia în considerație numai la limita posibilului, nu elimină alte căi complicate pe care Paul, în descumpănirea lui, le-a intuit întrucîtva cu umilință. În magma obscură a ceea ce numim cealaltă lume, în care pașii, de cumva ne încumetăm pe marginile ei, ni se afundă ca în niște smîrcuri, nu-i cu putință ca niște legături să se poată înjgheba mulțumită unor intermediari echivoci, chiar dacă sînt dubioși și grosolani, care mulțumită unei înzestrări inexplicabile, sînt „buni conducători ai nemaiauzitului și-ai nemaivăzutului", așa cum gîtlejul unui individ prost și vrednic de dispreț în toate cele e bun conducător al cîntecului. Dar nu e mare lucru de cîștigat de pe urma acestor experiențe veșnic îndoielnice, iar Domnul de C., împărtășind de astă dată recomandările Bisericii, a făcut bine îndepărtîndu-l pe Paul de la ele.

Pus față în față cu ultimele hotărîri ale Mariei, e cu neputință totuși să nu te simți pe un teren nesigur. Ușa aceasta întredeschisă dă în același timp spre cea mai concretă realitate și spre cel mai nestatornic dintre mistere, care e timpul. Fără îndoială că eternitatea nu-i decît inversul aceluiași lucru, dar raporturile pe care le întreținem cu aceste două noțiuni sînt în același timp infinit de apropiate și nicicînd susceptibile de o soluție adecvată, ca și cele dintre diametrul unui cerc cu circumferința lui. Afară de cazul cînd am împărtăși un scepticism obtuz, sîntem siliți să admitem că în acest caz Marie a trecut un prag, fără s-o știe, poate, iar apoi fără a-și mai aminti, și că, „într-o oglindă întunecată" cum ar fi spus Paul de Tarse, și-a văzut propria moarte. Aluzia la animalele care cad așa cum ea a căzut, dar lipsite de judecată și de iubire, e în același timp cutremurătoare și penibilă ; cutremurătoare pentru că pare a face aluzie la turma de mistreți zărită în dimineața aceea, din care aproape toți sînt hărăziți să cadă pradă într-o bună zi morții violente precum Marie, penibilă pentru că dezvăluie morga insolentă a sufletului creștin față de viețuitoarele simple. „Cine știe, spune *Ecleziastul*,

dacă sufletul sălbăticiunilor ajunge în iad ?" Cine o încredințează pe Marie că animalele lovite de moarte cad „lipsite de judecată și de iubire, numai pentru că trebuie să cădem" ? Va fi cunoscut și ea duioșia împinsă adesea pînă la eroism a animalelor pentru progenitura lor, credința ciinelui pentru stăpîn, răbdătoarea afecțiune a cailor pentru cel ce le împărtășește povara. Cu ce drept își atribuie o superioritate față de restul viețuitoarelor care trăiesc și mor ? Dar nu-și atribuie nimic ; ci pur și simplu preia părerile îndeobște împărtășite de cei din jurul ei.

Menționea sacrificiului stinghereste aproape la fel de mult. Sublimă la prima vedere, părerea aceasta străveche e inseparabilă de-o odioasă concepție despre Dumnezeu sau despre Zei. Și Isaac, dus să fie sacrificat, și Ifigenia căzînd pe altar nu dovedesc altceva decît lipsa omenească de judecată. Moartea Mariei nu e însă un sacrificiu propriu-zis ; a prevăzut-o ; nu pare să o fi voit sau să o fi provocat, așa cum, de pildă, și-au voit și și-au provocat moartea preoții aceia catolici americani care și-au oferit viața în timpul unei liturghii pentru a obține pacea în Vietnam, și care de pe urma, poate, a însăși acestei vreri, au sucombat destul de repede. Cît o privește pe Marie, ea trebuie să se fi mulțumit a-și dărui resemnarea voinței lui Dumnezeu, aducîndu-și în acest fel de jertfă revoltă și teamă, ceea ce oricum, înseamnă mult. Dar reversibilitatea meritelor, pe care spera să le obțină pentru „cei ce-i erau dragi" nu-i cu necesitate evidentă în lumea în care ne aflăm. Preoții catolici care-și dăruiau bucuros viața, despre care am pomenit adineauri, au murit într-adevăr, dar războiul din Vietnam a mai durat încă mult, și, într-un anume sens, încă mai durează, prost schimbat într-o pace cu răni infectate. Am să arăt mai departe ce s-a ales de cei dragi Mariei : pare că și-au urmat viața, de bine de rău, ca toată lumea. Lucruri mai profunde ce pot fi spuse despre sacrificiu au fost spuse de către tantrism, cînd mai întîi inițiatul, într-un elan de fervoare, își dăruie viața întru binele tuturor viețuitoarelor, și se pregătește să se lase devorat

de ele în cursul unui ritual nocturn, Chöd-ul roşu, celebrat în deplină singurătate, apoi se întoarce în acelaşi loc peste un an pentru săvîrşirea Chöd-ului negru, cu care prilej constată că nu este nimic şi că nu are nimic de sacrificat.

În timpul lungii mele vieţi, care pe vremea aceea încă nu începuse, am avut prilejul să urmăresc, cu intermitenţe şi oarecum de la distanţă ce-i drept, pe fiinţele dragi pe care Marie, trasă în afara ei însăşi de către viziunea aceea stranie, dorise să le ajute în mod postum, cumpănind fericirea lor cu propria ei moarte. Binefacerile pe care grupul acela restrîns le-a cules nu sînt vădite ; par a nu fi fost nici mai fericiţi, nici mai nefericiţi, nici mai buni decît cele mai multe dintre fiinţele aparţinînd aceluiaşi ţinut, aceleiaşi clase sociale, aceluiaşi timp. Băieţelul şi fetiţa pe care Marie îi ţinea de mînuţă în ziua accidentului au crescut, au îmbătrînit, au murit. Ernest a fost unul dintre soldaţii anilor 914, foarte citat pe ordinul de zi şi foarte decorat ; parcă îl văd şi-acum, invitat de tatăl meu la Ledoyen şi cu gîndul, năzuinţă cît se poate de firească, să plece la timp ca să nu piardă începerea spectacolului de la Folies-Bergères. La şaizeci de ani, era un bărbat serios şi distins, un pic cam provincial, despre care se vorbea aşa cum se vorbise şi despre tatăl lui pe vremuri, ca despre însăşi întruchiparea gentilomului francez, adică. Jeanne s-a măritat în „familiile noastre", a trăit în Touraine, unde a lăsat moştenitori : nu ştiu nimic mai mult. Cécile, prea micuţă pentru a fi ieşit cu mama ei în dimineaţa aceea, s-a călugărit pe la vîrsta de douăzeci şi cinci de ani ; şi-a petrecut viaţa într-una din mănăstirile franceze de la Roma ; pensionară — căci şi Biserica are pensionarii ei —, s-a întors să moară în Franţa. N-am văzut-o decît de vreo două-trei ori înainte de-a intra la mănăstire ; părea o fire arţăgoasă şi dificilă ; verişoara de treisprezece ani care eram pe-atunci n-o interesa. A murit, pe cît se pare, ca o bătrînă călugăriţă luminată şi înţeleaptă ; am primit uneori din parte-i cîte

un bilețel afectuos prin mijlocirea unui băiat al lui Ernest, devenit preot. Poate că aceste două vocații religioase s-au datorat năzuințelor Mariei. După cum se prea poate ca în mediul acela catolic să fi înflorit dintotdeauna, de la sine. Cît despre Paul, s-a recăsătorit după doi ani cu vecina de castel căreia Marie se rușina să-i critice ifosele. Persoana aceasta de stirpe aleasă, aproape fată bătrînă, se lăuda, într-adevăr, că posedă pînă în ultimele lor rafinamente, tonul și purtările societății celei mai alese ; ba le mai și ascuțea, pentru a spune astfel, așa cum, atunci cînd folosești de preferință tonurile de sus îți ascuți vocea. A fost un menaj unit, care a avut doi copii ; împărtășea, ca și Paul, opiniile propovăduite de *Action française ;* pe care o citeau împreună seara, așa cum anumite perechi pioase protestante citesc Biblia.. *Uxorius,* cum se spunea pe vremuri Biserica, adică unit succesiv de două soții printr-o legătură mai cu seamă carnală, Domnul de Sacy părea mai înclinat să-i cedeze celei de-a doua în lucrurile mărunte, păstrînd totuși în jurul lui zona aceea deșertică de răceală uscată, de politețe ursuză, în care fără îndoială că se simțea la largul lui. În apartamentul acela mare, mobilat cu un lux sumbru, în care se instalaseră la Paris în timpul războiului din '914. Grand-Gué fiind în teritoriu ocupat, soțul și soția căzuseră de acord să depoziteze în baie o prețioasă provizie de lemne. Nemții erau, bineînțeles, dați de rușine, cu toate că un anume respect față de puterea de organizare germană supraviețuia (cei din acest mediu de oameni bine crescuți nu s-ar fi scoborît pînă acolo încît să vorbească de „Wilhelm"), dar mare parte din relele de care suferea Franța se datorau rătăcirilor laicității și ale Republicii. Și iată cum încep să se zărească prin falii aproape imperceptibile, sub patriotismul și extremismul indiscutabile, ceva din starea de spirit ce se va impune în 1940 în Franța.

Cînd și cînd, a doua Doamnă de S. străbătea cele cîteva sute de metri de pe Avenue d'Antin ce despărțeau locuința ei și-a lui Paul de-a noastră. Tot spațios dar mai puțin întunecos, cu uși-ferestre ce dădeau într-o curte

interioară a unui imobil ce nu mai există, cu pereții acoperiți de iederă, iar jos, la nivelul parterului cu tufe de merișor tăiate în formă de crin, apartamentul nostru era aproape lipsit de mobile. Michel, care-l închiriase cu cinci ani în urmă, pe vremea cînd vînduse Mont-Noir, avusese grijă să-l mobileze numai cu strictul necesar.

Doamna de S. își găsea cumnatul citind, îmbrăcat cu un palton vechi (și caloriferele de pe Avenue d'Antim numărul 15 erau închise), înconjurat tot de cărți. Era cînd Shakespeare („Prea citește multe cărți străine"), cînd *Afinitățile elective* de Goethe („Să citești un neamț, în clipe ca astea"), deseori, culme a ororii, *Deasupra vălmășagului* de Romain Rolland („Elvețianul ăsta care-și permite să judece Franța!" Pe vremea aceea, Romain Rolland era adesea bănuit a fi elvețian, oamenii de bine neputîndu-și închipui că un francez s-ar putea dezonora încercînd să despartă nepărtinitor vinovățiile Franței de ale Germaniei). Cartea aceea, pe care Michel mi-o dăduse s-o citesc și care a fost prima mea experiență de gîndire contra-curentului, devenise pentru el o ancoră într-o mare de minciuni în care ziariști plătiți, împărtășind ei înșiși și înmulțind în jurul lor isteria mulțimilor, cufundaseră mari popoare. Iubea ceva mai mult Franța, pentru că un francez cel puțin, curajos și hulit, încerca să țină piept acestui haos de impostură. Alteori, i se întîmpla să citească o carte, un roman polițist împrumutat de Doamna de S.

Dar mai cu seamă cărțile mele, rînduite pe masa mea de lucru, o iritau pe vizitatoare, iritare pe care de astă dată o exprima cu glas tare. Dicționare grecești și latinești, o ediție juxtă a unuia dintre dialogurile lui Platon, un Vergiliu. Se știe că latina sfidează onestitatea, iar greaca la fel, fără doar și poate. Michel îi atrăgea atenția cucoanei că greaca e limba Evangheliilor. Dar cea de-a doua doamnă de S. zărise *Catedrala* și *Oblat* de Huysmans, cu ajutorul cărora începeam să mă informez asupra vitraliului și picturii Evului mediu. Ca toate persoanele inculte, judeca o carte după cuvinte luate la întîmplare, ce i se păreau că exprimă părerea autorului,

chiar dacă erau puse în gura unui portar afumat. Dar Doamna de S. nu citea cartea nici înainte de asta, nici după asta. A dat peste o discuție în care un personaj, în limbajul acela totodată afectat și realist, care plăcea atît de mult pe-atunci, și care aproape că poate fi socotit marca fabricii în cazul lui Huysmans, se plîngea că trebuie să mănînce „vacă turbată de suflet". Vizitatoarea făcu o strîmbătură îndreptățită („Asta e hrana spirituală pe care o dai fiicei dumitale?"). Barrés, om de dreapta, o liniști, dar D'Annunzio și Fogazzaro erau iarăși străini, Tolstoi un tip care se joacă de-a mujicul. Orice pretenție de drăgălășenie încetă însă în clipa cînd află că Michel, după ce-mi ceruse părerea în această privință, nu avea intenția să mă confirme. Ceremonia aceea, pe care o și vedea desfășurîndu-se la Saint-Philippe-du-Roule, iată că eșua. Dar Michel mă voia liberă.

ÎNAINTE de-a încheia capitolul de față, trebuie să consemnez un incident care mă privește. Împlinisem de curînd paisprezece ani. Anul își urma cursul; cu cîteva luni înainte și cu trei ani de întîrziere față de folclorul veșnicei fraternități de arme, americanii declaraseră război Germaniei („La Fayette, iată-ne!"). Lawrence al Arabiei lua Aqaba; a treia bătălie de la Ypres, a zecea bătălie de la Isonzo, a doua bătălie de la Verdun, cu alte și alte obuze explodate, trupuri sfîrtecate și sînge vărsat. Domeniul Mont-Noir, al cărui castel nu ne mai aparținea de patru ani, ocupat de un stat major britanic, fusese bombardat întruna; clădirea cea mare din cărămidă nu mai era decît un schelet, împresurat, încă și mai tragic, de marile schelete ale copacilor. Michel abia dacă aducea vorba de toate astea. I se părea că un cataclism — care la drept vorbind ține și-acum — se abătuse asupra lumii, luîndu-i mințile. Eu una eram prea puțin afectată de toate astea. Războiul era mai cu seamă simțit la Paris datorită celor veniți în permisie, în uniformele lor azuriu-palid, care stăteau pe băncile de pe Champs Elysées și-și petreceau scurta vacanță privind parizienii cum trec, ale căror obiceiuri abia de păreau

schimbate, şi pe parizience, pe care le găseau nostime, fie că erau, fie că nu. Prostituatele, pe care le zăreai mai cu seamă spre seară, în semiîntuneric, erau deseori deghizate în văduve.

Michel, pentru a-şi înşela nostalgia după Riviera şi cazinourile ei, se hotărîse să se ducă pentru cîteva zile la Enghien, să facă o baie de verde, verdele copacilor şi verdele meselor de joc. În timp ce-şi încerca modest norocul cu jetoanele din timp de război, eu mă plimbam pe aleile din pădure, întovărăşită de Camille, micuţa bonă belgiană, singura ce ne mai rămăsese dintre toţi servitorii. Camille era întrucîtva un dar din partea mătuşii mele dinspre mamă, Jeanne din Bruxelles. Trăise împreună cu noi ceasurile cele rele ale începutului de război, cînd trebuise să fugim în timpul unei vizite la familia fratelui meu vitreg, pe-o plajă belgiană, apoi să petrecem un an greu în Anglia, înainte de-a veni la Paris. Fetişcana aceea roşcată de şaptesprezece ani, fiica unor muncitori manufacturieri, era însăşi întruchiparea veseliei şi a graţiei, o veselie de căprioară. A fost pentru mine o tovarăşă de vîrsta mea, sau pe-aproape, în timpul acestor cinci ani. Se logodise cu un soldat în permisie ; îi scria pe front scurte scrisori pe care o ajutam să le compună ; în restul timpului nu se gîndea deloc, nefiind în stare să şi le închipuie, la pericolele prin care trecea logodnicul ei. Războiul nu ne împiedica să ne jucăm pe aleea împădurită ce mărginea micul lac ; umbra frunzelor se clătina pe drum ; ne amuzam să păşim pe ele ori să ne tîrşim picioarele pe cele cîteva frunze uscate şi scîrţîitoare, rămase acolo din toamnă. Prin perdeaua subţire de copaci, micul lac îşi întindea pînza de apă cu nevinovăţie, pe care pluteau bărci albe, cele mai multe avînd deasupra coviltir şi priponite de mal printr-un ţăruş ; fără îndoială că proprietarii lor se aflau în tranşee. Deodată, două persoane care se plimbau se iviră la capătul cărării. Erau un domn şi o doamnă bine, destul de vîrstnici, îmbrăcaţi în negru, poate în doliu. Doamna, care de la o vreme părea să mă cerceteze discret, se opri la doi paşi de mine, întrebîndu-mă :

— Nu cumva ești fiica Mariei de Sacy ?

— Nu doamnă. Sînt nepoata ei.

— Eram prieteni buni cu ea. Acum mi-amintesc că avea un frate.

Am dat pe cît m-am priceput mai bine lămuriri. Numai Marie însă părea să le intereseze pe cele două persoane al căror nume nu-l știu nici azi.

Apoi au plecat. Doamna în negru s-a mai întors o dată să se uite la mine. Oare ce vedea ? O fotografie de pe vremea aceea mă arăta sprijinită de parapetul unui vaporaș de agrement parizian, cu o carte în mînă. Părul lung, strîns la spate în coadă de cal, iese de sub o pălărie de pai ca un clopot, o rochie de stambă, în dungi, fără îndoială albastru și alb, îmi ajunge pînă la jumătatea pulpelor. Fața, umbrită de pălăria de pai, nu se vede prea bine. Am comparat mai pe urmă fotografii de-ale Mariei de pe la treizeci de ani cu fotografia mea, la aceeași vîrstă ; și regăsesc anumite asemănări pe care le moștenea, ca și Michel, de la tatăl lor Michel-Charles : ochii de culoare deschisă sub sprîncenele dese, pomeții proeminenți, fruntea largă, puțin cam pătrată. Partea de jos a feței, dimpotrivă, nu se suprapune. În orice caz, de acum înainte asemănarea aceasta parțială e cu mult mai puțin vizibilă. Urma anilor a răvășit fața aceasta.

Un bob de tămîie

O NOUĂ VARĂ, a doua după naşterea fetiţei, începe. Michel nu speră nimic de pe urma anotimpului frumos. Aceleaşi plimbări prin parc, aceleaşi conversaţii ce sar de la una la alta purtate cu fermierii, aceleaşi subterfugii pentru a o evita cît mai mult posibil pe Doamna Noémi. Într-una din dimineţi, ia din uşă tava cu micul dejun. E o scenă pe care am mai descris-o, dar de data asta Michel nu se instalează în colţul căminului, ci în faţa ferestrei, în faţa colinelor năpădite de iarbă necosită încă. Azvîrle în coşul pentru lemne, fără a-i lua banderola, ziarul local pus pe tavă, face la fel cu vreo două-trei scrisori, bănuind că e vorba de cămătari care-şi oferă serviciile ori de facturi de-ale furnizorilor, în sfîrşit se opreşte în faţa unui plic încadrat cu o linie fină, neagră, din cele de care se slujeau persoanele din lumea bună în semn de simpatie faţă de prietenii aflaţi în doliu. Scrisul înalt şi aplecat trăda o mînă de femeie, mai precis mîna unei femei de lume care şi-a făcut studiile la maicile de la Sacrè-Coeur ori în vreun alt pension foarte select, precum cel al Surorilor Bunei Vestiri ; scrisul nu se deosebea prea mult de cel al Fernandei ; era însă mai puţin subţiratic şi mai hotărît. Michel întoarse plicul : o pecete de ceară neagră îl închide, avînd încrustat pe el un blazon de proveniență germană, cu figura de deasupra herbului şi cele două laterale care susţineau scutul, somptuoase şi complicate. Vîrî grijuliu un cuţit în loc să rupă

plicul, simțind chiar din clipa aceea că-i vorba de-un plic pe care-l va păstra, poate.

Citește cele ce urmează :

DOMNULE, vă scriu cele ce urmează tremurînd toată.

N-am aflat decît de foarte puțină vreme de moartea Fernandei, care a fost una dintre cele mai bune prietene ale mele. Desigur că abia vă mai amintiți de mine ; eram domnișoară de onoare la nunta dumneavoastră, și nu v-am întîlnit decît în ziua aceea.

M-am măritat la rîndul meu cîteva luni mai pe urmă, la Dresda, cu un balt și, ca atare, supus rus. Am trăit aproape doi ani în Curlanda, de unde e originară familia lui, apoi la Sankt-Petersburg, apoi în Germania. Ferparul, de cumva mi-a fost trimis, n-a ajuns niciodată la mine. Abia cînd m-am întoars în Olanda, am aflat de la mama împrejurările morții Fernandei, ca și faptul că v-a lăsat o fetiță. Cînd Fernande mi-a scris ca să-mi spună că e însărcinată, eu însămi eram în aceeași stare. Ne-am făgăduit una alteia, de cumva ni s-ar întîmpla ceva, să veghem asupra copiilor noștri. Ar fi zadarnic și pretențios să propun să țin loc de mamă micuței ; simt cît se poate de bine acest lucru, avînd eu însămi doi băieți. Dar poate că vă pot ajuta puțin, cînd veți voi, în această întreprindere atît de grea pentru un văduv, de-a crește un copil.

Știți poate că mama mea are, în pădurea Scheveningen, o casă mare, unde ne petrecem vara. Un pavilion din grădină e destinat invitaților ; acum e aproape totdeauna gol, deoarece mama invită puțin. Ar fi o adevărată bucurie pentru ea și pentru mine dacă ați consimți să locuiți acolo o parte din vară, împreună cu micuța și cu persoana care se ocupă de ea. V-ați afla printre prieteni, iar fetiței i-ar prinde bine aerul sănătos al mării. Soțul meu, care e de acord cu mine în tot ce întreprind, ar fi și el bucuros. E foarte ocupat datorită carierei lui de muzician, și vă roagă să-l scuzați cu anticipație pentru desele lui absențe.

Voi mai rămîne la Paris încă două săptămîni. Fiți amabil și răspundeți-mi, rugîndu-vă să credeți în neștirbita mea simpatie, pe care aș fi vrut să mi-o exprim mai curînd.

Jeanne de Reval

MICHEL străbate camera în lung și-n lat, ca și cum acest du-te-vino monoton ar fi cel al unui pendul ce l-ar ajuta să dea timpul înapoi. Da, e într-adevăr vorba de încîntătoarea apariție în catifea roz, pe care a zărit-o într-o zi cenușie de noiembrie, în timpul căsătoriei lui cu Fernande, acum patru ani, aproape Jeanne de Reval... Fernande, mai tîrziu, purtase într-adevăr corespondență cu prietena ei, o vreme. Îi vorbise lui Michel despre căsătoria Jeannei cu un baron balt ; în trecere, făcuse cîteva aluzii la unele întîmplări mai vechi din viața tinerei femei. Abia dacă-și plecase urechea la tot ce-i spusese. Acum, o aude din nou. Se va duce la Scheveningen împreună cu fetița. Proiectul acelei șederi sub pini, la malul mării, îl umple de un soi de blîndețe nostalgică, de parcă toate emoțiile lui amorțite s-ar însufleți din nou.

Să fi văzut în aluzia la soțul deseori absent un fel de a-i spune că vor fi mereu singuri ? Nu-i sigur. Scrisoarea aceea fără ascunzișuri nu-i îngăduie să meargă mai departe cu presupusurile. Desigur, odinioară, la vederea frumoasei domnișoare de onoare își spusese, glumind întrucîtva, că era păcat că întîlnirea lor avusese loc atît de tîrziu și că i-ar fi plăcut s-o vadă schimbîndu-și rolul într-acela de mireasă. Dar ceea ce nu-i cu putință nu stăruie mult în imaginație ; între timp o uitase pe Jeanne. Acum, își amintește. Aflat în fața frumuseții, lucru atît de rar, sentimentul ce domină în cazul lui e acela de respect. Iar respectul față de Jeanne va supraviețui în el chiar și flăcărilor pasiunii.

ÎNCERC să reconstitui viața Jeannei pînă la acele luni de la Scheveningen, pe care tatăl meu le-a petrecut alături de ea, legînd între cele cîteva amintiri referitoare la

acei ani ce mi-au fost transmise. Principala mea sursă e însuşi Michel, care pînă la sfîrşitul zilelor lui n-a încetat să-mi vorbească despre Jeanne, dar fără doar şi poate că nu ştia o mulţime de amănute despre ea, care Fernandei îi fuseseră cunoscute. Ar fi fost contrar eticii lui personale să citească scrisorile, altminteri puţine şi fără regularitate pe care şi le adresau cele două femei, dar nici una, nici cealaltă cu siguranţă că nu mergeau prea departe cu confidenţele pe care şi le făceau în scris. Unele relatări discrete şi uneori evazive mi-au fost făcute mult mai tîrziu, de către doamne în vîrstă, care neîndoielnic că îndoiseră cu multă apă vinul amintirilor. În sfîrşit, unele fapte vin chiar de la Doamna de Reval, în singurul moment cînd am putut-o aborda în calitate de adult, presupunînd că poţi fi adult la douăzeci de ani. Mi se va întîmpla desigur, aşa cum am mai făcut-o pînă acum, dar numai şi numai în mod excepţional, în cursul acestor cronici, să umplu cîte un gol, ori să subliniez o trăsătură cu ajutorul unor precizări luate de la alte persoane semănînd cu Jeanne măcar din profil, ori numai pe trei sferturi, ori puse în împrejurări aproape analoage, precizări care dau autenticitate celor trăite de ea. Şi chiar şi acest procedeu nu-i acceptabil decît cu condiţia să alegi din mulţimea atîtor fiinţe pe cele care au avut aceeaşi grupă sanguină ori au aparţinut aceleiaşi familii sufleteşti.... Dar părerile mai mult sau mai puţin complete ori disparate ale unor terţe persoane, relatările făcute distrat în timpul unei plimbări ori cu coatele sprijinite de-o masă, după ce resturile au fost strînse, nu sînt niciodată de natură să ne astîmpere foamea ; e necesar să astupăm găurile din pînza ţesută ori să îmbucăm bucăţile de sticlă spartă. În *Arhive ale departamentului de Nord* * am luat de la Michel vreo şapte-opt amănunte, mărturisite uneori la intervale foarte mari, în legătură cu vizita tatălui său la Londra cu scopul de a-l face s-o părăsească pe metresa englezoaică şi să se căsătorească

* Titlul acestui volum este, în ediţia română din 1986, *Arhive ale Nordului*. (N.T.).

în Franța cu o tînără persoană nobilă și săracă, dar care avea să-l ducă mai departe decît toate bacchantele Angliei la un loc. Bătrînul domn mai conta pe acea ultimă călătorie ca să facă unele cumpărături în Bond Street, să viziteze Turnul Londrei și să se bucure de confortul de la Hotel Brown. Aceste cîteva informații, stoarse pînă la ultima picătură de suc, vor furniza în *Arhive ale departamentului de Nord* materie pentru vreo zece pagini ; nu cred să fi adăugat ceva care să nu fi fost implicit conținut în ele, ori care să nu fi aparținut plămadei personajelor mele. Tot astfel, dar încă și mai scrupulos, aș doi să așez în propriul ei cîmp magnetic existența Jeannei.

La șaisprezece ani, Doamna Van T. o încredințase pentru un an maicilor de la Sacré-Coeur din Bruxelles, ca să-i șlefuiască franceza. Era o eroare, deoarece franceza decantată, vorbită după moda secolului al XVIII-lea de către familiile aristocratice din Olanda, Rusia ori Austria, era cu mult mai pură decît cea dintr-o mănăstire belgiană. Dar poate că exista în acea alegere a unei instituții catolice din Belgia (Parisul le sperie pe mame) dorința de-a o scoate pe Jeanne din rutina olandeză și protestantă.

Jeannei îi venea greu să se deprindă cu devoțiunile întrucîtva dulcege, cu altarele împodobite cu flori și dantele din hîrtie, dar mai ales cu deșartele ambiții mondene, atît de puternice la aceste fetițe, snobismul acela virulent, caracteristic anumitor pături ale societății belgiene, care vine poate de-acolo că prea mulți parveniți și descendenți de stirpe veche se ciocniseră aprig unii de alții în Belgia nou-născută din secolul al XIX-lea. Nu se mai știa prea bine de unde vine cutare titlu și cutare nume, nici sensul exact al minusculei particule *de* din franceză, opusă *De*-ului majuscul flamand. O singură elevă din pension s-a împrietenit cu Jeanne și i-a rămas prietenă : Fernande.

Ceva mai mică decît Frumoasa Olandeză, mai naivă, așa cum se cade unei fetițe care nu cunoștea pe lume decît ținutul Hainaut și cel de pe Sambra și Meusa, Fer-

nande plăcea, desigur, datorită sensibilității ei un pic cam înfrigurate, datorită gustului pentru flori și dragostei de animale, datorită ochilor ei verzi și pleoapelor cam alungite, datorită unei delicateți care într-anumite clipe aducea a frumusețe. Micuța Fernande se risipea într-o fervoare exterioară, crinii de la capelă, luna Fecioarei Maria, Sfînta Inimă, ieslea de Crăciun în jurul căreia plutește pentru adolescentă sentimentul viitoarelor maternități, cultul sfinților, care aduce în viața de toate zilele un element de roman pios și de patetism, Fecioare pictate și împodobite uneori precum cele din Spania, cărora li se alătură spade. Fervoarea lipsită de podoabe a tinerei luterane o miră pe Fernande. Din fericire, ori ca urmare a unei instrucții mai înțelepte ca de obicei, Jeanne nu opunea Biblia acestor aparențe poetice și nu părea a crede că toate adevărurile ar fi fost conținute într-o carte numită prin excelență Cartea. Între ele domnea o mare libertate. Gurile știrbe ale unor foste guvernante ne-au șoptit multă vreme că o prietenie aparte se înfiripase între cele două eleve. În orice caz, a fost o intimitate mîngîietoare și fierbinte. E unul din miracolele tinereții să descoperi fără modele, fără confidențe șoptite, fără ajutorul lecturilor interzise, din însuși faptul unei profunde cunoașteri carnale ce se află în noi toți, cîtă vreme n-am fost învățate să ne temem de ea ori s-o negăm, toate tainele pe care erotismul crede că le deține dar din care nu deține cel mai adesea decît o imitație. Dar trăncănelile unor bătrîne Fräulein slujesc prea puțin drept dovadă a unei atari iluminări a simțurilor : nu vom ști niciodată dacă Jeanne și Fernande au cunoscut-o ori dacă măcar au întrezărit-o împreună.

DOMNIȘOARA Van T. s-a întoars în Olanda, unde mama se prăpădea de dorul ei. Și-a continuat studiile sub îndrumarea binevoitoare a pastorului W., predicator liberal și prieten al familiei. În jurul ei se vorbeau cîteva limbi străine ; cele mai frumoase cărți aparținînd a vreo două-trei literaturi i-au fost puse în mîini, fără a-i inspira, poate, decît respect ; pentru ea, emoția nu țîșnea

spontan din paginile cărţilor. Din literatura de pe timpul ei, n-a cunoscut nimic altceva decît vreo cîteva romane care zăceau pe toate mesele. A avut bunul gust să nu-i fie pe plac. Cunoştinţele muzicale n-au ajuns nici ele mai departe decît ceea ce se aşteaptă din partea unei fete de familie bună. Dar frumuseţea ei, o eleganţă înnăscută în felul de-a se îmbrăca şi-a se purta, la care, lucru rar, se adaugă discreţia şi blîndeţea, o simplitate la care nu te-ai aştepta, pe nedrept de altfel, decît din partea unei slute, o fac să fie apreciată şi iubită. Se duce, după obiceiul vremii, de la o tombolă de caritate la altă tombolă de caritate, dintr-o partidă de patinaj la alta, de la ceaiurile de sub arborii cei mari la valsurile supravegheate de mame în saloanele cu sfeşnice somptuoase şi răcoritoare servite iarna sub frunzele plantelor tropicale din sere ; tinerii bine crescuţi, ori care cel puţin păreau astfel, rareori îndrăzneau s-o cuprindă pe după mijloc ori să-i sărute mîna pe furiş. Despre emoţiile simţurilor şi inimii ei de pe vremea aceea nu ştim nimic, şi poate că ea însăşi e prima care să nu ştie. Cererile în căsătorie curg, cu atît mai mult cu cît fata moşteneşte întreg avutul familiei. Mama ei, Doamna Van T. ia hotărîrea să nu-şi mărite fiica înainte de douăzeci de ani. Totuşi, nu refuză cererea contelui de A., insistînd numai ca ceremonia căsătoriei să aibă loc peste doi ani. Contele de A. acceptă condiţia.

Pentru moment, nu atît personajele contează cît fundalul şi cadrul. În afară de cîţiva amatori de pictură care văd în această ţară muzee iar în muzee capodopere, Olanda e pentru majoritatea francezilor un loc necunoscut. Sînt evocate vag şi de-a valma munţii de brînzeturi, hectarele de lalele, secarea parţială a lacului Zuydersee, macaralele din portul Amsterdam, bancherii şi cei care învîrt afaceri şi sînt milionari, pitorescul bordelurilor, unde femeile poartă izmănuţe roz şi se pot vedea după pereţii de sticlă, într-un cartier pe vremea aceea încă lipsit de Sex-Shops-uri, magazine cu articole din piele neagră, şi cîini de poliţie dresaţi să adulmece drogul. Cei care cunosc ceva mai bine azi Amsterdamul se gîndeso

la valul de indonezieni ce s-a revărsat asupra metropolei și care dă orașului un aspect ca în *O mie și una de nopți*, pe care îl avea pe vremuri ghetoul lui, azi dispărut. (Și totuși, ca totdeauna în locurile lovite de trăsnet, indivizi sau mici grupuri s-au întors pe locul nenorocirii, generație nouă, deseori de provenientă diferită, așa cum cartierul parizian Marais a fost năpădit de evrei maghrebini și algerieni în vechile localuri lăsate goale de către evreii francezi și din Europa centrală, masacrați.) Unii se gîndesc la provocatori, uitați acum, dar simptomatici pentru o violență veșnic latentă în palciditatea nordului, la hippies peste care lumea merge literalmente în anii șaizeci, străduindu-se să păsească grjuliu peste ei, ca și cum ar fi fost vorba de niște cadavre, revărsați acum peste Copenhaga, peste Vancouver, peste Goa, unde nu mai de mult decît ieri am dat peste ei, ceva mai palizi, în ciuda soarelui de la Tropice, ori peste nu știu ce alt port ori plajă a altei lumi. Oamenii cu știință de carte, care se numără pe degetele unei singure mîini, știu că țara asta de pictori are și romancieri, eseiști, poeți secreți, ca toți cei care se exprimă în limbi puțin cunoscute în afara frontierelor lor. Numai Baudelaire în Franța a visat la Olanda cu un adevăr halucinant : sorii ei întunecați și cerurile veșnic înnourate sînt tot cele pe care le vedem și azi, și pe care le vedeau pe la 1900 Jeanne și contele de A.

Dar viața socială e o realitate complexă. Imaginea greoiului burghez plutocrat, care se înconjoară în același timp de lux și de austeritate, ne urmărește de secole în toate *Plecările Gărzii civice* și în *Banchetele confreriilor*, diversificată ici și colo de cea a unui tînăr port-drapel, frumos ca arhanghelul Mihail, pe care nu l-au îngreuiat încă grăsimea și banii. Puțini știu că alături de această burghezie negustorească subzistă, pe de-o parte, o veche nobilime datînd de pe vremea Sfîntului-Imperiu, iar pe de alta, un patriciat ieșit din micile orașe, magistrați, ofițeri, administratori, deținători ai unor nume bine cunoscute și ele în istoria Țărilor-de-Jos. Contele de A. aparține primului dintre aceste două grupuri. Student la

Groningen și într-o universitate din Germania, unde a învățat numai ceea ce i-a fost pe plac, plăcîndu-i prea puțin vînătoarea, dar luînd în fiecare an parte la cortegiile de vînătoare princiare, bun călăreț, alergînd după vulpi în Anglia, avea în casa lui din Haga și într-un conac de lîngă Arnhem, în mijlocul unui peisaj olandez de ierburi înalte și de crînguri, cu totul diferit de cel de pe coastă, cîteva tablouri bune de mari mici maeștri, cărora le adăuga uneori vreo operă de pictori mai puțin cunoscuți oamenilor de lume, o acuarelă de Boudin, un desen de Seurat, unul dintre primii Mondrian. La Paris, se știa că are un micuț apartament mobilat cu gust, în arondismentul al XV-lea ; îl întrezărise admirativ pe Mallarmé și-l întîlnise pe Verlaine. Trebuie să fi cunoscut bine marele oraș pe timpul iernilor cenușii cînd becurile de gaz se înconjoară de un nimb, cînd crupa cailor fumegă sub ploaie și prea adesea animalele se prăbușesc pe pavelele grase, fără vreun alt viitor decît bicele și abatorul, dacă nu mai sînt în stare să se ridice. E de asemeni și Parisul Cancanului și al fetelor ce-ți ațîță poftele servind prin braserii, Parisul duceselor și al lumii interlope, veșnic prost descrise, în afară de Proust care în curînd se va ocupa de ele. Pe seama Domnului de A. nu se cunoaște decît un singur scandal, măgulitor de altfel : s-a dus pe pajiștea duelgiilor în urma unei legături cu soția unui consilier de ambasadă. La treizeci și opt de ani, e omul de lume desăvîrșit, în înțelesul franțuzesc al cuvîntului, ceea ce înseamnă cineva din lumea bună, în înțelesul englezesc al cuvîntului, ceea ce înseamnă un om care a văzut lumea.

DE ANI de zile se făceau tot felul de presupuneri în legătură cu căsătoria lui. Doamna Van T., care-l va avea drept ginere, e foarte invidiată.

Privilegiul unei logodne prelungite și relativa libertate a fetelor nemăritate, în orice caz mai mare decît în Parisul acelei vremi, fac ca Jeanne și Johann-Karl să fie mereu împreună. Ea îi datorează mult ; îi împrumută cărți, alese anume pentru ea : poemele lui Samain, pe

care de altfel amîndoi le găsesc fade ; *Romanțe fără cuvinte* și *Înțelepciune* ale Bietului Lelian, cu care se delectează amîndoi ; Loti în Orientul lui Apropiat și languros, dar legănător ca umbletul unei încete caravane pe nisip ; *Comoara celor umili* și *Înțelepciunea și Destinul* de Maeterlinck, ale cărui misticism și moralism se scurg melodios, picătură cu picătură, firicel izvodind din surse străvechi pe care le simți . totodată abundente și pure ; *De profundis* de Oscar Wilde, în ediția prescurtată care circulă pe-atunci, Swinburne, năclăit de-a binelea într-o melancolică voluptate, anumite poeme ale tînărului Rilke ce-ți lasă pentru totdeauna inima înfiorată. Vorbesc despre lecturile lor împreună ; și cum Jeanne e dintre acele ființe care în toate cele merg mai departe, pornește de la Maeterlinck ca apoi să-l citească pe Emerson și să-l abordeze pe Novalis, mirîndu-se numai că e nevoie de-atîtea cuvinte ca să definești Binele și de-atîtea simboluri ca să-l desemnezi pe Dumnezeu. Johann-Karl compensează ideile sociale convenționale ale mediului lor, ducînd-o să vadă piesele lui Ibsen. În timp ce el se simte îmbibat tot de *Candida* lui Bernard Shaw, ea încă se mai gîndește la soarta Norei. Se duc împreună la concerte : fără să știe, o pregătește pentru un altul, care nu va fi în stare să se exprime decît prin acorduri.

Amîndoi sînt frumoși și, la prima vedere, seamănă între ei. Părul și ochii negri, întîlnite mai des decît s-ar putea crede în Olanda, sînt aproape întotdeauna mărturia, în această țară deschisă lumii, a unei picături de sînge străin. Pentru el, întîmplarea aceasta a avut loc la începutul secolului al XVIII-lea, cînd unul dintre strămoșii lui l-a însoțit pe Petru cel Mare la Saardom, unde venise să învețe meșteșugul de dulgher. Și a rămas acolo și după ce țarul s-a întors în Rusia. Bunicul Jeannei a fost intendent în Batavia ; a luat în căsătorie pe fiica unui ofițer, ieșită ea însăși din căsătoria cu o indoneziană de rang înalt. Îndepărtata ei ereditate insulară îi dă Jeannei tenul acela auriu și un strop de indolență creolă, unul din farmecele ei, dar de care ar roși dacă și-ar da seama cum stau lucrurile. Se duc împreună la pro-

prietatea Domnului de A., lîngă Arnhem. Ajutată de el, se inițiază în echitație, în decorul acela de lande ; o prezintă unei bătrîne mătuși cam nebune, care locuiește în conacul familiei și-l socoate prinț moștenitor. Uneori fac excursii ceva mai lungi : Jeanne doarme liniștit în camera vreunui hotel de provincie ori în vreun han de țară, alături de camera în care doarme Johann-Karl, atît de încrezătoare încît nici măcar nu închide ușa cu cheia ; el aparține unui mediu în care o logodnică e respectată, chiar dacă sînt multe alte lucruri pe care nu le respecți. Dar simțurile își cer încetișor locul lor în tovărășia aceea dinaintea nunții. Stînd pe nisip, îi vorbește despre insulele dalmate ori despre coastele Norvegiei unde, în deplină singurătate, s-a putut scălda fără veșminte, înfruptîndu-se astfel din învăluirea completă a mării, deliciu destul de rar încă pe vremea aceea, cînd domnii și doamnele se împopoțonează cu costume de baie din lînă neagră ori bleumarin, brodate cu ancore. Jeanne îi mărturisește că din copilărie și-a luat obiceiul să iasă în beznă, pe terasă, iar cînd se ivește prilejul, prin ușa de la camera ei, aflată la același nivel cu grădina, goală, pentru a simți mai bine întunericul acela fără formă, mirosurile noptatece ce-i impregnează pielea și, pe toată ființa ei, blîndețea ori forța vîntului. Doar cîteva clipe, ca un ritual de abluțiune, înainte de-a se duce la culcare. Cîteva săptămîni mai tîrziu, se află în insula Texel, în marea liniște dinaintea năvălirii familiilor vilegiaturiste, care încă de pe-atunci se revărsau asupra plajelor și-a dunelor. Sînt aproape singuri în hotelul cocoțat pe-o faleză de nisip. În toiul nopții, Jeanne deschide fără zgomot ușa-fereastră ce dă de-a dreptul pe dună. Picioarele-i desculțe calcă fericit pe iarba răruie și aspră. Vîntul venit de foarte departe își revarsă suflarea asupra ei, aducînd cu sine ceva din zgomotul înfundat al valurilor. Aerul și apa o scaldă mai deplin decît ar face-o în plin soare. Și-atunci aude un scîrțîit ușor al unei alte uși ce dă de-a dreptul pe nisip. Johann-Karl se află acolo, invizibil, precum ea însăși e. Teama unei senzații necunoscute, dar dorite, o atinge o clipă, apoi dispare numai

decît pe măsură ce el se apropie. Ce bine e să-şi simtă strînsoarea, piele lîngă piele, carne lîngă carne, fără a trece prin micile decenţe şi micile indecenţe ale hainelor ce se desfac şi cad. Nefiind prea sigură că-l iubeşte, nerîvnind din toată fiinţa să i se dăruie, răspunde simplu dorinţei prin dorinţă. Din picioare cum era, cuplul îngenunchează, fără a-şi aboli strînsoarea ; el e lipit de ea, ea e lipită de el, aşa cum ar fi de-o stîncă fierbinte. Fără a vorbi şi fără a striga, Jeanne juisează ; gîfîitul ei foarte încet şi răsuflarea bărbatului se aud abia ceva mai tare decît zgomotul îndepărtat al valurilor şi al vîntului. Schimbul odată terminat, se despart. Jeanne se întoarce singură la ea în cameră, după cum a voit.

Au mai avut vreo două-trei întîlniri de-acelaşi fel, dar fără solemnitatea aerului liber şi a nopţii, în casa din oraş locuită de Johann-Karl, sau mai curînd pe care n-o locuieşte, la Haga, şi unde curînd va trebui ca totul să fie aranjat în vederea nunţii : să pună meşterii să repare cîteva din plăcuţele vechilor parchete de marchetărie, să scoată în valoare, ici şi colo, o stucatură de Daniel Marot, alb pe albastru, puţin roasă de timp. Lui Johann-Karl îi place să intre toată lumina de-afară în camera lipsită de perdele, după cum e obiceiul în Olanda : în cadrul ferestrei, de-asupra acoperişului din faţă, nu apare decît un dreptunghi de cer. Lumina asta multă îi e pe plac Jeannei. Două trupuri, care nu mai au nimic de aflat unul de la celălalt, stau întinse unul lîngă altul, simţind liniştit plăcerea de-a exista. Dar anumite aspecte ale situaţiei o fac să fie lipsită de orice farmec, în cugetul tinerei femei. Doamna Van T. ar înţelege poate, ar şi aproba-o, poate, numai că o interdicţie mai puternică chiar şi decît imperativele morale te împiedică să-i vorbeşti despre asemenea lucruri unei mame. Şi stăruie în ea un sentiment cît se poate de puternic că între liniştitul abandon al simţurilor şi desfrîu, adică excesul simţurilor, se cască o prăpastie, numai că această prăpastie are uneori subţirimea unui fir de păr.

Dar primele fisuri, imperceptibile aproape, datează cu mult înaintea unirii trupurilor. E vorba nu atît de

aspectul carnal care, dimpotrivă, pentru scurtă vreme îi apropie, cît despre acea materie puțin cunoscută care se cheamă suflet. Să fie cu putință ca atîția filozofi și poeți să fi vorbit despre el, fără ca măcar să-i fi atins începerea ? Foarte curînd a observat uneori la Johann-Karl scurte momente de nerăbdare, ca și cum cea mai măruntă comunicare l-ar fi jupuit de viu, alteori de atonie, în care timp trebuie să-l întrebi același lucru de mai multe ori, ca să-i trezești atenția, să-i pui mîna pe brat ca să-l faci să se scoale de pe scaun, să pună un bacșiș pe masă și să iasă, ori ca să se apropie de trăsura trasă la scară. Clipele acestea sînt atît de scurte, încît Jeanne le socoate simplă lipsă de atenție ale unei minți ce se gîndește la altceva. Dar, cu o frecvență sporită, alte simptome neplăcute se ivesc, comentate dezaprobator de către cei din anturajul Jeannei și ai logodnicului ei : Johann-Karl nu dă curs invitațiilor sau, dacă o face, se duce neglijent îmbrăcat, el, arbitrul eleganței, la cinele cu cei poftiți ; i se întîmplă să folosească de față cu tînăra femeie cuvinte grosolane, pe care e de presupus că ea nu le cunoaște ; de altfel, cu îndreptățire, Jeanne nu vede în asemenea ieșiri decît strădania deliberată a unui om delicat de-a încerca să se smulgă propriilor lui rafinamente. Printre bîrfele care se șoptesc cu glas scăzut pe seama lui, îi ajunge la urechi și faptul că a răspuns cu o înjurătură brutală la cuvintele unui prinț — dar nu în intimitate, în timpul unei partide de cărți ori la grajd, unde unui prinț îi e pe plac uneori să fie bruftuit așa, camaradereste, ci în timpul uneia din acele ceremonii cu pretenții, cînd fiecare își supraveghează purtările. Cheltuielile lui îngrijorează familia, care încearcă să-i impună un consiliu de tutelă : e deplînsă mai cu seamă vînzarea pe un preț de nimic a unor tablouri de onorabili mici maeștri, repede înlocuiți de niște deliranți Van Gogh. Paharul se umple atunci cînd se află că a dat la gunoi un neînsemnat dar venerabil portret de strămoș ce ocupa la A. același loc, între două bufete, de o sută cincizeci de ani.

Tot pe vremea aceea îi mărturisește Jeannei că a scris în taină poeme, pentru care ceilalți, dacă ar ști, fără îndoială că l-ar acuza de plagiat, iar textele ar șoca prin libertatea de expresie și prin ideile lor subversive. Într-o bună zi, ea face imprudența să-i ceară să vadă fie și numai cîteva versuri. În mod straniu, a doua zi el îi dă un top de hîrtii arse aproape în întregime, cu marginile răsucite și înnegrite ; cîteva cuvinte abia vizibile se mai pot vedea în mijlocul foilor alburii și sfărîmicioase, transformate aproape în aceeași materie cenușie ca și cenușa. Johann-Karl trebuie să-și fi pus manuscrisul pe jeraticul din vatră, apoi să-l fi luat cu cleștele, exact înainte de-a fi ars de-a binelea. Jeanne se uită la rămășițele acelea cu lacrimi în ochi : să fi meritat poemele pierdute regretul acela ? Nu se știe, dar ceea ce-o răscolește pe Jeanne e că el nu regretă deloc. După cum își va aminti toată viața de-o altă întîmplare. Într-o zi, pe o plajă unde împărtășesc plăcerea de-a se afla împreună, Johann-Karl a strîns scoici ca să-i facă din ele un șirag. I le aduce a doua zi, petrecute pe o fișie subțire de piele, legîndu-i-le la gît. Cînd îl întreabă unde a găsit fîșia aceea subțire de piele, el îi mărturisește zîmbind ușor că o are de mult ; a luat-o pe vremuri dintr-o casă de prostituție, dintr-o cameră unde o fată tocmai fusese bătută. Primul sentiment pe care Jeanne îl încearcă e acela de indignare și de milă.

— Lasă asta, o liniștește el. Femeile n-au decît ceea ce merită.

Jeanne a purtat șiragul de scoici vreo cîteva zile. Dar frecîndu-se de pielea ei călduță, fîșia aceea tăiată s-a dovedit a fi mai curînd dată cu un soi de ceară decît vopsită. I-a pătat cu negru unul din gulerele ei albe. Jeanne o azvîrli, păstrînd în schimb nevinovatele scoici.

Bărbatul acesta atît de apropiat de ea, în legătură cu care nu și-a pus decît cel mult cîteva întrebări, așa cum facem toți în legătură cu intimii noștri, prietenul acesta devenit un amant și rămas un logodnic, de care abia cu puțin timp în urmă i se părea firesc să-și lege viața, începează puțin cîte puțin de-a mai fi o persoană pe care s-o

poți defini cît de cît, o ființă omenească avînd un trup și anumite însușiri spirituale ; ci devine la drept vorbind un soi de cîmp magnetic, un compus de materie și de vibrații infinit mai complex decît ar fi putut bănui. Se întreabă de nu cumva apropierea căsătoriei dezechilibrează ființa aceea obișnuită cu libertatea și singurătatea.

— Dacă nu vrei, căsătoria nu va avea loc.

— Ba nu, îi răspunde el, să lăsăm ceea ce a fost pus la cale să se îndeplinească.

Povestea unui paznic de vînătoare bruftuit și căruia-i trage o bătaie soră cu moartea deoarece nu dădea ascultare îndeajuns de grabnic poruncilor stăpînului, ca și aceea, încă și mai scandaloasă pentru societatea aleasă, și repetată peste tot cu mii de înfloriturî, adică insulta adusă în public prințului, precum și alte cîteva incidente ceva mai obscure despre care nici chiar Jeanne n-a știut vreodată prea bine în ce au constat, au determinat familia să facă apel la psihiatri ; ora cînd se servea vinul de Porto acasă la Unchiul X s-a transformat pe neașteptate în oră de consultație. Somitățile medicale au recomandat o lună de odihnă într-o casă de sănătate, unde, înconjurat de proprii lui servitori, Domnul de A. s-ar simți „ca la el acasă", cam tot așa cum ceva mai tîrziu se va simți la el acasă și Henric al IV-lea de Pirandello. Ceea ce însemna să uiți că Domnul de A. nu ținuse niciodată să aibă o locuință a lui.

Ai fi zis că o asemenea propunere ar putea stîrni din partea lui Johann-Karl accesele acelea nestăpînite de furie ce se declanșau acum din te miri ce. Dar n-a fost deloc așa. Poate că, asemeni cuiva care-a tot obosit să navigheze în plin tangaj pe vreme rea, cuprins de nu se știe ce greață lăuntrică, acceptă alienarea ca pe-o ancoră salvatoare. Vede fără a se neliniști cum luna se transformă în luni iar servitorii sînt înlocuiți cu infirmieri. Jeanne și mama ei trecuseră mult timp sub tăcere tulburările contelui, dar a venit clipa cînd mamă și fiică aù trebuit să suporte supliciul condoleanțelor în doi peri de felul : „Cine-ar fi crezut ?" și „Despre ce boală mentală e vorba de fapt ?" După ce cele două femei fuseseră

pizmuite pentru un asemenea viitor ginere și un asemenea logodnic, li se reproșa acum de-a nu fi recunoscut mai devreme nu se știe ce primejdioasă ciudățenie la acest om etichetat de acum încolo drept nebun. Doamna Van T., continuînd a fi liniștit supusă voinței lui Dumnezeu, acceptă calm compătimirea aceea în care mocnea invidia înăbușită. Jeanne, căreia în aparență prietenele grijulii nu-i vor decît binele, e sfătuită de către acestea să nu mai aibă intru nimic de-a face cu bolnavul, în timp ce ea, dimpotrivă, vine să-l vadă în fiecare săptămînă. Dar azilul se află într-o regiune izolată'; trebuie să meargă cu trenul apoi cu trăsura. Jeanne își ia obiceiul să-și petreacă noaptea într-un han din vecinătate. Lumea bîrfește, presupunînd cu răutate că infirmierii, cumpărați, o lasă se întîlnească pe ascuns cu bolnavul, în timp ce niciodată nimeni nu și-a îngăduit să se îndoiască asupra corectitudinii relațiilor ei cu logodnicul pe timpul cît era totuși sănătos. Ceva mai tîrziu, Jeanne ia o hotărîre încă și mai îndrzneață : se instalează la castelul A., aflat numai la cîteva leghe de azil, unde o întîmpină cu entuziasm sentimental bătrîna mătușă care crede că-i vorba de-o mașinație pusă la cale de familie împotriva lui Johann-Karl. Și astfel, se poate duce aproape zilnic la pavilionul unde e sechestrat cel care i-a fost prieten.

Domnul de A., ce-i drept, abia dacă pare să se bucure de prezența ei, dar plecările Jeannei îl întristează ; după spusa infirmierilor, în zilele cînd nu vine, bolnavul merge de colo-colo prin pavilion, ca un suflet chinuit, lipindu-și fruntea de toate ferestrele. Jeanne s-a obișnuit cu momentele acelea de amnezie totală, cînd nici măcar n-o recunoaște, uitîndu-i pînă și numele. Dar își spune că poate a păstrat de pe urma ei, în adîncul lui însuși, zonă care pe viitor nu mai poate fi abordată, o amintire mai profundă decît uitările acelea. De altfel, în nici o împrejurare nu e lipsit de curtenia lui obișnuită ; în zilele cînd își amintește numele ei, cere ceremonios să-i fie trasă trăsura la scară Domnișoarei Van T. ; numele mic al Jeannei, de care niciodată nu s-a slujit prea mult, nu-i mai vine pe buze, cu excepția unei zile cu ploaie și vînt,

cînd ea îl însoţeşte, aşa cum a făcut-o totdeauna, în plimbarea ce dă ocol parcului, urmaţi de un paznic. Ajunşi pe pragul pavilionului, cuprinde în mîinile lui mîinile înghețate ale tinerei femei.

— Dar Jeanne, eşti udă toată ; du-te şi te schimbă.

După o jumătate de oră însă nu-şi dă seama că Jeanne se întoarce înotînd într-un halat bărbătesc, în pavilion neexistînd nici un veşmînt de damă. Johann-Karl bate vagamente tactul pe braţul fotoliului, în timp ce Jeanne îi cîntă o bucată muzicală la pianină. „Destul. Ajunge.“ Crede, bineînţeles, că unul dintre valeţii lui îi serveşte muzica aceea. Poate că e mai bine aşa. Jeanne se simte asemenea bibelourilor din castelul ducilor de A., care au fost puse pe console, asemenea cărţii ce poartă pe ea armoniile familiei, ori asemeni micuţei pendule pe care cu dosul mîinii el o răstoarnă pe jos, deoarece toate au fost puse acolo ca să deschidă o portiţă spre aducereaminte.

Şeful clinicii, care se interesează de ea, îi împrumută cîteva cărţi, între altele primele lucrări ale lui Freud. Cărţi ce-i îngăduie să-şi facă o părere, dar i se pare că specialiştii aceştia ajung prea repede să ia drept dogme ceea ce ei înşişi au prezentat la început drept ipoteze. Doctorii care-l îngrijesc pe Johann-Karl şovăie să se pronunţe asupra cauzelor dezastrului ; un sifilis căpătat în anii studenţiei ar putea explica în întregime năruirea aceea aproape subită a unui om de treizeci şi şapte de ani ? Se îndoiesc cu toţii ; numai la teatru, Oswald, personajul lui Ibsen, îşi pierde pe loc minţile sub privirile mamei lui. În ascendenţa Domnului de A. există obişnuitul unchi slab de minte, ca şi unchiul de departe, cu minţile rătăcite ; puţine sînt familiile care să nu aibă vreun nebun asemănător, la fundul arhivelor lor tainice. Jeanne, care a făcut cursuri de Crucea-Roşie, se gîndeşte la o maladie a creierului, abces sau tumoare, pe vremea cînd asemenea diagnostice se puneau greu. Să fie cu putinţă ca un şoc emoţional să fi tulburat în asemenea măsură sufletul ? Povestea dragostei pentru soţia unui diplomat a rămas departe, în urmă ; Jeanne se gîndeşte cu un

soi de spaimă sacră la fișia din piele neagră ; poate că a fost vorba mai curînd de-o curiozitate decît o obsesie. Să aibă și ea partea ei de vină ? Să fi fost judecată și osîndită pentru mediocritate de către un bărbat pretențios ? Ar însemna să-și acorde prea mare importanță, de-ar crede-o. Nedeslușit, deoarece în ea femeia cu inimă iubitoare nu cere decît să fie de folos, își dă puțin cîte puțin seama că micile ei atenții, arta pe care-o desfășoară pentru a-l convinge pe bolnav să i se facă o injecție ori să înghită un calmant sînt prea puțin lucru. Într-un acces de luciditate plină de amărăciune, mai cu seamă la o vîrstă atît de tînără, constată că deseori e cît se poate de zadarnic, iar uneori curată tiranie, să încerci a te face util.

Pe la Crăciun, are loc un incident. Bătrîna mătușă care vine imprudent, fără a-și vesti sosirea, cu brațele pline de flori și tot felul de bunătăți, e întîmpinată de un nebun furios, care vrea s-o ciomăgească. Nimic asemănător nu se întîmplă cînd e vorba de Jeanne, dar doctorii se opun ca ea să-și continue vizitele. Cu inima strînsă, se întoarce la mama ei.

DOMNA Van T. a făcut ceea ce făceau destul de des pe vremea aceea femeile independente și bogate din societatea aleasă. Pentru a lăsa să se amortizeze zvonurile care circulaseră pe seama lui Johann-Karl și a Jeannei, repede înlocuite altminteri de alte zvonuri privitoare la alte perechi, dar mai cu seamă pentru a-i dărui fiicei ei acea schimbare de decor și primenire a gîndurilor de care avea nevoie, Doamna Van T. luă hotărîrea să întreprindă ceea ce către finele secolului al XIX-lea era echivalentul feminin al Marelui Tur întreprins de tineri sub Vechiul Regim. Mai mult ca sigur că libertățile erau ciuntite ; tinerele persoane cu umbreluță și bluze de linou fin, plisate, nu au, ca frumoșii călăreți de pe vremuri, privilegiul de-a frecventa bordelurile la Veneția, băile la Livorno, să piardă sume mari la joc alături de destrăbălați în Franța, de dandies în Anglia, să se bată în duel cu sabia ori cu pistolul, să pătrundă, mulțumită unui protector bine văzut

la curte, în secretele cabinetelor, să intre în slujba prinților străini ori să frecventeze eruditi și savanți iluștri, după cum nici libertatea de-a petrece îmbătător la supeuri în tovărășia fetelor de la Operă n-o aveau. Dacă trec în revistă aceste distracții o fac pentru a arăta în ce măsură specia feminină a fost totdeauna lipsită de libertățile pe care moda unui anume timp a acrodat-o bărbaților. Totuși, Marele Tur întreprins de femei nu era lipsit nici de învățăminte, nici de farmec.

Are loc mai cu seamă în țările Europei centrale și cele ale Europei de Nord protestante, la sînul înaltei societăți consevatoare, unde răzbăteau ici și colo ideile liberale, socotite de altfel aproape fără însemnătate, pe vremea aceea cînd progresul științific, bunăstarea, nu atît de răspîndite pe cît s-ar putea crede, și pacea, precară totuși, păreau a trebui să se răspîndească și să dureze o veșnicie. Doamna Van T. are peste tot, aproape, cale liberă în lumea ambasadelor, în lumea de la curte (în Olanda a fost doamnă de onoare), în lumea societăților de binefacere sau savante, din care ea sau prietenii ei fac parte. Împing călătoria pînă către Veneția și Verona, deoarece e necesar ca Jeanne să vadă cîte ceva din Italia, dar acești doi ani de călătorie se desfășoară mai cu seamă în Elveția germanică sau franceză, în Germania, pe atunci solidă și compactă pe harta Europei ; vara, întreprind escapade spre Copenhaga, Stockholm, sau insulele suedeze și daneze. Viena, odată vizitată, e socotită prea frivolă. Peste tot pe unde se duc, doamnele noastre descind la hoteluri precum Bauer-au-Lac, Grand-Hôtel, Hôtel d'Angleterre, ori Hôtel des Quatre-Saisons. Capătă tabieturi ; se numără printre clientele croitoresei în vogă ; la templu au locul lor obișnuit ; custozii muzeelor o salută pe Jeanne cînd o văd trecînd. Au loc mulțime de baluri iar ei îi place să danseze ; după cum îi place să patineze pe lacurile înghețate. Johann-Karl, izolat de viață în pavilionul lui, ca un mort în mormînt, coboară puțin cîte puțin în acele profunzimi unde amintirea supraviețuiește fără a mai fi dureroasă.

Doamnele se instalează pentru o iarnă întreagă la Dresda, unde unul din verii Doamnei Van T. era consul. Orașul baroc încă mai exista, vis grațios de piatră ; în mai puțin de o jumătate de secol va fi infernul unde fugarii își vor înfige picioarele în asfaltul topit al străzilor și al șoselelor, unde nobilele animale ale grădinii zoologice, pe jumătate arse de vii, se vor învîrti în cerc scoțînd urlete într-un soi de cumplită horă a morții, iar unul dintre prietenii mei, prizonier de război distribuit la muncile cele mai împovărătoare, îmi va povesti cum, avînd însărcinarea să curețe un bunker unde se refugiaseră oameni ca să se pună la adăpost de-un bombardament, a găsit vreo douăzeci stînd pe bănci, cu spatele sprijinit de perete, morți și prăbușindu-se, suflați de curentul de aer ce-a început să adie dinspre ușa deschisă. Dar visul acesta rău nu va fi visat de omenire decît peste patruzeci și trei de ani : cînd Jeanne avea să fie de mult prefăcută-n pulbere. Pentru moment, trăiește ca și cînd nimic din toate acestea nu se va întîmpla.

În serile cînd nu ies în lume, Jeanne s-așază în colțul căminului, cu o carte în mînă. (Era pe vremea cînd hotelurile respectabile încă mai făceau foc cu lemne în dormitoare.) Doamna Van T., stînd în fotoliu în fața ei, citește o carte pioasă ; Jeanne cade pe gînduri. Citește mult : încearcă să se intereseze de istoria și operele de artă ale fiecărui loc unde se află. Doamna Van T, e de acord cu vizitele pe care le face prin spitale și închisori, călăuzite totdeauna de către pastori, cunoștințe de-ale lor. În ospiciile de nebuni, infirmierele îi vorbesc despre pacienți pe care deseori ele îi cunosc mai bine chiar decît doctorii, deoarece locuiesc, pentru a spune astfel în același infern cu ei. De-ar fi să le dea crezare, femeile sînt deseori mai dezlănțuite decît bărbații, preaplinul dorințelor și furiilor frustrate revărsîndu-se ca niște bale obscene din gurile acelea de matroane sau de domnișoare burgheze despre care n-ai crede că sînt în stare să știe atîtea lucruri. Bărbații, dimpotrivă, se supraveghează cît mai bine în prezența acelor femei cu bonetă albă, în care poate că se străduiesc să descopere pe mama sau soția

pe care n-au avut-o niciodată. Cu toate că doctorii văd în asta o superstiție populară datînd de pe timpul Evului mediu, tot personalul spitalului e la curent cu perturbările pricinuite de nopțile cu lună, bolnavii agățați de barele ferestrelor urlînd ori cîntînd, ca și cum doar ei și-ar mai aminti de cine știe ce ritual, uitat de restul omenirii. Vizitele la azilele de femei ușoare pornite pe calea căinței îi dezvăluie aceleași fețe dulcege și ipocrite, fără a se deosebi prea mult de chipul unora dintre verișoarele sau prietenele ei presupuse a fi niște sfinte ; azilele de bătrîni sînt adevărate închisori ; închisorile sînt ospicii de nebuni însemnați nu atît de crima săvîrșită, cît de temperamentul și împrejurările ce i-au dus la crimă. Jeanne știe că nu i se arată lumea decît prin niște ferestre bine spălate și deseori cu perdelele trase, dar puținul pe care-l vede îi dezvăluie aproape peste tot iremediabilul.

Dar ce poate face ? Condiția ei de femeie o limitează, deși își dă seama că pastorul Nierdermayer, cea mai bună călăuză a lor la Dresda, sau consulul Olandei, personaj jovial și îndatoritor, nu sînt cu nimic mai receptivi și mai chibzuiți decît ea. Jeanne a încetat să mai creadă în luteranismul practicat în jurul ei ; ba chiar nu mai crede, sau nu mai crede pe deplin, în dogma creștină așa cum e instituționalizată și trăită peste tot. Să spunem cel puțin că ea crede într-alt fel. Dar nu are nimic dintr-o rebelă. Așa cum se obișnuiește, acceptă în cele din urmă să fie confirmată de către biserica luterană în calitate de adultă. Mama ei ar găsi șocant dacă n-ar face-o.

LA DRESDA, în timpul unei primăveri încă timpurii, Jeannei și mamei ei le este prezentat un tînăr balt pe care pastorul Niedermayer, silit de plecarea organistului, l-a angajat temporar în locul acestuia. Predecesorul, un anume Muller, foarte apreciat de congregația căreia în fiece duminecă îi servea rația obișnuitelor refrene religioase, întrerupte ici-colo de cîte-o *Rugăciune a lui Valentin* sau de-o *Romanță la stea*, comisese nota falsă de-a lua în căsătorie o femeie de condiție proastă, chelneriță

de meserie. Țapii de bere și chelnerița l-au pierdut. Nu se puteau teme de nimic asemănător din partea acestui tînăr fin, blond, crescut, pe cît se părea, într-o austeritate prusacă, și care pocnea imperceptibil din călcîie abia atingînd mîna doamnelor. Puțin cam palid, străduindu-se să pară cît mai șters, ar fi trecut aproape neobservat dacă numele lui, vechi și ilustru, n-ar fi făcut să filfîie asupră-i ca un soi de stindarde ale războiului de Treizeci de ani.

Familia lui, bogată, posedînd nesfîrșite hectare de păduri și pămînt arabil, dar lipsită de bani, cu mulți copii, era în același timp cinstită și oprimată de către cîrmuirea rusească, pe vremea aceea cînd urmările înfrîngerii de la Port-Arthur zguduiau veșnic fragilele provincii baltice. Egon izbuti să plece fără piedici din Rusia, avînd asupra lui diploma de absolvire a Conservatorului din Riga, pentru a-și continua studiile muzicale la Viena, la Paris și la Zürich. Dresda era în asemenea caz punctul de plecare sau de sosire al studenților, care-și adunau speranța sau dezamăgirea în jurul Madonei și a îngerilor rafaelești din Muzeu, adesea cea dintîi ilustrisimă operă de artă italiană ce le fusese dat să contemple. Lucrările lui Egon dăduseră cîteva roade pînă atunci la Zürich, la Paris, cîteva bucăți pentru flaut, pentru oboi și pentru pian fuseseră apreciate de vreo zece amatori, ceilalți căscaseră sau fluieraseră. Prejudecățile de familie se opuneau ca Egon să dea recitaluri plătite (șansă care de altfel încă nu se prezentase) sau chiar lecții. Tînărul încălcase uneori această interdicție din urmă, dar profesorii de muzică renumiți și cu mulți elevi nu erau rari la Dresda. Oferta destul de puțin generoasă băneșteă pastorului Niedermayer venise tocmai la timp, pentru a-i îngădui să-și amîne întoarcerea în țara pe care-o iubea dar unde nu voia să trăiască.

Jeanne și cu el se întîlneau la petrecerile mondene, un pic cam sobre, ale societății alese din Dresda. Dansatorul acesta bun căruia nu-i place să valseze face împreună cu ea cîteva tururi pe arii de Strauss ; într-o seară, la Bellevuehoff, într-un salon de muzică unde

cele mai multe din aplicele cu gaz au fost date la mic, Egon se îmblînzește într-atît încît îi interpretează una sau două din compozițiile lui. Poate că e pentru el auditoarea ideală, prea puțin muziciană în înțelesul obișnuit al cuvîntului, ca să țină la formele prescrise și să le critice absența. Jeannei i se pare că prea adesea a auzit cum bătutul măsurii se suprapune peste muzica în sine, iar sunetele se rotesc precum caii pe o pistă, sau se succed ordonat în grupuri ca o procesiune în mers. În cazul de față, libertățile ritmice și tonale preludează, fără ca Jeanne și Egon să-și dea pe deplin seama, îndrăznelile iconoclaste ale viitorului. Și tocmai asta e, orice agresiune premeditată pare exclusă din aceste note insistente, cînd ferme ca niște tije răzbătînd primăvara prin zăpadă și straturile de frunze moarte, cînd sfîșietoare de-atîtea neacordări, ca raporturile prea mult prelungite dintre două ființe umane, cînd blînde ca o atingere ușoară a unei frunze de alta. Jeanne înțelege că nu e vorba, precum în cazul cutărui maestru impresionist, să proiectezi valurile mării ori aleile unei grădini pe o suprafață sonoră, și nici, ca în muzica romanticilor, să-ți clamezi cu indiscreție fericirea și nefericirea asupra publicului iubitor de concerte, nici să rătăcești, trecător neînsemnat, prin echivalentul unor vaste și invizibile arhitecturi baroce ori gotice care pentru moment impun spațiului o formă. A admira sau a înțelege, sau chiar a iubi, contează mai puțin decît a te pune repde de acord cu o realitate al cărei puls e mai lent decît al nostru, cu o lume de sunete lipsită de efuziuni și de simboluri, care totodată neagă și înlocuiește totul. Ceva mai departe, punct situat totuși la o distanță infinită, ai da de tăcere.

Jeanne iubește : pentru prima oară. Johann-Karl a fost un instructor, un maestru în arta vieții ; a debarasat-o de acel fond de inocență credulă, ce-atît de repede s-adună în mintea unei fete cu o mamă pioasă și viețuind într-o societate unde nimic nu-i la voia întîmplării. Experiența de viață dobîndită de pe urma lui i se lipește de piele ca un lac protector, tot așa cum la timpul cuvenit i-a protejat titlul lor de logodnici. A fost însoți-

torul ei, amant uneori, dar niciodată confidentul ei. După lunile de îngrijiri devotate pe care i le-a consacrat în timpul prăbușirii lui mentale, n-a fost sigură, și niciodată nu va fi pe deplin, dacă i-a fost prieten.

Lîngă Egon, totul e altfel. Deseori, de-a lungul paginilor ce vor urma, voi folosi sau, cel puțin subînțelege, în legătură cu o iubire a anilor 1900, cuvîntul acesta atît de poluat acum, ca și oceanul, și la fel de ineficient ca și cuvîntul Dumnezeu. Și totuși iubirea lui Egon o umple pe Jeanne așa cum zgomotul valurilor umple un ghioc și va răsuna între pereții lui cît timp ghiocul va fi întreg. Întîlnirea dintre ei dăruie vieții lor un sens și un centru. El se minunează că are în fața lui, la masa unei Konditorei *, pe femeia aceasta tînără și frumoasă, care-l ascultă așa cum ar face-o o soră sau un prieten. Printre fețele feminine insipide sau provocatoare de la care și-a întors ochii, nu bănuise existența pe lume a acestei femei unice... În cea ce-o privește pe Jeanne, inima, simțurile și sufletul au intrat în joc deodată. În ciuda a tot și toate, e prea femeie, și prea aparține epocii ei, pentru a nu roși că iubește un bărbat care încă nu a mărturisit că o iubește. Îi e rușine pentru nopțile ei albe. Să seducă, distracție feminină prin excelență, îi repugnă. Își interzice să privească prea des fața aceea frumoasă și se împotrivește dorinței de a prelungi prea mult atingerea mîinilor lor. Timid, el o întreabă dacă ar putea-o vedea în fiecare zi, sau să iasă împreună cu ea în împrejurimile orașului măcar o dată, ca să străbată împreună pe îndelete ogoare și maluri de apă, ce le sînt pe plac amîndurora, iar Jeanne își dă seama că în timp ce-i cere acest lucru buzele lui tremură.

Excursiile lor aproape zilnice seamănă cu niște modeste plimbări studențești : mîndria lui Egon ar suferi la etalarea unui lux și a unui confort care pe vremea lui Johann-Karl era ceva firesc. Un tren sau un vapor matinal îi duce afară din oraș, uneori pînă la peisajele plăcut alpestre ale Elveției saxone, cel mai adesea în cîteva

* Cofetărie (germ.).

sate de pe malurile Elbei sau situate pe coasta dealului. Totul îi încîntă : un turn străvechi, o căsoaie aproape năruită de intemperii, un hambar şi o catedrală în ruine, o stînă unde praful, o rază de soare ori firele de paı aureolează blîndele capete hărăzite să piară de mîna măcelarului, un cimitir uitat unde îngeri de piatră arată cu degetul spre cer, animalele din păduri, vitele de pe cîmp. Porniţi devreme în zorii friguroşi, ţinta lor e să atingă în clipa răsăritului peisajul pe care l-au ales ; uneori izbutesc. Lumea e tînără : cei douăzeci şi cinci de ani ai lor n-au decît optsprezece. Crescut la ţară, Egon ştie mai bine decît ea numele cerealelor şi-ale buruienilor de pe ogoare. Pe-o cărare de la marginea unei păşuni, se opresc dis-de-dimineaţă, cînd fermierii încă mai dorm între pereţii casei ; asistă la fătatul uşor al unei vaci şi la primele încercări de-a merge ale viţelului, căruia-i tremură picioarele. Amîndoi iau drept o lecţie de înţelepciune seninătatea mătăhăloasei vite materne, care se îndreaptă spre un trunchi de copac scobit ce slujeşte drept adăpătoare, urmată de-aproape de micuţul ce se clatină. O bucată de placentă încă mai atîrnă. Noul-venit a făcut zadarnice eforturi pentru a găsi ugerul cel hrănitor, mama s-a apucat de păscut. A doua zi, la aceeaşi oră, vin în acelaşi loc şi-o găsesc pe mamă rumegînd iar pe viţel trăgînd cu stîngăcie din ţîţa caldă. Totul capătă pentru ei o anume prospeţime şi simplitate magice, ca la începuturile timpurilor. În hanurile unde li se întîmplă să mănînce spre seară, înainte de-a se înapoia cu părere de rău în oraş, vreun lăutar de ţară le cîntă uneori băieţilor şi fetelor, care joacă, iar paşii lor fac duşumelele să scîrţîie, împiedicîndu-te aproape să auzi firicelul de muzică. Uneori, Egon ia el instrumentul, iar dansul devine atunci de-o veselie sălbatică, alteori, înapoindu-i scripca muzicantului din sat, îl apucă de mînă pe ultimul băiat sau pe ultima fată din horă, trăgînd-o după sine şi pe Jeanne. Tînărul visător şi melancolic se preface în clipele acelea într-un tînăr zeu zîmbitor. Într-o seară, pe-o colină unde pasc oi, Egon pleacă de lîngă Jeanne cu paşi mari ca să-l ia în braţe pe cel mai fru-

mos berbec cu coarne răsucite, regele turmei. Știe că Berbecul e semnul lui ceresc. Animalul cel puternic i se împotrivește. O luptă, mitologică aproape, face să se înfrunte masa cenușie și inelată și tînărul străin care în ziua aceea poartă pantaloni scurți, țărănești, iar brațele-i sînt goale. Îl împinge și-l trage după el pe ostatecul cel cu coarne puternice ; omul și simbolul lui bestiariu se apropie încleștați unul de altul. Pentru o clipă, Jeannei îi este teamă, o teamă aproape sacră, venită din adîncul timpurilor, cînd oameni și animale erau zei. Ochii de onix ai berbecului lucesc în lumina înserării, foarte aproape de ochii cei albaștri. Dar repede, Jeanne își vine în fire, rușinîndu-se pentru slăbiciunea ei, și mîngîie lîna cea deasă, coarnele șănțuite, fruntea îndărătnică unde se elaborează gîndirea animală, șterge cu o batistă fruntea îmbrobonată de sudoare a omului care-și lasă în sfîrșit prada, ajutînd-o pe Jeanne să coboare în vale.

Într-o altă seară, la o oră încă și mai tîrzie, caută o cărare prin pădure ca să-i ducă la stația de unde să ia micul tren local, dar iată că s-a și înnoptat, iar pădurea pare un hățiș vrăjit. Deodată, la doi pași de ei, deslușesc un băiețandru de vreo paisprezece ani, un tăietor de lemne, poate, ori vreun strîngător de plante medicinale, sau poate un căutător de vipere, în drum spre casă, atît de frumos încît vederea lui îți taie răsuflarea. Un personaj din vreo poveste de Grimm sau de Andersen, cu obraji îmbujorați și păr de aur, precum Elfii și Zînele, dintre cei care-i călăuzesc pe prinț și pe prințesă, rătăciți prin pădurea fermecată. Băiatul de față se mulțumește să le spună cu glasul lui ușor cîntat încotro s-o ia ca s-ajungă la gară, dar vraja stăruie, iar Egon se întoarce ca să-l privească pe tînărul zeu cum dă crengile la o parte și-o rupe la fugă pe cărarea din pădure, ca un faun.

Cea mai frumoasă din aceste zile, care nu există decît pentru ei doi, a luat naștere la o sugestie a lui Egon. E vorba să pătrundă în inima pădurii pînă la un luminiș singuratic și să rămînă toată ziua cea lungă de vară, stînd în iarbă fără a-și vorbi, atenți la tot. În zori, de

pe puntea vaporului ce-i duce din Dresda la stația fluvială de unde aveau să-și continue plimbarea pe jos, li se întîmplase să audă de mai multe ori pînă atunci strigătul puternic și victorios al gîștelor care străbăteau cerul. Dar toiul zilei în luminiș aparține micuțelor păsări cîntătoare, autohtone, veșnic nelipsite, care se refugiază în crînguri ca să-și dureze cuiburile, celor migratoare, care în anotimpul acesta se abat spre pămînt ca să înfulece lacom, între două zboruri. Adesea, ciocănitul sec și repetat al ciocănitoarei aduce în acest concert de ciripituri un zgomot artizanal al cuiva care robotește grăbit pentru a construi un adăpost puilor ce vor să vină. Un tril coboară din înaltul cerului. O veveriță, agățată între două crengi, scoate un scîrțiit ca de cîrîietoare supărată. La venirea serii, micul popor al pădurii pare a-și spori îndrăzneala sau poate nu se mai teme de cele două ființe omenești neclintite. O cîrtiță scormonește pămîntul între două rădăcini ; un iepure țopăitor se întrerupe din fugă, aproape ascuns de ierburi. Cu un zîmbet, își arată unul altuia o aricioaică urmată în șir de toată liota puilor. Cînd lumina cade pieziș printre trunchiuri, zărești mai limpede firele diafane și aurite ce se înalță din covorul des de mușchi, antene aproape invizibile, prinzînd să freamăte de cumva palma și degetele se afundă ceva mai adînc în acele vîlcele verzi. Credincioși înțelegerii făcute, se ridică amîndoi fără a-și vorbi, ținîndu-se de mînă. Soarta Jeannei se hotărăște într-o după-amiază ca asta. Cum să nu vrei să-ți duci viața alături de cineva împreună cu care ai tăcut atît de mult ?

În oraș, operele de caritate cu care i-a obișnuit buna lor formație protestantă le slujeau drept scuză pentru a se întîlni, cu atît mai acceptabilă cu cît ideile umanitare sînt la modă în acest început de secol, iar educația maselor e considerată drept cel mai important dintre serviciile sociale ce se pot face. Pastorul Niedermayer i-a dat organistului său însărcinarea de-a ține cîte-o lecție de-o oră pe săptămînă într-o școală de corecție pentru tineri delincvenți. Jeanne admiră răbdarea cordială a lui Egon față de biăeții aceia, deseori morocănoși și groso-

lani, grija de a-i face pe adolescenți să asculte puțină muzică bună, ei, care n-au auzit cîntînd decît flașnete, fanfară pe străzi, ori acordeoanele prin circiumi. Și tot cu admirație îl privește și atunci cînd îi răsucește mîinile din încheieturi unui puștan bătăuș, care izbește cu pumnii în clapele de la pian. Într-o duminecă, se lasă dus de Jeanne la Azilul de alienați, pe care ea îl vizitează în calitate de infirmieră benevolă. Era pe la Rusalii ; nebunele au fost adunate laolaltă și li s-a dat cafea și Kuchen *. Programul prevede cam două piese de muzică ușoară și un iluzionist. Femeile clatină din cap, încep să fredoneze, iar una schițează cîțiva pași și începe să danseze. Egon, cedînd locul iluzionistului, se duce să se-așeze lîngă o agitată care-și pune capul, alintîndu-se, pe umărul acelui tînăr domn elegant. Dar prăjiturile și cafeaua cu frișcă o fac să verse. Egon șterge fața cea bătrînă și-și curăță, cîtuși de puțin stingherit, propria lui haină. „Nimic din ceea ce ține de trup nu-mi face silă", îi spune el Jeannei, care se simte prost.

Cîteva clipe mai pe urmă, în patiseria lor obișnuită, trec în revistă incidentele de peste zi, apoi, ca de obicei, de la prezent fac un salt în scurtul lor trecut. Intimitatea dintre ei așa pare să se fi înjghebat.

— Nebuna aceea... Trebuia să-ți spun că la optsprezece ani, vreo trei luni bune a trebuit să veghez asupra bunicii, care încet încet își pierduse mințile. Da, erau servitori, dar ai casei n-aveau încredere în ei, cît despre frații mei mai mari... Țineam mult la bunica ; ei îi datorez puținul pe care-l știu despre păsări și plante, uneori chiar despre cărți. Și cînta cu un glăscior slab, dar nu fals. Multă vreme, cît am fost copil, am dormit cu ea în pat, pentru că tot timpul dormea singură. Soțul ei, un om auster și aspru, sau căruia poate nu-i erau pe plac femeile, nu pătrunsese în odaia aceea, se spunea, de patruzeci de ani. Bunica rîdea și fredona întocmai ca nebuna de azi. Uneori izbuteam s-o domolesc puțin. Adesea,

* Prăjitură (germ.).

făcea la nesfîrșit gesturi pe care nu le faci de față cu alții ; își îndesa apoi își scotea fusta dintre coapse. Nebuna de azi mi-a amintit-o pe bunica.

Jeanne, aproape că nu are amintiri care să merite a-i fi împărtășite. Învățătura, jocurile acasă și pe plajă, ciinii care-i plăceau, păsările din colivie, horele de fetițe și țopăitul lor într-un picior ar fi, desigur, niște clișee învechite. Firește au fost împrejurări care au marcat-o ; de pildă (să fi avut cam nouă ani) clipa cînd, în picioare pe plajă, nemaiștiind prea bine ora, ziua și luna în care se aflau, a exclamat : „Dumnezeule !“ fără să aibă prea bine idee ce anume voia să însemne Dumnezeu. Dar astăzi, știe oare ? În orice caz intuiește că Egon ar fi în stare să înțeleagă fervoarea aceea copilărească ce le conținea pe toate celelalte. După cum nu-i nevoie să vorbească prea mult nici despre Johann-Karl. Pentru că ghicește. Știe prea bine că nu are de-a face cu o fecioară de salon.

Dimpotrivă, amintirile lui din copilărie și din adolescență, cel puțin cele pe care le povestește, sînt ca o legendă daurită. Și se îngemănează cu escapadele lor prin Germania. Ca orice fiu de familie bună din provinciile Nordului, a crescut printre pădurari și țărani, liberi cu desăvîrșire aproape de orice constrîngere, alergînd și pufăind ca un faun prin lande și prin ierburi, scoțîndu-și la iuțeală hăinuțele, de cum ieșea de pe aleea castelului, ca să fie mai repede gata de scaldă în eleșteu. Dacă era în zori, totdeauna se găsea o femeie bătrînă care să-l întrebe dacă a zărit calul Neck, un frumos armăsar bălan, lacustru, care iese din unde izbind cu copitele apa cea netedă și cîntînd în loc să necheze. Vara, în nopțile limpezi, oamenii de la fermă îl duc la pescuit. Își amintește de un tînăr lucrător cu ziua întîlnit din întîmplare, care l-a ridicat brusc în brațe, la doi pași de-o viperă, spre care copilul se apleca, încrezător. Timp lipsit de teamă, cînd totul părea nou și îngăduit, inofensive pînă și muș-căturile unui cîine de pripas ori înțepăturile unui cuib de viespi. Bătrînele din colibe îl oblojesc cu leacuri și-i dăruie din mîncarea lor. Mai tîrziu, i-a ajutat pe văcari

să adune vitele nărăvașe, luînd parte la jocurile lor și la raidurile prin sat, nepăsîndu-le de primejdia de-a fi zdrobiți de copitele cailor. A călărit pe deșeuate ca și ei, agățîndu-se de coama bidiviului, încurajîndu-l și zadarnic înfigîndu-și călcîiele desculțe în coastele lui. Din perioadele de școală are amintiri ceva mai puțin frumoase ; au avut loc incidente despre care familia n-a voit să știe nimic ori despre care într-adevăr nu aflase nimic. „Contam atît de puțin. La urma urmei, nu eram decît unul dintre cei șapte băieți."

Avea nouăsprezece ani și urma Conservatorul din Riga, cînd legătura cu o fată a luat o întorsătură tragică. Pînă atunci avusese vagi idile mai mult în glumă, luîndu-se la trîntă cu fetele, în timp ce culegeau împreună afine, cînd le răsturna dinadins coșul, mînjindu-le cu de-a sila la gură și pe mîini. În ziua aceea, pe cîmpul unde se aflau singuri, trăsăturile micuței țărănci se strîmbă a plîns, lacrimile îi umflă pleoapele iar ochii îi sînt plini de spaimă. O sarcină de două luni ; se lasă pipăită pe sub șorț. „Părinții ar fi în stare să mă omoare." N-avea nici o îndoială în privința asta ; o familie de rigoriști neciopliți, vajnici habotnici ai unei secte oarecare.

— Era copilul dumitale ?

— Nici pomeneală. Nici fata nu știa cine-i tatăl. Un băiat oarecare. Unul dintre frații mei, poate. Era atît de frumoasă că toți o doreau. Într-o seară, n-am mai răbdat și m-am hotărît s-o duc, cît încă se mi putea, la o femeie care se pricepea să facă avorturi. Am mers pe jos, apoi am luat o brișcă ; apoi ne-am urcat într-un vagon, la una din stațiile trenului spre Riga. Eram nebun de teamă pentru ea, intervenția aceea ar fi putut-o ucide, dar și pentru mine, mă și vedeam denunțat la poliție, azvîrlit în temniță, poate bătut. Încă nu eram conștient de imunitatea mea de tînăr senior, nici în ce măsură neîngăduitul este aproape peste tot mai îngăduit decît s-ar crede. Dar dacă din întîmplare vreun polițist rus... În seara aceea am încredințat-o pe biata fată femeii aceleia pricepute, care părea de treabă. Luasem totuși ce

trebuia din sertarul bunicii, ca să am la mine atîtea ruble cît mi-ar fi cerut. Mi-a spus s-o las pe fată acolo pînă a doua zi dimineață. Ce noapte ! Am rătăcit din cîrciumă în cîrciumă ; și nu lipseau, tîrgul avea patru. Am făcut lucruri nebănuite ; am întîlnit ființe ca nicăieri într-altă parte în toată viața mea. Lumea interlopă din Sankt-Petersburg ori din Paris nu-i nimic pe lîngă cea a orășelului ăstuia de trei mii de suflete, unde din cînd în cînd, pe pragul unei uși, dădeai de-o lanternă.

M-am dus a doua zi dimineață s-o iau. Era gata, înfofolită în haine, lividă la față, dar bătrîna m-a încredințat că o să suporte călătoria. Așa a și fost, cu toate că la un moment dat am crezut că n-o s-o mai duc vie acasă. Am lăsat-o la sora ei mai mare, la cîteva verste de casa părinților, care n-au știut niciodată nimic. Da, am mai văzut-o de cîteva ori de-atunci ; în iarna următoare s-a măritat cu un țăran din alt district. Cred că acum are vreo doi-trei copii.

— Dar dumneata și cu ea, niciodată n-ați...

— Ba da, o singură dată. În săptămîna dinainte de-a ne duce la moașă. Stăteam pe mușchi. Ea a vrut să-mi dăruiască ceva, în sfîrșit, să mă plătească... Atunci nu mai era nici un pericol. Și zău că era tare frumoasă.

— Dar fete din mediul dumitale, care vorbeau bine limba voastră ?

— Cîteva. Cea cu numele de Karin era o vecină. Prin părțile acelea ești vecin la o depărtare de cincizeci de leghe. Singură la părinți, dintr-o familie bogată și cunoscută. Părinții mei o voiau drept noră. Ne duceam împreună la baluri : sînt multe baluri pe la noi. Karin era întruna la noi în casă. Chiar și după ce-am plecat, părinții mei au crezut o vreme că o să mă întorc s-o iau de nevastă. Drăguță, neștiutoare, bună, pe cît mi se părea. Țineam mult unul la altul.

— Și-atunci, de ce ?

— Nici să nu te gîndești că aș fi putut-o lăsa pe Karin să se mărite cu un bărbat ca mine.

În seara aceea n-au vorbit mai mult.

Cîteva zile mai pe urmă, într-o lune din toiul verii, Jeanne se îmbrăca, să se ducă împreună cu el să ia vaporul pe Elba şi să mănînce seara în vreun han la malul apei. I-a fost adus un bilet, cu cîteva cuvinte mîzgălite în grabă : Egon era bolnav şi nu se putea întîlni cu ea. Voia să treacă o clipă pe la el ? Jeanne îi cunoştea camera, aducea cu odăiţa unei slujnice, la etajul doi în clădirea bisericii luterane, unde cînta la orgă. Ferestrele de pe coridor dădeau, ca ale unei mănăstiri, în grădina presbiteriului ; un miros plăcut se înălţa din straturile de flori. Uşa nu se închidea decît cu un zăvor. Numaidecît, căldura şi întunericul i-au dat senzaţia că se sufocă. A deschis fereastra, obloanele, a tras puternic în lături draperia mare, de culoare închisă. O dezordine imensă domnea în cămăruţa aceea minusculă. Bocancii, gata să fie încălţaţi, zăceau pe jos lîngă pantofii de oraş ; cămaşa din dimineaţa aceea, răsucită pe el, caldă de căldura trupului lui, nu era încă înlocuită de-a binelea de cămaşa ţărănească ce-i plăcea, trasă pe jumătate pe spate. Stătea culcat pe burtă, plîngînd, cu capul în mîini. Jeanne s-a aşezat pe pat, mai curînd mişcată decît îngrijorată ; se obişnuise cu obiceiul lui de-a plînge. I se păru că aude printre lacrimi :

— Jeanne... Ţi-am făcut pînă acum destul rău... Nu ştiam că societatea asta ineptă bîrfeşte pe seama escapadelor noastre. Mama dumitale îşi închipuie poate că... Oh, reputaţia mea nu-i compromisă ; cred că nimeni... Dar ţi-am spus că n-am vrut s-o ştiu pe Karin măritîndu-se cu unul ca mine.

— Dar Karin poate că te iubea aşa cum eşti.

Îi ia mîna care-i atîrnă din pat, pune stăpînire pe ea. O lasă să-şi treacă degetele printre degetele lui, pe care le resfiră, apoi le strînge ; răspunde printr-o strîngere şi mai puternică la strînsoarea ce-o simte în palmă, pînă cînd cele două podişuri de carne, străbătute, pe cît se spune, de liniile vieţii, ale inimii şi ale sorţii, nu mai sînt decît două suprafeţe sensibile, strîns lipite una de alta ; nuntirea lor a fost la început atingerea şi unirea dintre cele două mîini. Egon s-a ridicat spre ea ; ar fi putut să

între cineva. Cu sînge rece, Jeanne se îndreaptă spre uşă şi-o închide protejînd secretul camerei, în timp ce fereastra, obloanele, draperia erau larg date în lături. Niciodată nu va fi îndeajuns de multă lumină în jurul lor. Clipa aceea pe care o prevăzuseră, o doriseră şi se temuseră de ea, ca o stîncă la suprafaţa apei de care să se poată sfărîma intimitatea lor născîndă, a fost, dimpotrivă, o oră de fericire limpede. Şi n-a încetat nicicînd să lumineze, cel puţin o fîşie din viaţa lor.

CONTRAR a ceea ce credea Egon, Doamna Van T. încuviinţa căsătoria lor. Grandoarea numelui, harurile muzicale ale tînărului şi un farmec ce-i cucerea pe toţi compensa nesiguranţa averii familiale. Se hotărăşte ca ceremonia, foarte simplă, să aibă loc la Dresda. Doamna Van T. dăduse dovadă de-o înţeleaptă indiferenţă în legătură cu bîrfele răuvoitoare sau numai prosteşti care circulaseră în Olanda pe timpul cît Johann-Karl îşi pierduse minţile ; devotamentul aproape provocator al Jeannei fusese, ştia asta, cenzurat sau luat în rîs de oamenii bine. N-avea nici o importanţă, dar cele două femei nu voiau ca bîrfele să se pornească din nou cu prilejul căsătoriei de faţă, ca o grămadă de gunoaie vînturate de-o mătură în fundul unei grădini. Doamna Van T. ţinea totuşi să se ducă în Olanda ca să discute cu bancherul şi notarul ei, să dea dispoziţii pentru o nouă amenajare a casei din Haga şi a vilei din Scheveningen. Pe lîngă asta, mai trebuie reînnoit sau reîntinerit trusoul Jeannei, moda schimbîndu-se între 1897 şi 1900. Şi pentru că Jeanne nu voia să poarte pene şi blănuri, paltoanele şi podoabele ei de seară dădeau bătaie de cap.

Cele cîteva săptămîni prevăzute s-au prelungit la două luni. Aproape în fiecare zi, cel puţin la început, Jeanne se întreabă de nu cumva a doua zi va da curs marelui proiect ce-i stătea pe inimă, sau cel puţin aşa credea : să se ducă să vadă ce făcuse între timp viaţa din Johann-Karl. Doctorii îi spuneau că nu se schimbase în toţi aceşti ani ; crizele violente erau rare ; continua liniştit să lipească ex-libris-uri pe incunabulele lui. Nu vedeau

nici un inconvenient să vină să-l vadă, dar probabil că n-ar fi recunoscut-o. În cele din urmă, a renunțat. Că ar fi recunoscut-o sau nu, ce mai conta ? Ceva din adîncul ființei lor avea, desigur, să-și amintească de clipele petrecute împreună, dar era lipsit de importanță dacă memoria punea sau nu o dată anume pe aceste incidente. Într-o zi, totuși, închirie o mașină, și-i ceru șoferului să treacă încet, fără a se opri, pe sub ferestrele a ceea ce la Azil era numit Pavilionul Ferigilor. L-a văzut acolo, stînd la masă, împreună cu un infirmier, jucînd cărți.

Cu cîteva zile înainte de-a se întoarce la Dresda, a făcut singură călătoria de la Haga la Bruxelles, în vagonul-salon, cu garnituri din lemn de acaju și covoare turcești, cum se obișnuia în acei ani. Se ducea la căsătoria Fernandei de C., căreia îi făgăduise să-i fie singura domnișoară de onoare. Ploua mărunt. Cu obrazul lipit de fereastră, asculta cum roțile o duc, nu la căsătoria aceea, de-atîtea ori în pericol de-a nu se face, a Fernandei și-a lui Michel, la care se bucura că va lua parte, ci spre propria ei ființă lăuntrică. Nu că și l-ar fi imaginat pe Egon în cămăruța lui atît de neîncăpătoare, dar atît de mare cînd fusese vorba să vadă în ea o arie de fericire, nici pe Egon la masa de lucru, marcînd pe portativ o notă întreagă sau o doime, sau citind cu sprîncenele un pic încruntate o carte ce le era pe plac la amîndoi pe vremea aceea, poate Angelus Silesius ori vreun tratat de Schopenhauer. Ci era chiar el. Era mîinile lui puse pe caietul sau cartea aceea. Se mira, văzîndu-se răsfrîntă în fereastră, că nu are părul blond. Voia ca el să fie liber, lipsit de orice constrîngere, iar el o știe. Îl însoțea, invizibilă, deoarece era lăuntrică lui, seara, de-a lungul unui chei al Elbei, în căutarea cine știe cărei întîlniri, de pe urma căreia a hotărît dinainte să nu sufere. Deodată, o bucurie nespusă a năpădit-o, diferită de cea a orgasmului, deoarece nu-i zguduia străfundurile trupului, ci asemeni odihnei în pat, era părăsirea de sine și beatitudine, plenitudinea de-a fi și de-a nu mai fi. Mintea ei cercetă la rece darul acela pe care nu i se părea că-l merită și pe care îl definea cînd ca pe un miracol,

cînd asemeni trecerii unui prag, cînd ca pe o contopire într-un tot androgin. Dar de ce tocmai acolo, în vagonul pullman, în drum dinspre Haga spre Bruxelles ? Să se fi gîndit şi el la ea ? Să fi încercat şi el o senzaţie asemănătoare ? Niciodată nu s-a ostenit să afle : clipele de fericire ale celorlalţi sînt numai şi numai ale lor, după cum ale lor sînt şi clipele de nenorocire. În orice caz, amîndoi, înainte de plecare, se sărutaseră pe gură, prin voaleta ei de călătorie, sub privirile curioase al Consulului şi ale soţiei lui, veniţi să le conducă la Gara din Dresda pe doamne. Amîndoi păstrau pe buze aceeaşi senzaţie a atingerii prin dantelă.

CASA Domnişoarei Jeanne, Infirma, era prea neîncăpătoare pentru zumzetul acela monden. Cele două surori, după ce se juraseră că nu invită pe nimeni, invitaseră din lehamite pe toată lumea. Trăsurile se rînduiseră pe strada îngustă, aşteptînd plecarea la primărie şi biserică. Musafirii îşi pierdeau răbdarea. Fernande era încă sus, cu o senzaţie de greaţă de pe urma drotului încălzit, mînuit de coafor care, înainte de a i se potrivi voalul, încerca să aducă ultimele retuşuri părului ei rebel. Domnul de C. nu era departe. Fernande, mai avînd încă un ştergar pe umerii acoperiţi de dantelă, îl cheamă ca să i-l prezinte Jeannei.

Numaidecît, Domnişoara Van T. a fost cucerită de bărbatul acela de patruzeci şi şapte de ani, cu înfăţişare hotărîtă şi robustă, care se vede cît de colo că nu se simte la largul lui în casa aceea ticsită de nuntaşi. Pe vremea aceea, Michel se purta ras în cap, ca ungurii, avînd mustăţile lungi şi pe oală, tot ca în ţara aceea, pe care nu izbuteşte s-o uite. Domnişoara Van T. recunoaşte, după descrierile Fernandei, privirile cumva ca de vrăjitor sub sprîncenele stufoase şi mîinile cu două falange lipsă ale acestui bărbat de lume, care atît de des a trăit ca un aventurier. Dar felul lui de-a se purta, în acelaşi timp simplu şi curtenitor, e pe de-a-ntregul franţuzesc şi monden. Mulţumită scrisorilor Fernandei, Jeanne e una dintre puţinele persoane care ştiu cîteva din drama încă re-

centă pentru Michel, moartea primei lui soții ; încît Domnișoara Van T. înțelege cu atît mai bine zîmbetele întrucîtva crispate și înlăcrimate ale miresei. Prietena aceea timidă din mănăstire, cam de-aceeași vîrstă cu ea, dar pe care fără voia ei a socotit-o totdeauna ca pe-o soră mai mică, l-a ales pe bărbatul acesta matur cu părțile lui umbrite. Dar ce bărbat n-are părțile lui de umbră ? În orice caz, alegerea e bună. Ochii lui atenți o privesc pe tînăra belgiancă plini de-o solicitudine ce nu-i prefăcută ; mîinile mari și afectuoase ale acelui bărbat par făcute pentru a susține o femeie în viață.

— Vedeți, totul acum e în regulă, spune mirele, pătimaș.

Cu o săptămînă în urmă, Fernande tot mai voia să se îmbrace în dantelă neagră.

— Ești încîntătoare în alb, spune Jeanne cu blîndețe.

Au fost singurele cuvinte pe care au avut timp să le rostească. Aflîndu-se pentru prima oară în prezența Domnișoarei Van T., Michel își ascunde cît mai bine impresia strălucită pe care i-o face, și care încă se mai resimțea în portretul ce mi-l va face cu aproape douăzeci de ani mai tîrziu. Știa dinainte că e frumoasă ; dar nu-și închipuise fața aceea smeadă de ambră, corpul praxitelian ale cărui contururi sînt discret marcate de taiorul lung de catifea roz, pălăria mare de fetru roz ce-i acoperă în parte părul negru, ochii liniștiți și întunecoși. O asemenea emoție trebuie să se fi exprimat pe tăcute în sinea lui, printr-una din acele laconice înjurături de cuirasier : „La naiba !“ De ce nu i-o fi venit ideea baroanei V., fermecătoarea doamnă în vîrstă căreia Fernande și Michel își datorează căsătoria, și care în clipa asta se apropie de ei pisicindu-se, de ce nu i-o fi venit ideea s-o invite în săptămîna de după Paști, în vila ei de la Ostende și pe frumoasa olandeză în același timp cu Fernande ! Dar jocurile sînt făcute. Fernande era și ea totuși plină de farmec ; și-apoi, Domnișoara Van T, avea să se mărite peste două săptămîni, la Dresda. Totul da de bănuit că tinerele femei aveau să se vadă deseori. Atmosfera plicticoasă de la primărie, biserica rece și moho-

rîtă nu erau nici ele propice viselor romantice. Michel își amintește cu sobrietate că, în urmă cu nici o lună, micuța lui logodnică fantască, în ciuda „bunelor" uzanțe, a dorit să-l însoțească la slujba de pomenire de un an a primei lui soții și a surorii acesteia, ca să nu-i fie urît în biserica unui sat din Nordul Franței, printre toate acele ființe bănuitoare și ipocrite care trăncăne la întîmplare despre „tristele evenimente". Nu i-a îngăduit Fernandei, bineînțeles, să treacă frontiera, dar datorită duioasei solicitudini de care a dat dovadă în ziua aceea merită să fie iubită.

Musafirii încep să se răzlețească, chelnerii angajați cu această ocazie strîng din salonul cel mare și din salonul cel mic paharele goale și farfuriile murdare. În clipa cînd mirii pornesc spre gară, Domnișoara Jeanne, Infirma, în vîrstă de treizeci și cinci de ani, dar încărunțită toată, hotărîtă însă și sigură pe ea, insensibilă (dar parcă poți să știi ?) la faptul că bucuriile căsătoriei (adică singurele pe care vremile acelea le acordă femeilor caste) nu sînt făcute pentru ea, coboară demn treptele peronului și se înfățișează la portiera cupeului, sprijinită de camerista ei și de bătrîna Fräulein, fosta învățătoare a celor două surori. E un rămas bun scurt, camerista și Fräulein se grăbesc să-și ducă stăpîna în casă, înainte ca o criză de paralizie nervoasă să se declanșeze, iar aceasta să cadă pe pavajul lunecos. Pe urmă e rîndul celor trei frați ai Fernandei, băieți buni dar un pic cam făcuți în clipa asta, rîzînd din te miri ce și strîngînd mîinile de să le rupă. Doamna de C., acra mamă a lui Michel, escortată de tînărul fiu al acestuia, din prima căsătorie, arțăgos și de-o mare uscăciune sufletească la cei douăzeci de ani ai lui, de blînda Marie, sora mezină a mirelui, și de recele ei consort, au și plecat, ca să nu scape trenul de Lille. Jeanne Van T. încă mai e acolo. Cele două prietene de mănăstire se sărută cu emoție ; discret, Jeanne pune în buzunarul mantoului larg de călătorie al Fernandei un flacon de săruri din veacul al XVIII-lea, flecușteț de lux dăruit în dimineața aceea de către Michel, Fernandei, dar pe care emoțiile zilei au făcut-o să-l rătăcească de două

ori pînă acum. Nu trebuie ca Domnul de C. să bage de seamă zăpăceala aceea. Dar șampania, emoția despărțirii de cei din familie sau de invitații mondeni, ca și brațul Domnului de C., afectuos petrecut pe după mijlocul Fernandei și-au făcut efectul dorit : ochii tinerei căsătorite strălucesc iar ea zîmbește fără a-și mai crispa gura. Cele două prietene se sărută pentru ultima oară. Cît despre Michel, atît de scrupulos în materie de purtări alese, săvîrșește cu bună știință o abatere de la uzanța care pretinde ca numai femeilor căsătorite să le săruți mîna, și cu toate că pentru două săptămîni Jeanne e socotită oficial încă o tînără fată, apucă frumoasa mînă întinsă și o sărută îndelung.

Căţuia de aur

Să te îmbrățișez fără de văluri, aș voi ;
Din ale bolții stele — șirage
Să-ți încropesc, comoară ce-ar luci, —
Pălind la strălucirea ochilor tăi dragi.

Să smulg în fața ta petalele a mii de roze,
Mii de cățui să-și fumege tămîia,
Iar la picioarele-ți culcat, nemaiștiind de mine,
Eu chipul să-ți contemplu, așteptîndu-mi moartea.

Și-atunci cînd o veni, tu să te-apleci spre mine,
Ca-n clipa marii deșteptări, preafericit,
Să-ți simt sărutul cald pe buze
Și-a lui blîndețe-n timp înveșnicit.

SCHEVENINGEN, toamna lui 1904

VERSURI de amator, primele două strofe mai cu seamă. De amator în înțelesul obișnuit al cuvîntului, deoarece un profesionist ar fi evitat, poate, întrebuințarea unor expresii gata făcute precum „boltă înstelată". Dar amator și în înțelesul antic, adică amant. Cu siguranță că versurile acestea nu sînt singurele pe care Michel să le fi făcut ; dar sînt singurele pe care le-a păstrat și mi le-a arătat cu cîțiva ani înainte de-a muri. Mă impresionează, firește, fie și numai din cauza celui care le-a scris și a celeia pentru care au fost făcute. Doar pe la mijlocul poeziei, lăsînd la o parte imaginile folosite, simt acel freamăt unic ce caracterizează versurile bune de dragoste.

Michel pe de-o parte, Jeanne pe de altă parte, au păstrat totdeauna o tăcere decentă privitor la natura legăturilor dintre ei. Să fi fost amanți ? O anume însuflețire a Jeannei, o anume impetuozitate a lui Michel, care s-ar fi împăcat foarte greu cu rolul de iubit platonic, mă îndreptățesc să bănui că da. Și alte indicii merg în același sens, dar iată că ultimele versuri ale poeziei fac, după părerea mea, ca balanța să încline spre iubirea împlinită. Intimitatea aproape conjugală a ultimului vers și, mai cu seamă, blîndețea cunoscută și răscunoscută a sărutului trupesc mă fac să cred că Michel s-a bucurat pe lumea asta de un privilegiu pe care-l revendica în veșnicie. Peste aproape douăzeci de ani, aveam să văd lacrimi curgînd pe obrajii cenușii ai Doamnei de Reval în timp ce rostea numele acestui bărbat ieșit din viața ei de-atîția ani, și care continua a nu mai voi să știe de ea. Peste douăzeci și doi de ani, aveam să-l văd pe Michel, aflat aproape pe moarte în camera lui dintr-o clinică elvețiană, izbucnind în plîns la vederea unui coș cu flori ce i se trimisese în amintirea Jeannei. Amintirile ard rareori atît de mult, dacă între două ființe nu există înțelegerea cărnii.

UZANȚELE mondene îl împiedică pe Michel să se ducă la Scheveningen fără ca mai întîi s-o viziteze pe Jeanne la adresa din Paris și să-l fi întîlnit pe Domnul de Reval. Apartamentul mare de pe strada Cernuschi se află la etajul întîi al unei clădiri noi, datînd de la 1900. E aproape gol : lăzi venite din Rusia, din care ies paiele ; ici și colo, cîte un portret vechi, care nu și-a aflat încă locul pe perete, ori cîteva mobile de Boulle, împrumutate sau dăruite, venind de la unul din castelele familiei, amestecate cu piese Ludovic al XVI-lea, de producție curentă în mobilierul nou parizian. Domnul de Reval lipsește ; e un răspuns pe care Michel îl va auzi deseori. Doamna de Reval primește într-un salon improvizat ; în anturajul ei se numără cîteva femei elegante din colonia olandeză, îmbrăcate discret în gri-perle, care se interesează toate de predicile de la Oratoriu și de operele de binefa-

cere ; un tînăr poet italian care-ar voi ca Egon să-i pună versurile pe muzică ; Jean Schlumberger, foarte mîndru, ca de abicei, de ascendența lui De Witt ; și cîțiva tineri secretari de la ambasada Rusiei, atrași ca muștele de ulcica asta cu miere. Jeanne și-a păstrat blîndețea și frumusețea gravă. Cei cinci ani care-au trecut și cei doi copii n-au schimbat-o cu nimic. Dimpotrivă, vede repede în trăsăturile lui Michel urma lăsată de cei trei ani de căsătorie, de înțelegere și de neînțelegeri, de oboseală de pe urma veghii ce i-a fost impusă iarăși lîngă un pat de agonie. Nu mai au timp să vorbească și de Fernande : se vor despăgubi la Scheveningen.

EXISTĂ la Muzeul din Le Havre o micuță pînză de Boudin, un grup de doamne mergînd pe malul mării sticlitoare, o dîră nedeslușită de rochii și fețe feminine într-un peisaj de aer cenușiu și apă cenușie. *Plimbare la Scheveningen.* Oare din cauza desinenței ușor prelungite a acestui nume pronunțat *à la française*, Scheveningue (deoarece Scheveningen nu-i decît un nume flamand, ca atîtea altele) plaja aceasta a rămas pentru mine arhetipul tuturor plajelor din Nord ? Pe la aceeași vîrstă care de altfel nu-i vîrsta cînd începi să-ți amintești, la începutul erei cînd automobilul ușura deplasările, trebuie să fi fost dusă, într-anumite zile, să-mi moi picioarele în băltile de la Ostende, ori pe plajele de la Furnes și de la Boulogne. Dar nu țin minte nimic. De pe urma vizitelor la Scheveningen, pe care l-am revăzut deseori, dimpotrivă, regăsesc amintirile de ieri, de alaltăieri, dar și cele pe care le socotesc că-mi aparțin și care datează de trei sferturi de veac. Nu-i deloc cazul să plonjez în nostalgii inutile : tot ceea ce ține de stațiunea balneară e groaznic de urît și tot așa era încă de la 1900. Apartamentele de bloc ce pot fi închiriate pe-o lună ori pe un sezon întreg, par mai numeroase ca pe vremuri, dar unele sînt hoteluri cu destinație schimbată. Vile cu aspect marțian astăzi, ieri avînd încă aspect gotic, întreaga urîțenie pe care-o poate produce pompa burgheză etalîndu-se între plajă și drum. Uriașul Cazinou era și el pe-același loc,

cu alămurile orchestrei lui, după moda nemțească, și prisosul mîncărurilor lui, cu care, hrănindu-te, aveai neapărată nevoie de aerul mării, care stîrnește foamea, precum se știe. Iulie-august : tot timpul celor două luni de Vacanță-Mare, care sînt și cele ale declarațiilor de război ori ale războaielor care nici măcar nu se mai declară, autobuze și automobile cu rulotă, în zilele noastre, trenuri, pe-atunci, revarsă hoarde de oameni în căutare de vreme bună la malul mării. Alte hoarde, dar înarmate și îmbrăcate în cenușiu, le vor înlocui pe primele vreme de cinci ani, lăsînd la liziera dintre nisip și pămîntul propriu-zis buncăre, devenite cu timpul adăposturi pentru ușurarea nevoilor ori pentru împerecheri ilicite, și gheme încîlcite de sîrmă ghimpată.

Doamnele care străbat în lung și-n lat plaja asta înainte de război nu bănuie nimic asemănător, după cum nu-și mărturisesc nici faptul că balenele care le strîng mijlocul și le întăresc gulerele au făcut pînă nu de mult parte din animalele ieșite din mare. Rotocoale de fum, se înalță din buzele aflate sub streașina mustăților și deasupra bărbilor, poluînd aerul cel bun în căutarea căruia toți cei de față au venit. Bărbați purtînd costume de baie în dungi care le ajung pînă la genunchi, cu pieptul plin de ancore, plonjează în valuri ori joacă mingea. Femei cu tunici și chiloți din lînă bleumarin, prevăzuți pînă la jumătatea coapsei cu un cast volan asortat, stau pînă le udă miile de stropi ai fluxului, apoi fug scoțînd strigăte, îngreunate de apa și nisipul ce li s-a adunat pe fundul chiloților. La ceasul cînd marea se retrage speriată, umilii și frumoșii cai îi trag pe cei care-au închiriat cabine-rulante pînă pe locul refluxului. Judecînd după ambalajele argintate și după hîrtiile grase ce rămîn presărate pe plaja pe jumătate uscată, vînzarea de ciocolate și de sandvișuri pare să clădească adevărate averi.

Figurația aceasta umană, cîntărind bine lucrurile, poate că era mai urîtă atunci decît astăzi, cînd corpurile unse cu uleiuri și arse de soare seamănă mai mult sau mai puțin cu bronzul. Dar imensitatea plajei a micșorat din toate timpurile colcăiala aceea sezonieră, reducînd-o

la o pată necuviincioasă de pe malul mării. Pe urmă, toamna și iarna curăță totul prin gol și vînt. Simți că pînă și clădirile greoaie înălțate la liziera dunelor sînt în suferință și se simt amenințate. Informa masă mișcătoare, chiar zăgăzuită ici și colo de cheiuri și diguri, va birui în cele din urmă gunoaiele acelea din ghips și din oțel. Nimic esențial n-a schimbat și nu va schimba vremea de secole traseul curenților și forța valurilor pe coasta asta. Clément și Marguerite, cei doi copilași care se îndreaptă spre mare, desculți, rîzînd cînd văd cum le iese nisipul printre degetele de la picioare, și micuțul Axel care încă se mai tîrăște în patru labe pe plajă, ar putea fi primii sau ultimii copii ai lumii.

Pentru ei Doamna Van T. a poruncit să se ridice cortul unde, cît îi ziulica de mare, trei bone, printre care se numără și Barbe, venită de la Mont-Noir, veghează asupra somnului și joacei lor, potolind plînsetele și urletele certurilor copilărești. Cînd părinții se apropie, le vezi cum se ridică repede, luîndu-și în șorț ghemele de lînă și andrelele de tricotat și schițînd, dacă sînt de la țară, o ușoară reverență spre stăpîni. Nici unul din cei trei nu ține pe de-antregul de comedia balneară. Egon se strecoară prin rămășițele nopții spre o baie rapidă și rece ca gheața, scurtă luptă cu marea, veșnic un pic înspăimîntătoare înaintea zorilor, ocolind la întoarcere meduzele eșuate pe plajă, semănînd în lumina șubredă a dimineții cu niște mari scuipați roz. Domnul de C., căruia scalda în mare i-a făcut totdeauna rău, se mulțumește o jumătate de oră mai tîrziu, să dea o raită pe plaja goală. Jeanne, cu inerția ei corporală aproape creolă, i se lasă în voie în timpul trîndăviei de peste vacanță, dormind și visînd. Pe la prînz, coboară leneș să se-ntindă pe șezlongul din piele, uitîndu-se la copii cum se joacă. Fotografii comentate ceva mai tîrziu de Michel, ori de una dintre fostele mele bone, mi-au arătat, printre adulții îmbrăcați în costum deschis, o gîgîlice de fetiță umbrită de o uriașă pălărie de pai, într-o rochiță

lungă și țeapănă de broderie englezească, ale cărei poale se umflă, mai-mai s-o ducă în larg. Băiețelul cu bucle lungi și blonde e în ținuta de vară a marinarilor britanici, uniformă obligatorie pentru băiețașii de la începutul secolului. Cei doi poartă cu ei găletușe, greble și hîrlețe. Cel mai mic din toți trei ține în mînă o lopățică ; stînd pe vine pe plajă, sapă cu gravitate o groapă pe care nisipul o umple la loc. Acesta va muri la o vîrstă fragedă, după o viață plină de frustări, petrecută în mare parte prin sanatorii. Ceilalți doi, dimpotrivă, au în față un drum lung. Spre sfîrșitul drumului, privind o clipă îndărăt, vor încerca să îmbuce de bine de rău cele cîteva amintiri de adult pe care le au, dar se va întîmpla și cu ei ceea ce se va întîmpla cu toți băieții și cu toate fetele care se vor osteni să descifreze temperamentul părinților, ceva le va fugi totdeauna printre degete, ca nisipul, pierzîndu-se în inexplicabil. „Ce păcat, Marguerite, că nu ne-am întîlnit și nu ne-am căsătorit la douăzeci de ani ! — Primul dumitale mariaj, Clément, a fost repede urmat de un divorț răsunător, iar trei din următoarele patru căsătorii n-au fost nici ele, din cîte mi-ai spus, mai fericite. Mă îndoiesc că propria noastră căsătorie ar fi fost mai reușită. Nu ne-am descurcat prea rău, fiecare pe contul lui." — „Dar ia spune, Marguerite, Clément n-ar fi cumva fratele dumitale ? — Nu, Walter, datele se împotrivesc." Și-așa, noi înșine sau prieteni foarte apropiați ne străduim astăzi să dăm un sens la ceea ce e lipsit de sens, să explicăm, de-i cu putință, legătura aceea extrem de fragilă și totuși magică între două ființe care n-au făcut decît să se atingă la începutul vieții. Pentru moment, micuța, stîngace, se împiedică de hîrleț, cade, își julește puțin genunchiul, și rămîne șezînd pe jos, fără să plîngă ori să urle, privind oarecum cu interes un crab micuț care aleargă pe nisip. Lăsîndu-i acolo pe cei doi bărbați care shimbă din cînd în cînd cîte un cuvînt ori fumează cîte-o țigară, lăsîndu-l pe Axel în grija săritoare a bonelor, Jeanne se ridică, îi ia de mînă pe cei doi mai măricei și se îndreaptă încetișor cu ei spre mare.

Fetiței i se pare că poalele lungi ale rochiei albe și nesfîrșita eșarfă, tot albă, flutură în vînt ca niște aripi. Dar fotografiile îngălbenite de vreme n-au imaginea clară : niciodată nu voi ști dacă poalele acelea albe și mîna ce mă susține nu erau cumva ale bonei. Dar poate pentru că vreau ca plimbarea aceea scurtă să fi fost un soi de răpire, departe de mărginita lume domestică și cunoscută, un fel de adopțiune, am preferat să-mi imaginez fața aceea frumoasă aplecată spre mine, vocea mai blîndă decît a Barbei, strîngerea degetelor înțelegătoare și ușoară. Jeanne își potrivește pasul după mersul copiilor, se oprește ca să-i lase ici și colo s-adune cîte-o scoică. Bălți mari presară nisipul dezgolit de reflux, ca bucățile unei imense oglinzi sparte. Micuții se bălăcesc în ele, întinzînd mîna și încercînd să prindă creveții de culoare argintie. O clipă mai tîrziu, Egon se ridică tăcut din jilțul de pai și se îndreaptă spre Jeanne, la malul mării, ducîndu-l pe umeri pe Axel, așa cum Hermes cel din muzee îl duce pe Bacchus. Înainte de a-l vedea, Jeanne îi ghicește apropierea după freamătul delicios pe care-l simte și pe care trei ani de viață comună nu l-au tocit. Bărbatul acesta tînăr care nu-i pe de-a-ntregul un tată, nici pe de-a-ntregul un soț, nici pe-de-antregul un stăpîn al casei, a rămas un zeu.

Scoate din buzunarul pantalonilor un ceas de argint.

— Curînd ora unu. Trebuie să mă duc la gară, să-l aștept pe Hugues. Știi că vom cînta împreună zilele astea, la Düsseldorf.

— Da, spune Jeanne. Să nu întîrzii.

Franceza le îngăduie să treacă pe nesimțite de la *dumneata* la *tu*. De obicei, predomină *dumneata*. Jeanne și-a dat seama și folosește *tu*-ul nu atît în clipele de intimitate senzuală, cît în alte împrejurări, poate încă și mai tainice.

Amîndorura li se pare că simt privirile pătrunzătoare ale Domnului de C. străpungîndu-le ceafa. Se înșală. Domnul de C. citește gazeta *Mercure de France*.

JEANNE i s-a dăruit cu simplitate. Michel a resimțit de pe urma acestei dăruiri o mare recunoștință și oarecare mirare. Nu-și închipuia să vadă năruindu-se atît de repede ceea ce presupune a însemna pentru ea legea morală. Și totuși n-o bănuie de înșelăciune ori de ipocrizie : „I-ai spus ! — De ce ? Mă lasă liberă. — Dar știe ? — Presupun că da". Deoarece nimic, pînă și adulterul, nu se conformează întocmai ideii pe care ne-o facem despre el, raporturile lui cu soții totdeauna au fost mai puțin limpezi decît ar fi voit-o Michel. Cît despre raporturile cu femeile, ar trebui să fii foarte simplu sau foarte grosolan ca să le pui claie peste grămadă în această categorie sacrosanctă și convențională care e în Franța „amorul". Maud era la pat o nimfă fantască, o zînă răpitoare ; Michel niciodată n-a descîlcit sculul complicat al relațiilor dintre ea și Rolf. El, amantul de douăzeci și cinci de ani, se străduia să ghicească jocul soțului cvadragenar. Cît privește pe „cele două neveste ale sale", cum i se întîmplă să le numească în sinea lui, Gabrielle a fost în dragoste delicios de copilărească, însuși tipul femeiuștii din jurnalele pariziene ale timpului ; Berthe ardea de un foc mocnit. Dar ce însemnau în viața acestor femei nenumăratii supiranți ai cazinourilor și plajelor la modă, pe care ele păreau a-i măsura cît se poate de sus ? Ce-a însemnat mai cu seamă, timp de cincisprezece ani, Galay, cavalerul lor servant, pe care Michel încă îl mai numește cel mai bun prieten al lui ? Să fi disprețuit gentilomul femeile, precum o spunea, neslujindu-se decît de nefericitele ajunse pe treapta cea mai de jos a ospățului, ori își bătea joc cînd se afla cu Berthe, sau cu Gabrielle, sau cu amîndouă, despre rolul de aghiotant al lor pe care i-l atribuia naivul Michel ? Se prea poate ca între cele trei persoane să fi existat și alte năvalnice delicii decît cele de-a galopa împreună prin pusta ungurească. După cum nu-și explică foarte bine nici afecțiunea pătimașă dintre cele două femei, mai curînd complice decît rivale, cum ar fi putut fi. De nu cumva... un secret ascundea un altul. În orice caz, e sigur că a fost primul bărbat în patul Fernandei, dar cîtuși de puțin

sigur de-a fi fost și în viața ei. Femeile astea romantice au totdeauna ici și colo cîte-o răbufnire de nostalgie după vreun trecător frumos. Despre aceste veleități ale Fernandei, Jeanne fără doar și poate că știe cîte ceva, dar nu-i va spune niciodată nimic.

Nu-și pune întrebarea dacă Jeanne îl iubește. Bărbatul acesta, pe nedrept bănuit a fi tipul de cuceritor, e prea umil față de femeie ca să-și pună o asemenea întrebare. Dar misterul rămîne. Jeanne nu-i nici destrăbălată, nici nimfomană. Blîndețea ei pătimașă, dorința duioasă de a-și satisface partenerul satisfăcîndu-se pe sine sînt o dovadă. După cum știe că Egon nu e un soț înșelat, nici un soț căruia îi datorează satisfacție. E cu putință ca datorită cîtorva zile de absență a soțului, Jeanne să-și fi deschis ușa unui necunoscut aproape, care n-are de partea lui decît argumentul de-a fi văduvul unei prietene de pe vremuri ? Nu-i dintre cele care se spovedesc în pat. — „Știe ! — Vrea să fiu liberă. — Da, dar știe ? — Presupun că da. Nu aduce vorba despre asta." Și tăcerea se lăsă frumos la loc. Una din axiomele micii științe convenționale a sexelor e ca infidelitatea feminină să fie adesea o formă de revanșă, dar cuvîntul infidelitate în acest caz sună fals, și de ce anume revanșă poate fi vorba ? Michel nu zărește umbră de fustă în viața muzicianului. Impotența e unul din motivele pe care un bărbat, negăsind alte explicații, le invocă pentru a-și discredita rivalul, dar cei doi băieți ai lui Egon îi seamănă. Cînd Jeanne a pomenit de bucuria pe care-o simte ocupîndu-se pentru moment de fetița Fernandei, el i-a amintit că s-ar putea să aibă și ea într-o bună zi o fetiță ; tînăra femeie a clătinat din cap ; le ajung cei doi copii. Sinceritatea asta asupra unui subiect pe care femeile de pe vremea aceea nu-l abordau decît între ele, și cu infinite precauții, i se pare admirabilă. După cum admirabil e și faptul că n-a auzit-o niciodată vorbind de rău pe nimeni, nici de bine de altfel, din simplă conveniență mondenă. Niciodată n-a surprins în vocea ei vreo nuanță de iritare sau de batjocură, nici măcar vreo grabă nelalocul ei ; cînd le vorbește copiilor, nu-și ia

intonații copilărești. Admirabilă mai ales — pentru un bărbat care mă va învăța încă de timpuriu că nu poți discuta inteligent decît cu prieteni și despre nuanțe — absența totală a subtilităților inutile, a contrazicerilor la fel de obtuze ca pionul contrazis, a acrelilor înăbușite și răbufnind apoi în frînturi de frază precum : *Da, dar...*, *Nu credeți că....?* După cum nici un refuz nu se află în tăcerile ei. Uneori, o privire, un gest indolent al tînărului bălt, o nimica toată, dar care e însăși esența unei persoane, îl pun pe Domnul de C. pe o pistă, dar Michel, care a păstrat cîte ceva de pe urma bunelor principii privind moralitatea conjugală, își închipuie cu greu ca o femeie într-atît de severă față de tot ceea ce i se pare josnic, să consimtă a sluji drept paravan unor purtări pe care buna societate a timpului și chiar societatea pur și simplu nu știu cum să le numească. Atunci cînd din întîmplare Jeanne îi vorbește despre Egon, evocă amintirile din copilărie ale tînărului, ca și cum ar fi vorba despre propriile ei amintiri, sau amintește, cu o nuanță de satisfacție naivă, că în sfîrșit cariera lui de interpret și de compozitor începe să se contureze, fără a pomeni vreodată despre eforturile ei și ale Doamnei Van T., de faptul că accesul pe care ele îl au la lumea artistică și muzicală a marilor capitale ar juca vreun rol în direcția asta. Și asupra acestui lucru tăcerea limpede se așterne iar. Michel, care nu o dată a ținut în brațele lui acest frumos trup gol, știe din instinct că a voi să pătrunzi mai adînc în tainele vieții acestei femei ar însemna o mîrlănie. Dar ce contează ? Mai bine e să te înfrupți în liniște, atunci cînd îți oferă prilejul, din tot ce era mai bun în ea vara asta frumoasă.

Piatra de încercare e Dumnezeu, vede el bine. Jeanne vorbește puțin despre chestiunea asta, dar se simte că respiră dumnezeirea ca pe aerul vieții ei. Cele cîteva biete scrieri ale ei, subțirele și dificile, în care fără să vrea se simte constrîngerea stilului rămas academic al instructorilor ei protestanți, și răspîndite doar pe la cîțiva prieteni, au la drept vorbind tocmai această temă. Rigidi-

tatea pastorului Niedermayer, cu insistența lui asupra logicii și a teologiei, a ferit-o măcar de revărsarea ocultismului mocirlos și de exotismul religios de trei parale, atît de răspîndit în literatura proastă a începutului de secol, și nici să cadă într-un scientism uscat nu-i stă în fire. Jeanne se mulțumește să-l îndepărteze pe Dumnezeu atoatevăzător, spion și judecător necruțător, care a înspăimîntat atîtea conștiințe feminine adolescente, și în care Michel nu mai crede de la vîrsta de zece ani. Dar, precum cei mai mulți dintre contemporanii lui, s-a mulțumit să înlocuiască acest gigant supărător printr-o ceață din care nu se conturează nimic. În ceea ce-o privește, Jeanne s-a străduit să-l înlocuiască pe Bunul Dumnezeu cu Dumnezeu. Înseamnă pentru ea Binele Suprem, iar a identifica Binele Suprem cu forța universală care ne duce pe toți, o va încolți în mod fatal într-o bună zi, punînd-o în fața dilemei de care nimeni nu scapă : să negi răul sau să accepți răul. Pentru moment, doar binele o preocupă, iar liniștea ce-o înconjoară e dobîndită, poate, cu acest preț. Îl iubește pe Dumnezeu în Egon, ceea ce-l situează pe tînărul balt mai presus de orice ; iar pe Michel tot întru Dumnezeu îl iubește, care i-a dăruit acest prieten. În serile calde de vară, Egon, căruia nu-i sînt pe plac nici ieșirile în societate, nici dansul, se eschivează. Michel o însoțește pe tînăra femeie la seratele din grădinile ambasadelor și din familiile bune. Nici lui nu-i plac vizitele astea, nici dansul, în afară de cazul cînd o vede pe Jeanne valsînd pe sub becurile suspendate și pe sub bolțile de verdeață, în rochiile ei totdeauna cît se poate de simple, deoarece plăcîndu-i simplitatea din teamă de-a nu atrage și mai mult atenția, pe care totdeauna o atrage, Jeanne respinge modelele croitorilor de lux. Michel știe foarte bine că în brațele vreunui atașat de ambasadă, căruia abia dacă-i știe numele, Jeanne gravitează în centrul lucrurilor, stea albă ce-și urmează orbita pe cer. „Doar n-o să-mi spui că în clipele astea te gîndești la Dumnezeu ? — Totdeauna te poți gîndi la Dumnezeu.“ În ceea ce-l privește și în ciuda acceselor

dureroase de dorință, se simte lunecînd, alături de Egon, în rolul soțului care consimte și are încredere.

Orice mare iubire e o grădină înconjurată de ziduri. *Hortus conclusus.* Tot ceea ce cu siguranță că se șoptește în jurul acestor persoane și despre ele, bîrfele lumii care murdăresc și care deformează nu ating aceste trei ființe care probabil că nu s-ar recunoaște în imaginea pe care ceilalți și-o fac despre ele. Întocmai așa, într-asta stă farmecul boschetelor din Scheveningen, că e de ajuns să te instalezi în ungherul cu pini ce alcătuiește grădina, ca să scapi pe de-a-ntregul de gălăgia plajei și aproape de tot de zgomotul mării. Mai rămîne cel mult un anume fond sonor. În cursul acestor după-amieze calde, interminabilele ședințe de lucru ale lui Hugues și Egon iau sfîrșit. Nu se mai aud înălțîndu-se din pavilionul aflat în fundul grădinii, tronsformat în cameră de studiu, limpezile răspunsuri ale pianului la întrebările ascuțite ale viorii. Egon și Hugues repetă pentru o premieră ce va avea loc la Amsterdam, în toamnă, un comentariu muzical la poemele lui Angelus Silesius, prima carte pe care Jeanne și Egon au îndrăgit-o împreună. Aceeași compoziție va fi cîntată și la Paris, în noiembrie, versurile fiind traduse în franceză de tînăra femeie.

Pe la unu, Egon își concediază partenerul sau acesta se oprește din voia lui. Hugues are acea undă de nerușinare caracteristică celor a căror timiditate rezultă mai curînd din lipsa obișnuinței decît dintr-o sensibilitate excesivă. Engleza pe care-o vorbește, aproape totdeauna corectă, compensează ici și colo anumite resturi de intonație cockney printr-un strop de exotism. Egon, care fără îndoială că și-a epuizat în cursul dimineții și bunăvoința dar și iritarea față de violonist, nu vorbește în timpul mesei. Cele două femei, dimpotrivă, i se adresează străinului cu atît mai politicos cu cît se vede bine că nu aparține mediului și lumii lor. Michel părtinitor față de tot ce e englezesc, e singurul care se silește să poarte o conversație cît de cît corectă cu Hugues. Din păcate obișnuitele clișee ale criticii muzicale din cîteva ziare

mari se însoțesc cu glume uzate încă de pe vremea cînd Rolf îi plimba prin Soho pe Michel și pe Maud, oferidu-le prin săli de concert pe jumătate goale, locuri de favoare, de care nu ducea lipsă niciodată. De cum își bea cafeaua, englezul, care n-a mai pus piciorul pe continent pînă acum, dispare, se duce să hoinărească prin Haga cea atît de aproape, ori în căutare de distracții în mai zgomotosul Amsterdam. Totul e nou pentru el : *Rondul de noapte, Logodnica evreică,* Saul care plînge ascultîndu-l cum cîntă pe un David cu părul creț cu care seamănă, ca și femeiuștile în pantalonași roz din străzile cele primitoare. Pianistul îl însoțește rareori în expedițiile lui. Marea tăcere verde și aurită a pinilor, pe care tînărul balt o aspiră cu un soi de lăcomie, e întreruptă din cînd în cînd de strigăte de copii. Clément și Axel vor să se urce pe corpul tînărului bărbat, întins în hamac. Margueritе se străduiește să facă la fel. Michel îi poruncește lui Barbe, veșnic prezentă, s-o ducă de-acolo pe fetiță, care se zbate și țipă.

Alte ori, un murmur răzbate dinspre vilă, ca un zumzet de albine dintr-un stup. Zgomotul crește pe măsură ce valul musafirilor iese din casă și se răspîndește în grădină. Doamna Van T. prezidează acest ritual aproape zilnic însoțit de-o abundență discretă ; fursecuri, feliuțe pe pîine prăjită unse cu unt; aroma delicată a ceaiului de Ceylon și de Lapsang-Souchong, amestecate prin grija personală a stăpînelor casei în dozaje fixe și tainice, se îmbină cu mirosul rășinos al pinilor. Doamna Van T. se întreține despre lucruri serioase cu niște domni aproape cu toții în vîrstă și decorați, care apelează la ajutorul unui baston ca să facă față denivelărilor neașteptate ale solului și rădăcinilor ce s-ascund sub mușchi. Curînd, pocnind ușor din călcîie și sărutînd ceremonios mîna moștenitoarelor bogate, Egon pretextează ceva și pleacă din grădină. Michel face apel la colecția lui de glume și flaterii politicoase pe potrivă, ca să le farmece pe doamnele acestea în vîrstă. Jeanne se poartă față de toți cu aceeași bunăvoință. Precum e obiceiul în bunele familii care dispun de comoara unor porțelanuri vechi, un soi

de mic hîrdău, la fel de prețios ca și restul, este adus plin cu apă călduță și săpun, pe care Jeanne o încearcă ușor cu mîna. Își înnoadă de mijloc un fragil șorț de dantelă, care e mai curînd însemnul unei atribuții decît un fel de-a se feri de stropi și, de cum își golește ceașca unul dintre invitați, ea o ia și-o spală apoi o clătește în apă limpede și-o șterge, ca s-o înapoieze iarăși invitatului. Domnul de C. nu se mai satură privind cum mîinile cele frumoase manipulează porțelanul străveziu, fabricat pe vremuri la Canton pentru cumpărătorii de peste mare și care a străbătut cu emoții oceanele. O face cu îndemînarea pe care o pui într-o îndeletnicire obișnuită, moștenită de la străbunice. Angoasele dragostei, întrebările minții, mocnitele neliniști ale cărnii se armonizează în clipele acelea, precum culorile și formele unui tablou de Vermeer.

DOMNUL de C. și-a lăsat la Mont-Noir mașina, dar un Peugeot oarecare, închiriat la Haga, i-a îngăduit ca într-o zi s-o ducă pe Jeanne printre oglinzile de apă de la Delft și geamurile fără perdele ale caselor al căror interior se oferă privirii ca o conștiință curată ; altă dată, amintire ceva mai încărcată de intimitate și neprevăzut, din cauza unei pene de motor care i-a ținut pînă dimineață, se duc la Veere, care devine pentru el unul din acele locuri de desfătări depline, unde nici nu se gîndeau că s-ar putea duce și unde nu cred că se vor mai duce vreodată. Dar de escapadele astea au avut mai cu seamă parte bărbații, nu o dată terminate trebăluind în glod și-n praf, învîrtind mînerul manivelei, încercînd să umfle o roată cu o pompă pneumatică ori căutînd prin unsoare vreun șurub rătăcit. De data asta nu fusese vorba decît să se ducă să ia o barcă din micul port, ca să dea o raită înspre Flessinguen.

Marea era furioasă. Hugues nu venise la întîlnire iar Egon avea aerul că nici nu băgase de seamă. Violența valurilor îi amintește lui Michel de croazierele lui prin insulele Frise împreună cu „cele două neveste", și-i încîntă pe Egon, ca tot ce-i amintește de refluxul și de

bancurile de nisip din estuarele țării lui. După o oră, cei doi luntrași, frînți de oboseală, se întorc aduși de valuri. Odată ajunși pe uscat, și după ce dau de dușcă nelipsitul rachiu de ienupăr împreună cu aceștia, Michel și Egon se hotărăsc ca, din plăcerea de-a se lăsa cît mai mult timp pălmuiți de rafalele vîntului și de trîmbele de nisip, să se întoarcă acasă pe plajă, lăsînd baltă Peugeot-ul, mai mult sau mai puțin nărăvaș, pe care aveau să-l ia a doua zi. Cei doi amatori de furtună merg unul lîngă altul, dar trebuie să strige ca să se poată auzi.

— Hugues s-a fofilat.

— L-ai fi văzut verde de spaimă. Nu-i un spectacol frumos.

— La masă, cînd îți vorbește, dumneata taci. Iar cînd nu-i de față îți bați joc de el. Constat că muzica nu îmblînzește deprinderile.

— Ai fost cît pe ce să adaugi relele deprinderi. Nu spune nu. E rău cînd un om inteligent, curtenitor, cunoscător al lumii (îți atribui toate calitățile astea), dacă izbutește să se strecoare prin efracție sau prin orice alt mijloc în vreun ungher de-al nostru mai mult sau mai puțin ascuns, prinde rădăcini aici și-și închipuie că vede totul din perspectiva asta. Un valet, un subaltern, un servitor oarecare devine, judecînd după vîrstă și aspect, fie un partener fie un furnizor. Orice asociat ori prieten trece drept amant chiar dacă, precum în cazul de față, are fața gălbejită și părul gras.

— Și Davidul lui Rembrandt e gălbejit și gras, și totuși are putința să-l facă să plîngă pe Regele Saul, care stă pe jumătate ascuns după o draperie. Să spunem că variațiile la harpă îl aduc pe Saul în starea asta.

— Saul e bătrîn și neputincios, zise Egon, parcă fără voia lui. Știu eu după cine ori după ce voi plînge la șaizeci de ani ?

— Concertul are loc peste două săptămîni și o să-ți trebuiască partenerul. O să pleci în căutarea lui la Londra ?

— De unde pînă unde Londra? Cînd se supără, Hugues se instalează într-un bordel care-i la doi pași de Hotel Kranapolski. Dă numărul de telefon cui vrei și cui nu vrei, dar l-a convins pe patron să răspundă că Hotelul Kranapolski e-acolo. Iar dacă cineva vrea să-l vadă, îi dă întîlnire în salonul hotelului, unde sosește la iuțeală, după ce-și schimbă haina și traversează străduța. Niciodată nu mi-a fost pe plac plîngăcioasa insistență a tremolourilor lui. Mi se pare că întrebările pe care Angelus Silesius i le pune lui Dumnezeu trebuie să fie aproape la fel de limpezi ca și răspunsurile. Știm totdeauna cu un pic înainte ce-o să răspundă Dumnezeu.

— De ce te-ai căsătorit cu Doamna de Reval?

— Spune-i Jeanne. O situație care nu-i decît scabroasă devine respingătoare dacă mințim fie numai și cu un singur cuvînt.

— Jeanne, prin urmare. De ce te-ai căsătorit cu Jeanne?

— Din dragoste, închipuie-ți. Prima ființă pe care am iubit-o, și sper să fie și ultima. M-a învățat că nu există multe ființe.

— Dacă i se aduc ca supliment deghizările și docherii din Amsterdam.

— Chiar dacă ar fi adevărat, și poate că e mai puțin decît îți închipui, sau altcum, singura care-ar putea suferi de pe urma unor asemenea lucruri e Jeanne.

— O femeie fericită nu-și ia un amant.

— Vreau să fiu liber. Cred — și pe bună dreptate — că nu există libertate decît dacă e reciprocă. Cel puțin așa mi-a spus prima oară după ce ne-am culcat împreună. Nu eram, după cum bănui, primul bărbat din viața ei. Dar poate că eram singurul în stare să-i dărui libertatea aceea care nu exclude nici duioșia, nici, în unele clipe, căldura cărnii, pe care nu i le dăduse vechiul ei prieten. Iar cele cîteva încercări n-o făcuseră decît să le ducă dorul. Cred că nici măcar una din libertățile pe care și le-a luat, începînd din dimineața aceea, n-a avut drept motiv ranchiuna față de mine, ori dorința de-a răsplăti răul prin rău. (Cele trupești nu ni s-au părut nici-

odată pe de-a-ntregul un rău.) Şi încă şi mai puţin o posibilitate de-a stîrni gelozia, aşa ceva nu-mi stă în fire.

— Stop ! Te întuneci la faţă de cum i se vorbeşte prea mult ori prea de-aproape.

— E firesc să simţi frigul din clipa cînd atenţia unei fiinţe iubite e atrasă de altcineva, ca pe timp de vară cînd un nor întunecă soarele. Dar cred că mai ales a vrut să se apropie de mine făcînd experienţe pe care ştie că le-am făcut şi eu (pe care le fac uneori ; să nu mintim) şi care dau satisfacţii trecătoare. Şi apoi, niciodată n-a vrut să se afle în rolul unei soţii plină de acreli, care aşteaptă ca soţul să-şi îndeplinească îndatorirea conjugală. Eşti primul, mi se pare, pe care l-a admis în intimitate în chip de amant, nu mă îndoiesc de asta, în chip de prieten cu siguranţă, şi poate că şi în chip de soţ al unei foste prietene moarte, în sfîrşit, într-alt fel decît ca pe un trecător îndrăzneţ, căruia te milostiveşti să-i arăţi sfîrcul unui sîn.

— Un prieten care nu-i nici duhovnic, nici protector. Un amant de care nu-ţi aminteşti decît în serile lipsite de orice ocupaţie. Văduvul presupus romantic al unei soţii pe care la drept vorbind nici n-a iubit-o chiar aşa de mult. Mă crezi potrivit pentru asemenea roluri ?

Vîntul părea să răcnească pe lîngă ei grosolăniile şi înjurăturile nerostite. Împinşi de-o rafală mai puternică decît celelalte, cei doi bărbaţi se adăpostesc sub streaşina unei vile nelocuite ; Michel îl face să se-aşeze aproape cu de-a sila pe Egon în colţul cel mai adăpostit, pe o bancă pe care nisipul începuse să se adune, apoi se aşază şi el, apărîndu-se amîndoi cu poalele lodenului cumpărat în Austria împreună cu Fernande, pe care şi-o punea pe vreme rea. Şi-şi vorbeau aşa, pe şoptite, gîfîind aproape, ca în interiorul unui cort verde.

— Ascultă, şi vîră-ţi bine în cap că nu te tutuiesc din dispreţ, nici dintr-o familiaritate afectuoasă. Nu te-aştepta din partea mea la ceea ce poate că nu ţi-ar displace să obţii, cuvinte de dispreţ mai mult sau mai puţin obişnuite ori grosolănii ; într-un cuvînt, la ceea ce-ar ţine locul la o ploaie de lovituri. Şi nici la finеţuri

să nu te-aştepţi de la mine despre cazul tău, pe care-l crezi unic în felul lui, aşa cum fiecare îşi închipuie că e, cel puţin la începutul unei emancipări de felul ăsta. Tot ceea ce te priveşte e aproape la fel de banal ca o lampă cu alcool într-un bar din Amsterdam. Oamenii şi-ar da seama de asemenea lucru dacă ar fi în stare să privească în jurul lor ori să se analizeze pe ei înşişi. Dar preferă să nu ştie nimic ori să uite totul. Dacă aş răscoli prin gunoaiele trecutului meu (dar nu-mi dau niciodată ostenceala asta), cu siguranţă că aş găsi situaţii asemănătoare celei în care te afli tu, peste care s-au suprapus altele, scandaloase dar într-alt fel, şi într-amîndouă cazurile feţe şi trupuri omeneşti de care n-am chef să-mi amintesc, dar care, pe vremea aceea, mi s-au părut vrednice de-a fi dorite şi mulţumitoare. Bineînţeles, pentru mine femininul predomină. Dar n-aş spune, precum Casanova (un seducător exclusiv de femei, cu vreo două-trei excepţii), că plăcerea dintre bărbaţi nu-i decît o distracţie aproape neglijabilă, un soi de joacă oarecum nebunească, deoarece toate exerciţiile noastre carnale ar putea fi definite astfel, în afară de procrearea în cadrul liniştitor al patului conjugal, şi chiar şi în împrejurarea asta cazuiştii disting situaţii şi situaţii. Gustul după experienţă, îndrăzneala, voinţa de-a înfrunta anumite riscuri contează şi, de ce nu (totdeauna e omisă de pe tabel, cu toate că e în centru), dorinţa. După cum n-am să-ţi spun că se află într-aceasta nu ştiu ce cale rapidă prin care ajungeam la realitatea carnală pură şi simplă ori impură şi simplă, un cuvînt parolă cum susţin francmasonii că au şi de fapt n-au. Nu, prea mulţi tîmpiţi şi fiinţe brutale se amestecă în treburile astea. Ţin doar atîta, să-ţi demonstrez că sîntem mai puţin opuşi, mai puţin ireductibili unul la altul decît crezi. Aparţinem aceluiaşi timp, aceluiaşi mediu, sau pe-aproape, vorbim vreo două-trei limbi (aceleaşi) ; trebuie să fi făcut amîndoi cîteva experienţe secrete analoage. Am cu douăzeci de ani mai mult decît tine, dar nu sîntem dintre cei care dau prea mare importanţă calendarului.

Sînt luat drept însăşi întruchiparea bărbatului cu o groază de femei ; am făcut într-adevăr fericite sau nefericite vreo jumătate de duzină, am plictisit, agasat ori mulţumit vreo alte patru-cinci duzini, dintre care o bună parte, dăruindu-mi-se, nu-şi făceau decît meseria de tîrfă. Singurul lucru pe care n-am izbutit să-l fac e să fiu întreţinut, dar cînd aveam vîrsta ta, ar fi fost poate cazul, uneori. Despre femeile astea, nimic de zis : mi-au umplut viaţa ; şi mi-o vor umple cu siguranţă pînă în ceasul morţii. Dar dacă m-aş afla pe un vapor eşuat fără speranţă pe un primejdios banc de nisip, ori izolat pe nişte stînci împresurate de năvala mareei, şi dacă, în clipa aceea, aruncîndu-mi privirea în jur, n-aş zări o femeie mai de doamne-ajută, cu siguranţă că mi-aş da osteneala să pun mîna pe-un băiat frumos din echipaj, ca să-mi petrec acele scurte şi interminabile clipe în căldura unui trup omenesc. Şi poate că, la rîndul tău, în lipsa oricărui camarad masculin, ai căuta şi tu, într-o împrejurare asemănătoare, o pasageră îndatoritoare. Ne asemănăm numai că alegerea noastră merge în sens invers, cam ca în vechile manuale militare unde eram învăţaţi să a face stînga-mprejur la stînga este exact acelaşi lucru cu a face stînga-mprejur la dreapta, numai că invers.

Strecor aici o notă a povestitoarei. Părerile astea, sau altele asemănătoare, expuse lui Egon de către Michel, la Scheveningen, fără îndoială că n-au putut cîştiga simpatia tînărului său interlocutor : rareori îi încînţi pe oameni zicîndu-le că pasiunile lor cele mai tainice sînt mai mult sau mai puţin ale tuturor. Despre conversaţiile dintre cei doi din acele zile n-am decît o idee cît se poate de vagă, dar cunoscîndu-l aşa cum l-am cunoscut pe Michel, pot spune că în mare cuvintele de mai sus îi aparţin întru totul. Mi-a vorbit şi mie cam la fel douăzeci de ani mai tîrziu, stînd amîndoi pe o bancă la Antibes, dintr-un loc de unde puteam vedea marea. Contrar asigurărilor pe care şi le dădea, calendarul conta. Pe plaja din Scheveningen, pe la 1905, tînărul de treizeci de ani trebuie să-i fi părut tot la fel de neştiutor în ale vieţii ca şi o fată de douăzeci de ani, tulburată de întîlnirea cu un tînăr necunos-

cut care i se părea a fi altfel decît ceilalți, și pe care Michel, disprețuind ca totdeauna pe prietenii fiicei lui, nici măcar nu ținea să-l cunoască. Nu făcea altceva decît să mă pună în gardă față de tendința de-a dramatiza viața. Dar cugetasem și eu la rîndul meu, după cum și visasem. De pe urma acestor gînduri a ieșit, în 1928, *Alexis*, în care, pentru a pune în trecut biata mea aventură, mă slujisem de alibiul pe care mi-l oferea amintirea Jeannei și a lui Egon. Michel a citit *Alexis* pe patul de moarte și a notat pe marginea acestei scurte povestiri că n-a întîlnit nimic „mai pur", comentariu ce mă mișcă încă și astăzi, dar care arată în ce măsură cuvîntul „pur" era, rostit de Michel, altceva decît pentru cei mai mulți dintre ceilalți. Conversația de la Antibes n-a mai fost reluată mai pe urmă. În amîndouă cazurile, Michel încercase să potolească un spirit sau o sensibilitate tulburată, amintind că nimic nu e cu adevărat insolit sau inacceptabil. Nu că mi-ar fi făcut confidențe ; (Michel nu făcea niciodată), ci era vorba de-o mărturie. Viața, pe cît o cunoștea el, așa era. Gusturile sensuale ale contemporanilor lui, cunoscute de el sau celebre, nu-l interesau, așa cum nu-l interesau nici „poveștile de moravuri" din ziarele de scandal. Pe de altă parte, prejudecata renăștea pînă și din cele mai mici iritări personale. Un „invertit" (sîntem pe timpul lui Proust și al vocabularului folosit de el), ridicol și agasant pe plan social, era repede caracterizat în termeni pitorești și grosolani, tot așa cum acest admirator al geniului ebraic îi spune „jidan împuțit" unui doctor cu privirea crucișă. Michel a nutrit la început numai simpatie față de soțul Jeannei ; mînia și dezgustul au venit mai tîrziu, pentru a fi la rîndul lor șterse, ca tot restul.

— Ceea ce reții din toate astea, spuse Egon în timp ce-și continuau drumul și neauzind (probabil) decît o parte din părerile lui Michel, atenția noastră a tuturor neputînd merge prea departe, e că la vîrsta de treizeci de ani nu izbutiseși încă să te faci întreținut de o femeie. Iar de-atunci, presupun că n-ai mai avut de ce să încerci. Dar uită-te la mine. Oare nu pe mine mă judeci

în taină prin aluzia dumitale truncheată la moravurile ilicite ? Gîndește-te numai : un străin tînăr, necunoscut în ciuda numelui lui, neputîndu-se aștepta la subsidii consistente din partea unei familii sărace din moși strămoși, și-ai cărei bani, cînd are, nu trec frontiera, un muzician excentric de care nimeni nu auzise nimic, afară doar de cîteva bîrfe ce i se puneau în circă, — iar acum dispune de o casă în oraș, o alta lîngă plajă, un apartament la Paris, un landou, mîine un automobil, cronici în presă cînd din întîmplare dau un concert, doi copii, o soție pe care toată lumea, pe bună dreptate, o găsește admirabilă, o soacră binevoitoare, o mulțime de pereți auriți între mine și viață. Nu crezi că toate astea sînt greu de dus ? Și chiar și iubirea... Îi povestesc Jeannei totul despre mine, cu o sinceritate aproape completă, cu alte cuvinte aproape obscenă ; e un mod pentru mine și pentru ea de-a mă accepta în deplină cunoștință de cauză, dar prin însuși acest fapt, actele încetează de-a mai fi spontane, devin aproape o parte a unui mit pe care ni-l creem unul pentru celălalt. Pe de altă parte, dacă tac, absențele mele ar deveni ceea ce nu sînt, ar însemna că resping, că-mi încui și ascund o parte din viață. Și dintr-o dată intimitatea dintre noi s-ar diminua, ca și cum atmosfera în care ne mișcăm ar fi insonoră, ca și cum cuvintele și chiar gesturile de iubire n-ar mai însemna nimic... Dar mă gîndesc uneori că a fost o vreme cînd nu datoram adevărul nimănui, cînd muzica mea nu conta, iar dacă m-aș fi înecat în Elba...

— Și uite așa arunci totul pe seama ei.

— Ba deloc, Doamne ferește. Nici măcar pe seama ei.

— Dacă așa gîndești, te sfătuiesc să pleci.

— Am încercat o dată ; m-am întors peste trei săptămîni. Era și mai rău.

Au atins clipa cînd nimic nu mai era de spus — cu toate că nimic nu fusese spus —, și cînd decorul se schimbă. Se aflau acum apărați pe trei sferturi de vînt din cauza peretelui compact al vilelor elegante dintre pini, pășind pe un trotuar ce aducea cu cel al unui bulevard de cartier mărginaș.

— Ai dreptate, admise Egon pe neașteptate. Spune-i Jeannei că nu mă întorc în seara asta. Simt nevoia să domolesc furtuna pe care mi-ai trezit-o în minte. Dacă ceea ce spui e adevărat, dumneata și cu mine nu sîntem nimic.

„Și-ar fi cu atît mai bine pentru noi toți", se gîndi Michel fără a o spune, nedorind să pară că ar voi să aibă ultimul cuvînt.

ÎNTORCÎNDU-SE, strecură mesajul sub ușa de la camera Jeannei. Care coborî la aceeași oră ca de obicei. Doamna Van T. se dusese să cineze în oraș. Nici Michel, nici Jeanne nu vorbiră mult. Nu-i trecu prin minte s-o deranjeze în noaptea aceea.

Ruptura

LA SFÎRȘITULUI acelei toamne, Michel a hotărît că fetița, robustă, firește, căreia aerul mării îi făcuse foarte bine, era în stare să suporte călătoria, destul de lungă pe vremea aceea între Mont-Noir și Coasta de Azur. S-au dus la Lille, unde Noémi, mai sarcastică și mai acră ca oricînd, i-a găzduit pentru o noapte, deoarece se și instalase pentru iarnă în casa aceea frumoasă a familiei ei, unde de cincizeci de ani nimic nu se schimbase. A doua zi, au luat rapidul spre Paris, într-o învălmășeală de valize, de cutii pentru pălării și pachete, datorate în mare măsură prezenței celor două bone pe care Domnul de C. le socotea necesare pentru copil. Ca să se evite pericolul unor vagi maladii contagioase, de care întotdeauna te molipsești de la rufăria de hotel, era transportat și pătuțul meu cu plasă metalică, salteaua, lenjeria și păturile.

S-au oprit la Paris, unde vreo două-trei zile sînt de ajuns pentru ca între Michel și Jeanne să se înnoade la loc ceva din căldura liniștită a intimității lor de la Scheveningen. La rîndul ei, și Jeanne se pregătește de plecare ; îl însoțește pe Egon la Sankt-Petersburg, unde un balet al tînărului muzician, *Calul alb la malul lacului*, va fi pus în repetiție, în ciuda muzicii lui aproape scandalos de nouă. Tînărul compozitor nu-și dă seama cîte intrigi se urzesc și cîte conflicte se schițează în lumea aceea de dirijori, coregrafi și dansatori, care fie că-i țin partea, fie că sînt împotriva noului venit. Totdeauna credincioasă tuturor celor pe care-i iubește, Jeanne i-a promis lui Michel ca, de cum se va întoarce din Rusia,

să vină să stea cîteva zile în Sud, ca să vadă cu ochii ei cît de bine s-a instalat el, un bărbat singur, împreună cu bonele și copilul. Fără să stea mult pe gînduri, ca totdeauna și bazîndu-se numai pe un anunț, Domnul de C. a închiriat pentru cinci ierni Vila Palmierilor.

LOCUINȚA aceea pompoasă, puțin cam dărăpănată, Michel a preferat-o altora mai vesele ce i se ofereau la Cap-Ferrat și la Cap d'Ail ; l-a încîntat apropierea de primejdiosul Cazinou, al cărui Parc Exotic își aruncă umbra pe un colț din grădină. Cu mulți ani mai tîrziu, la Cannes, l-am găsit pe marchizul de Cuevas, un spiriduș fermecător, care se îndrăgostise de cîteva din cărțile mele din care extrăgea, fără a-mi cere permisiunea, niște balete mediocre, instalat împreună cu liota lui de pekinezi albi într-o clădire asemănătoare. De-a lungul fațadei, inevitabilul șir de palmieri se dădea la o parte pentru a face loc unui drum carosabil ce ducea la peron. Cînd te aflai înăuntru, ai fi zis că-i nemobilată în ciuda unei sufragerii cu masă de marmură, străjuită de vreo douăsprezece scaune lucitoare, împletite. O sofa și vreo cîteva fotolii plutesc prin salonul imens. Vreo două-trei dormitoare sînt pline da paturi de două persoane, de măsuțe de toaletă și oglinzi, pe urmă băi prevăzute cu un boiler nesigur și robinete ce imitau argintul. Locuință pentru bancher în pragul falimentului ori pentru vreo divă trecută. Puțin îi pasă lui Michel. În afară de orele însuflețite petrecute la Cazinou, lucrează.

Jeanne i-a propus să traducă în franceză o carte veche cehească, pe care amîndoi o citeau într-o versiune engleză. E vorba de o călătorie alegorică, din cele pe care le-a produs din cînd în cînd literatura pietistă a secolului al XVIII-lea. Autorul e un mare scriitor morav, Comenius, sau, dacă preferăm, Komensky ; exilat din țara lui, și-a instalat în Olanda vîrstei de aur restrînsa comunitate de rezistenți pioși. Să fi început la Amsterdam sau la Praga satira aceea mînioasă despre lumea așa cum e ? Un ins oarecare pleacă de la el de-acasă să se instruiască și numaidecît primește din partea unui trecător numai

lapte și miere niște ochelari roz, care-i arată totul în culori frumoase, și lasă să i se pună în urechi o ceară ce molcomește orice zgomot. Totul e cît se poate de bine pînă în ziua cînd călătorul învață să se uite cruciș pe după ochelari și să-și scoată puțin ceara ce-i astupa auzul. Și-atunci lumea i se dezvăluie numaidecît drept o cetate împresurată de ziduri, frumoasă de departe, îngrijorătoare și labirintică de-aproape, plină de strigăte și de rîsete mai înfricoșetoare decît strigătele, de refrene prostești de bețivani, de scornelile șarlatanilor prin piețe, de șușotitul învățaților care clădesc adevăruri false. Prin ușile și ferestrele deschise ale caselor joase pot fi văzuți avari șezînd pe grămezile lor de aur, desfrînați pe murdăriile lor, soți încornorați și neveste înșelate, copii răsculați împotriva unor părinți care deseori își merită soarta, victime cu călușul în gură în temnițe subterane, judecători cărora le-ar prinde bine să fie judecați. Tot ceea ce se vede e fals ori plin de înșelăciune. Bătrîne înfricoșetoare, din cauza sacilor lor de bani, atîrnă greu pe un talger, în timp ce pe celelalte stau bărbați tineri în căutare de moștenitoare bogate ; învățați lipesc pe ascuns etichete pe fiole umplute de alți învățați, al căror conținut îl falsifică. În depărtare, marea furioasă pe care se scufundă bărcile ; mai aproape, dușmanul hălăduiește prin păduri, străduindu-se să pună foc zidurilor de apărare. Violența acestei proze și contrastele ei în maniera lui Bruegel sînt menite să ne facă să tragem o învățătură plină de pioșenie, unde, sub o lumină întrucîtva fadă, schimnicii credincioși ai unui mic lăcaș, macerați, dacă putem spune așa, întru Domnul, scapă de nenorocirea lumească. *Paradisul Inimii* : Michel dă peste cap acest ultim capitol.

Egon (au discutat toți despre carte la Scheveningen) găsește răul ăsta prea rudimentar în comparație cu cel care se strecoară în noi nevăzut, amestecat ici cu binele, colo cu frumosul, făcînd din noi cînd complici, cînd victime. Michel accentuează și mai mult : i se pare că orice rău are în el o urmă de bine, și orice bine partea lui de rău. Jeanne, care de timpuriu a citit cartea împreună cu

Fernande, pe vremea cînd fosta ei colegă de mănăstire devenise prietena ei de-o vară, își amintește că amîndurora li se părea că străbat, însufleţite de-o curiozitate amestecată cu teamă, un oraș în plină petrecere, cu beţivăneli și bătăi, avînd cumva impresia că trebuie să-și ridice puțin poalele, ca să nu fie împroșcate de noroi și de vomă. Ultimul capitol era o micuță capelă călduță, unde te puneai la adăpost de înjurăturile și bruftuielile străzii. Fernande... N-a vorbit prea des despre ea, așa cum crezuse că o va face, cu Michel și nici cu fiecare în parte dintre cei doi bărbați despre Johann-Karl. Fiecare are amintirile și alegoriile lui, ferite de cuvinte. Egon, care pe deasupra dispune și de cele șapte note ale gamei, se gîndește cu glas tare că bucoavna aceea, grotescă în parte, ar putea sluji drept tramă unei muzici discordante, prostești și grosolane ca însăși viața, avînd ici și colo răbufniri de veselie și raze de soare, și care s-ar termina nu printr-un cor exaltant ori implorator, ci în simplă monodie. Dar nu se simte pregătit pentru a o compune. Poate că va trece toată viața înainte de-a fi pregătit s-o compună.

Iarna se scurge cam încet ; Michel uneori cîștigă, alteori pierde la bacara ori la ruletă. E obișnuit cu asemenea disproporții. Se îndărătnicește să-l termine pe Comenius, pe care uneori îl găsește stimulator iar alteori insipid (inept, dar nu întrebuințează cuvîntul în scrisorile către Jeanne, ca toți cei care cred). Michel, care a făcut cîteva poezii, uneori bune, și, cu o singură excepție, le-a azvîrlit la coș înainte de-a le termina și chiar a început după moartea Fernandei, un roman de-o mare uscăciune realistă, întrerupt către sfîrșitul primului capitol, pe care mi-l va da mai tîrziu să-l transfom în nuvelă, cu condiția să-l semnez cu numele meu, Michel își impune în sfîrșit să ducă pînă la capăt această întreprindere literară. Pentru prima oară își dă seama că a mînui cuvintele, a le cîntări, a le explora sensul, e un fel de-a face dragoste, mai cu seamă dacă ceea ce scrii e inspirat de cineva, ori făgăduit cuiva. Prietena lui Jeanne îi lipsește mai mult decît amanta. Dar de aventuri galante Michel

nu duce lipsă prea multă vreme. A întîlnit-o la Lille pe soţia unui avocat catolic, care se evidenţiază în fiecare an prin activitatea lui de brancardier la Lourdes. După cum îi place să spună acestui soţ, e în acelaşi timp un fel de a-ţi exersa muşchii şi de-a-ţi asigura un loc în cer. Liane şi cu el sînt pe cale să se despartă. Michel a convins-o repede pe tînăra femeie să petreacă în tovărăşia lui vreo două săptămîni în Sud, nu departe de-o mătuşă, ce-i slujeşte drept paravan faţă de familie. Această Liane de treizeci de ani are un corp suplu şi moale ce pare a împrumuta forma impusă de modă. Toaletele ei par proaspăt arborate cu prilejul unei parade de modă de mare lux, ori cel puţin ai unor imitatori abili ai acesteia. Michel adaugă şi el cîteva rochii la colecţie. Din decenţă, o instalează într-un mic hotel din împrejurimi, unde Liane se plictiseşte, cu toate că Michel o bănuie că primeşte vizite discrete, numai că această femeie din marea burghezie tînjeşte după casa ei de pe strada Nigrier, după „jour"-ul ei, unde vin prietene împreună cu care se îndoapă cu prăjiturele, fac schimb de adrese de furnizori şi le bîrfesc pe cele care nu sînt de faţă. Se inundă cu parfumuri, exact ce nu poate suferi bărbatul acesta căruia îi place pielea curată. Se despart muţumiţi şi unul şi celălalt că aventura n-a ţinut mai mult. Cît despre mine, fără îndoială că-i dau vizitatoarei impresia unui copil cam sălbatic, care nu ascultă cînd i se spune s-o sărute pe drăguţa doamnă.

Şi din nou, mă pomenesc în încurcătură în privinţa datelor din copilărie, singură într-un mare peisaj gol, unde totul pare cînd foarte apropiat, cînd foarte depărtat. Gol nu e, firește, numai că persoanele care-l populează contează aproape totdeauna foarte puţin pentru mine, ca să ştiu dacă vin spre mine ori dacă se duc, dacă le-am văzut în cursul dimineţii ori de-un secol. Din fragedă copilărie, totdeauna mi-a lipsit senzaţia timpului, iar acum e la fel ca şi-atunci. Ştiu că au fost cel puţin două veri petrecute în parte la Scheveningen, iar Vila Palmierilor, închiriată pentru cinci ierni, va fi ocupată cel puţin vreo

doi-trei ani. Toate astea plutesc între vîrsta de trei și de șase ani. La ce dată precisă să plasezi cutare sau cutare amintire, fără a mai pune la socoteală, cum am mai spus și în altă parte, că fotografiile și cele povestite de adulți ajută aducerea-aminte sau o încurcă ? Cea dintîi amintire ce-mi aparține în exclusivitate, de vreme ce-i numai a mea, se situează pe vreme de toamnă. Nu puteam avea decît vreo doi ani jumătate, sau trei și jumătate cel mult. Date precoce, dar altfel nu văd unde și cum să le plasez în agenda copilăriei mele. Mă distram pe terasa de la Mont-Noir, construind o piramidă din castane. Am fost dusă la masa de seară. A doua zi, devreme, cînd am coborît la grămada mea de bile frumoase și lucitoare maroniu-închis, totul era misterios de alb. O materie rece, asemenea zahărului pisat, acoperea și-mi înfrumusețea opera. În anii următori, ne-am instalat devreme în Sud. N-am mai văzut zăpada. Trebuia s-o fi văzut uneori în timpul iernilor dintre 1910—1914, petrecute la Paris, apoi în timpul unei ierni de război, petrecută în Anglia. Dar nu-mi amintesc decît de noroiul orașelor. Imaginile următoare vor fi cele ale zăpezii elveține, albă și scîrțiind sub pașii mei cînd o luam prin pădure ca să mă duc la mormîntul Jeannei, sau zăpada afînată, împinsă de vînt pe sub ușa săliței unei pensiuni de familie, unde timp de o oră întreagă, noaptea, ce mi s-a părut ore întregi, am așteptat doctorul, care întîrzia să vină, pentru Michel bolnav.

Noaptea, aspectul Vilei Palmierilor era sumbru. Micul meu pat ocupa mijlocul unei încăperi mari, aproape lipsită de mobile ; bonele dormeau într-un colț ; scîrțiitul somierelor lor mă speria prin întuneric ; lumina de la lămpița de noapte ce ardea la căpătîiul lor nu ajungea pînă la mine. De altfel, era repede stinsă seara, și încă și mai repede becul electric atîrnat în tavan sub farfurioara lui, a cărui lumină crudă îmi făcea rău la ochi. Un foc mare de lemne ardea toată noaptea în cămin, proiectîndu-și flăcările pe pereții albi. Mă înfricoșa și mă încînta rînd pe rînd. Se pare că un fapt divers din *l'Eclaireur de Nice* comentat la nesfîrșit de Barbe și

de Grăsana Madeleine, se referea la povestea unei femei îmbucătățite și arse de către soțul sau amantul ei. Îmi închipuiam cum ia foc părul galben al unui bust dintr-un salon de coafură prin fața căruia treceam în fiecare dimineață, iar carnea de ceară scurgîndu-se pe buturugi. Alte ori, palatul de jar era un castel pentru zînele cele bune. Aproape în fiecare seară, Michel venea și se instala în colțul focului, ca să-mi spună o poveste ; mai toate poveștile lui Andersen și Grimm le-a spus așa ; rareori lipsea de la acest ritual dinaintea cinei. Nu știu dacă îl iubeam sau nu pe Domnul acela înalt, afectuos fără lingușire, care nu mă mustra niciodată și-mi zîmbea plăcut deseori. Era pentru mine persoana mare în jurul căreia gravita întreaga mașinărie a vieții mele ; cele două bone și călugărițele care, la Mont-Noir, începeau să mă învețe să citesc, nu s-au lipsit de plăcerea de a-mi spune că la moartea tatălui meu am să văd schimbări : un pension ținut de maici, o rochie de lînă neagră și un șorț ; multe rugăciuni și puține dulciuri ; interdicția de a-l mai avea cu mine pe Domnul Trier cel cu lăbuțele strîmbe și, cînd nu voi da ascultare, lovituri cu rigla peste degete. „Și nu fratele dumitale vitreg o să cheltuie bani cu dumneata.“ Moartea tatălui meu mă neliniștea prea puțin, nepreaștiind ce-i aceea moarte, și-apoi cei mai mulți dintre copii cred că oamenii mari sînt nemuritori. Ceea ce mă înspăimînta era absența. Fără îndoială că de pe timpul acela mi-am luat obiceiul să încerc s-adorm cît mai tîrziu cu putință, sperînd să aud pașii lui Michel pe prundișul din grădină. Mult mai tîrziu, unele din veghile mele de femeie mi le-au amintit pe-acestea.

Dar aproape toate zilele erau frumoase. În spatele casei, cîțiva portocali și cîțiva lămîi lăsați la voia întîmplării creșteau prin buruieni. Nu era sezonul portocalelor, dar tata agăța cîteva printre frunze înaintea plimbării mele prin grădină. Mă aducea discret la poalele frumoasei comori ce mirosea frumos și-al cărei prisos de suc mi se scurgea de pe buze. Nu m-am lăsat multă vreme păcălită, dar dintr-o politețe de copil, mă prefăceam a crede că bulgării aceia de aur crescuseră acolo,

așa cum te prefaci a crede cît mai mult timp cu putință, la 25 decembrie, că toate darurile din fața vetrei au fost puse acolo de Moș Crăciun. Marea zărită printre acoperișuri era aproape totdeauna minunat de frumoasă și, cu toate că se afla numai la cîteva sute de metri, părea făcută mai curînd pentru a fi admirată decît pentru a fi socotită o prietenă. Nu aveam cu apa aceea mare, aproape totdeauna nemișcată, zgîlțîită numai din cînd în cînd de cîte-o mînie scurtă, acea intimitate izvorîtă de pe urma mareelor suitoare și coborîtoare, cu scoicile lor lăsate pe plajă și în bălțile cu apă, crevetii transparenți, cu valul acela care se prosternează, explodează și în cele din urmă se face una cu pămîntul, festonînd pentru o clipă nisipul umed cu o dantelă de spumă. Nu cred să fi fost dusă în iernile acelea, atît de blînde totuși, să umblu desculță pe marginea stîncilor. Michel încă nu mi-a descris Tritonii și Sirenele ; încă nu mi-a citat expresiile lui Homer : „vîntul, bun însoțitor", „Marea vineție" ca însuși conținutul unui burduf de vin răspîndit pînă în zare, cea mai emoționantă dintre toate, „marea singuratică", la care aveam să mă tot gîndesc de-atîtea ori în timpul lungilor mele traversări, în prezența acelei imensități aproape totdeauna pustii. Mării aceleia în același timp omenească și dumnezeiască, datorită căreia trupuri aproape goale, abia mai puțin sinuoase decît valurile, se lasă în același timp mîngîiate și purtate, n-aveam să-i simt binefacerile decît mai tîrziu, în pragul adolescenței, pe vremea cînd sensualitatea se trezea în mine. Dar nu contează : un prim strat albastru fusese pus în mine : îmbogățit de alte amintiri mediteraneene, avea să mă ajute într-o bună zi să regăsesc marea lui Hadrian, marea lui Ulisse, marea lui Cavafis.

Pentru moment, toată afecțiunea mea se îndreaptă spre șopîrlele verzi și subțiri cu limbă ascuțită care ies din găurile zidurilor și vin să se sorească. Alte vietăți iubite sînt porumbeii, unii dintre ei legănîndu-se pe ramurile înalte ale palmierilor, dar ca să-i întîlnești în sobor trebuie să te duci prin grădinile publice și de-a

lungul trotuarelor de la Cazinou, să-i vezi cît sînt de grăbiți, deranjînd lumea, siguri pe ei, aproape obsceni ciugulindu-mi uneori vîrfurile botinelor albe, numai să nu scape nici unul din boabele mari de orz căzute pe jos. Era pe vremea cînd fotografii ambulanți se grăbeau să le tragă în poză pe drăgălașele odrasle, băieți și fete, țepene în hainele lor frumoase de copii de oameni bogați, și să pună una de probă sub privirile părinților, numaidecît cucerîți. Iată-mă și pe mine, purtînd căciuliță cu dantelă, jachetă albă, fustă brodată, căutînd cu mîna în cornetul din hîrtie de ziar boabele mele de orz. Sînt chiar ale mele boabele astea de orz ; mi se pare că le mănînc împreună cu porumbeii. Una din acele fotografii de formatul cărții poștale, cu spațiul de pe spate împărțit în două, partea pentru corespondență și partea pentru adresă, a supraviețuit. Michel începuse să umple partea cu adresa : Baroana de Reval, strada Cernuschi nr. 14, Paris. Partea pentru corespondență a rămas albă. Fără îndoială aflase chiar atunci că Jeanne era pe drum.

Memoria spune totdeauna ori prea mult, ori prea puțin. Sătul de Liane, Michel s-a gîndit pentru un timp la Jeanne ca la o metresă oarecare. Chestiunea care se pune nu mai e să știe dacă o iubește, ci dacă merită osteneala s-o iubească. De cum a văzut-o coborînd din tren și punîndu-și pe peron botinele negre, a înțeles că amintirea lui nu fusese decît o copie palidă a acelei ființe unice și de neînlocuit. Unde într-altă parte ar fi putut găsi ochii aceia afectuoși, liniștea aceea din care părea a izvorî forța ? Ca în fața marilor monumente ale sculpturii grecești, se simte, dincolo de echilibrul proporțiilor și perfecțiunea formelor, acel ceva greu de definit care este divinitatea în ființa omenească. Bărbatul acesta îndrăgostit e din nou un bărbat îngenuncheat. Jeanne acceptă fără nici o șovăială să se instaleze în Vila Palmierilor. Orice alt aranjament i s-ar părea un subterfugiu indecent. Bonele, de altfel, o cunosc bine pe Doamna. De vreme ce a venit în parte pentru copil, e mai bine, oricum, să stea cît mai aproape de copil. Michel nu pomenește despre neînsemnata Liane ; Barbe, dimpotrivă, o pune la cu-

rent cu existența ei pe noua-venită, dar pentru Jeanne faptul abia contează. E de la sine înțeles că Domnul de C. își aranjează viața așa cum crede de cuviință.

În seara aceea, aplecat puțin spre ea, la masa lor din sufragerie de la Hôtel de Paris, Michel își spune că focul blînd ce pare a mocni tot timpul în Jeanne, nu e altceva decît veșnica prezență a dragostei. Dragoste pentru Egon, în legătură cu care Michel s-a întrebat și s-a răsîntrebat de-atîtea ori, și despre care acum nu se mai îndoiește. Dragoste pentru cei doi băieți ai ei, amestecată cu sentimentul foarte puternic al propriei lor demnități, cea a bărbaților care vor fi într-o bună zi. Dragoste pentru Marguerite, fără nici o îndoială, deoarece s-ar mustra de-ar face vreo deosebire între băieții ieșiți din carnea ei și fetița unei prietene moarte. Dragoste față de bătrîni, mai ales față de bătrîni, pe care la Paris, secundată de Egon, îi îngrijește cîteva ore pe săptămînă (bătrînii la Paris par mai dezmoșteniți decît oriunde altundeva), și față de cîțiva băieți dintr-un orfelinat protestant de pe lîngă Oratoriu. Fără să vrea, Michel se întreabă dacă motivațiile lui Egon sînt chiar atît de dezinteresate. Dar dragostea asta față de caritate e tot dragoste față de Dumnezeu, cea pe care cei ce-o practică cel mai puțin și tot îi știu numele. Michel știe că există și alte apsecte ale dragostei divine, asemeni cercurilor concentrice pe fața apei liniștite ori asemeni straturilor de nori suprapuse seara, pe imensitatea cerului. Dar dragostea față de el, Michel ? E cît se poate de sigur, la acest nivel, că-și are partea lui. După cum și față de vreun altul (cine știe ?) pe care-l va fi întîlnit acolo ? Mai aproape de Jeanne și de Egon de cît a fost pînă acum, își spune că nu are importanță. Dar confidențele profunde nu au loc, iar părerile ceva mai superficiale ar risca să se afle curînd pe-același plan cu rumoarea mondenă din această sală de restaurant.

— Presupun că o recunoști la masa a doua din stînga dumitale pe arhiducesa Irène, femeia aceea roșcată care stă cu capul în jos. A împrumutat ieri de la mine cincizeci de ludovici, ca să-și încerce norocul, cum zice ea.

— Nici Egon, nici eu n-am frecventat prea mult altețele.

Și totuși, cînd tînărul muzician a fost prezentat perechii imperiale, au schimbat cîteva fraze banale cu Țarul și Țarina. Țarul, cu fața lui deschisă cu trăsături regulate, un pic cam oarecare, supraveghindu-se, așa cum se cade unui ofițer, Țarina, foarte demnă, dar cu acel tremur imperceptibil al buzelor, atît de des întîlnit la englezoaicele nervoase, deoarece o obsedează hemofilia fiului ei. Anturajul, bărbații înstelați de decorații, femeile cu degetele pline de diamante și de turcoaze enorme, interesează mai puțin. Născuți în religia luterană, nici unul nici celălalt nu se simțeau cuceriți din instinct de splendorile ortodoxiei ; anumite biserici, prea ostentativ consacrate grandorilor statului pămîntesc, o scandalizează pe Jeanne, dar amîndoi au cedat în cele din urmă în fața vrajei aproape carnale a corurilor, voci pure de copii și voci virile de bași. Din popor, n-au întîlnit decît pe valeții servili care-i slujesc în apartamentul cel mare ocupat de ei doi împreună cu fratele mai mic al lui Egon, cadet în Gărzi, apartament ce slujește drept reședință întregii familii în timpul rarelor șederi în capitală, ori, dimpotrivă, prin împrejurimile orașului, cîțiva cerșetori bine instalați la posturile lor. Uneori, nume pe care Europa Occidentală le va cunoaște mai tîrziu trec, abia auzite, prin cele povestite de Jeanne : Felix Iusupov, care încă nu e decît un foarte frumos tînăr la modă ; un călugăr sordid, acum copleșit cu aur, care, în ciuda tuturor harurilor al căror receptacol se pretinde a fi nu izbutește să-l vindece pe micuțul și șubredul prinț. Călugărul, locuind nu departe de ei (le urmărește pe toate femeile), a voit s-o întîlnească pe „tînăra baroană". Servitorii l-au alungat cu înjurături obscene, nu atît de cumplite totuși ca înjurăturile lui de față bisericească.

Aceste cîteva anecdote sînt de ajuns pentru a însufleți conversația. Ca mulți oameni cultivați din generația lui, Michel e curios în legătură cu tot ce privește lumea aceasta încă aproape miraculos de străină. În cazul

lui, vine să se-adauge amintirea de neuitat a unei primăveri și-a unei ierni din Ucraina, devenită și mai emoționantă, așa cum se-ntîmplă aproape totdeauna pe locurile unde ai mai fost, datorită imaginii unei ființe omenești, în cazul lui Galay, baronul ungur, jucător împătimit și om plin de dărnicie, călăreț la fel de bun ca și hunii, mare proprietar în Ucraina, rămas pentru Michel unul din personajele cele mai romanești din viața lui. Michel îl imită sau îl continuă în multe privințe ; chiar și atunci cînd, într-un moment de descurajare, se gîndește să se sinucidă, modelul lui e Galay, gest pe care acesta din urmă îl săvîrșise magistral la Abbazia, micuță plajă stîncoasă pe malul Adriaticei ; nimic altceva decît o împușcătură înăbușită de zgomotul valurilor și un trup dus de curent și niciodată găsit. Michel nici măcar nu i-a pomenit Jeannei despre Galay, dar coridoarele Labirintului se întretaie, încît omul acesta, necunoscut de ea, dar rus prin ascendența lui maternă, a contribuit poate cu ceva la interesul pe care i l-a stîrnit lui Michel prima scrisoare a Jeannei legată de Rusia prin legăturile în același timp slabe și puternice ale căsătoriei cu un balt.

La Petersburg, viața Jeannei și a lui Egon a fost atrasă în iarna aceea mai cu seamă de teatru, de balet mai curînd, ale cărui culise le-au dezvăluit o întreagă lume. Lume dinamică a noului dans, contestat încă și aproape ignorat la fața locului, pe care marele coregraf Petipa îl disprețuiește din înălțimea unei jumătăți de secol de dictatură artistică, dar care peste doi sau trei ani va cuceri Europa. Stilul nou căruia, datorită ciudățeniei partiturii, aparține baletul lui Egon, a stîrnit admirația înflăcărată a tînărului coregraf Fokin, dar dificultatea de-a dansa pe această muzică a descurajat numeroși dansatori și dansatoare. În jurul *Calului alb la malul lacului* s-au alcătuit cabale ; admirația unora a sporit proporțional cu ostilitatea altora. Au trebuit să renunțe s-o ia drept primă balerină pe foarte tînăra Pavlova, care nu apare decît rareori și în scene socotite secundare. Rolul i-a revenit unei fete aproape sălbatic de

frumoasă, Ida Grekov, a cărei impetuozitate a transformat în parte opera. Alegerea principalului dansator masculin n-a stîrnit nici ea mai puține conflicte ; farmecul înnăscut al lui Egon și, după cum Michel bănuie, drăgălășenia Jeannei, au contribuit în bună măsură la aplanarea lor. Entuziasmul dansatorilor și a unei părți din public s-a îndreptat nu atît spre operă (Egon însuși îi vede acum mai cu seamă defectele), cît asupra stilului în întregime nou, pe care nu poți decît să-l iubești sau să-l urăști. Dar cel puțin Egon s-a împotrivit cît a putut compromisurilor facile ; a insistat, de pildă, argumentînd prin cele cîteva informații pe care le deține asupra teatrului din Extremul Orient, să facă valurile lacului nu din jocuri de lumină ori din oglinzi, ci din figuranți înfășurați în metri întregi de muselină albă, unde vii azvîrlindu-se asupra crupei calului, care le îndepărtează sau le calcă în picioare. A fost criticată greoaia și discordanta *Poloneză* executată de femeile bisericoase la marginea lacului, după ieșirea din biserică, precum și severitatea grotescă a Pastorului care-i amenință cu iadul pe enoriașii ce îndrăznesc să se ducă pe mal. Apariția Idei, aproape goală, a stîrnit scandal. Preafrumosul cal alb, caracterizat doar prin coama lungă și albă, copitele albe și coada-i ce mătură malul, răspunde prin salturi și volte sîcîielilor îndrăgostitei, atrasă repede spre fața apei. Ea i se urcă în crupă, i se întinde pe spinare, asemeni unei Europe răpite de Taur, din vechile picturi, i se agață de gît, dusă de el ca pe-o jerbă de ierburi acvatice, cade în sfîrșit și e zdrobită de picioarele lui, rînd pe rînd expusă vederii ori acoperită de talazurile cele mari de muselină albă. Impetuozitatea celor doi dansatori a schimbat o elegie aproape mistică în împerecherea mortală dintre o femeie și un armăsar-zeu.

Cele cîteva reprezentații scontate s-au succedat fără alt incident decît ieșirea din sală a susținătorilor vechiului stil înainte de lăsarea cortinei. Egon și Jeanne obosesc să tot audă din partea lumii bune aceleași complimente și aceleași obiecții, aproape la fel de superficiale și unele și altele. Dar înflăcărarea și spontaneitatea rusească au

cîştigat partida. Autorului, interpreţilor şi celor cîţiva prieteni pe care-i au în mulţimea iubitorilor de dans par a le fi greu să se despartă unii de alţii. Mici serate se improvizează. Flacăra erotică şi dionisiacă trece de pe scenă în viaţă. Cu mimică încă şi mai îndrăzneaţă decît la teatru, mai mult goală, Ida reînnoieşte pe lîngă amantul ei equin incitările sensuale. Anton Garsaian, armăsarul-zeu, a renunţat la colantul alb în favoarea unei unsori din ceruză şi din cretă. Cîteva dintre cucernicele enoriaşe devin, după ce beau puţină vodcă, nişte bacante excitante. Muzica insistentă, bătutul înăbuşit al picioarelor pe covoare o îmbată pe Jeanne cu mult mai sigur decît ar face-o cîteva cupe de şampanie ; nu se împotriveşte celui care — Egon poate — o duce spre un alcov şi-i deschide rochia amplă, neagră. Ceva mai tîrziu îl va lăsa pe Anton (chiar Anton să fie ?) să-şi plimbe pe ea buzele cu un nesaţ în care stăruie totuşi respectul. Simte cum îi apasă pieptul două globuri de aur, care sînt sînii tresăltînd ai Idei ; nu se sustrage acestui soi de petrecere androgină. Timpul se opreşte în loc ; scurtele clipe ce vor deţine în experienţa ei un loc de neşters, poate că nu sînt decît un vis. Jeanne nu doreşte să se mai repete ; după cum nu încearcă nici să i se sustragă. Cineva a stins o parte din lămpi, cufundînd în întuneric barem feţele : Jeanne totdeauna a văzut în dragoste un ritual, soiul acela de fraternizare a trupurilor i se pare că o apropie carnal de Egon, pe care forma asta de promiscuitate, o ştie prea bine, totdeauna l-a încîntat. Prezenţa lui Egon lipit de ea o desparte de celelalte fantome ; ca s-o sărute, o împinge blînd pe Ida cu o mîngîiere ce-i desenează dubla curbură a pieptului de zeiţă hindusă ; Jeanne vede în gestul lui nu atît o respingere a Idei cît un omagiu pe care tînărul bărbat îl aduce tuturor femeilor. Acum au rămas singuri amîndoi, iar Egon adună maşinal de pe jos o cupă de sticlă care s-a ciobit, fără a se sparge. Amîndurora le e somn ; Jeanne adoarme liniştită în patul vecin cu al ei.

Scena aceasta petrecută într-una din seri nu i-a fost povestită lui Michel. Sînt lucruri greu de spus (după cum

sînt greu şi de povestit, fără a le falsifica). Michel nu va şti nimic din cele ce-au avut loc în noaptea asta, pentru Jeanne atît de diferită de toate celelalte nopţi. Se gîndeşte cu amărăciune că el n-ar înţelege. Poate că se înşală. Datorită unei scurte tăceri (deoarece, în timp ce filmul acesta se derulează în ea — nişte cuvinte oarecare sînt rostite de buzele ei), Michel se pomeneşte dintr-o dată — cine ştie de ce? în satul acela din Ucraina de care şi-a amintit, unde a stat cîteva luni cu mai bine de doisprezece ani în urmă. O scenă de genul celei pe care Jeanne nu s-a priceput sau n-a îndrăznit să i-o evoce, dar desfăşurîndu-se într-un decor mai sumbru şi mai grosolan, casa din lemn negeluit ce slujeşte drept baie publică celor din sat. Era în ianuarie ori februarie, poate în ajunul unei sărbători religioase. Toată lumea se dusese la baie, inclusiv cele trei persoane venite din Franţa ; aerul, înăuntru, părea să clocotească. Îţi trebuia timp pînă să poţi deslusi prin aburi asprele forme goale. Pe o bancă, se agită nişte feţe aproape frenetice : cîţiva bărbaţi şi cîteva femei se biciuie cu vărguţe de mesteacăn ca să-şi pună sîngele în mişcare. Sînt mai roşii, mai năclăiţi de sudoare decît ceilalţi. Bărbile şi părul lor zburlit aduc cu părul încîlcit al unor sălbăticiuni pe fundalul acela noptatec. Francezul şi cele două franţuzoaice sînt priviţi la început cu neîncredere, poate chiar cu ostilitate, dar întunericul, căldura înăbuşitoare şi goliciunea restabilesc egalitatea. Cineva îi dă lui Michel un hîrdău cu apă rece. O sticlă circulă, curînd golită apoi înlocuită cu alta plină. Cînd şi cînd, bărbaţii ies afară să se răcorească pe zăpadă şi să se uşureze. Un pic de aer rece pătrunde odată cu ei. Înghesuiala dinăuntru i-a despărţit pe cei trei străini. Lui Michel i s-a părut că aude de mai multe ori rîsul ascuţit şi scurt al Gabrielei ; cînd se va întoarce la castel, va susţine că a trecut din mînă în mînă ; poate că minte. Berthe, la ieşire, a scuipat ultima gură de ţuică ce i s-a dat să bea. Cît despre el, încearcă să şi-o amintească pe frumoasa fată uşuratecă cu păr blond, ori poate roşcată, pe care un tată ori un soţ bărbos a dus-o cu el, mormăind. Dar confidenţele sexuale, totdeauna

greu de făcut, sînt încă și mai dificile între un bărbat și-o femeie între care au existat relații amoroase. La început, uneori, mergi foarte departe, nesigur încă, de-o parte ca și de alta, de prăpastia în fața căreia te afli, și pe care ești curios s-o sondezi. Apoi, foarte repede, se instalează rutina în mărturisiri, ca și în mîngîieri, împiedicîndu-te să te mai dărui vreodată pe de-a-ntregul. Cafeaua se răcește în cești. Masa s-a sfîrșit.

Și sezonul era pe sfîrșite. Michel a inițiat-o pe Jeanne în tainele mesei verzi. Iar ea a refuzat să încredințeze hazardului fie și numai un ludovic. O dezgustă fețele acelea crispate ori lipsite de voință, ale împătimiților mai presus pe cît se pare de orice speranță ori teamă, punîndu-și cu un gest mecanic miza la nesfîrșit, ca și fețele celor, mai numeroși, a căror fizionomie insinifiantă nu exprimă nimic, vizitatori de scurtă durată care au prevăzut în bugetul lor de călătorie o anume sumă ce-ar putea fi pierdută ori fructificată, și pentru care jocul nu-i decît o distracție neînsemnată, ca toate celelalte. Michel adunînd aurul pe care l-a împins spre el ratoul, i se pare chiar fizic vorbind, a-și pierde cu ceva din statură. Își dă și el seama repede, și propune excursii pe coastă sau în regiune, în care merg agale, cu caii la pas, în peisajul provensal încă pur și abia desfigurat. Fetița îi însoțește din cînd în cînd. Cadenței aceleia calme, locurile frumoase ce se perindă de-a dreapta și de-a stînga, le voi duce multă vreme dorul. Jeanne, care nu i-a reproșat niciodată nimic lui Egon, îndrăznește să critice în termeni blînzi cheltuielile nesăbuite ale lui Michel, vila aceea incomodă și pompoasă, în care locuiește ca un străin într-un cort, traiul pe picior mare, lipsit uneori tocmai de esențial. Și-i amintește afectuos că, pe timpul Fernandei, a putut trăi trei ani fără bacara și fără ruletă.

— N-ai putea să faci la fel și pentru mine ?

— Dar dumneata te afli rareori aici, dragă prietenă.

Oprirea la Paris a fost de astă-dată ceva mai lungă decît de obicei.

Jeanne îl sfătuise pe Michel ca, după ce va fi terminat traducerea, s-o prezinte la unul din marii editori parizieni. N.R.F. încă nu s-a născut, dar Jeanne încredințează singura copie a manuscrisului lui Jean Schlumberger, tînărul protestant pe care Michel l-a intîlnit în casă la ea. Tînăra Doamnă Schlumberger e foarte prietenă cu o prietenă și vară de-a Jeannei, Linda de Bylandt, împreună cu care urmează un curs de pictură. Chiar și Jean scrie poeme și romane timide, rareori citite, dar toată această lume restrînsă colcotește de proiecte. Jean mai cu seamă visează să-i grupeze pe toți cei animați de bunăvoință literară într-o revistă pe care-o va controla mai mult sau mai puțin prietenul lui ceva mai în vîrstă, André Gide, el însuși încă prea puțin cunoscut. Tonul aspru și moralizator al lui Comenius le e pe plac, dar încă nu poate fi vorba de publicat cărți. După părerea lui Michel, editoriii cei mai prosperi sînt negustorii de hîrtie. Îi abordează în ordine alfabetică, fără ca măcar să se întrebe dacă în colecțiile lor și-ar afla locul misticul lui din Boemia secolului al XVIII-lea. Și pentru că în prealabil nu scrie, ca să i se fixeze o întîlnire, peste tot aproape i se arată ușa, fără a fi primit. Dacă din întîmplare i se acordă o clipă, necunoscutul acela monden (așa reprezintă el în ochii lor) nu trezește nici un interes aparte celor de la Calmann-Lévy, Fasquelle, Perrin și Plon.

În cele din urmă izbutește să fie primit în birourile de la *Mecure de France*, revista și casa lui de editură preferată ; pune pe masa de lucru a lui Vallette manuscrisul cel gros, citește foarte bine cîteva pagini, rezumă strălucit restul, și se așteaptă imediat la o părere tranșantă. Abia de consimte să-i dea interlocutorului topul de foi ca să-și facă singur o părere. E grăbit. Pleacă din Paris a doua zi. Vallette argumentează că nimic nu se face fără avizul comitetului de lectură. Și-apoi, acest Comenius de care nimeni n-a auzit în Franța, afară poate de unul sau doi specialiști, ar fi cu siguranță o pierdere mare. Atîta pagubă : Michel propune ca traducerea să fie tipărită pe contul lui. Nu știu dacă *Mercure de France*

de pe vremea aceea accepta asemenea aranjamente ; Vallette în orice caz clatină din cap. Michel se întoarce la Lille şi dă traducerea unui tipograf care o scoate în 500 de exemplare, din care jumătate i le trimite Jeannei. Aşa cum tînăra femeie dăduse îndărăt, încrucîtva scîrbită, de masa verde, la fel şi Michel, de pe urma insuccesului celor cîteva vizite editoriale are impresia să şi-a murdărit mîinile în bucătăria literară pariziană. Cîţiva ani mai tîrziu, *Paradisul inimilor* a slujit drept urzeală unei opere muzicale a lui Egon, care de altfel a şi căzut baltă, ceasul muzicii atonale nefiind încă sosit. Michel, certat cu perechea, n-a aflat imediat ; şi-apoi, nici nu conta. Mult mai tîrziu, pe cînd era septuagenar, a primit din partea ministerului Culturii din Cehoslovacia, devenită o naţiune, o foarte frumoasă scrisoare de mulţumire pentru a fi tradus în franceză capodopera aceea a unui patriot ceh. A fost încîntat, aşa cum ar fi fost văzînd că dau lăstarii dintr-un ciot socotit putrezit. Jeanne, oricum, fără ca el să ştie, murise.

ÎN VARA aceea, cele cîteva săptămîni petrecute la Scheveningen au fost deosebit de blînde. Egon lipsea. Călătorea prin regiunile cele mai neumblate ale Spaniei, în căutarea unor vechi cîntece iberice, melopei de cosaşi, de *guardianas* ori de hoinari singuratici, datînd dinainte de cucerirea Romei şi de cîntece bisericeşti, frînturi de tînguiri ţigane aduse din Asia centrală odată cu tribul, cu mult înainte de *flamenco* al Renaşterii, sau chiar de *cante jondo*, atît de rar auzit în stare pură. Dar chiar şi în ungherele ascunse ale acestei ţări cu sălbăticie autohtonă, ritmurile nu mai ies din gîtlejurile vremilor de demult, trecătorul, ca peste tot în acei ani dinainte de 1910, începe să nu mai ştie să cînte. Ici şi colo, în timpul unei procesiuni, o *saeta* porneşte dintr-un piept, ascuţită ca însăşi săgeata ce i-a dat numele, dar aceste revărsări melodice presupuse a fi spontane se fac deseori auzite din mulţime prin preajma hotelurilor pentru străini. Şi doar rareori, o melopee răguşită şi-atît de spartă, încît, pare-se, că nici nu mai e cîntată, o aude din gura

a două bătrîne care taie mărăcini pentru un foc de tabără în Sierra de Gabor ; într-o cafenea jalnică din Granada, din gura prea roșie și nici măcar tînără a unei cîntărețe iese o jelanie atît de sfîșietoare, încît se sustrage oricărui ritm, oricărei mode, și sfîrșește ca un adevărat urlet de fiară rănită. Un anume folclorist parizian, Delécluze, care știe limba, îl însoțește pe Egon în aceste peregrinări. Michel își dă repede seama că ora cea mai palpitantă pentru Jeanne e aceea cînd sosește poșta. După felul oarecum înfrigurat în care rupe sigiliul și plicul, după fața ce se luminează pe măsură ce citește în grabă, ca mai apoi să reia scrisoarea rînd cu rînd, iar uneori, spre folosul companionului ei, cu voce tare, lui Michel i se pare că un soi de angoasă s-a strecurat în raporturile ei cu Egon, un nor pe cerul albastru dintre ei. Dar cele pe care i le spune pe această temă tot neumbrite rămîn.

LA VILA Palmierilor, văzuse că glezna dreaptă a Jeannei e puțin umflată. Și aici, în timpul lunilor de vară, își dă seama că i se întîmplă să pună piciorul cu șovăială pe treapta inegală care dă din grădină spre plajă, să evite o gaură scobită în nisip ori vreun ciot adus de mare. Spune că a avut un accident ușor care le-a întîrziat cu cîteva săptămîni întoarcerea în Franța, răstimp pe care Michel îl socotea datorat numai succeselor lui Egon. Se duseseră însă în Estonia, la părinții muzicianului, pe care Jeanne și Egon nu-i mai văzuse de la vizita ce urmase căsătoriei lor la Dresda.

Într-un tîrgușor din vecinătatea domeniului, înbrîncită de mulțime într-o zi de tîrg, Jeanne căzuse pe pămîntul înghețat : roata unei telegi, din fericire puțin încărcată, îi trecuse peste picior, zdrobind glezna și lăsînd o rană prelungă, ce se infectase repede. Ca s-o scutească de zdruncinăturile căruței, Egon ia hotărîrea s-o instaleze pentru moment în fosta locuință a intendentului, mai aproape de sat decît castelul. Știe de altfel că pentru ai săi Jeanne a rămas tot „străina", și că și el a devenit pentru ei tot un soi de străin. Prezența rănitei ar

stîrni mai multă stinghereală decît ar face-o să se bucure de îngrijiri și solicitudine.

Locuința întrucîtva rustică unde o transportă le e pe plac la amîndoi, mai mult decît luxul greoi al marii locuințe. Cele două slujnice ce le-au fost date sînt pline de-o neștiutoare bunăvoință. Un doctor din Tallinn, care vine cînd poate, devine curînd un personaj familiar și un prieten. Egon pune să fie coborît patul de la etaj în încăperea principală de jos, singura care are o sobă cinstită de tuci. Împrumută un pat de campanie ca să-și petreacă nopțile lîngă Jeanne, prins mai cu seamă cu compusul și cititul și deranjat în scurtele momente de ațipeală (dar Jeanne o va afla abia mult mai tîrziu) de gemetele bolnavei. Ca s-o scutească să pună piciorul în pămînt ori să sară sprijinită în cîrjă, o duce în fiecare zi la etuvă, care are un hîrdău de lemn geluit pentru baie și o găleată pentru nevoi, pe care o golesc slujnicele. Știind cît prețuiește un pic de căldură omenească, Egon se strecoară în fiece seară pentru o vreme în partea stîngă a patului ferindu-se să-i atingă piciorul bolnav. A avut grijă să dea jos de pe perete oglinjoara, ca Jeanne să nu-și vadă fața lovită în timpul căzăturii. Cînd îi cere să se vadă în oglindă, bolnava își dă seama cu o gratitudine amestecată cu un soi de rușine, că Egon a sărutat în fiecare zi un chip umflat și învinețit de lovituri. Rana de la gleznă s-a vindecat încet. În fiecare zi, Egon o curăță, o spală, o usucă și o bandajează, după ce a uns-o cu medicamentul lăsat de doctor. Jeanne se gîndește la cuvintele pe care i le-a spus la Dresda. „Nimic din ceea ce ține de trup nu mă scîrbește." Niciînd nu i-a dovedit-o mai bine.

Dar multe din aceste amănunte sînt trecute sub tăcere cînd îi vorbește lui Michei. I se par mai intime decît cele de voluptate. „M-a îngrijit minunat." Se mulțumește să adauge că, vindecată pe trei sferturi, cînd a putut păși cu piciorul bandajat, la fiecare pas pe care l-a făcut a fost sprijinită de umărul său de brațul lui. Amintirile acestui dificil sfîrșit de iarnă se racordează celor ale unei primăveri din Germania, eden pentru totdeauna pierdut

iar acum pe deplin regăsit. În peisajul încă acoperit de ninsoare, Egon descoperă pentru ea, azvîrlită la pămînt de vînt, o bucată frumoasă de scoarță de mesteacăn, pe al cărei dos schițează cîteva note ; un rotocol de mușchi pe care căldura copacului sub care crește l-a făcut să se ivească de timpuriu ; nu departe de casă, un pîrîu cuprins de dezgheț, spre care a călăuzit-o pas cu pas ; o marmotă ieșită din bîrlogul ei, care se încălzește la soare. În același timp, începe să cunoască peisaje și persoane din intimitatea lui Egon, pînă atunci aproape mitice pentru ea ; băieții împreună cu care s-a jucat pe vremuri și care acum au, ca și el, între treizeci și treizeci și cinci de ani : bătrînele, semănînd cu niște rădăcini, care-l pofteau pe vremuri în casa lor la masă. În timpul unei plimbări în caleașcă o întîlnește pe Karin, care-i fusese aproape logodnică pe vremuri, înconjurată acum de copii, întîlnire ce-i trezește pentru o clipă părerea de rău de-a se afla departe de propriii ei copii. Dar Egon e în același timp pentru ea un amant, un fiu, în ciuda faptului că au aceeași vîrstă, un frate și un zeu. Jeanne se împacă chiar cu ideea că uneori e un zeu decăzut.

DIN loialitate nu i-a relatat lui Michel nici amintirea unor scene penibile, care în taină au răscolit-o. Poate că greșește : cîte femei, pe care le-ar scandaliza libertățile sensuale pe care ea i le acordă lui Egon, acceptă fără crîcnire ca un bărbat să se întoarcă acasă beat. Dar preferințele carnale totdeauna i s-au părut un amestec al sorții și al alegerii personale, în care mintea e tot pe-atît de interesată ca și trupul. Beția, dimpotrivă, le întunecă atît pe una, ca și pe cealaltă. Egon, cel care era adus beat mort în zori în apartamentul lor de la Petersburg, de către fratele lui mai mic, care-l ajuta să urce scările, să-și scoată hainele și să se-ntindă pe un pat, nu mai era dacît o zdreanță lipsită de tot ce-i omenesc. O bețivăneală la un chef de cadeți nu-i ceva neobișnuit ; a doua zi, uitase. Dar aici, de cînd se simte destul de bine ca el să poată, seara, s-o lase uneori o oră-două singură cu slujnicele, nu scapă prilejul să se ducă să-și

vadă familia la castel, ceea ce la urma urmelor e chiar scopul călătoriei. De mai multe ori s-a întors nu beat mort de astă-dată, ci surescitat, cu ochii strălucind nefiresc, vorbind cu nemiluita în neştire, aşa cum nu vorbeşte decît în asemenea clipe ; observaţii deşarte despre elogiile primite din partea unor critici ori amatori ; jeluiri amarnice împotriva celor care, susţine el, încearcă să-i denigreze operele, proiecte ambiţioase de opere nescrise încă dar despre care vorbeşte ca şi cum ar fi ; sporovăiala asta ineptă, în timpul căreia i se întîmplă să se poticnească de cuvinte aşa cum se poticneşte de trepte, ţine pînă cînd somnul îl vindecă de soiul ăsta de nerozie. Uneori schiţează vagi gesturi drăgăstoase şi săruturi care nu sînt decît o caricatură a dragostei. „Toţi bărbaţii din familia mea beau ; cînd sînt cu ei, nu pot face altfel", spune dimineaţa, cînd o vede cu ochii roşii. Dar ceea ce-o zdrobeşte pe Jeanne e tocmai dezinvoltura lui. „Nu te credeam atît de puritană. Dar ca să-ţi fac pe plac, am să mă abţin."

Se abţine, într-adevăr, cea mai mare parte din timp. Dar pe urmă o ia de la capăt, chiar şi acum, după ce s-au întors în Franţa. La un dineu dat la Versailles de nişte prieteni, s-a întunecat dintr-o dată fără să ştie de ce, chiar în clipa cînd urmau să se aşeze la masă, pretextînd că Jeanne nu se simte bine şi că trebuie să plece. Iar gazdele şi Michel, care era de faţă la masa aceea, îi văd cu îngrijorare plecînd în maşina decapotabilă pe care Egon a cumpărat-o de curînd. Şi Jeannei îi e teamă de drum, cu toate că vede cum mîinile lui, care tremurau cu o clipă înainte, şi-au recăpătat dintr-o dată fermitatea la volan, aşa cum şi-o recapătă pe claviatură. Seara, mărturiseşte că aflase în ultima clipă că Garsaian, dansatorul de la Sankt-Petersburg, avea să fie de faţă... „De ce nu l-au anunţat mai devreme ? Prezenţa lui m-ar fi înnebunit. — Din cauza mea ? întreabă Jeanne, gîndindu-se la îndrăznelile pe care şi le luase într-o anume seară micul grup. — Nu, o ceartă în care n-ai nici un amestec." Dar, de cum ajung acasă prima lui reacţie e să spargă o vază de lut la care ţine, apoi, după o duşcă de

vodcă, se prăbușește și plînge. Jeanne nu va ști nicodată mai mult despre acest incident. Dar după pățania de la Versailles, îi e cu neputință să-i mai ascundă întregul adevăr lui Michel.

La acest hap amar se adaugă puțin cîte puțin senzația insidioasă a minciunii. În timpul săptămînilor din Estonia, Egon îi ceruse uneori seara să nu mai tragă zăvorul la ușă, ca să n-o mai deranjeze din somn la întoarcere. O singură dată, cuprinsă de spaimă că trecuse de miezul nopții, Jeanne trage zăvorul, socotind că partida de șah cu tatăl ori jocul de cărți cu mama ținuseră prea îndestul. Pe la două noaptea, Egon se întoarce, însuflețit mai curînd decît beat, răcorit de altfel de mersul prin pădurea încă albă de chiciură, dar iritat s-o afle pe Jeanne în picioare, lîngă prag. Ei i se pare că aude glăsuri și rîsete tinere ce se îndepărtează, iar printre ele vocea unui fost camarad devenit pădurar.

— Ți-ai petrecut noaptea cu Jonas ?

— Nu-i treaba ta.

A fost tot ce-a spus atunci. Dar a doua zi :

— Mi-am petrecut noaptea de ieri acasă la Jonas, dar nu cu el, în înțelesul pe care-l dădeai tu. Erau prieteni la el. Ne-am jucat de-a urinatul pe gheață și de-a azvîrlitul pe spate, în troienele de zăpadă, cu mîinile ridicate în sus. Jocul Îngerului... Prin beznă, mi-am pierdut cizmele, rămase înfipte pe undeva, prin vreo groapă. Nici n-ai văzut că m-am întors desculț. Să spunem că degerăturile vor fi o pedeapsă.

— O pedeapsă dată de cine ? Nu folosi cuvîntul ăsta, pe care eu nu-l întrebuințez nici măcar atunci cînd îl cert pe Clément. Am văzut că ți-ai pus numaidecît papucii din piele de ren. Am crezut că ți-ai lăsat cizmele pe prag.

— Ai greșit, pentru ieri seară. În schimb de-ai fi spus asta acum două nopți, ai fi avut dreptate.

Nu-i poartă pică pentru minciuna asta atît de repede și aproape cu umilință dezmințită. Dar mitul partidelor de șah și de cărți în salonul cel mare Ludovic al XV-lea

se destramă. La Scheveningen, cîteva cuvinte politicoase și banale ale profesorului Delécluze o fac să afle că celor doi amatori de muzică populară li se alăturase, după ce trecuseră prin Barcelona, un al treilea călător, despre care Egon nu pomenise niciodată în scrisori, un anume Franz von Stolberg, tînăr bavarez care de vreo cîțiva ani cutreiera Europa. Doamna de Reval înțelege atunci anumite cereri de bani ce-o uimiseră din partea lui Egon, foarte cumpătat de obicei.

Cînd cel prea iubit se întoarce bronzat și plin de proiecte, Jeanne îi arată, fără a părea că dă importanță, scrisoarea imprudentului Delécluze, evitînd să se mire că Egon n-a pomenit niciodată nimic despre acest nou soț al lor.

— Și el e muzician ?

— Nu, dar e un tip, plăcut, sportiv, bun călăreț. Am călărit mult împreună. Ai să-l vezi în iarna asta la Paris, unde o să-și reia studiile la Sorbona.

Jeanne tace. La urma urmei nu-i obligat să-i vorbască întruna, așa cum făceă pe vremuri, despre cei mai neînsemnați dintre prietenii lui. Dar încrederea deplină ce exista între ei dispare. Într-o seară de toamnă, în grădina de pini unde au rămas singuri de cînd Michel s-a întors la Mont-Noir (unde niciodată nu-și invită prietenii, ca de altfel pe nimeni, Noémi fiind așa cum e), și de cînd Doamna Van T., prea friguroasă, nu mai stă în aerul atît de răcoros al după-amiezelor de octombrie, Egon, visător, întins în hamacul lui drag, se dezvăluie :

— Sînt mulțumit că ne întoarcem pe strada Cernuschi. Simt că inima mi-a rămas la Paris.

— Pentru că Franz se află acolo ?

— Nu. Pur și simplu vreau să spun că iubesc Parisul.

TOTUL sună fals. Așa cum nu putuse pătrunde în universul închis și zăvorît al lui Johann-Karl, tot astfel nu izbutește să umble de colo-colo pe-aceste cărări care la început păreau atît de luminoase și deschise. S-ar zice că Egon seamănă cu anumiți arbuști ce nu pot crește și înflori decît în plin soare. Și oare nu e pentru el decît

o blîndă penumbră ? Egon tace şi se închide în el de cum posibilităţile de bucurie sau măcar de uşoară veselie se răcesc în jurul lui. Şi totuşi, tocmai în asemenea clipe compune cele mai bune opere : *Imnurile către noapte*, de pildă, după Novalis, atît de preţuite încît cei din jurul lor vorbesc ca de un fel de glorie. Dar nu dobîndeşte o asemenea inspiraţie decît dacă se îmbată înainte şi după cu clipe de libertate sălbatică, fie că e vorba de călătorie ori de raite prin păduri, de întîlniri întîmplătoare, de contacte anonime şi nocturne, totul amestecat, Jeanne înţelege acum, cu o undă de pericol. Pericolul e pentru el sarea unei părţi din existenţa inavuabilă pe vremea aceea şi dată de ocară atunci cînd nu e ascunsă ; şi chiar dacă nu constituie întregul preţ al existenţei, întruchipează oricum frumuseţea ei. De cîte ori nu i-a vorbit de o casă în construcţie, părăsită nu se ştie de ce, pe malurile Senei, cu scări fără balustrade, cu planşeele clătinîndu-se sau înlocuite de pasarele, şi unde în iarna aceea se întîlnesc bărbaţi bîntuiţi de-aceeaşi obsesie. „E un Piranese", o încredinţează el. Deseori, auzindu-l întorcîndu-se cît mai discret posibil, Jeanne aşteaptă o vreme înainte de-a pătrunde în camera lipită de camera ei, unde Egon se retrage cînd vrea să fie singur. O treaptă, capriciu al arhitectului parizian, desparte cele două încăperi, Jeanne se străduieşte să n-o facă să scîrţîie. Ştie că Egon a şi adormit, zdrobit de oboseală după atîta umblet, zadarnic uneori, gol, ca în fiecare noapte, cu mîinile lui lungi larg desfăcute şi atîrnînd de fiecare parte a patului. Dacă l-ar săruta sau măcar l-ar atinge în clipele acelea ar însemna să nu respecte înţelegerea dintre ei. Jeanne iese fără a se apropia de el. „Omul pătimirii", se gîndeşte ea, stingherită totuşi de cuvîntul acela ce le-ar putea părea un sacrilegiu prietenilor ei catolici. Omul care şi-a asumat cerinţele trupeşti, a încercat în mod conştient să le satisfacă dorinţele şi fantasmele, înfruntînd în oraşul acela la vreme de noapte toate pericolele ce pot pîndi trupul.

De la un timp, alcoolul pare a nu juca nici un rol hotărîtor în viața lui, deși știe că alcoolismul restrîns și monden din mediul lor poate servi drept punct de plecare și, mai cu seamă, că acele căutări solitare sînt aproape automat însoțite de „paharul" ritual al întîlnirilor sau al așteptărilor. Uneori, în timpul din urmă, luată pe nepregătite din cauza neștiinței ei, care este și o formă de nevinovăție, s-a simțit fizic alarmată de un miros insidios, atît de ușor încît dacă deschidea ferestrele în camera de alături dispărea repede. Dar aceste stimulente sau calmante nu sînt ele însele decît niște camuflaje sau efecte secundare. Fie că vrea fie că nu, temerile ei se învîrt în jurul unei anumite persoane, fără ca Jeanne să poată încă îndrăzni să decidă cu bună credință dacă persoana asta e nefastă sau nu.

Franz, cu care Egon s-a întîlnit la Paris, duce o existență bizară, în care sărăcia alternează cu o bruscă opulență. Pe cît pretinde, a locuit doi ani într-un apartament din al XVI-lea arondisment, locuința unui prieten care s-a întors în Germania. Vînzarea unei colecții de tablouri moștenite de la părinții lui i-a îngăduit odihna aceea. Dar în orașul ăsta unde totul se află pînă la urmă, mai cu seamă în cercurile restrînse ale străinilor, e dovedit că părinții lui Franz (tatăl lui e un modest funcționar al statului bavarez) încă mai trăiesc și că nici un tablou de maestru nu le-a împodobit vreodată pereții. În această Broceliandă a minciunilor, bunurile de care Franz se presupune că dispune și-au schimbat de altfel forma ; e vorba acum de o colecție de timbre rarisime, a cărei vînzare i-ar fi adus o mică avere. Încă nu s-a înscris la Universitate. Jeanne nu știe nici numele străzii, nici numărul casei unde locuiește, lîngă pasajul Enfer, dar Egon, care încă nu i l-a prezentat pe recentul lui tovarăș de călătorie, i-a dat numărul lui de telefon, pentru cazul cînd cineva ar vrea să-l întîlnească din motive de afaceri sau dacă li s-ar întîmpla ceva copiilor. Și-l închipuie petrecîndu-și acolo ore întregi. Și totuși, în ziua cînd uită de-a binelea de întîlnirea cu un impresar englez,

nu-l găsește acolo, nu răspunde. Află curînd că Franz își are camera și locul la masă într-o casă de țară din împrejurimile Parisului, la o englezoaică la modă, protectoare a artelor, căreia Egon îi admiră de multă vreme parcul și serele, dar unde Jeanne se duce cît mai rar, socotind societatea aceea dubioasă. În iarna aceea Egon se duce deseori acolo, rămînînd de regulă și peste noapte. Jeanne e din ce în ce mai îngrijorată și, în jurul ei, se țese, ca totdeauna, o rețea de mici ipocrizii, pe de-o parte, de mici delațiuni, pe de altă parte, amîndouă la fel de crude. Fermecătoarea damă de companie a englezoaicei se invită uneori la Jeanne în acele zile, sau o inivită la Rumpelmayer, „ca să nu se simtă prea singură în acel sfîrșit de săptămînă". Jeannei i se pare că citește în ochii acestei femei o strălucire ironică. Într-o seară, i se fac avansuri, la care ea nu răspunde. Bineînțeles, nici un cuvînt în legătură cu Franz.

De altfel, toate astea se schimbă. Egon i l-a prezentat în cele din urmă pe prietenul lui, care devine curînd unul dintre obișnuiții casei de pe strada Cernuschi. Fantoma asta care-o obsedează pe Jeanne e un bărbat oarecare. E frumos, o frumusețe în același timp musculoasă și molatecă. Poate că Jeannei îi vine atît de greu să-i caracterizeze ochii pentru că el n-o privește niciodată în față. Vine aproape totdeauna cu flori, cel mai adesea de la protectoarea lui englezoaică, de-al cărei arivism monden își bate joc. Jeanne schimbă vorba numaidecît. În clipele lui bune, băiatul ăsta, care uneori spune că are douăzeci și șase de ani iar alteori treizeci, are grații aproape copilărești. Clément și Axel sînt încîntați văzîndu-l cum pune să plutească, cu capul în jos, trandafiri într-un lighenaș de argint, încît petalele lor seamănă cu o balerină în fustițele ei de scenă, avînd fiecare înfipt un alt trandafir ce le ține drept bust. Ceata aceea de dansatoare înaintează sau dă îndărăt, cu atingeri și ciocniri imperceptibile, agitată la cea mai neînsemnată mișcare pe care o imprimi din afară lighenașului. Uneori, unul din trandafiri se scufundă. În timp ce manipulează corolele,

neamțul povestește despre el, cînd pe un ton de idilă, cînd pe cel de roman negru. E copil din flori ; tatăl lui, pe care nimeni nu l-a mai văzut vreodată, era poate un țigan, ceea ce-ar părea să confirme părul lui negru și ochii straniu de tigrați. Dar țiganul e repede uitat, iar a doua zi s-a născut din incestul unei copile de paisprezece ani, propria lui soră, moartă la vîrsta de douăzeci de ani. A părăsit școala la treisprezece ani (uneori spune că a fost dat afară din școală) ; a fost o vreme servitor, purtînd livrea într-un mare hotel, socotit alteori un bordel elegant. A luat de nevastă, la nouăsprezece ani, o tînără fată, slugă de fermă, care-i așteaptă întoarcerea precum Solveig a lui Ibsen. Alteori, tace cu o îmbufnare aproape sălbatecă. Atunci cînd Egon e de față, se pun amîndoi pe-o trăncăneală cu glas scăzut, întretăiată de rîsete, care încetează de cum se-apropie Jeanne. Nici măcar nu se mai ridică de pe scaun la vederea ei. Dacă tînăra femeie îi mustră blînd că se întrerup în prezența ei, Egon răspunde cu un soi de dispreț arogant pe care-l avea odinioară pentru Hugues :

— Nu văd de ce te-am pune la curent cu prostiile astea. La ce ți-ar sluji să-l auzi vorbind despre cămășile și cravatele lui.

Dar Jeannei i se pare că ceva din personalitatea celui mai tînăr începe să se reverse asupra celui mai vîrstnic. La teatru, Franz, care stă lîngă o doamnă grasă ce plînge-n batistă la sfîrșitul spectacolului, o arată cu degetul și rînjește. Egon rîde foarte tare, ceea ce n-ar fi făcut altădată. Anumite violențe o răscolesc de-a binelea. Într-o seară, cînd ia un taxi împreună cu Franz ca să se ducă la un restaurant unde-i aștepta Egon, neamțul îl azvîrle jos de pe scaunul lui pe șofer, care nu voia să-i ducă sau poate nu înțelesese adresa, și vrea să-l lovească. Trecătorii îi despart, iar un ludovic scos din mica poșetă a Jeannei aplanează incidentul. Își amintește că în ziua cînd a căzut, Egon a fost cît pe ce să-l gîtuie pe căruțașul care-o rănise ; motivul, în orice caz, era mai puțin lipsit de importanță. Franz, acum, e liber în mișcările

lui. Într-o zi, cînd după o plimbare călare iese din baie gol pînă la brîu, ca să-şi ia restul hainelor din camera vecină, Jeanne vede, agăţate de pieptul lui şi încadrîndu-i mameloanele, brelocuri de stras înfipte chiar în carne. Are impresia că a surprins fără să vrea semnele nu ştiu cărei iniţieri barbare. Îi vorbeşte lui Egon, neascunzîndu-şi pe de-a-ntregul o tresărire de scîrbă :

— Nimica toată, spune el. Un pic de masochism adolescentin.

Pentru prima oară, Egon iubeşte. Jeanne îşi aminteşte de timpul cînd se lăuda că nu simte pentru partenerii lui de o oră decît o vagă bunăvoinţă ; uneori o vagă milă, sau chiar şi-o oarecare antipatie, neutralizată pentru moment de jocurile plăcerii. Iubirea i se părea o dăruire de sine în care voluptatea nu-şi avea locul, ori mai curînd nu juca decît un rol minor, ca să satisfaci ceea ce iubeşti, sau ca să-şi dovedească amîndurora că sînt uniţi pe deplin. O iubea pe Jeanne, spunea el.

Ar fi fost zadarnic să încerce a-l iubi pe indiferent ce trecător de-o seară. Ea îl certa uneori, pe vremea cînd vorbeau nestingherit despre tot felul de lucruri, că stabilea astfel o linie de demarcaţie între celălalt şi sine ; refuzul acela i se părea a răspunde unei forme de puritanism, unei nevoi de a izola de viaţa lui cutare fiinţă ori cutare gest, de care totuşi nu s-ar fi lipsit bucuros. Acum e şi el ca oricare altul, pradă unei iubiri necruţătoare, iar pasiunea asta se îndreaptă către o fiinţă pe care Jeanne n-o înţelege şi n-o iubeşte. „Mă uimeşte uneori. Îl aprob că experimentează cu simţurile. Toată viaţa mea am căutat acest obiect frumos alcătuit pe de-a-ntregul din carne.“ Franz să fie într-adevăr asta ? Jeanne se întreabă cum de nişte preferinţe banale prin ele însele, aproape indiferente, adesea risipindu-se după primele dorinţe ale adolescenţei, ajung pentru unele fiinţe un mod de-a trăi şi de-a gîndi mai important decît existenţa însăşi, o formă de eliberare, ori dimpotrivă, de sclavie, sau amîndouă rînd pe rînd. Să se afle într-aceasta acea nevoie de abuz, înfrigurarea de-a merge pînă

la capătul ființei tale, aceeași cu a omului bogat ce-și sleiește puterile voind să fie și mai bogat, cu a artistului care se ucide pentru opera lui, cu a misticului care se distruge pe sine pentru a-l dobîndi mai bine pe Dumnezeu ? Dar ea ? Nu e oare și ea prada unui soi de delir lucid ? Egon a eliberat-o și totodată a înlănțuit-o.

Fidelitate

AI CONSIMȚI, draga mea, ca Franz să ne însoțească la Roma ?

Își vor petrece într-adevăr două săptămîni acolo, în mai, deoarece Academia Santa Cecilia a inclus de două ori în programul ei concertele lui cu *Imnurile către Noapte*. Jeanne vede cum buzele lui Egon au același tremur nervos ca și la Dresda, înainte de-a se căsători, cînd el a întrebat-o dacă n-ar putea-o vedea cît mai des. Ce repede se învîrte roata ! Dar știe foarte bine că timiditatea s-ar preface în ciudă sau într-o mînie rece dacă ar spune nu. Nu numai bărbatul din el nu trebuie tulburat într-o asemenea clipă, ci însuși muzicianul.

— Cum vrei tu, dragul meu.

— Știu că Franz se poartă uneori ciudat. Dar îți făgăduiesc ca nimic îngrijorător să nu se întîmple. Va fi cuminte.

Într-atît de cuminte, într-adevăr, încît nu se supără că se află doar rareori, sau și mai exact, deloc în tovărășia celor doi străini, Egon neîntreprinzînd nimic ca să li se alăture. Muzeele și bisericile nu-l interesează pe Franz ; își petrece timpul hoinărind pe străzi ori călărind în grădinile palatului Borghese. Jeanne, care n-a mai văzut Roma, e întrucîtva dezamăgită de splendorile de la Sfîntul-Petru, ce-i amintește de stilul cutărei catedrale ortodoxe din secolul al XIX-lea, și aceea clădită mai curînd întru gloria Statului decît a lui Dumnezeu. Dar se duce să viseze îndelung — și poate chiar să se roage, în felul ei — în vechile bisericuțe Sfîntul Alexis, Sfînta-Sabine, *Cei Patru Încoronați*. Egon o însoțește de-

seori ; regăsesc astfel atmosfera primelor lor călătorii. Într-o după-amiază, se hotărăsc să se ducă la Vila Hadriana, cu un automobil închiriat. Vila, mai puțin retușată și mai puțin erodată de turma turistică decît e astăzi, îi încîntă prin tăcerea ei, cu lunga și solemna alee de chiparoși plantați de contele Fede, proprietarul domeniului în secolul al XVIII-lea, ca un fel de alee triumfală ce duce spre Umbre. Sînt cuceriți de zidurile înalte, abia ciobite, dublate de propria lor umbră pe cărările grădinilor, de mozaicurile acoperite cu un strat subțire de pămînt, pe care paznicii îl mătură, ca să le arate în toată prospețimea lor, de insulița de marmură, odinioară înconjurată de apă, loc de retragere pentru odihnă, studiu sau poate pentru dragoste, legată de mal printr-un pod turnant, ale cărui glisiere încă se mai zăresc, de perspectiva ce se deschide peste tot asupra ogoarelor liniștite. Nu știu aproape nimic despre omul care pe vremuri a amenajat toate astea, în afară de faptul că a fost un mare călător, mare amator de artă, că prefera pacea războiului și că a iubit și a văzut murind pe cineva. Puține informații dar destule ca să-i facă să viseze.

La întoarcere, în timp ce străbat aleea de chiparoși îndreptîndu-se spre mașină, o halucinație stranie pune stăpînire pe Jeanne. Printre vizitatorii ce vin din sens invers, ultima ceată înainte de căderea serii, i se pare că-l zărește pe Michel. E chiar el. Nu poate fi decît el. Bărbatul acela cu panama și haine din lînețuri ușoare — e cald azi — îmbrăcăminte cinstită, purtată îndelung, aproape dinadins uzată, așa cum era, spune-se, îmbrăcămintea dandies-lor englezi de pe vremuri, înainte de-a fi purtată ; fața aceea solidă cu ochi binevoitori, un pic cam ironici, și colțurile botite de zbîrcituri ușoare. Ține în mînă bastonul pe care-l știe atît de bine, vergeaua subțire din oțel, terminată cu o măciulie netedă, despre care el spune în glumă că ar putea fi o armă defensivă sau la nevoie, ofensivă ; Jeanne își amintește că lui Michel îi place uneori să se sprijine în ea, atunci cînd contemplă o priveliște frumoasă sau urmărește din priviri o barcă pe mare. În timp ce ea

îl privește, el a depășit-o ; Jeanne se întoarce și străbate în grabă, alergînd aproape, partea de alee pe care-o mai făcuse, îl vede cum întrece cu un cap pe cei mai mulți dintre vizitatori și cum merge cu pas mare. Jeanne o apucă pe drumul dintre ruine, trece iar prin fața zidului înalt al Poecilului, dă ocol Băilor, merge pînă în preajma Canopei, strania capelă aproape năruită, lipsită pe-atunci de marele bazin dreptunghiular ce-a fost din nou săpat și umplut cu apă dar care în vremea aceea nu se recunoștea decît după o ușoară denivelare a pămîntului acoperit de iarba scurtă, presărat ici-colo cu frînturi dintr-un paviment spart de porfir. În sfîrșit ajunge în fața insuliței, unde i se pare o clipă că-l vede pe Michel hoinărind la baza coloanelor, își închipuie chiar că-l zărește în susul uneia din acele scări întrerupte, ce nu mai duc nicăieri. Dar nu e el. După cum nu e nici altcineva. Să fi înjghebat o nălucă din nimic ? Simte că ceva în ea are nevoie să fie ajutat, mîngîiat, salvat. Dar năluca aceea n-o poate ajuta cu nimic, căci ce i-ar putea cere lui Michel, chiar dacă s-ar afla acolo ? Doamna de Reval puțin rușinată, puțin obosită, face cale întoarsă pe aleea de chiparoși în timp ce soarele apune. La ieșire îl găsește pe Egon așteptînd-o în mașină.

— Mi s-a părut că văd o cunoștință.

Și nu mai adăugă nimic. Nici Egon nu întrebă nimic.

POVESTEA asta pe care Michel, pe cît se pare, n-a știut-o niciodată mi-a fost povestită de către o veche prietenă a Jeannei, pe vremea cînd proiectele mele „de-a scrie într-o bună zi ceva despre Hadrian", concepute pe cînd am vizitat Vila, pe la douăzeci de ani, nu-mi erau cunoscute decît mie, și poate de Michel, căruia i le-aș fi putut dezvălui așa dintr-o dată. Nu numai că Jeanne se înșelase crezînd că-l recunoaște pe Domnul de C. în acel mai al anului 1909, dar acesta n-a văzut Vila decît peste cincisprezece ani, cînd i-am cerut s-o vizităm împreună. Tot ceea ce e joc de oglinzi între persoane și momente alte timpului, unghiuri de reflexie și unghiuri de incidență între imaginație și faptul împlnit, e atît de obscur,

de fluid, atît de imposibil de-a fi împresurat şi definit prin cuvinte, încît şi menţionarea lor riscă să pară grotescă. Să le numim coincidenţă, cuvînt mulţumitor în lipsă de altă explicaţie. Dar eu încă mă mai minunez că halucinaţia Jeannei a avut loc acolo.

NENOROCIREA s-a declanşat peste cîteva zile. Concertul de la Academia Santa-Cecilia a fost un succes mai important decît scontaseră organizatorii. Muzica aceea straniu de dură şi de pură a plăcut. A doua zi, cuplul a cinat la Ambasada Ţărilor de Jos, ai căror rezidenţi de la acea oră erau nişte vechi prieteni. La întoarcere, noaptea tîrziu, Egon a ţinut să iasă împreună cu Franz, ca să se bucure cît mai mult posibil de frumoasa noapte romană. S-au dus în ceea ce limbajul epocii ar fi numit cu sobrietate un loc rău famat, cu osebire bîrfit dar altminteri bine cunoscut şi, în felul lui, la modă. O descindere a poliţiei a avut loc în noaptea aceea. Egon şi Franz s-au pomenit la Chestură împreună cu mulţi alţi indivizi necunoscuţi şi cu cîţiva bărbaţi din societatea romană pe care Egon îi ştia din vedere sau după nume. Poliţia italiană de pe vremea aceea — sau poate nu numai de-atunci — se purta brutal cînd nu era mituită, iar uneori chiar şi cînd era. După cîteva ore, istovitoare, lui Egon i s-a dat drumul, dar Franz, învinuit de-a fi avut asupra lui stupefiante şi de-a fi făcut trafic cu ele, a rămas închis. Egon s-a întors dimineaţă la hotel, în timp ce Jeanne îşi petrecuse noaptea, ca de-atîtea ori, aşteptîndu-l. Îi împărtăşi în cîteva cuvinte ceea ce ea bănuia şi-i ceru nici mai mult nici mai puţin decît să-l ajute, pentru a face să dispară din camera lui Franz şi dintr-a lui, care comunicau între ele, orice urmă de substanţă interzisă sau suspectă. Praful cel alb, cu fiolele şi seringile lui, cînepa indiană asemănătoare cu tutunul tăiat dispărură în zgomot de apă trasă ; au mai aruncat şi nişte pastile afrodiziace, de care Jeanne niciodată nu i-a îngăduit lui Egon să se slujească pentru ea. Nici o mustrare nu i s-a desprins de pe buze ; ştia numai atît, că una din temerile ei se adeverise şi ar fi putut tot atît de bine să

se întîmple la Paris sau la Roma. Ceea ce-o chinuia era spaima lui Egon.

Chiar în dimineaţa aceea poliţia a percheziţionat în camera celui absent; cu Signor şi Signora s-au purtat extrem de politicos. Seara, un avocat pe care Egon l-a desemnat din oficiu, ca să-l apere pe Franz, a venit să discute cu Domnul şi Doamna de Reval în legătură cu secretarul lor inculpat. Şi n-a venit numai o dată. Cel mai grav era că un anume conte Spada, colecţionar celebru, arestat în cursul aceleiaşi razii, pe care Egon îl întîlnise în lumea bună, îl recunoscuse imediat pe Franz, şi reînnoise deîndată împotriva lui o plîngere pentru furt, pe care-o depusese cu doi ani în urmă. După ce trăise aproape un an în intimitatea acestui om cu gusturi rafinate, Franz dispăruse, subtilizînd dintr-o mapă trei desene italiene din secolul al XVIII-lea, o micuţă sanghină de Tiepolo şi două schiţe de acei virtuozi ai teatrului care sînt fraţii Bibbiena. Franz recunoscuse numaidecît, nu se ştie de ce, cu acel soi de inerţie indiferentă ce-i stătea deseori în obicei. (Dar poate că loviturile primite grăbiseră mărturisirea.) În orice caz, vînzarea stupefiantelor era strigătoare la cer; mai mulţi clienţi stăteau mărturie. În ceea ce priveşte desenele aşa-zis furate, Franz a dat numele unui anticar ce a putut arăta o chitanţă semnată de contele Spada. Chitanţă care, firește era un fals. Rămînea de văzut de către cine fusese imitată semnătura. Franz nu se pricepea în materie de opere de artă; era destul de probabil că vicleanul anticar încasase partea leului.

— Jeanne, spuse Egon cu aceeaşi voce timidă şi tremurătoare, de cum rămaseră singuri, ştiu bine că Franz s-a purtat ca un copil...

— Pe vremea aceea, avea oricum, douăzeci şi şapte de ani, răspunse Jeanne cu blîndeţe.

— ...Ca un copil. Dacă Spada şi-ar retrage plîngerea, o parte din acuzaţii ar dispărea... Iar pedeapsa ar fi cu mult mai uşoară. Trei desene veneţiene, chiar dacă unul din ele e de Tiepolo, poate că n-ar însemna o sumă chiar atît de considerabilă. Dac-ai putea...

— Contele ținea la desene, și-apoi, fără îndoială că mai are și alte motive să-i poarte pică lui Franz. Nu cred să-și retragă plîngerea.

— Rămîne de văzut.

— Nu, spuse ea obosită. Deseori i-am dat lui Franz (cum să spun ?) mici sume cînd, dintr-un motiv sau altul, nu îndrăznea să ți se adreseze direct. Dar o sumă atît de mare... Nu vreau s-o amestec pe mama în toate astea. Și-apoi mai sînt și copiii.

— Aș putea să te strîng de gît, îi spuse.

Însăși violența amenințării o făcea să-și piardă din putere. Nu el vorbea, ci demonul din el.

Nu i-a mai spus că și alte sume, destul de însemnate, îi dispăruseră adesea din poșetă. Egon n-ar fi dat crezare unor asemenea furtișaguri.

Scandalul răsunător de care Jeanne se temea, nu și-a prea atins ținta. Ziarele de mare tiraj se mulțumeau discret cu inițialele, ce puteau fi recunoscute numai de cei care știau. Prezența cîtorva inși bine cunoscuți și ridicați și ei în seara cu pricina din locul acela „special", cum se spunea pe atunci, a trezit dorința în sfere înalte ca incidentul să nu stîrnească vîlvă. Afacerea Oscar Wilde, de la care nu trecuseră decît zece ani, îi făcuse pe acuzatori să devină prudenți ; încetară să răscolească sub ochii publicului un noroi atît de urît mirositor, de care părea aproape indecent să te apropii, și care i-ar fi împroșcat pe mulți alții. Printre atîtea subterfugii și ipocrizii, Franz desemnat de presă drept asistentul unui muzician celebru, aproape că făcea figură de țap ispășitor.

Unele din recepțiile prevăzute n-au mai avut loc, gazdele fiind brusc în doliu după vreo rudă îndepărtată sau silite să plece din Roma. Cîteva persoane s-au grăbit să vină în vizită la perechea străină ; Jeanne și Egon au putut vedea toate formele curtoaziei sincere, ale curiozității ironice sau morbide. Jeanne și-a impus să se ducă la o petrecere unde Egon, pretextînd că e suferind, a preferat să nu apară. Totul a decurs convenabil, dar într-o atmosferă în care plutea oarecum constrîngerea. Cînd s-a întors, Egon a observat cu o strîmbătură de dezgust :

— Te-ai fardat.

Adevărat, în mod cu totul excepțional, își dăduse cu puțin ruj pe buze. O privi mai atent :

— Te simți fericită, nu-i așa ? Te-ai descotorosit de bietul băiat. Cînd mă gîndesc că ți-am îndurat minciunile aproape opt ani... Să trăiești cu o femeie... Și ți-am spus, și poate că am încercat să mă conving și pe mine, că-mi e pe plac trupul ăsta neted, insipid, pielea asta despre care îți spuneam că e catifelată, mîngîierile atît de duioase... Dragostea așa cum o simți dumneata nu-i decît duioșie. Nici măcar nu-ți poți închipui că poate însemna și violență, furie, un soi de ură pătimașă... Iar blîndețea asta tiranică, sensualitatea asta care disimulează, lăcomia dumitale...

— Egon, niciodată n-am pretins nimic, n-am cerut nimic...

— Îți închipui cumva că ochii dumitale nu cerșeau, că cea mai măruntă atingere a mîinilor dumitale nu însemna să pui stăpînire pe viața mea ? Nu e zi, nu-i clipă din toți acești ani în care să nu-mi fi făcut oroare...

Jeanne, ca să-și ascundă stinghereala, netezea cutele mantiei ei de seară. Mînia lui Egon se prefăcuse în cruzime.

— Conversația asta mă plictisește. Mai bine dorm. Noapte bună.

Și se întoarse cu fața la perete. Jeanne se duse la ea în cameră și se așeză în fața ferestrei deschise, ce dădea spre niște ziduri înalte și albe. Ceva în ea se rupsese brusc, nu dragostea, ci ideea pe care și-o făcea despre viața ei. Încercase să-și dea toată silința. Fusese oare cu-adevărat femeia aceea lacomă, așa cum o zugrăvise Egon, ascunzîndu-și egoismul sub înțelegere și blîndețe ? Simte doar atît, că bărbatul acesta ieșit din minți năruie trecutul lor, îl zdrobește sub pașii lui ca pe sticlă. Fericirea, adică încrederea reciprocă, desfătările nopții, răcoarea dimineților, joaca alături de copii, minunățiile peisajelor văzute împreună au existat totuși. Dar a azvîrlit în toate astea cu bulgări de ură și dezgust, mînjindu-le. Își dă

seama că niciodată n-o să-i mai poată pomeni despre trecutul ăsta, cît despre prezent, despre viitor... Prezentul înseamnă furia și umilirea asta a ei, care-l fac să delireze, afară de cazul cînd, dimpotrivă, pentru prima oară ar spune adevărul. Viitorul înseamnă să se ducă mîine pe Corso să cumpere jucării pentru ca Axel și Clément să nu se simtă uitați, și poate că și o păpușă italienească pentru Marguerite, nici pe ea nu trebuie să pară că a dat-o uitării. Și să vegheze, fără a părea că o face, asupra odihnei și hranei lui Egon, încît concertul de poimîine să nu fie un dezastru.

Egon interzisese orice vizită. Jeanne crezu totuși de cuviință să-i trimită cartea de vizită a contelui Spada. Egon îl pofti pe vizitator să urce la el în cameră. Jeanne, care se temuse de-o ceartă, nu auzi prin ușa dintre cele două camere decît voci măsurate, calme, și în cele din urmă aproape prietenești. După ce Egon îl conduse pe conte pînă pe pragul hotelului, urcă iar și spuse :

— Ai avut dreptate. Nu-și va retrage plîngerea. Dar e un om plin de curtenie, care cunoaște lumea. Sînt mulțumit că am discutat cu el.

Și totuși era palid ca ceara. Jeanne n-a știut niciodată ce s-a întîmplat între cei doi. Dar se părea că și pentru Egon o parte din trecut se năruise iremediabil. N-a mai adus vorba despre Franz. Cînd, înainte de plecarea lor, Jeanne l-a întrebat dacă nu vrea să-i dea un semn de viață prizonierului, să-și pună măcar numele pe un pachet sau pe-o carte de vizită, Egon se împotrivi printr-un semn.

SUCCESUL celui de-al doilea concert a fost strălucitor. Un anumit număr de locuri ale nobilimii înalte, cea mai aleasă și mai arogantă din oraș, erau goale. Personalitățile politicii și ale ambasadelor se abținuseră și ele. Dar marele public meloman năvălise în întregime. Poate că și unii editori veniseră, împinși fără îndoială de-o curiozitate destul de rudimentară. Dar muzica a cucerit totul. Jocul pianistului niciodată nu fusese mai reținut și mai încărcat. Datorită lui au fost aclamate acele forme muzi-

caie descumpănitoare, ce le păreau încă neobișnuite celor mai mulți. Ascultătorii simțeau că fusese atins un loc abstract, rece și arzător ca gheața, unde se elabora un cîntec cu inflexiuni imposibil de prevăzut, cu intervale în același timp inevitabile și incalculabile, și aproape înspăimîntător de pur. Odată mai mult, zadarnic explică Egon presei că nu era vorba să caute noutăți derutante, ci să ajungă la tot ce-i mai străvechi și mai esențial în anumite moduri muzicale, de pildă, într-o anume muzică rituală chineză. Ca totdeauna, criticii preferă soluția să admire — iar într-anumite cazuri să ironizeze fără a înțelege. Muzicianul a primit în seara aceea să ia parte la o recepție improvizată, oferită lui de către un bogat dilelant roman, pasionat după toate manifestările de avangardă. Nu veneau decît admiratori sau prieteni de încredere, aproape partizani ai muzicianului și poate ai omului. În decorul cu severitate somptuos al unui palat din veacul al XVIII-lea, serata aceea improvizată îi aminti Jeannei de serata nebunească de la Sankt-Petersburg, atît de diferită ; nici o sensualitate nu se dezlănțuia, cel puțin în aparență, deși domnea ceva dintr-o emoție de același gen. Teama de vreo jignire grijuliu pregătită, de vreun cuvînt cu o rezonanță urîtă strecurată între două elogii le-a dat emoții la amîndoi pînă la sfîrșit, dar nici unul din ei n-a mărturisit-o celuilalt. Sub luminile înmulțite la nesfîrșit ale candelabrelor, Jeanne regăsește amabilitatea și simplitatea obișnuite ale alui Egon, și acel zîmbet aproape luminos care e permisul lui de liberă trecere prin viață.

Înainte de-a se culca, Jeanne mai aranjă cîte ceva, făcînd pregătiri de plecare. Egon nu dormea ; îl auzea umblînd de colo-colo prin camera de-alături. În plină noapte, bătu ușor în ușă. Îi spuse să intre. Era gol, așa cum obișnuia să stea deseori de față cu ea. Fața lui își regăsise expresia de tinerețe și nevinovăție pe care i-o știa dintotdeauna, dar nu se scuză pentru jignirile pe care i le adusese cu două zile mai înainte. Niciodată nu-și lua cuvintele înapoi. Dar în adîncul lui însuși i se părea a fi năruit.

— Nu izbutesc să dorm. Jeanne, îmi îngădui să-mi petrec restul nopții lîngă dumneata ?

I-a făcut loc. Simțea cum plînge în tăcere, pe umărul ei, liniștit de lacrimi. Picioarele li se atingeau, aducîndu-le oarecare blîndețe. Trecîndu-i brațele în jurul gîtului, Jeanne simți ceva mai jos, sub piele, în dreptul omoplaților, urmele unor lovituri vechi, vindecate numai în parte. Știind că lui îi place să lase toată noaptea, lîngă ei, să ardă un pic de lumină, Jeanne nu stinse decît una din veioze. Și umerii erau plini de vînătăi, a căror culoare se prefăcea în galben, înainte de-a dispărea cu totul.

— M-am lăsat uneori bătut, abia șopti.

Ca să nu-i facă rău, Jeanne își descleștă brațele. Orice ar fi, trupul și mintea lui vor rămîne pentru multă vreme însemnate de urmările acelei aventuri, ca de o boală sau de-un accident grav, și poate din cauza lipsei campanionului pierdut și de care se lepădase dintr-o dată. Jeanne se gîndește la zilele cînd Egon inspirase fără dezgust mirosul rănii ei infectate la picior și a găleții pe care slujnicele n-o vărsau totdeauna la timp ; la ziua cînd fusese nevoit s-o îmbăieze chiar el în ciubărul din încăperea unde era etuva, apoi se dusese să-i aducă rufărie curată. Îi sărutase fața desfigurată de căzătură, așa cum umerii lui erau astăzi. O acceptase așa cum era, lucru mai greu decît s-ar crede pentru orice ființă omenească. Jeanne nici măcar nu știa dacă cele cîteva abateri sensuale pe care și le îngăduise îl lăsaseră indiferent sau îl făcuseră să sufere. În orice caz, credincios pactului dintre ei, tăcuse. Notele pe care le schițase pentru ea pe dosul unei scoarțe de mesteacăn îi pluteau în amintire. Erau chit.

ÎNTORCÎNDU-SE la Paris, Jeanne găsește la ea pe masă un teanc întreg cu scrisori de la Michel. Nu îndrăznise să se informeze de adresa lor de la Roma. Mai lăsase și o mulțime de ziare, în cea mai mare parte săptămînale fără prea mare răsunet dar de mare tiraj, care voiau să fie spirituale dar pe care Jeanne le socotea inepte. Scandalul, înăbușit în parte la fața locului, răsunase, dimpotrivă,

la distanță ; unele articole erau botjocoritoare ; altele îi priveau de sus pe acei venetici din lumea interlopă din care făcea parte fără urmă de îndoială, muzicianul străin. Jeanne arse totul, fără să-i arate nimic lui Egon. Era cu atît mai ușor cu cît chiar și după premiere, nici unul nici celălalt nu aveau obiceiul să răsfoiască prea mult ecourile ce-i priveau.

Michel i-a telefonat de cum a știut că s-a întors. Nici vorbă nu putea fi ca el să vină pe strada Cernuschi. Iar ea nu voia să se ducă la hotelul lui. Au căzut de acord să se întîlnească la ora zece dimineața la Luvru, în sala cu Venera. Încăperea aceea, aflată la subsol, era răcoroasă, aproape rece, în acel început de iunie călduros, iar o bancă de marmură plasată de-a lungul peretelui le-ar fi convenit numai bine. La ora aceea, doar cîțiva englezi și cîțiva studenți nemți vizitau Departamentul Antichităților.

Michel o aștepta, plimbîndu-se de colo-colo prin fața femeii mari cu torsul gol. Cu ușurare, văzu de la cea dintîi privire că Jeanne era aceeași, cu toate că avea ochii ceva mai încercănați. I se păru la fel de frumoasă și se miră, de parcă n-ar mai fi văzut-o de zece ani. El era îmbrăcat cam cum era atunci cînd i se păruse ei că-l zărește la Vilă. Citi pe fața lui urmele îngrijorării ce-o resimțise pentru ea, și se simți mișcată.

— Iată-te, în sfîrșit. Totul e bine de cînd te afli aici.

Jeanne nu răspunse, dar Michel nu aștepta răspuns. Se lansează într-o pledoarie pe care trebuie s-o fi învățat pe de rost, dar în clipa aceea improviza. Să nu se mai întoarcă pe strada Cernuschi ; să se lase călăuzit de el în toate ; să nu mai plece de lîngă el. Divorțul va fi ușor. Jeanne avea să fie liberă ; de altfel și era. Plecarea ei nu va mira pe nimeni, dimpotrivă. Oare nu-și mai amintea ? uneori, cînd vorbiseră împreună despre Fernande, mărturisise că invidia escapadele lor plăcute prin Europa. Le vor face de data asta împreună. Dacă nu Italia (da, o înțelegea), dacă nu Rusia, alte țări, pe care ea încă nu le cunoștea. Fernande, fire temătoare, nu voise nici-

odată să se aventureze prea departe. Dar exista Madera, exista Malta și Locurile Sfinte, și-apoi Egiptul, unde de-a-tîtea ori visase să urce apele molcome ale Nilului, numai că visul ăsta nu rămăsese decît un vis. Avea să-l înfăptuiască împreună cu ea. Și încă mai departe, dac-ar fi voit, era India, despre care se spunea că e nesecătuită, și insulele Pacificului, unde lunile treceau ca zilele.

— Uiți că am doi copii.

— O să ai trei. Nu se va putea opune să-i iei copiii. Și chiar de-ar încerca să-i ia el (dar nu va îndrăzni ; e de neconceput), nici măcar n-ar ști unde se află. Te vei găsi în țări unde aventura asta respingătoare nu va fi niciodată cunoscută, unde nimic nu-ți va prejudicia numele. Și-apoi, vei purta numele meu. Voi cumpăra un iaht.

— Te-ai ruina...

— Ce contează, draga mea. Sînt de pe-acum.

Jeanne asculta cu recunoștință, cu simpatie, cu o lipsă de convingere plină de duioșie. Bărbatul acela de cincizeci și șase de ani i se părea un copil. Oare era cu-adevărat cel despre care își închipuise o clipă la Tibur că i-ar putea veni în ajutor, că ar putea-o proteja împotriva a nu știu ce pericol ? Își amintea de sălile de joc de la Monte Carlo, de Michel care, cu mîinile ușor tremurătoare, se uita cum se rotește bila, de aurul pe care îl adunau cruperii sau, dimpotrivă, îl împingeau spre el. Abandonul acela pe seama hazardului i se părea încă și mai fatal decît obsesiile carnale ale lui Egon, mai bîrfite, desigur, dar explicabile măcar printr-un instinct ce urca din străfundul trupului. Nici băiatul lui Michel, pe care ea nu-l cunoștea, nici Marguerite, cu siguranță că nu vor moșteni nimic din bunurile paterne. În clipa asta Michel uitase de ei. Și-apoi veșnica lui obsesie a Femeii, care de doi ani se concentra asupra ei, fără ca totuși să pară a o cunoaște bine pe această Jeanne căreia îi fusese amant și prieten. Se simte mai curînd idolatrizată decît iubită.

Dă exemplul unei Lady englezoaice care de curînd își luase cei doi copii de la soțul ei și timp de mai multe

luni îi păstrase cu succes pe un iaht, în timp ce străbătea lumea.

— Nu-ţi dai seama că dacă-l părăsesc şi-i iau copiii aş părea că mă alătur şi eu haitei care nici nu cere altceva decît să latre sau să-şi verse balele pe el ? Nu cred că ai vrea să procedez aşa.

— Dar nu va fi decît vina lui.

Jeanne îşi pune mîna pe mîneca lui Michel.

— Dragul meu, există vreun bărbat sau vreo femeie pe lumea asta de care nu poţi spune : „Nu-i decît din vina lui, sau a ei ?"

— Ceea ce înseamnă că preferi să rămîi pe Insula Leproşilor ?

Jeanne îşi retrăsese mîna.

— Poate că mă înşel, îi răspunse, amintindu-şi de învinuirile furioase ale lui Egon cînd îşi ieşise din fire, dar mi se pare că-i sînt de folos la ceva. Nu există insulă pe care, chiar şi în nefericire, să nu poţi trăi în pace.

— Spune mai curînd că ţi s-a dat pe gust viaţa asta. Îţi place mediul ăsta, te excită, fără îndoială că dai peste compensaţii. Cine mi-ar putea dovedi că Franz n-a fost şi amantul dumitale ?

— Domnule...

Jeanne se ridică în picioare, e de ajuns să nu fie de acord cu o cerere de bani a lui Egon pentru Franz, la cererea lui Michel de-a i se lăsa întru totul în voie, ca numaidecît să devină pentru ei o femeie pe care o reneagă sau care le stîrneşte oroare. Şi e convinsă că Michel îşi închipuie că el sacrifică totul, că dăruie totul. Dar ceea ce-i pretinde este dispariţia propriei ei persoane, a nenumăratelor nimicuri care-o fac ceea ce este. Egon, cînd e descumpănit, are măcar muzica drept stea polară ; şi mai sînt, oricît de mare ar fi fost criza lui de furie, care pentru ea a şi început să se estompeze, miile de gînduri în comun, miile de nimicuri zilnice care, orice ar face ei, îi vor uni toată viaţa ca o reţea cu fire de mătase. Michel însă nu trăieşte decît clipa. Pînă şi viitorul nu-i pentru el decît un prezent imaginar; iahtul lui himeric nu are busolă, nici jurnal de bord.

— Eşti încă şi mai depravată decît el.

Lucru de necrezut, Michel nu s-a ridicat automat, cu toate că Jeanne e în picioare, în faţa lui. Cu glas scăzut, îl aude strigînd, mai curînd vomitînd (cîţiva turişti nemţi se uită la el) insulte grosolane la adresa lui Egon şi a ei înşişi, clişee populare care la drept vorbind se potrivesc la fel de puţin cu cele petrecute, ca şi eufemismele ipocrite. Ceea ce o revoltă pe Jeanne nu e faptul că Michel crede ori vrea să creadă într-o conivenţă sensuală dintre ea şi acel Franz pe care i-a venit atît de greu să nu-l urască sau să nu-l dispreţuiască şi pe care acum îl compătimeşte de la distanţă, ci tonul fără drept de apel al bărbatului pentru care orice elan al simţurilor degradează o femeie, afară de cazul, bineînţeles, cînd beneficiarul ar fi el, şi pentru care orice singularitate sexuală dezonorează un bărbat. Într-o clipă, prejudecăţile de care Micel se socotea a fi lipsit, îi vin în gură ca o fiere amară, aşa cum, cîţiva ani mai tîrziu, întîlnind-o din întîmplare pe văduva destul de suspectă a unui doctor israelit pe care nu fără motiv o bănuie de practici abortive, omul acesta pe care antisemitismul îl revoltă va exclama : „Jidoavcă împuţită !“

Jeanne nu-i întinse mîna nici ca să dea mîna cu el, nici ca s-o sărute. Aceste două persoane care se socoteau intime nu mai au nimic să-şi spună. O urmăreşte din priviri, apoi cu gîndul, cum străbate sălile populate cu statui mai mult sau mai puţin anonime. Merge repede, cu pasul ei sprinten şi uşor, care nu se mai resimte deloc de pe urma accidentului petrecut în urmă cu un an. E îmbrăcată în alb, în acea frumoasă dimineaţă de iunie. Voaleta îi flutură la ceafă, jacheta lungă şi poalele lungi ale rochiei îi amintesc lui Michel de cutele de marmură ale veşmintelor din jurul ei. După cum îi amintesc şi de trupul pe care-l acoperă şi pe care el n-are să-l mai vadă. Soră a Venerei, soră a Victoriei. Se ridică, de parcă ar fi avut un atac de paralizie. Îi va cere iertare ; o să-l frecventeze din nou pe Egon, care, la urma urmelor, mai de mult îi era ca şi prieten. În clipa de faţă Jeanne străbate vestibulul Prizonierilor Barbari ; pătrunde acum în

Galeria cea mare, mărginită de sarcofage goale ; mai are timp, dacă se grăbește, s-o ajungă din urmă. Ajunge aproape în clipa cînd ea pune mîna pe ușa care, din Pavilionul Daru, duce la o scară de cîteva trepte și la piața umbrită unde așteaptă trăsurile de piață. O vede urcîndu-se într-o trăsură descoperită, dînd adresa vizitiului, care pornește. El ia birja următoare, poruncindu-i birjarului s-o urmeze. Jeanne a avut timp să se ducă la vestiar să-și ia umbrela, pe care-o deschide, iar ușoara ei cupolă albă îi ascunde lui Michel capul și umerii. Vizitiul Jeannei a apucat pe strada Rivoli ; cele două trăsuri defilează prin acest soi de lungă și mare Galerie în aer liber, avînd la dreapta arcade iar la stînga grilaje. Atelajul cotește în cele din urmă apucînd-o spre rue Royale. Cu siguranță că se îndreaptă spre strada Cernuschi. Michel venindu-și în fire, se întreabă ce caută el acolo. Îi strigă vizitiului adresa propriului lui hotel.

Fărîme de copilărie

MULTĂ VREME am crezut că am puține amintiri din copilărie ; înțeleg prin asta cele de dinaintea vîrstei de șapte ani. Dar mă înșelam : îmi închipuiam că mai curînd nu le-am oferit deloc prilejul pînă acum să urce pînă la mine. Cercetîndu-mi încă o dată ultimii ani petrecuți la Mont-Noir, unele din ele, cel puțin, devin încetul cu încetul palpabile, așa cum se întîmplă cu lucrurile dintr-o cameră cu obloanele trase, în care n-ai îndrăznit să pătrunzi de multă vreme.

Revăd mai cu seamă plantele și animalele, și-abia în al doilea rînd jucăriile, jocurile și ritualurile din jurul meu, și încă și mai nedeslușit, ca pe un fundal, oamenii. Urc printre ierburile înalte panta abruptă care duce la terasa de la Mont-Noir. Încă nu s-a cosit. Albăstrele, maci, margarete, e plin de ele, amintindu-le bonelor mele drapelul tricolor, ceea ce-mi displace, deoarece aș voi ca florile mele să nu fie altceva decît flori. N-avem de unde ști, bineînțeles, că peste vreo cinci-șase ani, acești „maci de pe Colinele-Flandrei" vor dobîndi o glorie funebră, maci într-adevăr sfințiți de somnul cîtorva mii de tineri englezi uciși pe pămîntul acela ; și-ale căror reproduceri din hîrtie de mătase stacojie se mai vînd încă și-n zilele noastre, cu prilejul anumitor opere de caritate anglo-saxone. Uncușul pajiștei e atît de abrupt, încît micul căruț pe care-l trag după mine, plin cu prune și agrișe culese din livadă, își răspîndea totdeauna conținutul, vărsîndu-se în iarbă. Cînd teii erau în floare, culesul ținea cîteva zile. Pe urmă floarea era întinsă pe podeaua podului, care mirosea frumos vara întreagă.

Am avut o căpriță albă, căreia Michel i-a aurit el însuși coarnele, animal mitologic, înainte de-a ști ce-i aceea mitologie. Am avut și-o oaie mare, albă toată, care era săpunită în fiecare sîmbătă în albia de la spălătorie ; de cum ieșea, se rostogolea pe iarba jilavă, și era urmărită, în timpul spălatului de primăvară, cînd pe pajiște se întindeau la uscat cearșafurile, fețele de pernă, fețele de masă și prosoapele ce se strînseseră stivă în pod din toamnă, de ceata spălătoreselor care gîfiiau și răcneau. (Iarna, podul ticsit cu rufele murdare trebuie să fi mirosit mai puțin frumos decît vara, pe timpul florii de tei, dar poate că aerul rece ca gheața tăia mirosurile, și-apoi se puneau peste tot fire de levănțică.) În serile frumoase de vară, Michel aprindea prin copaci nenumărate felinărașe verzui, asemenea licuricilor ; copila, cu mîna în mîna aceea puternică, ar fi putut crede că pătrunde pe tărîmul zînelor. Era oarecum îngrijorată să nu li se tulbure somnul iepurilor de cîmp, dar i se dădea încredințarea că iepurii dorm de mult în culcușul lor.

Sculați de cu zori, țopăiau toată ziua pe sub brazii cei mari. Văzîndu-i, mă simțeam răsplătită pentru ceasul petrecut în fiece zi în fața ferestrei, ca să mi se pieptene părul, care-mi trecea de brîu. Făcîndu-mi o cărare la mijloc, în față, Barbe îl împletea în două cozi lungi, pe care le înnoda la vîrf cu panglică bleu. Într-o clipită, panglicile de mătase lunecau și cădeau, scăpîndu-mă curînd de insuportabila senzație de smuls. Ca și cerbii, alți zei amenințați, iepurii dănțuitori aveau la spate o înduioșetoare codiță albă, dar nu încercam, precum în fiece dimineață eram sfătuită, să le pun sare pe ea, ca să pot prinde și strînge la pieptul meu trupul lor cald și moale. Știam de pe-atunci că zeii ne sînt recunoscători cînd nu le tulburăm joaca.

Încă animal, dar în același timp recipient sacru, unealtă magică, prima jucărie de care-mi amintesc : o vacă de tinichea sau de tablă, acoperită în întregime cu piele de vacă, al cărei cap se învîrtea de la dreapta la stîngă făcînd *muu*. I se deșuruba capul ca să i se pună în pîntec puțin lapte, care apoi se scurgea în picături

prin găurelele imperceptibile ale ugerului, acoperit de-o piele roz. Refuzasem să mănînc orice fel de carne, încă de cînd fusesem înţărcată ; tata mi-a respectat refuzul. Am fost hrănită bine, dar într-alt fel. Pe la vîrsta de zece ani am învăţat să mănînc carne, „ca să intru în rîndul lumii", continuînd să refuz trupul ucis al oricărei sălbăticiuni şi păsări. Apoi, sătulă să mă tot împotrivesc am acceptat carnea de pasăre sau de peşte. Patruzeci de ani mai tîrziu, revoltată de masacrarea animalelor sălbatice, m-am întors la calea urmată în copilărie.

Am avut o măgăriţă pe care o chema Martine, ca pe-atîtea măgăriţe, şi puiul ei numit Printemps ce alerga pe lîngă ea. Îmi amintesc nu atît că i-am călărit, ci că i-am sărutat în fiecare zi pe mamă şi pe pui. Dar, în materie de măgar, avusesem încă de pe cînd eram mai mică o iubire în felul Titaniei, pentru un urecheat care plimba copiii într-o insulă din pădurea Cambre, la Bruxelles, unde fusesem dusă pentru cîteva zile la mătuşa mea infirmă. Îl iubeam atît de mult pe măgăruşul acela încît am izbucnit în plîns cînd, după ce dădusem de trei ori ocol insulei călare, a trebuit să mă despart de el. Michel i-a propus stăpînului să i-l cumpere, dar omul ţinea să-i păstreze, animalul era singurul mijloc prin care-şi cîştiga pîinea, şi avea, pe cît se pare, darul minunat de-a le plăcea copiilor. Mam întors la Mont-Noir, supărată de-această primă durere din dragoste. Cît despre boii şi caii care păşteau pe pajişti, puteam cel mult să-mi trec mîna printre firele de sîrmă ghimpată şi să le dau cîte-un smoc de iarbă sau un măr. „Vezi, tu, micuţo, îmi spunea Michel, totul e chestiune de răbdare şi pricepere. Se spune că vacile sînt mai proaste decît caii. Se prea poate. Dar cînd din întîmplare o vacă îşi prinde capul între firele de sîrmă ghimpată, şi-l scoate încetişor, sucindu-şi gîtul cînd de-o parte, cînd de alta. Un cal obişnuit se descurcă şi el uneori. Dar un pur-sînge se sfîrtecă totdeauna." Michel era şi el din rasa cailor pur-sînge.

„Păpuşile frumoase" care-şi rostogoleau ochii, închideau pleoapele, făceau cîţiva paşi după ce le învîrteai cheiţa aşezată între coaste şi spuneau „Tata, Mama" mă

se păreau proaste. Erau cel mai adesea daruri din partea unor persoane în trecere pe la noi. Din fericire, dormeau în cutiile lor în partea de sus a dulapurilor, de unde bonele mele nu le coborau prea des. O iarnă întreagă, o păpușă de zece bănuți, un bebeluș din celuloid, m-a învățat ce înseamnă maternitatea. Întîmplare sau presimțire, i-am dat numele André, numele pe care l-au avut doi bărbați care mi-au fost dragi, fără ca emoțiile mele față de ei să aibă ceva matern. O fotografie mă arată cum rîd în hohote și trag în sus pe-o scară o păpușă din secolul al XVIII-lea, relicvă a unei bunici, tulburătoare oarecum, deoarece fața, brațele, bustul micuț îmbrăcat într-un corsaj strîns în fireturi se dublau atunci cînd îi dădeai peste cap fusta largă, maroniu-aurie, căpătînd o altă față, alte brațe, alt bust strîns într-un micuț corsaj întru totul asemănătoare. Păpușă-Ianus. Numai că lipsa picioarelor mă uimea foarte. În sfîrșit, un coleg de-al fratelui meu mi-a adus după o călătorie în Japonia mai curînd un idol decît o păpușă, o doamnă de pe timpul dinastiei Meiji, cu gene adevărate și păr adevărat, negru și lucios ca lacul, strîns în coc și străpuns de spelci lungi, care i-au fost luate, deoarece ai casei se temeau să nu mă înțep în ele. Era prea mare ca să poți face altceva cu ea decît s-o săruți delicat pe obrajii de culoarea caisei și să te-așezi în genunchi ca s-o privești, în timp ce ea stătea țeapănă, rezemată de spătarul unui fotoliu. Mi-a deschis o întreagă lume.

O fotografie tot de pe-atunci, și deseori reprodusă, arată o fetiță tipică pentru anii aceia, tulburător de cuminte, cu părul căzîndu-i pe cămășuța ce-i acoperă pieptul grăsuț și trupșorul neted. Acest Eu dispărut sta cu mînuțele împreunate a rugăciune, lîngă o masă de altar, dar chipul bucălat i se vede din față, la fel și ochii necuprinși, de culoare deschisă, despre care n-ai ști să spui dacă gîndesc adînc ori nu gîndesc deloc. Simplitatea decorului și atitudinea emoționantă au fost alese, cred, de fotograf, o rudă întrucîtva boemă, căreia îi plăceau fetițele. La Mont-Noir nu exista capelă ; un soi de firidă pe palierul mare de la primul etaj ține întrucîtva loc, cu o măsuță acoperită de-o față

de masă din dantelă și o Maica Domnului din stejar, cu creștetul încins de-o diademă înstelată, cu pruncul în faldurile veșmîntului. Nu atît mamă și fecioară cît regină, era un obiect frumos în fața căruia cred că nu m-am rugat niciodată, dar care de sărbători era împodobită cu nenumărate buchete de flori. Singurul *Ave* de care-mi amintesc să-l fi spus seara, la culcare, timp de cîțiva ani, a fost rostit pe carpeta de lîngă pat ori, în serile reci, sub pilotă. Poate că, datorită vecinătății somnului și a visului, îmi amintesc și acum cuvînt cu cuvînt rugăciunea aceasta de care mă mai slujesc uneori în chip automat, ca să măsor timpul, așa cum făceau pe-atunci oamenii în vîrstă de prin părțile noastre, pentru a putea lăsa să se scurgă cîteva minute înainte de-a bate încă o dată la o ușă ; alte ori, ca și versurile frumoase ale unor poeme, învățate și ele pe de rost, mă slujesc de ea pentru a-mi dobîndi liniștea minții și a ajunge aproape la starea de har. Rugăciunea aceasta, care e un poem, am rostit-o de-atunci în mai multe limbi, schimbînd deseori numele entității simbolice căreia i se adresează. „Cinstire ție, Kwannon, cea plină de haruri, tu cea care asculți cum se preling lacrimile muritorilor." „Cinstire ție, Shechinah, dumnezeiască bunăvoință." „Cinstire ție, Afroditǎ, desfătare a zeilor și a oamenilor..." E frumos să ne legănăm cu speranța că, sub o formă sau alta, aleasă de cele mai multe dintre religii a fi feminină, ca și Maria, ori ca androgina Kwannon, blîndețea și mila ne vor însoți, nevăzute poate, în ceasul morții noastre.

BUNICA poruncea să se înhame caii ca să ne ducă la liturghia de duminecă. Numai eu o însoțeam. În timpul slujbei, care nu se mai isprăvea, cei doi cai frumoși, micuți și negri, erau deshămați și duși în grajd, la hanul din apropierea bisericii. Din nou singure, Noémi și cu mine ne așezam pe „banca Seniorului" (prin care nu se înțelegea niciodată banca Seniorului Dumnezeu). De aici, zăream altarul un pic cam pieziș. Neștiind aproape nimic despre sacrificiul întruchipat de liturghie, nici mai mult nici mai puțin de altfel ca și patru cincimi din

enoriaşi, îmi săreau mai cu seamă în ochi, de fiecare dată cînd preotul îngenunchea, pingelele lui groase, ţintuite, ce ieşeau de sub stiharul de dantelă. Îmi plăcea să respir fumul de tămîie, dar nu-mi era pe plac gestul repezit al preotului care răsturna potirul, să se încredinţeze că totul fusese băut, făcut lună : mi-l amintea pe acela al băutorilor din uşa cîrciumii. Cînd potirul era înălţat, îmi plecam negreşit capul, la fel cu toată lumea, ca să nu mă pască primejdia de moarte subită, la vederea sfintei cuminecături.

Cercetam, un pic cam dintr-o parte, în primul rînd de scaune, pe femeile din sat, părîndu-mi-se că seamănă toate între ele, roşii în obrajii spălaţi strașnic cu prilejul liturghiei, sub pălăriile cu panglici. Preotul predica în franceză ; o parte din enoriaşi înţelegeau prost, iar bătrînii, credincioşi limbii flamande, deloc. Noémi era „castelana" (rareori cuvîntul era spus cu bunăvoinţă) ; eu eram nepoţica cea cu părul negru, cu rochie albă şi cordon albastru (mama mă hărăzise vreme de şapte ani Sfintei Fecioare). Cam peste vreo şaizeci şi cinci de ani, cînd pentru prima oară m-am întors în satul copilăriei mele, oamenii au găsit, ca să mă cinstească, o fetiţă de cinci ani, cu păr negru şi ochi albaştri, căreia i s-au pus panglici albastre şi-a fost îmbrăcată în alb. Avea drăgălăşenia copilăriei, dar era intimidată că trebuie să ofere flori, întocmai cum aş fi fost şi eu, pe vremuri.

Aveam şapte ani fără vreo cîteva săptămîni. Era pe vremea cînd primele împărtăşanii se făceau de timpuriu. Am căpătat din partea bunelor măicuţe ale Şcolii Libere din Saint-Jans-Cappel cîteva cunoştinţe, cărora scurtul catehism al preotului nu le-a adăugat mare lucru. Mi s-a recomandat mai cu seamă să nu mă spăl pe dinţi în dimineaţa zilei celei mari ; nici vorbă nu putea fi, bineînţeles, să nu fiu nemîncată. Dar am găsit pe măsuţa de la căpătîi un sfert de măr pe care l-am ronţăit fără să stau pe gînduri. Am făcut greşeala ca într-una din zilele următoare să i-o mărturisesc preotului, şi era cît pe ce să-l apuce damblaua. Numai eu mă împărtăşeam în

dimineaţa aceea. Un clişeu şters îmi arată o rochie albă şi un văl alb, despre care Barbei îi plăcea să spună că e un văl de mireasă, apoi am plîns, deoarece credeam că cei mari îşi bat joc de mine. Amintirea asta cam vagă se leagă de aceea a unui prînz la care au fost invitaţi cîţiva vecini de castel, în timpul căruia pentru prima oară, ca un fel de ritual monden, mi s-a dat să înghit dintr-o lingură o bucată de pişcot muiat în şampanie. În anul următor (sau să fi fost acelaşi ?), păstrez, dimpotrivă, amintirea dureroasă că am primit din partea învăţătorului, pe estrada de festivităţi unde se făcea împărţirea premiilor, o coroană de lauri din hîrtie aurită şi coşcogeamite cărţoiul legat în scoarţe de culoare roşie-aurie, cu vieţile savanţilor iluştri. Eram cît se poate de sigură că nu călcasem niciodată prin vreo şcoală, şi nici nu doream s-o fac, şi o oroare nedesluşită faţă de impostură şi de nedreptate începea să încolţească în mine. Un copil la vîrsta dintre şase şi şapte ani nu dispune din fericire de vocabularul trebuincios pentru a conchide asupra unor asemenea subiecte, dar se întîmplă să fie dureros impresionat şi poate chiar mai adînc decît un bărbat sau o femeie de şaizeci de ani.

Indiferenţa totală faţă de anumite fapte, ardoarea pătimaşă din alte împrejurări ar fi poate mai banale decît ne închipuim dacă am accepta într-o mai mare măsură la copil prezenţa ascunsă a unei personalităţi adulte şi a unei conştiinţe gata individualizate, înainte de acceptarea datorată consensurilor şi de îndobitocirea datorată modelor. Lupt în aceste pagini aproape cu disperare nu numai ca să nu evoc decît amintiri ce-mi aparţin pe de-a-ntregul numai mie, ci şi pentru a evita orice imagine dulceagă a copilăriei, cînd cu falsitate înduioşetoare şi agasantă ca o durere de măsele, cînd drăgălaş condescendentă. Copilul, din instinct, nu comunică cu adulţii ; foarte repede ceea ce-i spun cei mari i se pare fals, sau pe puţin lipsit de importanţă. Foarte de timpuriu, Bunul Dumnezeu, despre care mi se vorbea atît de mult, nu mi s-a părut cîtuşi de puţin „un bun Dumnezeu". Mulţumită

Barbei, căreia nu-i scăpa nimic din evenimentele senzaționale din viața satului, auzisem femei bătrîne cum tușesc sub învelitoare și văzusem o dată cum fusese pus într-o cutie, care apoi fusese bătută în ținte, un copil alb tot, pentru a fi dus la cimitir. Văzusem pe drumuri animale călcate de primele automobile : Dumnezeu nu fusese bun pentru ele ; nici pentru oameni nu era totdeauna bun, afară dacă îi plăcea lui să fie ; după cum nu credeam nici în bătrînul acela bănuitor și bărbos care-i pîndește pe copii, îi pedepsește ori îi răsplătește cînd sînt cuminți, sau mai curînd credeam tot cam așa cum crezi în Moș Crăciun, prefăcîndu-te a crede. Uriașa deosebire dintre cei care dau crezare unui creator care apără și pedepsește și cei care recunosc ceva ce cu îndreptățire poate fi de asemenea numit divin în totul și în ei înșiși se face simțită de timpuriu. Cu siguranță că nu la treizeci de ani, ci din fragedă copilărie, prințul Siddharta a văzut un bolnav, un infirm și un cadavru, cel mult poate să nu fi pomenit nimic despre toate astea pînă la treizeci de ani. După cum tot de timpuriu se stabilește deosebirea dintre cei pentru care Dumnezeu e Unul și-atîta tot, și cei pentru care acest Unul nu-i decît o manifestare ca oricare alta între Nimic și Tot. Copila de la Mont-Noir nu se deosebea prea mult de o japoneză înconjurată de opt milioane de *Kami*, ale căror nume nici măcar nu le poți cunoaște, sau de copiii galo-romani de pe aceleași locuri, sensibili la puterea fără de nume a pădurilor și-a izvoarelor.

În ciuda uscăciunii dogmatismelor și a inevitabililor ochelari de cai, e totuși un avantaj, cel puțin pentru imaginația copilărească, să fi crescut la sînul unei mitologii încă vii. Mont-des-Cats, populat cu trapiști, era un loc plin de înalte fețe bisericești, unde Barbe, Grăsana Madeleine și Micuța Madeleine nu urcau decît însufletite de cel mai adînc respect. Lîngă un drum se afla o fîntînă a Sfintei Apolline, a cărei apă tămăduia durerile de dinți. Îmi amintesc cum beam apă din căușul mîinilor și de poza pioasă a martirei, lăsată știrbă de către un călău roman, lipită de falcă și însoțită de o cuișoară pusă pe gin-

gie. Locul acesta miraculos se afla pe teritoriul belgian. Farmecul expediției era însoțit pentru bonele mele de un pic de contrabandă, iar pentru mine de darul unor șocolate de-un bănuț, într-o băcănie aflată pe drum, chiar în fața fîntînei sfintei, vestită pentru dulciurile ei ieftine. De ziua Sfîntului Ioan de vară, procesiunea se răspîndea de-a lungul aleilor de la Mont-Noir. Îngeri ce purtau coșuri presărau pe pămînt petale de flori. Îmi plăceau îngerii și credeam în ei, pentru că totdeauna îmi plăcuseră păsările. Eram travestită, nu știu de ce, în sfînta Elisabeta a Ungariei, poate pentru că o imagine din ghips a acestei sfinte împodobea biserica. Văd și-acum cununa din mărgele colorate de sticlă, mantia din catifea roz, căptușită cu mătase roz, pe care era cusut un buchet de trandafiri adevărați, pentru că ai mei nu mă credeau în stare să-l țin în mînă, fără să-l scap pe jos. Un micuț sfînt Ioan cu pieptul gol, acoperit de-o blană de oaie, mi se părea foarte frumos ; presupun că el e acel Domn Croquette, sau poate altul dintre bătrînii satului, pe care-l întîlnesc cu prilejul fiecărei dintre rarele mele vizite la Saint-Jans-Cappel. Cum îmi petreceam Crăciunul în Sud, ieslea din vecinătatea Vilei Palmierilor se împodobea cu farfurii adînci pline cu boabe muiate în apă, ce se prefăceau curînd în ogoare de buruieni ; m-am gîndit la ele mai pe urmă, citind descrierea anticelor „grădini ale lui Adonis", puse cu pioșenie să încolțească exact în același fel în cinstea tînărului iubit al Venerei. Micul Isus din ceară mi se părea mai puțin real decît André al meu din celuloid, în schimb boul și măgarul, din fundal, mieii introduși chiar în noaptea de Crăciun, împreună cu păstorii, aduceau în această grotă, meșterită în fiecare iarnă din mucava, prezența liniștitoare a făpturilor vii. Spectacolul era completat la fiecare 6 ianuarie după o sosire îndelung așteptată cu cele trei cămile vălătrăpuite, încă și mai frumoase decît Cei Trei Magi.

Săptămîna mare era altceva. O petreceam cînd în Sud, cînd la Paris, o dată la Mont-Noir, de unde tata m-a dus la Bruges, care era foarte aproape, ca să văd statuile

și picturile din biserici, o dată la Bruxelles, în care timp a avut loc, cred, ultima vizită la mătușa mea infirmă, de neuitat pentru mine, deoarece am văzut-o pe Jeanne pentru penultima oară. Peste tot, bonele mele se duceau după datină, la șapte biserici, iar cînd nu exista decît una, ca la Saint-Jans-Cappel, intrau și ieșeau de șapte ori pe-aceeași ușă. Frunzele de palmier împletite din Sud, crenguțele de merișor din Nord, giulgiile violete ale statuilor care, învăluite astfel, păreau frumoase toate, întunericul ce se făcea în biserică Joia mare, însoțit de zgomotul despre care-mi venea greu să cred că vine de la scaunele hîrșite pe jos, tăcerea clopotelor plecate la Roma, și-a căror întoarcere zgomotoasă era sărbătorită cufundîndu-ți fața în apă, ca să fii frumos tot anul — erau tot atîtea etape pe drumul Paștelui. Dar totul pălea în fața efigiei, zărită ici și colo, prin bisericile Flandrei, a lui Isus culcat țeapăn, livid, aproape gol, tragic mort și singur. Fie că era vorba de-o operă inegalată a vreunui sculptor din Evul mediu, ori de-o operă pioasă de prost gust, colorată și confecționată în dughenele din piața Saint-Sulpice, puțin îmi păsa. Cred că tocmai în fața unei astfel de imagini am simțit pentru prima oară acel curios amestec de sensualitate ce se ignoră, milă și senzația sacralității. Cu cincisprezece ani mai tîrziu, în timpul unei Săptămîni a Patimilor napolitane, sărutările și lacrimile vărsate de Anna pe Cristul mort din biserica Sant' Anna-dei-Lombari aveau să încolțească din emoțiile acestei copile care nu știa ce e moartea, nici ce e dragostea.

Parcul castelului Mont-Noir avea una din acele grote pe care proprietarii de la finele veacului al XIX-lea le puneau bucuros să fie săpate, influențați de faima grotei din Lourdes, întrucîtva la fel cum strămoșii lor își construiseră ruine în maniera lui Piranese. Grota noastră, prevăzută cu un grilaj totdeauna larg deschis, era făcută din pietre cimentate și potrivite cu mistria, din prundiș luat din străvechiul fund de mare al Colinelor Flandrei. Partea de jos, pereții, bolta erau făcute din același pietriș, din care picura, pe vreme ploioasă, un pic de apă ruginie, feruginoasă, așa cum am văzut picurînd din pereții micilor

mithraeum săpate de către soldaţii romani în nordul Angliei, şi deseori umplute la loc de cum erau descoperite de vreun arheolog local, dacă nimic de preţ nu era găsit în ele. Oşteni Legiunii veneau să se roage aici la zeul născut din stîncă. Grota noastră nu conţinea decît un altar din acelaşi material, împodobit cel mult cu două ulcele cumpărate din tîrg şi pline cu flori uscate (în afară de cazurile cînd ar fi avut loc vreo slujbă anuală). O scobitură dreptunghiulară şi goală se deschidea în partea de jos, pentru a fi depus un Isus coborît de pe cruce, dar pe care nimeni pînă atunci nu se sinchisise să-l pună. Am anunţat cu gravitate că aveam să mă duc să strîng bani la biserică în fiecare duminică, pentru a putea pune un Christ în grotă. Mi s-a rîs în nas şi-am fost sfătuită să strîng bani mai curînd pentru misiunile din China. Dar misiunile din China nu mă interesau.

Rămăşiţele magice se mai amestecau ici şi colo cu anticlericismul celei de-a Treia Republici. Preotul nu era urît de oameni ; i se acorda cam aceeaşi consideraţie şi încredere ca şi factorului poştal din sat. Cînd ţărăncile îl zăreau pe drum, îşi ridicau un picior sub poalele lungi şi scuipau discret, ca să se pună la adăpost de nu ştiu ce influenţă nefastă ce-ar fi emanat dinspre acel „dătător al Bunului Dumnezeu", întrucîtva eunuc, „de vreme ce se lipsea de femei", întrucîtva hermafrodit, „de vreme ce purta poale lungi ca o femeie". Sfecla în formă de cap de mort bătută-n ţinte de-un copac, cu o lumînare aprinsă înăuntru şi luminîndu-i orbitele scobite, mă înspăimînta în nopţile de toamnă, dar pentru Barbe, lumînarea care se stingea subit prevestea o moarte. Se vorbea mult despre Antichrist ; fără îndoială că s-a vorbit mult despre el în toate timpurile, în comunităţile creştine, dar această obsesie a Sfîrşitului pare să fi fost mai puternică în acest mediu decît în alte epoci, ca a noastră de pildă, cînd atîtea motive ne-ar îndemna să ne gîndim la acest lucru. Patru îngeri, de-ar fi fost să-i dau crezare Barbei, aveau să vestească cea de pe urmă dimineaţă, sunînd din trîmbiţă în cele patru colţuri ale Pămîntului. Cum eu ştiam că Pămîntul e rotund, povestea cu cele patru colţuri mă

mira un pic. Ca să fiu convinsă, mi s-a arătat o bilă de lemn străpunsă de patru aşchii, în chip de îngeri. Cît despre data cînd urma să aibă loc sfîrşitul lumii, se ştia : cea cînd toţi evreii aveau să se întoarcă în Palestina. Cu mult înainte de sionism, de Declaraţia Balfour, de exodul celor scăpaţi din progromuri şi din crematorii, noţiunile acestea umblau printre săteni, care cel mult dacă auziseră povestindu-se, pufnind de rîs, vreun „banc cu evrei", ori repetîndu-se, în termeni şi mai grosolani, vreo invectivă de Drumont. Şi iată că nici pînă azi, departe de asta, evreii nu s-au întors cu toţii în Palestina, dar Statul Israel, cu tot ceea ce cuvîntul Stat implică în materie de hotărîri oficiale şi de nezdruncinat, există pe viitor. Pentru mine, bineînţeles, evreii erau oameni din Vechiul Testament, şi n-aş prea fi ştiut să arăt unde se află Ierusalimul.

În acele zile de dinaintea pîrjolului de la 1914, patriotismul la ţară părea a fi simbolizat de lampioanele de 14 iulie. Michel aprecia sărbătoarea populară, dar ar fi preferat drept sărbătoare naţională altceva decît aniversarea unei înşiruiri de capete retezate, cu fîn vîrît în gură. Anul 1870 era departe. Cantonul acesta din Nord nu cunoscuse niciodată echivalentul „adormitului din vîlcea", zăcînd însîngerat pe iarbă într-unul din sonetele lui Rimbaud. Şi Alsacia-Lorena era departe. Friţii încă nu existau, entitatea ridiculizată, de nu chiar urîtă, de care are nevoie orice şovinism, erau Belches-ii (numiţi astfel din cauza accentului lor). Micuţii Belches-i (cei mai mulţi dintre ei fiind înalţi) îşi băteau joc în schimb de zişii Fransquillons. Eram aderentă franceză, puţin îmi păsa că mama, foarte rar menţionată, fusese belgiancă, de vreme ce nu ştia flamanda, iar franceza corectă pe care-o vorbea, lăudată de Michel, şi preferinţa pentru limba germană o scoteau în orice caz din cauză. În zilele cînd în Belgia se făceau tragerile la sorţi, francezii treceau frontiera, care pe alocuri atingea colina Mont-Noir, şi se distrau cu spectacolul oferit de satele belgiene înveselite de exclamaţiile de „vivat" ale flăcăilor care trăseseră un număr bun şi mergeau braţ la braţ pe uliţe, măturîndu-le

cu zig-zagul lor, urmați de nenorocoși, care beau și ei, ca să-și înece amarul. Băieții favorizați de soartă răcneau refrenul obișnuit, al cărui prim vers nu era lipsit de oarecare arhaism, nerecunoscut de nimeni, în timp ce al doilea se mîndrea cu o turnură flamandă :

Soudâs ! Soudâs ! Soudâs ! (soudards)
Ça n'est pas Popol qui nous aura soldats ! *

Într-adevăr, nu pe Léopold al II-lea **, rege cît se poate de respectat de băncile internaționale pentru cele întreprinse de el în Congo, aveau să-l slujească băieții aceia, dar cîți dintre ei aveau să putrezească peste vreo doi-trei ani în noroaiele rîului Yser, pioni ai unui rege resemnat, care dorea pacea, pe care celelalte comandamente n-o doreau. În vara de care vorbesc, vecinii noștri încă nu erau „eroicii noștri aliați belgieni".

Oamenii încep să vadă că „fetița bogată", „fetița de la castel", dacă e să folosim clișeele ce încă mai au curs, erau mai puțin izolată „de popor", acest cuvînt frumos care, ca atîtea alte cuvinte ale limbii franceze, s-a degradat, decît ar fi fost ori ar fi în zilele noastre o fetiță dintr-un apartament zis burghez din al XV-lea arondisment. Locul cel mai important de la Mont-Noir, această construcție oarecare, astăzi dispărută, în al cărei cuprins mintea mea pune la locul ei fiece cameră, nu era nici salonul împodobit cu o pictură intitulată *Viciul și Virtutea,* după Luini, adusă din Italia de bunicul meu, dar pe care eu n-o întrezăream decît în zilele cînd Noémi avea invitați, adică niciodată, nici micul salon oval, ce slujise pe vremuri drept teatru de amatori, nici sala de biliard, care era urîtă, nici cele două camere ticsite cu pendule și crucifixuri unde bunica verifica socotelile (de ce nu i-am moștenit însușirea asta ?), nici încăperea cu șase ferestre din turnulețul meu, cu soba ei din email,

* Răcani ! Răcani ! Răcani ! / Nu pe Popol o să-l slujim !
** Născut în 1835, Léopold al II-lea, regele belgienilor, avea să moară în 1909. (N.T.)

ilustrînd *Fabulele* lui La Fontaine, sobă ce nu-mi era pe plac, la fel ca și *Fabulele*, pentru că animalele mi se păreau prea asemănătoare oamenilor, după cum nu-mi era pe plac nici postromantica acvaforte, plasată într-un coridor ce ducea la camera mea și în care se vedeau oameni îngînduraţi sau de-a dreptul răscoliţi în timp ce-l ascultă pe un muzician, și în fața căreia l-am pus mai tîrziu pe Alexis să viseze. Locul acesta, situat mai jos, către lăptăria rece ca gheața și bucătăria cu tingirile și căzănelele ei din aramă era Sala Slujitorilor *, alt cuvînt frumos pe care l-am înjosit, ca și pe cel de servitor. Și totuși, amîndouă evocă noțiunea de *Gens*, grupul închegat al familiei romane, pe cei care locuiesc în *Domus*, pe care aproape fiecare din noi n-o mai stăpînește. Fiecare obișnuit al acestei Săli a Slujitorilor era o persoană căreia nici două ori trei volume nu i-ar epuiza povestea, o osatură, o musculatură, un sex, un creier care funcționa mai mult ori mai puțin bine, dar care *exista*. Către prînz, eram spălată cu solemnitate pe mîini. Văduva moștenitoare cobora cu mersul ei tăcut dar totdeauna iute și se așeza în sufragerie, la masa cea mare, rotundă. Eu mă așezam în fața ei, despărțită de sarcastica bătrînă doamnă de către circumferința feței de masă de Damasc și printr-un spațiu de peste șaptezeci de ani, de care nici ea, nici eu nu eram conștiente. Pe pereți, tablourile așezate ramă lîngă ramă, ca în interioarele amatorilor de artă de pe vremuri, reprezentau aproape toate același lucru, un bărbat ori o femeie în haine de-odinioară, tînăr ori bătrîn, urît ori frumos. Mai mulți dintre aceștia țineau o mînă, uneori pe amîndouă în buzunar, deoarece se pare că astfel pictorul cerea mai puțini bani. Cele mai multe erau opera unor buni artiști locali lipsiți de glorie (cele cîteva picturi celebre își luaseră de mult zborul spre muzee); altele nu erau nimic altceva decît niște pînze proaste, cu deosebire portretele celor doi străbunici ai mei din partea tatei, despre care nu-mi puteam închipui că ar fi putut fi atît de țepeni și de pompoși. Eram de-o stîngăcie de

* În text : la Salle des Gens.

nedescris ; păstăile de fasole înfipte în furculița mea pictau în jurul farfuriei mici arabescuri ; frișca din ceașca de cacao curgea pe rochia mea albă. Frișca asta, dacă ajungeam fără nici o dramă pînă la desert, producea efectul voit : „Duceți-o pe copilă de-aici !“ Cu o mulțumire discretă, Joseph, purtînd vestă în dungi, pornea împreună cu mine pe scara în spirală ce ducea la Sala Slujitorilor.

Aici, totul era spontan, ca însăși viața oamenilor. Slujitorii se îndopau cu mîncărurile de sus, aproape neatinse. Factura măcelarului ar fi putut acoperi nevoile unui mare restaurant : bucățile cele rele se duceau la cîini. Eram triumfal așezată pe o stivă de dicționare vechi. Farfuriile solide din porțelan bleu și alb și cestile asortate, pline de supă ori de cafea cu lapte, țineau în echilibru pe-o margine uriașe hrinci de pîine unse cu unt, avînd uneori întipărit în miez semicercul dinților, care încet-încet și groaznic la vedere se îmbibau de băutură și de sos. Ținîndu-și cotul pe partea curată a mușamalei, Grăsana Madeleine copia cu creionul frînturi de cîntece de curînd învățate, care fără îndoială că erau niște refrene vechi peste tot într-altă parte. Vizitiul Alcide, care deși bătrîn, se spunea că tot mai are trecere la femei, își încerca norocul pe lîngă rahitica Micuță Madeleine. César, șoferul cel tînăr și frumos, nu-și ascundea preferința pentru Barbe. Joseph fuma țigările rusești ale stăpînului, citind ziarele vechi ale acestuia. Hortense, bucătăreasa, o față blondă, își vîra capul prin ușa întredeschisă, adăugîndu-și vocea țipătoare și falsă la refrenele hazlii ori deșucheate intonate de celelalte femei, frînturi de versuri patriotice ori cîntări pioase. Pentru mine era exact același lucru : atîta doar că mi se părea că toți cei de-acolo nu știu să cînte.

...Pe patul ce se clatină deodată am trîntit-o
...Și lancea de vreo trei ori într-însa am înfipt-o...
...Sînt fetița căcăcioasă, fetița pișăcioasă,
...Fetița căpitanului....

...Sadi Carnot, al Franței Președinte...
...Și veghea Domnului o vrem peste familii...,

TOȚI o bîrfeau în gura mare pe Noémi, știind că stînd ca totdeauna după-masă pe un scaun lîngă o gură de încălzire, lîngă bufet, nu pierdea o iotă din batjocurile acelea, nici din înjurăturile rostite la adresa Mélaniei, spioana ei. Dar un zgomot flasc, moale, și totuși cît se poate de perceptibil răzbătea prin toate acestea. Se auzea din lăptărie șuierul vergelei groase de lemn vîrît prin gura putineiului unde, încet încet, lichidul cel consistent se transforma în unt, pe care micuța Marie, care tușea un pic, cufundîndu-și mîinile veșnic călduțe din cînd în cînd înăuntru, îl lua ca să stoarcă din el pînă și ultima picătură de zer acrișor și vinețiu, apoi îl prefăcea într-un boț frumos și galben, pe care-l învelea în frunze. Prisosul, cu sare multă peste el, era pus în ulcele mari de pămînt, ca să slujească la prăjit, mai tîrziu. Și zgomotul acela de supt și de desprindere continua așa pînă la lăsarea serii, cînd micuța Marie, înfofolită în șalul ei negru, o apuca spre sat. Mă întreb dacă Michel, cufundat acolo sus într-o carte, îl auzea și el. Respingător oarecum, dar și liniștitor, era — dar pe atunci nu m-aș fi putut exprima astfel — însuși zgomotul lucrurilor ce se ctitoresc.

TRECUSE mult de cînd Barbe își scoase, fără a și-o mai pune vreodată, uniforma albastru-închis de nursă englezoaică, pe care-o îmbrăcase din porunca lui Michel, puțintel și din dragoste față de Anglia. Fata se îmbrăca bine, aducînd cu o cameristă de casă mare într-o zi liberă, dar și cu o femeie de lume, doritoare să nu atragă atenția. Țineam mult la ea. Se spunea că ea mă îmbăiase pentru prima oară ; în orice caz, continua să mă spele în fiecare zi, să mă șteargă, să mă pudreze cu talc, să-mi pună rochițele, să mă scoată la plimbare, atunci cînd ne aflam în oraș, pe vremea cînd eram micuță de tot iar ea mă ducea ca pe-un cățeluș în lesă, datorită unei curele petrecută pe după brațul meu. Plimbările acestea la aer curat se prefăceau adesea în vizite la marile magazine, la

a căror intrare Barbe se întîlnea totdeauna, ca din întîmplare, cu domni pe care-i cunoştea ; ne încheiam dimineaţa într-o patiserie. În timpul celei mai fragede copilării, nutrise pentru mine acea pasiune inconştientă senzuală pe care atîtea femei o încearcă faţă de copiii foarte mici. Pe la vreo doi-trei ani, îmi amintesc că am fost ridicată din pătucul meu cu plasă metalică, iar corpul acoperit de sărutări pătimaşe ce-i desenau contururile, necunoscute mie însămi, şi dîndu-mi, ca să spun aşa, o formă. Cred în sexualitatea înnăscută a copilului, dar sărutările acelea, cît se poate de tactile, erau încă lipsite de orice erotism : simţurile mele nu dăduseră încă nici muguri, nici frunze. Mai tîrziu, răbufnirile de felul acesta au încetat, dar sărutările afectuoase nu erau rare ; şi erau cam singurele ce mi se dădeau, cu excepţia Jeannei, care nu se afla prea des acolo, şi cu excepţia foarte drăgăstoasei dar şi destul de rutinatei sărutări a acestui tată francez care era Michel, atunci cînd se apleca spre fetiţă şi-o săruta înainte de culcare. Barbe nu era lipsită de vino-ncoace, se prea poate să fi existat între ea şi Michel cîteva legături carnale în primele luni de singurătate ale văduvului, în ciuda dispreţului lui faţă de amorurile subalterne. În orice caz, fata avea prea mult bun simţ ca să-şi facă vise de ibovnică. Dar îi plăceau bărbaţii, şi-apoi dorinţa de a-şi mai rotunji puţin leafa, destul de consistentă totuşi, au făcut-o să frecventeze casele rău famate din Principat, iarna, apoi în timpul sezonului petrecut la Paris, şi uneori la Bruxelles. Era pe vremea cînd sălile de cinematograf se înmulţeau. În timp ce ai casei ne credeau la plimbare, într-o după-amiază frumoasă, Barbe s-a aşezat alături de mine pe unul din scaunele de la parter, dar a plecat de cum s-a făcut întuneric, sfătuindu-mă să fiu cuminte : o să vină să mă ia înainte de terminarea filmului. Copilei nu-i este teamă. Un pian cam răguşit revarsă asupra ei nişte note ce par totdeauna aceleaşi ; se desluşesc doar cele foarte rapide, deoarece însoţesc galopul unui cal ; acordurile solemne, care vestesc că se va întîmpla ceva trist, şi notele foarte blînde, deoarece însoţesc pe ecran efectele unui clar de lună. Mo-

țăiam, distingeam doar cînd și cînd fața cît se poate de albă a Domnișoarei Robine, actrița la modă, asfixiindu-se cu buchete de flori stivuite pe patul ei, ori fața Doamnei Sarah Bernhardt în toaletă elisabetană, ceea ce mă sperie atît de tare, încît trebuie lăsată lămpița aprinsă la mine în cameră toată noaptea. Dar Barbe se întorcea totdeauna la ora făgăduită. La înapoiere, îmi explica amănunțit ce să spunem ca să explicăm cum ne-am petrecut timpul, de cumva tatii i-ar fi venit în gînd să ne-ntrebe. Uneori, simțind că mă încurc ridicam ochii spre Barbe, ca să fiu sigură că n-o dau de gol. Privirile acelea întrebătoare și timide i-au dat de bănuit lui Michel, crezînd că-i vorba de vreo minciună. Și-a închipuit, ceea ce nu era adevărat, că Barbe mă bate, sau măcar mă amenință, ca să mă silească să-i ascund adevărul. La drept vorbind, toată viața am păstrat obiceiul ca, în clipe de ezitare, să-i întreb din priviri pe cei de față, pentru a fi sigură de încuviințarea lor. Privirea aceea de înțelegere un pic cam speriată nu avea alt înțeles.

Dar vicleșugul cu cinematograful nu era sigur. Plasatoarea (mai mult ca sigur că Barbe era înțeleasă cu ea), ori mai curînd vreo spectatoare plină de compătimire, s-ar fi putut înduioșa de fetița rămasă singură, fără ca măcar să fie nevoie de intervenția modernului personaj de roman negru, perversul seducător de copii. Încît a recurs la un mijloc mai simplu, acela de a mă lua cu ea în casa cu femei. Mă instala în salon. Iar eu mă simțeam foarte bine acolo. Domnii burtoși, purtînd lănțuguri de ceas împodobite cu brelocuri, damele în capot, deseori întredeschis, nu mi se păreau prea diferiți (în ciuda îmbrăcămintii femeiești ceva mai sumare) de persoanele mari din Sala Slujitorilor. S-ar fi zis că Domnii și Doamnele de-acolo se înduioșau, regăsind în mine un simbol al nevinovăției copilărești. Ba chiar, într-o zi, am fost urcată pe masă și mi s-a cerut să cînt sau să spun o poezie. Nu știam să cînt, dar știam pe de rost frînturi de poeme pe care Michel începuse să le copie pentru mine într-un caiet gros. *Asemeni celui care ar păși ținînd o lampă... Cînd pelicanul ostenit de-atîta drum... Atît de pur, că un*

suspin se-ndreaptă către cer mai liber ca-n oricare loc... Fără îndoială că auditorii mei nu mai auziseră asemenea lucruri, deşi e cu putinţă să nu-mi fi înţeles mormăielile. Barbe se ivea, cu pălăria pe cap, înmănuşată, şi mă lua, spunîndu-le la revedere celor de faţă. Vizitele acestea nu s-au repetat, cred, decît de vreo două trei ori, dar turnătorii nu lipsesc niciodată, mai ales turnătoarele.

Michel a primit anonima la Mont-Noir. Locul se schimbase după ce Noémi murise. Michel avea ca musafiri săptămîna aceea pe amanta de-atunci, acea Liane, pe care am mai văzut-o în rolul de metresă interimară, pe fratele meu vitreg care voia să se însoare, iar Michel nu se opunea, deoarece se gîndea că în acest fel avea să scape definitiv de sîcîielile lui, pe logodnica lui, un pic cam greoaie, însoţită de mama ei, o fiinţă cam zănatecă, şi alte cîteva persoane despre care nu ştiam nimic. Toţi aceştia au fost de părere că Barbe trebuie dată afară. Michel nu luase în tragic vizita la bordel : totuşi erau apucături ce nu trebuiau încurajate la o bonă de copil. I-a lăsat pe musafiri să pună la cale un soi de mic complot, fie dintr-o laşitate ce nu era incompatibilă cu acest bărbat inimos cînd era vorba de curaj, fie dintr-o curioasă indiferenţă, despre care am mai vorbit într-altă parte. Mi s-a spus că a doua zi aveam să plecăm foarte devreme într-o mare excursie. Ne-am înghesuit în două trăsuri. Mă miram întrucîtva că Barbe nu se afla cu noi, dar mi s-a răspuns că o să ni se alăture curînd.

Nu-mi mai amintesc cum a trecut ziua. Ne-am întors spre seară. De cum am ajuns la intrare, am strigat-o pe Barbe, apoi am pornit pe scărita ce ducea la turn ; patul ei, de lîngă al meu, era strîns ; nu-i vedeam lucrurile nicăieri. Am luat-o la fugă îndărăt, lovindu-mă la cap pe coridorul ce cotea brusc, împodobit de acvaforte ; am pătruns în cele din urmă în odăile pe care le ocupase Noémi şi unde Michel se instalase de curînd. M-a luat de mînă şi mi-a explicat că Barbe fusese chemată de cei din familia ei, care locuiau undeva între Hasselt şi Maestricht, şi că avea să stea acolo poate chiar cîteva luni. Mi-a mai spus să nu plîng aşa de tare. În

zilele următoare, i-am scris Barbei cărți poștale semănate cu greșeli de ortografie, chemînd-o înapoi. Ea mi-a răspuns după o bucată bună de vreme printr-o scrisoare afectuoasă, vestindu-mi căsătoria cu un fermier din Hasselt.

Mă obișnuisem cu lipsa ei, și totuși greutatea enormă continua să m-apese : fusesem mințită. De atunci înainte n-am mai avut încredere deplină în nimeni, nici măcar în Michel. Acesta mi-a explicat, mult mai tîrziu, că se temuse pentru că mă făcusem mare, să nu deprind și eu purtarea pretențios lipsită de fasoane pe care Barbe încetul cu încetul o adoptase, și să nu-i imit timbrul vocii, care uneori devenea teribil de mitocănesc. Încă și mai tîrziu, mi-a mărturisit că Barbe și César erau amanți și se temuse ca scene erotice să nu aibă loc sub ochii mei, în turn. Un strop de gelozie pe băiatul acela bine făcut răzbătea poate în grija asta a lui. Adevărul e că serile petrecute în turn alături de Barbe mi-au lăsat o impresie de solemnitate, fără nici o legătură cu purtarea sau felul ei de-a fi din viața de zi cu zi. Ieșea goală din cabinetul de toaletă, după ce se îmbăia, străbătea încăperea aceea mare cu un sfeșnic în mînă, însoțită de umbra ei uriașă pe peretele alb, și venea să se așeze pe-un scaun în fața sobei. Se așeza ca să-și usuce și să-și frece călcîiele. Picioarele, cu unghii ce se încălecau, o bătătură ici, alta colo, nu erau frumoase. Dar umbra curată și neagră cu sîni generoși, cu pîntecul puțin lăsat era majestuos de frumoasă.

Bătrînul Trier a murit cu puțin înainte de plecarea Barbei. Avea vreo doisprezece ani, vîrstă groaznică, dar nu neapărat finală pentru un cîine cu care stăpînii se purtaseră frumos. Dar oare chiar așa se purtaseră ? După cei trei ani glorioși petrecuți în peregrinări alături de Fernande și Michel prin Europa, ajunsese cîinele meu ; ceea ce va să însemne că-mi păzea gelos leagănul de copil, pășea mărunt în urma mea pe aleile de la Mont-Noir, dezaproba gălăgios la Monte-Carlo prea numeroasele zboruri ale stolurilor de porumbei, iar la Paris rațele din Bois de Boulogne, se aventura alături de mine în bălțile lăsate de marea în reflux. Nu izbutesc să-mi

aduc aminte dacă m-a însoţit la Scheveningen ; să fi fost rău primit de ciinii lui Clément şi Axel, sau dimpotrivă, se aveau ca fraţii ? La Mont-Noir însă, Noémi nu-l lăsa să intre în casă, de teamă ca lăbuţele lui crăcănate să nu murdărească parchetul ; îmbătrînea ; după cîţiva ani, ai casei s-au mulţumit să-l ducă în fiecare dimineaţă la grajd, unde dormea împreună cu Alcide ; eu îi aduceam bunătăţi ; îmi petreceam o bucată de vreme alături de el, care bonelor li se părea de fiecare dată prea lungă ; după ce-l mîngîiam de cîteva ori, mă luau de-acolo : s-a văzut şi cu alt prilej că eram ascultătoare. Ultima perioadă a vieţii lui a fost cu deosebire penibilă : ca atîţi baseţi germani selecţionaţi de crescători pentru linia lui aproape grotesc de lungă, Trier suferea de pe urma durerilor de şale. A trebuit să se lase păgubaş de-a mai urca scările ; puţin conta, de vreme ce dormea jos, pe paie. Abia de putea să se tîrască spre mine, ieşind din grajd, gemînd şi lătrînd de bucurie rînd pe rînd ; după ce i-a paralizat partea din spate, se zdrelea de pavelele din curte, lăsînd îndărătul lui urme de sînge. Bucuria lui cînd mă vedea era răscolitoare : dragostea animalului faţă de fiinţa care deseori îi dăruie atît de puţin şi care e soarele lui omenesc. De-aş fi fost mai mare, aş fi implorat să fie lăsat alături de mine zi şi noapte ; aş fi încercat să-l răsfăţ puţin, procurîndu-i acea plăcere pe care-o simt oamenii şi ciinii aflaţi pe moarte de pe urma prezenţei celor ce le sînt dragi. Dar copilăria e lașă. Nici măcar n-am fost trezită, într-o bună dimineaţă, de împuşcătura pe care Alcide i-a tras-o în ureche : mijlocul acesta de-a scurta prea lunga agonie a unui animal îndrăgit era deseori folosit înaintea injecţiilor noastre de astăzi : *„Draga mea Mătuşă, îţi scriu ca să-ţi spun că sînt tare tristă, deoarece bietul meu Trier a murit“*. Aşa începe singurul mesaj către mătuşa mea infirmă pe care întîmplarea mi l-a restituit. La urma urmei, e prima mea compunere literară ; aş fi putut foarte bine să mă mulţumesc cu atît.

După ce-am prefirat astfel amintiri mai mult sau mai puţin disparate, aş vrea s-o consemnez aici pe cea a unui

miracol banal, progresiv, de care nu ne dăm seama decît după ce a avut loc : descoperirea lecturii. Ziua în care cele douăzeci şi şase de semne ale alfabetului au încetat să mai fie nişte semne de neînţeles, nici măcar frumoase, alineate pe fond alb, arbitrar grupate, fiecare din ele constituind pe viitor o uşă de acces spre alte secole, alte ţări, spre o mulţime de fiinţe mai numeroase decît am putea cunoaşte vreodată în viaţă, uneori spre o idee ce va schimba propriile noastre idei, spre o noţiune ce ne va face ceva mai buni, sau măcar ceva mai puţin neştiutori decît ieri. Niciodată n-am avut cărţi de copii. Tomurile roz cu auriu ale Doamnei de Ségur mi se păreau pline de prostii şi chiar de josnicii : întîmplări povestite de un adult care calomnia şi îndobitocea copiii. Jules Verne mă plictisea ; poate că nu le era pe plac decît băieţilor. *Albă-ca-zăpada, Frumoasa din Pădurea Adormită, Fetiţa cu chibrituri* mă încîntau, dar le ştiam pe de rost dinainte de-a învăţa să citesc. Pentru mine erau nedespărţite de-o voce fermă de bărbat, ori de-o voce gravă şi blîndă de femeie. Datorită tatălui meu, am cunoscut curînd numeroşi „clasici" ; aveam să răsfoiesc toată literatura franceză şi cel puţin o parte din literatura engleză între şapte şi optsprezece ani. Şi-aveam de asemenea să învăţ îndeajuns de multă latină şi greacă, pentru a putea accede mai sus. Scepticii vor spune că lecturile timpurii sînt inutile, de vreme ce copilul citeşte fără a înţelege, cel puţin în primii lui ani ; atest contrariul, că înţelege anumite lucruri, ştie nedesluşit că va înţelege altele mai tîrziu şi că cele dobîndite astfel sînt cunoştinţe de neşters.

Dar, printr-un noroc obscur, cel dintîi volum pentru adulţi recent cumpărat de la librar de către Michel, pe care îl ispiteau toate noutăţile, s-a întîmplat să fie un roman idealist şi creştin, al unei anume Doamne Reynes-Montlaur (dacă i-am reţinut bine numele), despre care nu ştiu de era catolică sau protestantă. Romanciera aceasta relata povestea unor discipoli de-ai lui Isus refugiaţi în Egipt, către mijlocul secolului I. Lucrarea, pe cît îmi pare (se numea *După al nouălea ceas)*, astăzi

e uitată. Am găsit-o pe măsuța de la căpătîiul lui Michel, la Mont-Noir, într-una din dimineţile plecării noastre de toamnă de-acolo. Bonele, care împachetau lucrurile lor şi ale mele, nu suportau prezenţa mea prea zburdalnică şi mă trimiseseră la tatăl meu. Michel îşi făcea valizele. Vremea de octombrie fiind rece, m-a sfătuit să mă vîr în patul lui cu perdele, sub pilota verde. Am luat volumul şi l-am deschis la întîmplare : cele mai multe consideraţii şi descrieri erau prea grele pentru mine, dar am căzut peste cîteva rînduri unde nişte personaje, stînd jos pe malul Nilului (ştiam oare unde se află Nilul, pe hartă ?) priveau la o barcă prevăzută cu pînze purpurii (ştiam oare ce-i aceea culoare purpurie ?) cum merge, împinsă de vînt, la apusul soarelui, pe fondul verde al pădurii de palmieri şi pe cel roşcat al deşertului. Simţeam că scăpătatul soarelui însufleţea peisajul ; personajele, de-al căror nume puţin îmi păsa, priveau „cum trece barca". O senzaţie de înminunare m-a copleşit, atît de puternică încît am închis cartea. Iar barca a continuat să urce fluviul, conştient sau inconştient, în amintirea mea, vreme de patruzeci de ani ; soarele roşu să coboare pe după palmieri pe faleză, Nilul să curgă spre nord. Într-o bună zi aveam să văd plîngînd pe podul acela un bărbat cu părul sur.

Fărîme de dragoste

RUPTURA cu Jeanne nu-l făcea pe Michel să renunțe la Paris. Mai stătea și-acum din cînd în cînd în Sud pe timpul iernii, dar pentru puțină vreme. iar eu nu-l mai însoțeam ; doar atît cît îi trebuia ca să încerce un nou „sistem", care da greș. Dar virusul jocului nu bîntuie numai la Monte-Carlo. Agenții de schimb, cursul Bursei, misterul conturilor fără acoperire și al taxelor de scont sînt tot atîtea atracții pentru el. Într-un Paris unde, visînd să umple breșele din avere, mai palpabile după moartea Noémiei, își închipuie că „se ocupă de afaceri". După cum se prea poate, dar asta nu-i decît una din acele supoziții de profunzime pe care interesatul nu le-a făcut niciodată el însuși, se prea poate ca, iubind-o în continuare pe Jeanne, după cum alte indicii o vor dovedi, să i se pară plăcut că nu se află prea departe de ea, și să poată, dacă ar vrea, să deschidă grilajul aurit ce desparte ĉele cîteva case de pe strada Cernuschi de bulevardul Malesherbes. Dar e un gest pe care nu-l va face.

Închiriase pe Avenue d'Antin, pe care capriciile istoriei au prefăcut-o mai tîrziu în Avenue Emmanuel al III-lea, apoi în Avenue Franklin-Roosevelt, un apartament spațios, într-o clădire astăzi distrusă. Locuința noastră, la care se intra printr-un gang boltit, dădea spre o primă curte în care se aflau tufe de merișor tăiate foarte scurt în formă de crin, ceea ce poate că exprima opiniile politice ale proprietarului. Patru camere ce dădeau una într-alta aveau vedere spre acest covor vegetal insensibil la schimbarea adusă de anotimpuri ; ferestrele

celorlalte cinci, cu lambriuri ceva mai puțin finisate, dădeau spre o a doua curte, mărginită de magazii, care puțin cîte puțin se transformau în garaje. Din dispreț față de comoditățile obișnuite, Michel alesese încăperea cea mai mare, destinată în mod vădit rolului de salon, ca să-și instaleze patul cu baldachin, biroul, două fotolii din piele în fața căminului și cîteva sute de cărți.

Camera mea, cîteva ferestre mai încolo, dădea în aceeași curte. La etajul frumos aflat în fața noastră, cineva murise cu două zile înainte de-a sosi noi. Stînd în cadrul ușii, împreună cu cele două bone, ascultasem, înspăimîntată, zgomotul ciocanului care bătea cuiele în sicriul tatălui de familie. „Se pare că era un bărbat solid și frumos", spuse bucătăreasa. Faptul că fusese solid și frumos făcea ca lucrurile să fie încă și mai groaznice : era oribil să ți-l închipui pe domnul acela înghesuit într-o cutie de lemn. Am rămas trează pînă tîrziu în noapte, datorită hohotelor de plîns, ori mai curînd urletelor unui băiețandru de treisprezece ani, pe care n-am mai avut prilejul să-l văd, deoarece familia s-a mutat la scurtă vreme de-acolo. La început, singură în întuneric, am plîns și eu. Apoi brusc, un rîs nestăvilit m-a apucat, căruia rușinea i-a pus capăt. Oare n-aveam inimă ? Reacția aceea mă miră pînă în ziua de azi.

Pentru mine se termina cu Parisul oarecum provincial de la Hôtel des Palais, cu plimbările pe Cours la Reine și pe Avenue Gabriel, cu gustările pe care Jeanne mi le oferea, mie, lui Clément și Axel, după care jucam bețișoare ținîndu-ne răsuflarea, ca să nu clătinăm fragilele tije din fildeș, ori nevinovatul Joc al Gîștei. (Și, în timpul ultimei noastre vizite, văzusem, tot așa, ținîndu-ne răsuflarea, corole dansînd pe apa unui lighenaș din argint.) Aveam acum o guvernantă, o bretonă țeapănă și uscată, care se lăuda că-și începuse cariera învățîndu-i să citească pe copiii mareșalului Mac Mahon, deși nu-i convenea să se recunoască septuagenară. Mai pe urmă, timp de douăzeci de ani, fusese domnișoara de companie a unei tinere vicontese, și ea tot bretonă, care suferea de-o boală la măduva șirei spinării, și nutrise pentru fratele

stăpînei ei o pasiune castă și nemărturisită, ce-i fusese răsplătită exact în același fel. I se întîmpla uneori, în patiseriile pe unde mă ducea să-mi dea bunătăți și unde ea își comanda, ca să se reconforteze, o cupă de șampanie, să-și descarce inima fetiței din fața ei, făcînd discrete aluzii la dragostele ei trecute și botind batista cu care-și ștergea ochii înlăcrimați. Osteneală zadarnică. După cum nu puteam înțelege că trupului aceluia bătrîn și înțepenit de artrită îi venea greu să țină pasul cu zburdălnicia mea copilărească, tot așa nu-mi puteam închipui ca o inimă de fată romantioasă să-i fi bătut pe vremuri în piept.

Nu mă învăța nimic în afară de socotit, pe care-l preda prost, încît a trebuit s-o iau de la capăt mai tîrziu. Michel își rezervase gramatica pe care ținea s-o învăț numai prin folosință, engleza, care alterna cu franceza, și nesfîrșita îmbogățire adusă de lectură. Citeam în fiecare seară cînd el nu ieșea în lume. Racine, Saint-Simon, Chateaubriand, Flaubert treceau prin vocea lui. Anatole France din *Zeilor le e sete* și Loti din *Pelerin la Angkhor* se întretăiau cu Shakespeare. Uneori, un pasaj îndrăzneț îl făcea să ezite ; îl sărea mai mult sau mai puțin, ceea ce n-avea nici o importanță de vreme ce-mi dădea pe urmă cartea s-o termin. Îi poruncise străvechii Domnișoare să-mi arate locurile și monumentele celebre din Paris. Sfînta-Capelă și Muzeul Cluny, cu recile lui terme romane, la a căror intrare guvernanta mea mă aștepta înfofolită în jerseul ei violet. Fîntîna Inocenților și Capela Ispășitoare au devenit ținte ale plimbărilor, fără să uităm de mormîntul Împăratului de la Invalizi, loc sfînt pentru Domnișoară, al cărui strămoș regalist luptase în Marea Armată. De două ori pe săptămînă avea însărcinarea să mă ducă la Luvru, de care nu mă mai săturam. Între nouă și unsprezece ani, ceva în același timp abstract și dumnezeiesc de carnal s-a răspîndit în mine : gustul pentru forme și culori, nuditatea grecească, plăcerea și bucuria de-a trăi. Copacii cei mari ai lui Poussin și crîngurile lui Claude Lorrain se înrădăcinau în mine ; degetul ridicat al Sfîntului Ioan Botezătorul și al

lui Bacchus de da Vinci, în pragul grotelor lor, îmi arătau nu știu ce lumină spre care mă îndreptam fără să bănui ; iubeam atît de mult un creștet micuț desprins de pe friza Parthenonului, încît aș fi vrut să-l sărut.

Am văzut, bineînțeles unii actori pe-atunci celebri în cîteva piese mari și în cîteva piese la modă. Nu mi-o amintesc pe Sarah Bernhardt în *Vulturașul*, dar o revăd pe Réjane. *Chantecler* mi s-a părut ridicol. Îl regăsesc intact, ca pe-o statuie ieșită din pămînt, pe Mounet-Sully în *Polyeucte*, și mai cu seamă, orb de-adevărat, călăuzit de doi copii, pe același în rolul regelui Duncan, vorbind de cerul curat în care zboară rîndunelele și salutîndu-i fără să-i vadă pe cei care-i vor fi ucigași. Parisul văzut astfel introduce copilul direct în secolele contopite unele cu altele : piața Concorde e contemporană în același timp cu Ramses al II-lea și cu Revoluția. După cum duce, datorită bisericilor aparținînd unor culte diferite, spre alte țări, pe care poate că le voi vedea într-o bună zi, unde oamenii se roagă și cîntă într-alt fel, Sfîntul-Iulian-al-Săracilor și liturghia lui siriană, biserica grecească și biserica română ortodoxe, hîrîitoarele de pe biserica armenească, șirurile de lumînări legate printr-o dîră de praf de pușcă, ce se aprind toate deodată în timpul slujbei de Înviere. („De s-ar putea face tot astfel și cu oamenii", șoptea Michel dus pe gînduri.) Biserica rusească de pe strada Daru, mai cu seamă, unde Jeanne și Egon, protestanți îndrăgoși iți de cîntecele slavonești religioase, l-au dus pe vremuri pe Michel. Așa cum la Monte-Carlo tata mi-o arătase, fără a insista prea mult de altfel asupra cauzelor celebrității ei, pe frumoasa Otero, netedă și roză ca o prăjitură mare glasată, îmi arăta și-aici, fără a se osteni să dea prea multe explicații, cîteva paiațe ale Istoriei: pe ambasadorul Iswolski în jachetă, cu mănuși de culoare gălbuie, pe care le ține în mînă în timp ce-l salută scoțîndu-și jobenul pe bătrînul rege al Muntenegrului, care poartă căciulă și stă în noua lui limuzină, pe cele două prințese din Muntenegru care se vor dovedi curînd niște intrigante de temut, pe marea

ducesă de Mecklembourg-Schwerin, soacra prințului moștenitor, în fața căruia fac o mică reverență doamne încărcate de diamante și de turcoaze, cu degetele mănușilor despicate pe toată lungimea, ca să lase loc uriașelor pietre prețioase ale inelelor. La întoarcerea dintr-o lungă călătorie în Anglia, în 1915, voi întîlni, bătute de vînt, cîteva din aceste fantome.

Într-o zi, la cîțiva pași de el în mulțimea mișcătoare, Michel îl recunoaște pe Egon. Cei doi bărbați se salută cu o mișcare a capului cumva silită. Michel, fără a o recunoaște, ținea prea mult la Jeanne ca să nu simtă față de Egon un soi de amară prietenie. Marcat sau nu de scandal, abia dacă se deosebește de tînărul căruia Michel i-a vorbit îndelung pe drumul spre Scheveningen.

— Vii des pe-aici ?

— Muzica asta e contrariul celei pe care mi-ar plăcea s-o scriu, și totuși mă copleșește. Tălăzuirea asta de voci...

Basul puternic al dascălului se revarsă în clipa aceea asupra lor.

— Doamna Reval e bine ?

— Jeanne e ca de obicei.

Au fost despărțiți de-un șir de credincioși care vin să aprindă lumînări în fața icoanelor îndrăgite de ei. Michel coboară treptele bisericii ținîndu-mă de mînă, ca să nu mă piardă prin mulțime. Îi e necaz pentru tentativa aceea de-a relua legăturile. Își amintește că încă din Olanda Egon l-a învinuit de ipocrizie, pentru că nu îndrăznise să-i spună Jeannei pe numele mic, de față cu el. În josul scărilor, dăm de cumnatul lui Michel, contele de Pas, care primise să-l însoțească în plimbarea dintre strada Daru și Avenue d'Antin, unde avea să prînzească la noi acasă. (Relațiile acestea amicale vor înceta curînd.) Contele ar fi preferat mai de grabă să fie trăsnit decît să pună piciorul într-o biserică schismatică.

Michel își recunoaște greșeala. Admite în sinea lui că după primul moment de repulsie și de spaimă, scandalul de la Roma a trezit în el un grosolan elan de

speranță ; încredințat că Jeanne avea să-l părăsească pe un soț desconsiderat, în timp ce totul din purtarea de pînă atunci a tinerei femei ar fi trebuit să-i dovedească contrariul, își clădise dinainte o fericire egoistă, înălțată pe propria ei nefericire. N-o să poată șterge nciodată urmarea josniciilor pe care le spusese în ziua aceea. (El numește asta a se fi purtat ca un prost.) Dar știindu-se judecat de ea, simte din nou un acces de ură împotriva acestei Jeanne care prea repede și prea hotărît a spus nu. De-ar fi șovăit fie și numai o clipă... Poate n-ar fi gîndit așa dacă ar fi știut că pe aleea contelui Fede, victimă a unui soi de miraj, chiar în ajunul dezastrului, Jeanne l-a căutat, ca și cum ar fi așteptat din parte-i un ajutor. Dar va muri fără s-o știe. Cînd o păpușă venind de la Roma a sosit prin poștă, Michel nu s-a înduioșat că Jeanne și-a consacrat o clipă din zilele petrecute la Roma ca să caute o jucărie pentru copilul Fernandei. Îmi recomandă fără putință de împotrivire să dărui păpușa fetiței portarului. Pe viitor va fi prea obosit pentru dragostea care scoate omul din minți și care e, totuși, o știe el bine, singura înțeleaptă. Atîta pagubă : mai sînt și alte femei. Mai mult ca oricînd, lasă alegerea pe seama întîmplării. Totul se petrece ca și cum ar fi schimbat moneda de aur inalterabil pe o mînă de fluturași strălucitori.

Traseul unei vieți omenești e la fel de complex ca și imaginea unei galaxii. Dacă ai privi foarte de-aproape, ți-ai da seama că toate acele grupuri de evenimente, toate acele întîlniri, percepute la prima vedere ca neavînd nici o legătură unele cu altele, sînt legate între ele prin fire atît de subțiri, că ochiului îi vine greu să le urmărească, și care cînd încetează să mai ducă undeva, cînd se prelungesc dincolo de pagină. La fel și cu locurile. Pete negre, puncte fixe peste care dai fără de voie, chiar dacă locul n-are nimic care să ne-atragă. Ostende este pentru Michel unul din aceste locuri aproape blestemate, și totuși predestinate, peste care dai, fără să vrei la fiece cotitură a vieții. Aici, pe cînd era mic copil, a fost cu duioșie complice la una din rarele esca-

pade amoroase ale tatălui său ; aici, la cincisprezece ani, s-a culcat prima oară cu o tîrfă. Cele două dezertări din armată și anii de exil în Anglia vor face din Ostende portul de unde va putea, fără prea mari riscuri, să ajungă la Lille, ca să-i revadă în fugă pe ai săi. În cutare vilă de-aici, izolată pe-atunci, i-a cerut permisiunea unei bătrîne doamne necunoscute, ca Berthe, cuprinsă de-o ameţeală, să se-aşeze o clipă pe unul din jilţurile împletite ; aceeaşi văduvă binevoitoare, mai tîrziu, a fost martora unei drame sordide pe care nu a împărtăşit-o nimănui, în afară de Fernande, şi pe care pînă şi Jeanne se prea poate să n-o fi ştiut, dar care deseori pare gata să se ridice la suprafaţă, ca epava unei bărci scufundate. Aici, binevoitoarea văduvă l-a invitat pe Michel pentru o săptămînă de Paşti, în speranţa să-l consoleze după doliul lui. A întîlnit-o în casa ei pe Fernande, care la rîndul ei l-a dus spre Jeanne.

De data asta, bătrîna doamnă de treabă nu mai e acolo ; casa a fost cumpărată de o familie de olandezi care căutaseră o proprietate pe coasta belgiană, unde fiscul e mai puţin pretenţios ca prin părţile lor. Baroana Folgers (nou fir, abia cu ceva mai puţin subţire decît celălalt) e o vară îndepărtată a Doamnei Van T., care o frecventa puţin pe această rudă, presupusă a fi de moravuri uşoare. Cornelia Folgers a adus în vila de-acolo nişte spete largi, o veselie zgomotoasă, un soţ taciturn care stă la o parte de tot, ca şi farmecul sau frumuseţea celor trei fiice ale ei. Odette, care are vreo treizeci de ani, şi-a aranjat viaţa după placul inimii. Despărţită repede de un soţ belgian a cărui obîrşie, la fel ca şi mijloacele financiare, nu sînt prea limpezi, e uşoară într-amîndouă sensurile cuvîntului. Dar şi fermecătoare. Michel, care a cunoscut-o la Paris, unde ea are un mic refugiu în al XVI-lea arondisment, o urmează vara lîngă Ostende, cînd Odette vine să stea cîteva săptămîni alături de familie, ori o convinge să se oprească la jumătatea drumului, adică la Mont-Noir, într-o veselă dezordine de saci de călătorie şi cutii de pălării. Cu toate că gura lumii îi atribuie vreo şase amanţi,

număr în care e cuprins și Michel, femeiușca asta care pare ieșită de-a dreptul din paginile revistei *La Vie parisienne* rămîne înainte de toate o femeie de lume în situații care pe oricare alta ar declasa-o. Îndelunga ei legă ură cu un francez strălucitor și ingenios, marchizul de L., care i-a restabilit patrimoniul și i-a dobîndit un soi de celebritate datorită celor întreprinse peste mări, face din ea un personaj cît se poate de parizian : Odette prînzește cu el la Jockey Club și cinează la restaurantul La Tour d'Argent. O bună parte a anului, deseori îmbrăcată bărbătește, îl însoțește în regiuni unde călătoria încă mai e o aventură. Veșnic luînd-o înaintea modei, da oreză într-ascuns marilor croitori de lux parizieni sume ce depășesc cerditul deschis de Marchiz ; Michel găsește cît se poate de firesc să aranjeze el toate astea. Zglobie, ride întruna cu rîsul ei ascuțit și perlat, e totdeauna gata la orice, la o ieșire în barca cu motor, să-și petreacă seara într-o cafenea-șantan, sau la una din acele nopți albe în timpul cărora cele mai multe dintre femei se vestejesc ca niște trandafiri oferiți de adoratorii lor, dar din care ea iese mai proaspătă ca oricînd, înviorată de farduri pe care Michel nici măcar nu le bănuie. Doar vocea, deseori răgușită, stă mărturie a prea multelor ei escapade nocturne.

Om cu principii, marchizul își petrece vara împreună cu familia, în fundul Berry-ului, alături de soție și cei patru copii. Nefiind întru totul nici metresă recunoscută, nici femeie întreținută, tînăra baroană F. (și-a luat numele ei de familie) ține în viața acestui om de afaceri un loc considerabil, dar nu-i displace să dispună de luni și chiar sezoane de libertate, escortată de cîțiva admiratori, vechi aproape cu toții și aparținînd și ei lumii bune. Michel e repede acceptat. La drept vorbind, puținul ce-l dăruie din ea, între ceaiul de la ora cinci și clipa cînd se duce să se îmbrace pentru cină, poate că nu merită din partea unui amant atîta grijă și asiduitate. Odette n-a citit nimic, afară de vreun roman sau două de Gyp, îmi închipui ; din Honduras și Sudan n-a adus nimic altceva decît vreo cîteva anecdote de călătorie,

dar „și-a ieșit din minți", ca să întrebuințăm limbajul ei, după bărbatul ăsta cultivat, informat aproape în orice domeniu, pe care-l socoate un geniu, sau poate ca pe-un poet care disprețuiește scrisul și-ale cărui misive „sublime" le păstrează cu grijă. Numai că totul pentru ea e sublim și minunat, din mania aceea de-a exagera pe care o are și care nu-i nimic altceva decît agitație mondenă. Michel se întreabă de nu cumva e prea frivolă chiar și pentru voluptate.

E melomană, dar adevăratul ei geniu e dansul. E vremea cînd exoticul tango, „această noutate scandaloasă venită din mediile interlope ale Buenos-Aires"-ului, începe să cucerească scenele teatrelor de revistă și, curînd, saloanele. Ea e una din primele care îndrăznește să-l danseze. Seara, într-o sală de cazinou pe jumătate goală, Michel o privește evoluînd în brațele unui „dansator monden", căruia i se va plăti un ludovic pentru osteneala lui. Odette lunecă, se apleacă, se leagănă, mimează abandonul sau înflăcărarea dar cu un tact ce se oprește categoric în fața excesului, tot așa cum buzele ei refuză să rostească un cuvînt urît, chiar dacă refrenele îndrăznețe ale cîntăreților n-o sperie. Curba oblică, imperceptibil rotunjită, care merge de la șale la călcîi, îi amintește lui Michel de linia anumitor statuete de Tanagra, după care se prăpădește, ca toți cei din vremea lui. Se mai gîndește oare la Jeanne valsînd la Haga, cu buzele întredeschise, atît de transportată de dans, încît ia propria ei plăcere drept o întraripare spre Dumnezeu? Aici, nici vorbă nu poate fi de Dumnezeu. Dar o seară alături de femeia asta drăguță e la fel de plăcută ca o scurtă oprire la restaurantul Pré Catelan, într-o seară de vară..

O notă ceva mai gravă răsună. Michel face o pasiune pentru o femeie care nu mai e tînără (are vreo cincizeci de ani iar el cincizeci și opt), care poate nu e nici frumoasă și e însoțită de-o prelungă trenă de scandal. Pe deasupra, se vede limpede că e atinsă de-o boală gravă, și tocmai îndărătnicia pe care-o pune în a voi să tră-

iască trebuie să-l fi răscolit pe Michel. Pasiune a simțurilor, cel puțin la început, pentru corpul acela care prezintă atracția aproape morbidă a unui fruct în același timp verde și intrat în descompunere, dar dorința, de va fi existat, trezește sau însuflețește în Michel ceea ce are mai bun în el, curiozitatea față de oameni, bunătatea instinctivă. A întîlnit-o pe femeia aceasta cu înfățișare aristocratică în mediile interlope pe care le frecventează tot mai des din dezgust față de celelalte, și unde această fiică a unui bancher din Strasbourg își trăiește aproape toată viața, de cînd sastisită de căsătorie și de provincie, și-a părăsit ca o furtună soțul, pe comandantul de Marcigny, lăsîndu-l în garnizoana lui din Vosgi. Soțul acesta îndrăgostit s-a înclinat fără să lupte ; aproape că nici n-a luat bagaje cu ea, lăsînd pe noptieră inelul de logodnă iar slujnicelor toaletele, socotite demodate ; duios pînă la capăt, comandantul i-a trimis două valize aproape goale, pline doar cu brațe întregi de flori. Din nefericire, un gest romanesc nu produce totdeauna efectul dorit : florile au sosit, după cum le-a fost felul, unele uscate altele putrezite, lăsînd pete negricioase pe căptușeala valizelor. Soțul nu mai răspunde pe vitior de datoriile soției, nici de faptele ei, ea însă continuă să-i poarte numele și un inel cu armoarii, avînd deasupra o coroană autentică de conte. Cei mai mulți, bineînțeles, cred că e vorba de-o coroană falsă și de-un nume de împrumut. Michel știe exact cum stau lucrurile. Comandantul are pămînturi pe lîngă Charlesville, care se învecinează cu pămînturile Fernandei. Juliette de Marcigny, pe cînd era tînără căsătorită, a cunoscut-o pe mama mea copil.

Îmi pun întrebări în legătură cu un portret comandat de Michel unei miniaturiste dispusă să-și flateze modelele, dar care lasă totuși să transpară ceva din femeia aceasta stranie. Nările lungi și fine par două găuri negre, care, fără să vrei, te duc cu gîndul la un cap de mort, dar ochii cenușii, puțin piezișî, strălucesc puternic sub pleoapele cam veștede ; buzele subțiri sînt strînse, poate peste niște dinți nu frumoși ; obrajii se scobesc sub pie-

lea întinsă a pometilor. Părul bogat, cărunt, pudrat precum cel al unei marchize din veacul al XVIII-lea, e ridicat și alcătuiește o coroană, fixată prin două flori de diamant. O etolă de hermină îi acoperă umerii slabi; ceva mai jos de scobitura claviculelor, care ies în afară, un buchet de violete de Parma ascunde pieptul plat sub un decolteu înecat în dantele. Michel își spune uneori, aproape superstițios, că există în ea ceva de vampir, o lăcomie disperată pentru ceea ce ea numește plăcerea: cinele de gală în restaurantele de lux, premierele, vernisajele (cu toate că pictura n-o interesează), concertele cotate (cu toate că muzica o scoate din sărite în cele din urmă), și desigur, în clipele cînd nu are dureri prea mari, plăcerea carnală, dovada că trupul acela care o trădează mai poate încă să placă și să simtă plăcerea. Dar slăbește pe zi ce trece; se prăbușește într-unul din fotoliile salonului, aflat la etajul întîi, după ce urcă cele cîteva trepte. Reședința somptuoasă pe care a moștenit-o de la tatăl său, cu numeroșii ei servitori, îi depășește posibilitățile materiale, dar Juliette luptă pas cu pas și pe acest teren; își consultă notarul aproape la fel de des ca și pe doctor. Valetul o fură; bucătăreasa e atît de proastă, că Michel și-a luat obiceiul să se întremeze la Larue cu o supă și o omletă, înainte de-a cina la ea. Are ziua ei de primire, cînd vizitatorii îndoielnici îi alungă pe ceilalți, iar femeile tarate o tutuiesc, ronțăindu-i pișcoturile; ea le răspunde de sus, vorbindu-le cu dumneata. Fiul ei, care a fost crescut la iezuiți, și care, ca să pară că face ceva, s-a înscris să dea o licență, locuiește undeva în clădirea aceea prea spațioasă, unde Juliette schimbă întruna mobilierul și tapetul; tapițerul și ebenistul se află totdeauna prin preajmă. Într-o seară, cînd din întîmplare cinează cu ei, tînărul Marcigny lasă să treacă din mînă în mînă un program semnat Egon de Reval care, în ajun, a interpretat o bucată muzicală la sala Pleyel.

— Că doar nu l-ai așteptat afară, în ploaie, la ieșire?

— Nu. Îl cunosc un pic.

Printr-un gest familiar, Juliette înalță din umerii ascuțiți. Exact genul unui student care chiulește de la

cursuri, ca să pretindă că-i frecventează pe oamenii în vogă. Michel nu spune nimic. Tînărul Marcigny e frumos.

Profesorul X, un chirurg celebru, rămîne deseori, după cîte-o consultație, la un pahar de porto. Îi mărturisește lui Michel :

— Nu mai e nevoie să-ți spun că n-o să dureze așa la nesfîrșit. O nouă metastază e palpabilă în partea de sus a abdomenului. Se prea poate ca scoaterea unei părți a duodenului... Operația e periculoasă, cei mai mulți dintre confrații mei nu s-ar hazarda s-o facă. Dar fiind vorba de-o femeie care vrea să trăiască...

— Juliette mi-a atras atenția, zilele trecute, asupra unei umflături la subsoară.

— La vîrsta ei, umflăturile astea glandulare evoluează încet. Dar operația de care vorbesc e indispensabilă, dacă vrem să-i prelungim viața măcar cu un an.

— Cît ar urma să coste intervenția dumneavoastră ?

— Pentru o operație atît de hazardată, mă gîndesc la un onorariu de douăzeci și cinci de mii de franci. La urma urmei, îmi pun în joc reputația.

Michel pălește. Pe vremea aceea, douăzeci și cinci de mii de franci sînt o sumă, iar pentru el o sumă zdrobitoare. Va trebui ipotecată una din fermele de la Mont-Noir, ceea ce va complica vînzarea domeniului, de care abia așteaptă să scape.

— Contați pe mine.

Operația a avut loc. În ajun, Juliette încă mai discuta cu furnizorii, voind să tragă folos de pe urma timpului cît avea să lipsească și să schimbe tapetul din dormitor, din salonaș. După cîteva săptămîni petrecute la clinică, pare a se însănătoși și vrea să se întoarcă acasă. Nu se va mai da jos din pat, dar dezabieurile îi sînt la fel de îngrijite ca o toaletă de seară. Se teme de mirosul suspect ce l-ar putea răspîndi o rană deschisă, încît se scaldă în apă de colonie. Michel îi cumpără cu litrul de la Guerlain. Buchete de violete zac pe toate mobilele. Bolnava abia dacă mănîncă. Mesele ei sînt alcătuite din caviar și

stridii, stropite cu şampanie. Morfina face ca agonia să fie aproape lipsită de dureri.

Episodul de pe strada Universităţii ia sfîrşit. Soţul refuză partea lui de moştenire ; Michel ezită să-i ceară lui Lacloche să ia safirul bătut în diamante, atît de drag Juliettei. I-l dă tînărului Marcigny, deşi e sigur că acesta îl va amaneta. Ceea ce băiatul şi face.

Michel abia dacă se simte îndurerat. A făcut pentru femeia aceea mai mult decît era rezonabil din partea lui. Nu va mai pomeni aproape niciodată despre ea.

În acest sfîrşit de ianuarie, întunecat orice s-ar spune, Odette e în Somalia, cu marchizul ei. Michel află oarecare mîngîiere alături de sora ei, Beata, pe care-o ştie de mult dar îi dăduse prea puţină atenţie pînă acum. Femeiuşca cea veselă o pusese în umbră pe tînăra femeie indolentă şi blîndă. Beata e măritată cu descendentul unuia dintre acei flamanzi împopoţonaţi cu titluri care odinioară l-au însoţit în Spania pe tînărul Carol din Gand, devenit Carol Quintul. Albrecht de San Juan Scott van der Berg poartă în patronimul său istoria acestei familii hispanizate care, ca atîtea altele, a voit să se înfrupte din aurul din Lumea Nouă, aliindu-se pe acele meleaguri cu familia unui prospector englez. Albrecht are trăsăturile puternic caracteristice ale unui spaniol, faţa cam străbătută de grimase şi acel amestec andaluz de dezinvoltură şi sensualittate ; place la toţi şi-i amuză pe toţi. După cum i se mai întîmplă să şi uimească : e ceea ce mi s-a întîmplat mie, într-o seară, cînd l-am văzut gata să se ducă la o recepţie în costumul de cavaler al Ierusalimului, moştenit de la strămoşii lui. Nu eram prea sigură dacă nu cumva e vorba de-un bal mascat. E al doilea secretar de legaţie al unei republici sudamericane şi se felicită de acest post care-i îngăduie să locuiască la Paris. Puţin mai tîrziu după ce Mrs. Warren, personajul lui Bernard Shaw, adusese la cunoştinţa publicului englez existenţa unor luxoase case de plăceri internaţionale, Albrecht îşi face un punct de onoare din a şti totul despre aceste instituţii : lista şi cota debutantelor, cele ce veneau şi cele ce plecau, precum şi ceea ce sporeşte o

frumusețe, sau dimpotrivă, o păgubește, transferul de la Paris la Viena.

— Dragul meu, îi spunea el lui Michel, nu te înțeleg. Ai numărul 19 de pe Avenue d'Antin, la doi pași de tine, una din cele mai bune și mai discrete case din Paris. Se află acolo niște fete care merită mai mult decît să le-arunci o privire.

— Nu-mi place genul ăsta de distracții.

— Rău faci. *Bonita, la Clementina,* adăugă apoi, făcînd acel gest atît de specific spaniol, care constă în a-ți ținguia buzele și a-ți săruta două degete.

Un asemenea soț nu poate fi niciodată stingheritor. După ce a scos din soția lui patru copii, Albrecht s-a cam săturat de ea, dar văzuți din afară, sînt un menaj perfect. Beatei îi place mai mult decît orice să-și petreacă o parte din viață în salonul călduros capitonat din locuința ei de pe strada Eugène Delacroix, al cărei decor e în ton cu frumusețea-i blondă. Nu se dedă pasiunilor, nici măcar capriciilor. Firavele ei favoruri izvorăsc pe-atît din intimitate cît și din dorință. Michel are privilegiul să vină în fiece zi să se instaleze pe colțul divanului ori sub lumina lămpii. Îi aduce cărți, de care ea vorbește foarte bine după ce a citit cîteva pagini ; probabil că nu va merge mai departe. Nu refuză nici flecușteţele pe care i le dăruie : o piatră semiprețioasă ori o testea de ace din veacul al XVIII-lea capătă o valoare mai mare după ce sînt sucite și răsucite de mîinile ei frumoase. Dar mai cu seamă îi sînt pe plac florile puternic mirositoare, mai ales trandafirii pe care prea meștere hibridări ale horticultorilor nu i-au lipsit de miros. Cînd își cufundă fața în ei ca să-i miroasă, gestul ei aducea cu un gest de dragoste. Ceea ce lui Michel îi place cel mai mult la ea e cîntecul. Vocea ei puțin cam voalată, atunci cînd se acompaniază ea însăși încîntător, e emoționantă, mai ales interpretînd *Cîntecele* lui Maeterlinck, foarte în vogă la acea vreme, și-a căror scurtime și tîlc merg atît de departe.

— Iar într-o zi, de s-ar întoarce,

Ce-ar trebui să-i spunem ?

— Să-i spui că aşteptat era...

Fără să vrea, dincolo de cercul roz al abajurului, Michel îşi cufundă privirea în întunericul din cameră. Nu, nimeni nu-l aşteaptă şi n-ar fi nimic de spus de s-ar întoarce.

Faţă de mine, slaba duioşie a acestor trei femei, presupunînd că există, e amestecată cu multă indiferenţă. Pentru Odette, niciodată n-am fost decît „micuţa", „puştoaica drăgălaşă", în limbajul ei pretins parizian. Doamnei de Marcigny nu-i plăceau copiii, o oboseau pe femeia aceea atît de bolnavă. N-am fost la ea în casă decît o singură dată. Salonul cel mare era, ca totdeauna, pe jumătate cufundat în întuneric. S-a ridicat atunci cînd m-am îndreptat spre ea şi s-a dus la un bufet unde a căutat zadarnic ceva. Nerăbdător, a sunat-o pe cameristă. Aceasta a găsit obiectul voit : un mare pachet oval învelit în hîrtie de mătase, legat cu panglică roz. L-am desfăcut, după cum mi s-a spus : era un uriaş ou de ciocolată, pe care abia îl puteam ţine în mîini. Avea interiorul plin de alte ouă, ceva mai mici, care conţineau şi ele altele, încă şi mai mici. Mă pregăteam să-i mulţumesc doamnei. Am fost dusă de-acolo.

Beata era mai afectuoasă. Cînd soseau împreună cu tata, ea îmi dădea ceva bun de mîncat, ori mă mîngîia pe păr. Dar foarte curînd eram trimisă în sala de joacă de la etajul al doilea, care era un fel de debara. Louise, ultima dintre cele trei surori, se ocupa de cei cinci copii, dintre care ultimul era nepotul lui Albrecht, rămas orfan. Un pic cam urîţică, sau dacă nu lipsită de frumuseţea celorlalte două surori, Louise ne plăcea datorită sinceităţii ei cordiale, numeroaselor întîmplări amuzante pe care le ştia, ghicitori, caracaţe şi farse tradiţionale destul de trăsnite, care de secole se vede treaba că i-au obişnuit pe copiii olandezi cu hazardul şi absurditatea vieţii. Eram unşi rege şi regină, dar cu condiţia să ne purtăm coroana de-a-ndoaselea, iar tronul era alcătuit dintr-un covor vechi pus între două scaune, care se prăbuşea sub noi. Eram trimişi într-o chichineaţă fără

lumină să căutăm la dreapta un obiect care se afla la stînga ; Louise venea înspăimîntată dintr-o cameră învecinată, unde o pisică neagră ascunsă într-un dulap se izvîrlise asupra ei, scoţîndu-şi ghearele ; în camera vecină nu se afla nici o pisică, nici dulap, dar noi de fiecare dată eram păcăliţi. Cînd ne spunea : „Plouă", trebuia înţeles : „E frumos" — jocul contrariilor devenea aproape un limbaj secret. Acest Till Eulenspiegel feminin, care părea născut ca să se bucure de viaţă, păstra în adîncul inimii o dragoste tainică şi nefericită pentru scenă, mai cu seamă pentru melodramă şi drama clasică, scenă pe care părinţii ei n-ar fi lăsat-o în ruptul capului să urce ; pe deasupra, credea că n-are talent. Îşi cumpăra totuşi accesorii de teatru ; noi, copiii, admiram mai ales o lance cu tăiş de păcăleală, care intra în teacă de cum o înfigeai în vreun piept. O priveam cu încîntare pe Louise cum îşi săgeta pieptul şi cum cădea pe pernă.

Lucru straniu, a avut parte de moartea pe care atît de des a mimat-o. S-a măritat într-un tîrziu cu un magistrat foarte vestit din Limbourg, a trăit fericită vreo cîţiva ani, apoi o congestie cerebrală a trîntit-o la pat, paralizată, fără grai, în stare numai să geamă. După cîteva luni, înnebunit, soţul ei, care-o iubea, a ucis-o cu un cuţit apoi s-a dus şi s-a înecat în Meusa, care la Maestricht curgea pe sub ferestrele lor. Crima şi sinuciderea săvîrşite de omul acela cît se poate de onorat de toţi au stîrnit scandal ; lumea s-a indignat, ca şi cum ar fi zdruncinat credinţa ţinutului în magistratură, fără a se gîndi că niciodată, poate, nu dovedise tărie sufletească mai mare ca în ziua aceea.

Carlos avea zece ani ; era gras ; nu-mi plăcea. Serge, vărul, avea treisprezece. Era subţirel şi blond, şi mă tulbura cumva cînd îl vedeam cum montează şi demontează jocurile noastre complicate de construcţii, cu mîinile lui pricepute. Dar mi se părea rău. Nu-mi plăcea cum mîzgăleşte sexe cu cărbunele între picioarele păpuşilor noastre, unde cîteodată făcea şi despicături. Nu era, la drept vorbind, decît un copil tulburat în pragul pubertăţii pe care foarte curînd avea să-l treacă. Yolande, fiica cea mai

mare a Beatei, avea paisprezece ani ; era aproape o doamnă. Dragostea mea se îndrepta spre Fanny, a doua dintre fete, în vîrstă de doisprezece ani, aşadar cu doi ani mai mare decît mine. Niciodată n-aş fi îndrăznit să-i mărturisesc admiraţia mea. Am regăsit mai tîrziu la anumite madone spaniole aceiaşi ochi verzi, acelaşi păr ondulat şi-aceeaşi mîndrie a trăsăturilor. Dar eram nedespărţită de Beatrix, care era de vîrsta mea. Ne rostogoleam împreună pe iarbă în micuţa grădină de pe strada Eugène-Delacroix ; vara, prin împrejurimile vilei, în dune, lîngă Ostende, unde în anul acela tata a mai stat pentru scurtă vreme, ne pierdeam printre colinele înalte de nisip şi smulgeam, riscînd să ne zdrelim mîinile, ierburi tăioase ca să ne gîdilăm cu ele, ceea ce ne lăsa uneori pe piele stropi de sînge. Într-o zi, inspirate de farsele Louisei, ne-am pictat cu vopsea roşie răni mari pe genunchi şi pe braţe. Beata a fost cît pe ce să leşine, dar rîsul sănătos al Louisei a liniştit-o. Pe de altă parte, intimitatea mea cu Beatrix, veşnic lipită de mine, în timp ce ne spuneam tot felul de nimicuri la ureche, i-a îngrijorat pe cei mari. Ne-au despărţit discret. Ceea ce însemna să răstălmăcească geniul nevinovat al copilăriei. Pentru prima oară, aveam tovarăşe de joacă la vîrsta mea şi pe măsura mea, în locul unor nesărate verişoare venite pentru cîteva zile la Mont-Noir, sau, urcînd mai mult pe firul amintirilor, al cîtorva ţînci din Saint-Jans-Cappel, care coborau în goană alături de mine pantele ierboase cînd din întîmplare grilajul lăsat întredeschis le îngăduia să intre să ronţăie împreună cu mine mere verzi din livadă. Începeam să ştiu ce va să însemne o persoană cam de aceeaşi vîrstă cu mine, de-un sex sau de altul, pe care-o poţi iubi sau n-o poţi suferi, cu care te poţi bate ori săruta. Clément şi Axel nu mai erau pentru mine decît nişte copii foarte mici („Ia te uită cît de curtenitor eram încă de pe-atunci îmi spune acum Clément arătîndu-mi fotografii de pe vremuri, uite cum îţi sărutam mîna"), după cum eu însămi nu fusesem decît o fetiţă foarte mică. De data asta mă apropiam de ţinuturile haotice dintre

copilărie și adolescență, cînd intri în horă pentru tot restul vieții.

Am un instantaneu al tatălui meu din vremea aceea. Traversează Avenue des Champs-Elysées în tovărășia Odettei, care se întorsese din călătoria din Africa. Înalt, drept, cu hainele comandate la Londra, Michel e superb; vîrsta n-a făcut decît să-i accentueze și mai mult dezinvoltura. Pașilor lui mari și rapizi le vine greu, desigur, să se potrivească după pașii mărunți ai Odettei, care poartă fustă împiedicată; uriașa pălărie la modă în primăvara aceea atinge umărul bărbatului. Se simt nemaipomenit de bine împreună: Michel e mîndru că o plimbă pe femeia aceea tînără care întrunește laolaltă manierele alese ale lumii bune și o eleganță de manechin. Pe fața Odettei se vede mulțumirea că e însoțită de prietenul acela care, cum ar spune ea, „are clasă", și alături de care dacă ar vedea-o marchizul de L. n-ar putea spune că nu-și ține rangul. Acum, în timpul acestei perioade relativ scurte, căreia îi va pune capăt peste cîteva luni un trăsnet, are loc în mine o schimbare față de Michel paralelă celei ce m-a învățat să-i discern pe tovarășii mei de joacă și chiar să-i judec. Știu că degeaba o sărut pe Beatrix pe gură; mi se întîmplă s-o uit cît ține jocul în favoarea altei partenere, încă și mai haioase; știu că Yolande, cu toate că mă impresionaează cu aerele ei de doamnă, e rea cu noi și cu cîinii; știu că Serge e frumos dar că-mi inspiră un pic de teamă. Poate că perspicacitatea asta nouă reprezintă un cîștig; dar comparată cu impresiile îngîndurate din frageda copilărie, cu siguranță că e o pierdere. Și Michel e privit de aproape, de nu cumva chiar judecat. Îmi dau seama că nu prea mai e tatăl acela îmbrăcat ca un moșier care mă punea în fiecare dimineață să dau ocol parcului, urmată de oaia mea, pe care trebuia s-o trag de zgardă, dacă se oprea prea mult să pască. Și nu mai e nici tatăl care venea acasă cu o oră mai devreme, în toate serile, înainte de-a ieși din nou în oraș să cineze, ca să mă pună să spun alfabetul grecesc ori să-mi corecteze exercițiile la declinările latinești. După cum nu e nici bărbatul un pic în-

grijorat (dar amintirea asta e singura), care într-o seară de vară (aveam cam vreo cinci ani) m-a culcat pe genunchii lui, în salonul cel mare de la Mont-Noir, care din întîmplare era deschis, încercînd s-o adoarmă pe fetița ce-avea un pic de febră, fredonînd în acest scop cîntecul acela de leagăn pe care Wagner i-l atribuie lui Wotan, cînd acesta o lasă pradă unui somn magic pe Brünhilde înconjurată de flăcări : Nani, nani, copilă, nani... Dar bărbatul care murmură șoptit cu o voce puțin răgușită nu era wagnerian, iar cîntecul acesta cu siguranță că nu-i o reminiscență muzicală. În sfîrșit, îmi dau seama puțin cîte puțin, cu un soi de rușine, că tinerele femei care zboară ca fluturii în jurul lui Michel nu numai că îl adoră, ci pur și simplu îl adulează.

Se rîde de glumele lui ; poantele lui sînt așteptate cu zîmbetul pe buze ; și într-adevăr, are replica promptă. La Paris, femeile contează pe el ca să le ducă la Fouquet's, unde el nici n-ar pune picioarul de unul singur, sau la teatrele mici, ca pe timpul Berthei și-al Gabriellei. La vila dintre dune, primește să asiste la șarade, în vederea cărora vesela baroană Folgers își împopoțonează invitații cu șaluri și draperii de catifea ; consimte să și participe, ceea ce le conferă un brio aparte. Se lasă dus la Casino pentru paharul de porto de dimineață sau pentru operetă, seara, urmată de un supeu ușor, cu șampanie. Nu mai e decît un om de lume. Mi se pare că și citește mai puțin, sau numai ziarele venite de la Paris, cărora le rupe nerăbdător banda de hîrtie ; nu-mi dau seama că citește cu anxietate cursul Bursei.

Pe la prînz, roiul de tinere nimfe și prietenii lor se lungesc pe nisip, în costume de baie pe-atît de îndrăznețe pe cît le-o îngăduie epoca, adică discrete încă în privința cantității de piele ce rămîne descoperită ; într-o zi, Odette îndrăznește să-și pună un costum alb care o transformă într-o zeiță sau într-o Phryné de Praxiteles. Dar după ce se udă, costumul se mulează și mai mult pe corp, iar transparența lui e cît se poate de revelatoare. Michel se vede silit să se ducă pînă în locul unde începe

apa şi să-i întindă galant un halat de baie, de teamă să nu scandalizeze pe cei care se scaldă şi pe trecători.

Tot cam pe-atunci, dar cu puţin mai înainte, am săvîrşit primele două fapte urîte din viaţa mea. Mai întîi un furt. Admirasem mult, eu care niciodată nu mă interesam de cărţi, un joc în miniatură pe care Carlos îl primise de ziua lui şi mi-l arătase. L-am luat ferindu-mă de priviri. În timp ce taxiul ne ducea de pe strada Eugène Delacroix pînă la Avenue d'Antin, cele cincizeci şi două de cărţi minuscule mi s-au părut că atîrnă din ce în ce mai greu în gentuţa mea de copil. M-am prăbuşit, zgîlţîită de plînset, pe primele trepte ale scării de la clădirea în care locuiam noi. Camerista, speriată, a alergat ca să i se deschidă uşa, şi aproape că m-a purtat pe sus. Hohotele mele de plîns nu încetau. Michel odată sosit, i-am arătat corpul delict. „Ei lasă, lasă, o să le duci mîine." Ceea ce-am şi făcut. Cei doi veri erau ocupaţi pînă peste cap cu instalarea unei căi ferate electrice şi-a unui tren cu vagoane de trei clase, semafoare verzi şi roşii, barieră şi tunel din mucava. Carlos, căruia i-am bălmăjit ceva, a luat obiectul şi l-a pus undeva pe un colţ de masă, fără ca măcar să se întrebe dacă-l furasem ori îl luasem din greşeală.

A doua faptă rea e o minciună. Nu cred să fi fost vreodată mitomană, şi totuşi am fabulat ceva pe de-a-ntregul. Le-am povestit într-o seară, bonei şi bucătăresei, care se uita la mine cu ochii căscaţi, că Michel îi oferise de curînd Doamnei de San Juan un buchet mare din trandafiri de aur. Era vorba, bineînţeles, de un braţ de trandafiri de culoare gălbuie. Auditoarele mele, întrucîtva scandalizate, nu s-au mirat totuşi cine ştie ce : se ştia că Domnul e foarte darnic. Povestea, cum era şi de aşteptat a ajuns la urechile lui Michel, care mi-a spus pe un ton afectuos :

— Iată o minciună pe care Jeanne de Reval n-ar fi spus-o.... (Ţi-o aminteşti pe Jeanne de Reval ?) Ştiai doar că e vorba de-un buchet de trandafiri proaspeţi. De ce ai spus că sînt din aur ?

— Ca să fie mai frumos, am răspuns, plecîndu-mi puțin capul.

— Jeanne știa că numai adevărul e frumos. Încearcă să ții minte lucrul ăsta.

I-aș fi putut răspunde că după spusele lui, după cum o arătau fotografiile și vagile mele amintiri, Jeanne era frumoasă, nu trebuia să-i pese de-o panglică prost înnodată. Dar exemplele astea, care-ar fi putut să mă îndemne s-o urăsc pe femeia asta desăvîrșită, m-au exaltat. Michel nu-mi făcuse niciodată morală. Credea că un om născut într-un mediu ales nu săvîrșește răul sau, dacă decade, își revine repede. Într-anumite limite, avea dreptate. Dar exista în mine, venită de cine știe unde, o nevoie înnăscută nu numai de-a mă instrui, ci și de-a deveni mai bună, o grijă pătimașă de-a mă depăși zi de zi. Cele cîteva cuvinte ale Jeannei, transmise parcă fără să vrea de vocea aceea de bărbat, îmi arătau drumul. Și multe alte exemple, mai emoționante decît toate sfaturile, au ajuns pînă la mine mai tîrziu. Nu încape nici o îndoială că aș fi forate diferită de ceea ce sînt dacă Jeanne, de la distanță, nu m-ar fi format.

S-ar putea trage concluzia de aici că rana făcută orgoliului lui Michel de către refuzul tinerei femei, ba mai mult, dragostei ce continua să i-o poarte, se închisese puțin cîte puțin. Nu era deloc așa, după cum vom vedea, dar o despărțire tranșantă părea să fi avut loc între ranchiună și adorație. Cea de-a doua, poate că o agrava pe prima. S-ar fi zis că, dintr-un fundal funinginos de nori joși, de mînie și chiar silă, imaginea femeii iubite se înalță tot mai sus și tot mai luminoasă, ca luna într-o seară furtunoasă de vară.

Și atunci am văzut-o. Ne petreceam două săptămîni într-un hotel nou, care astupa marea spre vila dintre dune, singurătatea a ceea ce nu era pe vremuri decît o vagă prelungire a localității Ostende începea să cedeze locul unei micuțe și urîte plaje de lux. Michel m-a trimis cu trenul să-mi petrec o zi la Bruxelles, însoțită de-o cameristă, la mătușa mea infirmă, care-și sărbătoarea cei patruzeci și trei de ani. A fost ul-

tima vizită pe care i-am făcut-o, cu toate că a mai trăit cel puțin zece ani, dar, așa cum cearta cu Jeanne și soțul ei ne închisese întrucîtva Olanda, tot astfel vînzarea domeniului Mont-Noir, care ne îndepărta definitiv de Nordul Franței, ca și războiul ce-a urmat curînd, a eliminat din viața noastră Belgia, ca și cum n-ar fi existat niciodată. N-am mai văzut Haga și Bruxelles decît peste șaisprezece ani. Masa din verandă, loc favorit, de care infirma aproape că nu se despărțea, oferea privirii față de masă și șervețelele brodate, serviciul de porțelan de zile mari și bunătatea de prăjituri. Am fost trimisă sus în grabă, ca să-mi pun „rochia cea bună". Cele mai multe dintre invitate erau în vîrstă. Unele chiar bătrîne, rude și prietene bune ale stăpînei casei, ea însăși părînd a fi mai bătrînă cu douăzeci de ani din cauza infirmității ei. Mi s-au părut cu toate cumplit de demodate, în toaletele lor sobre de vizită, rochii și taioare garnisite cu fireturi și guleraşe de dantelă. Jeanne se afla acolo. Se oprise la Bruxelles ca să-i dea ziua bună mătușii mele, după o ședere la mama ei, la Haga, unde Egon n-o mai însoțea. Nu se schimbase. Fața îi rămăsese aceeași sub pălăria mare, ce nu purta poboaba nici a penelor de struț, nici a vreunei păsări ucise. Contrar a ceea ce constituia pe-atunci singura ținută posibilă pătrunsă de bună-cuviință pentru o femeie care știe ce-i viața, adică să-ți ții genunchii alăturați, aproape strînși unul de altul, și doar una din mîini desmănușate, Jeanne își pusese amîndouă mănușile pe masă și stătea picior peste picior, ceea ce părea să-i dăruiască o surprinzătoare și liniștită libertate de atitudine. Rochia ei cenușiu-argintie, tăiată în bie, sta întinsă de la șolduri pînă la glezne, lăsînd astfel să i se vadă cîțiva centimetri de ciorap subțire și pantofii cu toc jos, în loc de botinele cu nasturi, purtate încă de cea mai mare parte dintre doamne. A întins brațele spre mine. M-am aruncat la pieptul ei cu bucurie. Sărutarea ei, izvorîtă în același timp din suflet, din inimă și din trup, mi-a redat pe loc intimitatea familiară de pe vremuri, cu toate că ultimii patru ani de absență însemnau, la vîrsta mea, aproape jumătate din toată viața mea. În

mod excepțional, mi-ar fi plăcut să trăncănesc despre tînărul acela, soțul ei, care mă ajutase de-atîtea ori să înalț castele de nisip, repede năruite de mare. Dar era de-ajuns ca ea să fie acolo. Soneria ușii de la stradă țîrîia ; alte doamne sosiseră ; am fost dusă de-acolo. Nici măcar nu mi-a părut rău. Era de-ajuns să știu că Jeanne era frumoasă și-atît de bună.

Pămîntul se cutremură 1914—1915

PRIMĂVARA aceea pariziană n-a murit decît în iulie. Nicicînd, mi se pare, atmosfera din marele oraș nu fusese mai veselă și mai ușoară. Alți scriitori ai timpului au spus-o mai bine decît aș putea-o face eu. Matineele teatrale, spectacolele cu baletele rusești urmau unele după altele neîntrerupt; eram prea mică, așa că nu mă dădeam în vînt după nici unul din actori, nu cunoșteam nici măcar numele dansatorilor, dar încîntarea mi-era cu-atît mai mare. Muzeul Guimet, destul de asemănător pe atunci cu un bazar oriental, fără frumusețea aproape școlărească pe care i-o dau astăzi sălile de sculptură, potolea prin supraabundența lui poftele mele de copil: mumii din epoca tîrzie, aduse de Gayet din Antinoopolis și dispărute azi, pe cît se pare, păreau a ieși din nisipul pe care picioarele mele n-aveau să păsească decît cu decenii mai tîrziu; statui ale lui Buddha priveau fix spre India, unde într-o bună zi aveam să mă duc. Un paravan japonez pe care n-aveam să-l mai revăd mi-a înflorit întreaga viață. Cîteva concerte clasice, la care Michel, prea puțin meloman, m-a dus din datorie, cîteva arii de Gluck m-au învățat că muzica pură există. Michel părea a fi renunțat pentru moment la problemele lui, pentru a-și face din fetița sa un micuț tovarăș. Cu ochii și cu nările mele de copil de zece ani, un pic cam precoce, am văzut și am adulmecat astfel „ultimele zile frumoase dinainte de război".

Michel continua „să se ocupe de afaceri". În mai multe rînduri, doi bărbați care mi se păreau grosolani, cu haine agresive țipătoare, au avut dese consfătuiri cu el

la noi acasă. La jumătatea lui iulie, după ce făcuse mai multe vizite pe la bănci, a observat ca din întîmplare, în timp ce ne aflam la masă, că monezile de aur se răreau, ca şi cum deţinătorii lor le-ar fi pus la păstrare.

Vînzarea domeniului Mont-Noir aproape că a trecut neobservată. Cu mult înainte de moartea mamei lui, Michel jurase să „precupeţească" proprietatea aceea de pe urma căreia n-avea decît amintiri urîte. Notarul din partea locului, deşi nu era de acord cu vînzarea, a urgentat lucrurile ; dar împrumuturile care deseori aveau procente cămătăreşti şi pe care Michel le obţinuse oferind drept garanţie anumite ferme, cu mult înainte ca succesiunea să se deschidă, au complicat lucrurile. Preţul oferit de un industriaş în căutare de bunuri funciare era, la urma urmelor, considerabil ; Michel a semnat fără a-şi arunca măcar o privire prin hîrtii. Pentru mine, domeniul Mont-Noir începu să alunece în adincul scurtului meu trecut. Capra cu coarne aurite, berbecul, măgăruşul şi mama lui, de care astăzi îmi amintesc atît de bine, erau pentru moment date uitării. Dar în sat, vînzarea a stîrnit scandal. Oamenilor de la ţară nu le sînt deloc pe plac schimbările. Şi încă şi mai puţin le-au fost pe plac uimitoarele obiecte disparate puse pe iarbă ; şaluri uzate de caşmir, lămpi cu ulei ieşite din uz, un corset cu balenele rupte, de-ale Noémiei, uştensile socotite fără valoare şi din care unele sînt azi piese de muzeu, jucăriile mele, printre care se putea vedea, din fericire uitată de mine, o grotă în felul celei de la Lourdes, luminată electric, cadou din partea unei verişoare bogate şi pioase. Michel nu era de vină de înşirarea acelor lucruri, lăsase amănuntele pe seama fiului lui.

Dimpotrivă, mobilele cele „frumoase", berjerele Ludovic al XV-lea, adevărate sau false, argintărie, covoare orientale, lustre de cristal socotite demodate, teancuri de lenjerie inutilizabilă, adunate de cinci generaţii şi portrete de strămoşi autentficate sau nu au fost puse la păstrare de către acelaşi fiu, căruia Michel îi dăduse împuterniciri depline. („Ce să fac cu vechiturile astea ?") Nu le-a mai văzut niciodată. Eu le-am văzut cu peste

cincisprezece ani mai tîrziu, într-o casă pe care Michel-Joseph şi-o construise de curînd, arătîndu-mi plin de mulţumire cum şi-o mobilase. În materie de moştenire, rămăsese adeptul legii salice şi al celei de primogenitură. Dar presupunea, poate, că Michel, despre a cărui avere nu mai ştia nimic de ani de zile, îmi lăsase în franci-aur contravaloarea acelei părţi niciciînd reclamate.

Ştiind cu ce uşurinţă se scurg banii printre degetele risipitorului, Michel-Joseph dăduse sfatul ca măcar o parte din capital să fie imediat investită în ceea ce el numea „o ocazie", adică o vilă în stilul noii arte, recent construită în vecinătatea vilei dintre dune, unde tatăl lui îl introdusese pe vremuri. Dacă era să-i dăm crezare, plasamentului era excelent, aflîndu-se într-o mică staţiune mondenă ca aceea, unde preţurile urcau săgetător, oferindu-i pe deasupra, înainte şi după sezon, un loc de vilegiatură pentru soţie şi copiii cei mici, socri şi diverşi cumnaţi, dintre care unul cel puţin era ambasador, dobîndindu-şi astfel, în ţara lui de adopţiune, ceva din suprafaţa aceea socială pe care n-o putuse dobîndi pînă ătunci din vînzarea de automobile. Michel a semnat chiar şi un cec pentru adăugirea unui garaj şi a cîtorva camere de servitori. Era întrucîtva un dar de adio. Coasta belgiană, contaminată de snobism, îl sîciia, iar vila dintre dune, altminteri închisă în anul acela nu-l mai interesa de cînd le vedea cu regularitate pe Odette şi pe Beata la Paris şi-apoi, pasiunea lui pentru cele două tinere femei părea a se mai fi domolit.

Între timp, căpătasem şi eu gustul călătoriilor. Beata şi cele două fetiţe ale ei îşi petreceau vacanţele în insula daneză Mϕn, după care se prăpădeau, Albrecht fiind o vreme secretar la legaţia din Copenhaga. Michel era de acord cu o scurtă vizită, ce-avea să-i amintească de plimbările de pe vremuri, alături de Berthe şi Gabrielle, în insulele din Nord. La început se gîndise să întreprindă călătoria pe cel mai recent iaht al lui, *Droom* (nume mic-burghez pe care încă nu se ostenise să-l schimbe), cumpărat în timpul ultimului sezon petrecut alături de

Jeanne la Scheveningen. Nefericitul acela de *Droom*, care în neerlandeză înseamnă *Vis*, ce sta priponit la unul din cheiurile din Ostende, nu slujise încă decît la scurte escapade alături de Odette, ori ca să mă învețe pe mine, la mică distanță de coastă, bucuriile și greșurile date de mare. Suferea ca un ciine părăsit. Michel se gîndise într-o vreme să-l schimbe pe o altă ambarcațiune mai luxoasă, ce-ar fi răspuns visului lui de călătorii prin străinătățuri, alături de femeia iubită. Visul acesta se năruise, iar gustul lui Michel pentru iahting scăzuse proporțional, la fel ca și interesul pentru echitație, după moartea celor două însoțitoare ale sale. Îndărătul fiecăreia dintre pasiunile noastre pentru un anumit fel de viață se află una sau mai multe persoane. Nu galopezi de unul singur in gol ; nu întreprinzi pentru multă vreme de unul singur escapade pe mare. De data asta ne îndreptăm direct spre insula Mϕn, trecînd prin Germania. N-aveam să ne oprim pe coasta belgiană decît atît cît i-ar fi trebuit lui Michel ca să vîndă nefericitul *Droom* și ca să arunce o privire asupra noului „plasament imobiliar", ce încă nu părea absurd în iulie 1914. Dar am vorbit prea mult de această clădire pretențioasă, împodobită cu floarea-soarelui aurii pe fond verde, dn care, peste două săptămîni n-avea să rămînă decît o morman de ruine.

Ne-au fost deschise, pentru cîteva nopți, lui Michel camera cea mare, care ocupa tot etajul întîi, mie, un soi de alcov îngust, ce mergea de-a lungul întregii încăperi, care, printr-un balconaș, dădea tot spre mare. Toată ziua fusese o căldură înăbușitoare ; vîntul nopții era violent și călduț. Marea, în flux și foarte apropiată, dincolo de-o firavă limbă de nisip, era o masă neagră, înălțată de-o hulă ce părea solidă, bloc dens în noapte. Nori negri în neorînduială, asemănători celor văzuți odinioară în *Macbeth* pe landa vrăjitoarelor, dar de-o mie de ori mai frumoși, inepuizabili, venind de nicăieri ca să se îndrepte spre nicăieri, ascundeau și dezvăluiau rînd pe rînd luna. Dintr-o dată, ușa-fereastră se deschide : vîntul inundă camera. Ies în balcon ; mă simțeam ridicată în aer în că-

masa mea fremătătoare, ca un pai pe nisip. Cu mare cazna am închis fereastra, ca vîntul să nu pătrundă în camera vecină. Întreg tumultul acela s-a potolit, pînă a nu mai fi decît un vuiet în hornuri ; eram iarăşi singură, închisă ca o păpuşă la ea în cutie, despărţită de lumea cumplită şi primitoare a nopţii. Îndărătul meu, de cealaltă parte a zidului celui nou, de-a lungul firelor de telegraf alergau şi sfîrîiau ştirile. Lumea omenească se cutremura din rădăcini ; un prinţ austriac ale cărui trofee de vînătoare le-am văzut cu dezgust mai tîrziu în castelul lui din Boemia, fusese la rîndul lui doborît la Sarajevo, ca un vînat obişnuit de-al lui, elan sau urs de la vreo vînătoare cu hăitaşi. Moartea aceea ale cărei cauze aproape nimeni în Europa nu le înţelegea prea bine, avea să declanşeze vreo nouă milioane de agonii. Dar eu nu ştiam acest lucru, şi cei mai mulţi dintre cei care dormeau în jurul meu n-o bănuiau nici ei. „Am văzut luna alergînd printre nourii cerurilor barbare." Indiferent unde va fi fost scrisă mai tîrziu fraza asta pusă în gura lui Hadrian, de gîndit aici a fost gîndită. Simţeam nedesluşit că dezlănţuirea aceea a elementelor făcea parte dintr-o anume ordine a lucrurilor. Nici acum nu izbutesc să cred pe deplin că la fel stăteau lucrurile şi cu urmările împuşcăturii de la Sarajevo.

Pe viitor, totul se amestecă : pare că minutele şi orele sînt prea scurte pentru a cuprinde atîtea fapte.

Oare în dimineaţa aceea sau în următoarea am auzit, venind dinspre satele Flandrei franceze spre cele ale Flandrei belgiene, dangătul clopotului, ca un soi de epidemie sonoră ? Ceea ce domină totul e imensa magmă de teamă şi de laşitate din ajunul catastrofelor. Oamenii, cufundaţi în ziarul de dimineaţă, cu ceaşca de cafea în mînă, sorbeau cu lăcomie ştirile, aşa cum astăzi se îmbibă cu informaţiile revărsate de mass-media în legătură cu bomba atomică sau poluarea de care într-o bună zi vor muri. Cei înzestraţi cu darul observaţiei văzuseră că din marile hoteluri şi din vilele închirate cu luna nemţii dispăruseră ; capul de familie, soţ şi tată cu obrajii adesea purtînd urma cicatricelor de sabie de pe

urma duelurilor din timpul studenției, încă la modă, pleca primul, urmat la scurtă vreme de soție, plozi și bagaje. S-a văzut într-asta o dovadă în plus a culpabilității Imperiului de pradă, care-și chemase cel dintîi gradații deghizați în bărbați veniți la scaldă. A doua zi, Laure, ambasadoarea, ' ori mai curînd soția ministrului Belgiei din Persia, deoarece țările mici dinante de război încă nu abuzau de titlul de ambasalor, s-a întors după ce călătorise cinci zile în vagoane rusești ticsite de trupe. Dar ce mai conta : jocurile erau făcute. Timp de aproape o jumătate de secol, cancelariile urziseră ochiurile unei plase ce acoperea Europa și, prin colonii, tot pămîntul: șiici, cinghalezi, senegalezi, anamiți aveau să piară pentru rivalitățile dintre oamenii cu pielea albă-cenușie ; bancherii francezi se aruncaseră asupra împrumutului rusesc ; peste tot, uzinele lucraseră în plin randament, stocînd oțelul care avea să se împlînte în carnea anonimă ; la fiecare incident, ziarele mințiseră. Nuclee restrînse de coșmar începuseră să se închege : inși agitați se plimbau de-a lungul digului, fluturînd carabine în căutarea spionilor, care probabil că nu se aflau nicăieri. Bonele le punea pe fetițe să facă scamă, ca în frumoasele zile din '70. Un fapt reconfortant totuși : uriași monștri de oțel se desenau în ceața de august, la cîteva brațe de țărm ; lumea se credea salvată. Anglia veghea asupra noastră. Nimănui nu-i trecea prin minte că la sosirea primelor avangărzi nemțești, toată coasta avea să fie prinsă între două focuri.

Michel s-a trezit cel mai repede. Trebuia să fugim, dar drumul spre Lille și Paris era blocat ; trenurile nu mai mergeau. Un automobil poate că ar mai fi trecut ; Michel nu avea și nu era de găsit nici o vechitură pe patru roți. Și-apoi, e ușor de închipuit cum ar fi arătat, pe lîngă Dunkerque ori Béthune, un vehicul de acest fel, rămas în pană pe drumurile ticsite de oameni care fugeau, făcîndu-și loc pe jos printre taluzurile care curînd aveau să fie pline de chesoane desfundate și cai morți.

S-a hotărît să luăm cîteva valize cu noi și să părăsim restul, ca să ne putem duce pe jos pînă la Ostende, de vreme ce micul și cinstitul tramvai nu mai mergea. Am

plecat în plină noapte, ca să ne aflăm în port de cu zori. Cerul negru era limpede ; vilele golite păreau albe la lumina lunii. Din ceata aceea amestecată făceau parte Michel, nora lui, eu însămi și doi copii mici, apoi Yolande, care-și isprăvea educația la Doamnele engleze de la Bruges și n-avusese timpul să se alăture familiei ei ; pantofii o strîngeau și-i răneau picioarele. Mai era și Camille, o micuță bonă roșcată și mucalită pe care mătușa mea infirmă i-o împrumutase tatii, ca să se ocupe de mine ; o englezoaică nesărată care-i avea în grijă pe cei doi nepoți micuți ai mei, Dorothée, bucătăreasa cea grasă, și vărul X, personajul acela un pic cam șters care mă fotografiase cînd eram mică, iar acum nu avea cum să ajungă prin părțile orașului Lille, de unde era. Michel-Joseph plecase de cîteva zile la unitatea lui, pe care n-a găsit-o ori a pierdut-o numaidecît. Ni s-a alăturat în Anglia.

Nu știu ce emoții vor fi încercat toate acele persoane. La vîrsta mea, confundam fața războiului cu cea a aventurii. Debandada aceea a păstrat pentru mine înfățișarea unei plimbări nocturne.

O simplă privire confirmă imposibilitatea de-a ne îmbarca pe *Droom*. Nu aveam timp să ne adunăm oameni pentru echipaj, care oricum n-ar fi putut fi alcătuit decît din bătrîni. În plus, motorul auxiliar, necesar la manevrele de intrare și ieșire din porturi, lipsea, pentru că ruginise și fusese aruncat.

Ne-am urcat pe ultimul pachebot care mai pleca ; *Droom* avea să ne urmeze remorcat de un șlep și dus la Dover. Era prima mea traversare adevărată ; după cum era și prima mea întîlnire, uluită mai curînd decît îngrozită (termenul e prea tare pentru emoțiile mele încă superficiale și nedetaliate) cu jalnicele consecințe ale războiului. Oameni din Visé, Liège, Limbourgul belgian, cărora li se întrerupsese accesul în Țările-de-Jos, atît de apropiate, de către înaintarea germană, se îndreptaseră oarecum spre mare, uneori luați de camioane, care apoi îi lăsaseră la prima răspîntie. Mulți veneau din minusculele aglomerări, semănînd cu niște tîrgușoare, ce dădeau

atît de des un aer orășenesc anumitor zone din Belgia. Alții erau țărani mirosind a mraniță. Cei mai mulți zăceau pe-punte ; în mod special, un număr uimitor de femei însărcinate. Natura nu le avantajează pe cele care răspîndesc viața : pîntecele umflate ale acestor nefericite cu aspect mai curînd grotesc decît tragic plutea în niște fuste îmbrăcate la întîmplare, fețele lor buhăite și gălbejite se apărau de soare sub basmale ori șorțuri ; bagajele slujeau drept pernă. Începuseră să circule povești cu îngeri din Mons și copii cu mîinile tăiate. Ne putem îndoi de îngeri ; natura omenească fiind-ceea ce este, cu siguranță că au avut loc atrocități, banalizate curînd de către presă, în căutare de orori ori de propagandă, ceea ce a făcut, pe nedrept poate, să nu se mai creadă în ele. Deodată, în plină mare, la o distanță bună de coastă, o școală de delfini se ivi, tăind pieziș drumul vaporului.

Vreo douăsprezece făpturi mari, lucioase și jucăușe, neștiind nimic despre fugarii din acea jalnică arcă omenească, libere ca în acele zile cînd lumea, deși bătrînă de cîteva milioane de ani, se simțea încă nouă și colcăind de zei. Specie sublimă, mai înzestrată decît alte ființe limitate la uscat, simțindu-se la largul ei în hopurile valurilor ca și în sinuozitățile propriului ei trup. Știu, firește, începînd cu scurta idilă din Grecia, unde pe cît se pare, delfinii și fiii oamenilor s-au ajutat și s-au iubit unii pe alții, toate crimele pe care le-am săvîrșit și le vom săvîrși mai mult ca oricînd împotriva acestor zvicnitoare zeități marine. Știu că distrugerea naturii de către noi îndreptățește distrugerea omului. Acum știu : pe vremea aceea, apariția minunată a delfinilor era o bobotează neumbrită de nimic.

Am fost debarcați la Dover. Din vapor, i-am văzut jos pe vameșii englezi și fețele îmbujorate ale mulțimii, pentru care „bieții refugiați" erau încă o noutate. În ceea ce ne privește, înduioșarea n-a durat mult. Ghinionistul *Droom*, abia sosit după noi, și-a rupt parîmele și s-a scufundat la intrarea în port. „Trebuie să plătești,

să plăteşti, să plăteşti", spune undeva un personaj de-al lui Jean Cocteau. Michel a trebuit să plătească pentru despotmolirea epavei.

CEAIUL şi biscuiţii din trenul spre Londra m-au încîntat. Am tras cu toţii la hotelul Charing Cross, îndrăgit de decenii de francezii care cunoşteau prea puţin capitala engleză. Îmi amintesc de nişte coridoare imense şi de draperiile roşii, pline de praf.

Într-o dezordine de pachete prost legate şi de valize căscate, am fost vîrîtă în aceeaşi cameră cu Yolande, dispreţuitoare ca totdeauna la adresa fetiţelor mai mici decît ea. N-am nici un chef să menţionez aici un fapt neînsemnat şi presupus a fi obscen, dar ceea ce va urma confirmă cu anticipaţie părerea mea de astăzi asupra unui subiect atît de controversat cum e trezirea simţurilor, tiranii noştri viitori. Culcată în noaptea aceea în patul îngust al Yolandei, singurul de care dispuneam, un instinct, o premoniţie a dorinţelor intermitente simţite şi satisfăcute mai tîrziu de-a lungul vieţii mele, m-au făcut să găsesc dintr-o dată atitudinea şi mişcările potrivite pentru două femei care se iubesc. Proust a vorbit despre intermitenţele inimii. Cine va vorbi despre cele ale simţurilor, mai ales despre dorinţele bănuite de către cei naivi a fi cînd împotriva firii, într-o asemenea măsură încît sînt totdeauna artificial dobîndite, cînd, dimpotrivă, întipărite într-anume trupuri ca o veşnică şi nefastă fatalitate ? Simţurile mele n-aveau să se trezească de-a binelea decît peste cîţiva ani şi, alternativ, timp de ani de zile să dispară pînă la uitare. Yolande, cu oarecare asprime m-a mustrat drăgălaş :

— Mi s-a spus că e rău să faci asemenea lucruri.

— Da ? m-am mirat.

Îndepărtîndu-mă fără să protestez, m-am întins şi am adormit la marginea patului.

VA URMA un episod mai puţin uşor de povestit. Michel, cu ajutorul unui agent imobiliar, descoperise într-o înşiruire de case de la periferie, foarte aproape de

common *-ul din Putney, o locuință destul de mare cu o grădină ceva mai răsărită decît a celorlalte. Casa asta avea o poveste : ultimele locatare fuseseră două surori foarte legate între ele. Mezina era paralitică. În cele din urmă, sora cea mare i-a dat infirmei lovitura de grație, așa cum avea să facă la Maestricht, peste cîțiva ani, generosul soț al Louisei Folgers. Afectuoasa ucigașă și-a sfîrșit zilele într-un discret azil de alienați : poate că încă se mai afla acolo. Se prea poate ca povestea asta, rostită doar cu glas scăzut, să-i fi îngăduit lui Michel să închirieze casa la un preț avantajos, singurul convenabil în anul acela slab. Michel și cu mine abia de ne aflăm între pereții ei : de dimineață pînă seara, ne-am petrecut zilele frumoase din cele două veri explorînd spațiile mai descoperite, din vecinătate : *common*-ul, cu hectarele sale de ierburi și ferigi ; percul din Richmond cu stejarii lui străvechi și turmele de cerbi și de căprioare aproape familiari ; seara, Michel prefera ceaiul generos al vreunuia din hanurile de periferie, sau, încă și mai democratic, să-și mănînce în oraș ochiurile cu unt, în vreun *Lyon's* oarecare, în locul mesei cu acreală victoriană din casa din Putney.

Viața exilanților se scurgea aici tîrîș-grăpiș. Michel-Joseph, întors din armată, găsise un post la Londra, într-unul din birourile cenzurii belgiene, părînd a-i fi pe plac munca aceea de decorticare. Dorothée, bucătăreasa, suferea că nu are deloc prilejul să-și exercite arta, dar se mîngîia bînd *stout* ** dintr-un ceainic, recipient modelat mai decent decît sticla. Irascibila Camille, care nu se socotea în slujba lui Michel-Joseph, azvîrlea pe fereastră încălțările pe care acesta îi poruncea să i le lustruiască. Știarsa Miss suferea de pe urma bruftuielilor Doamnei și de lipsa de iubiți pe care înfățișarea ei morocănoasă nu-i atrăgea. În zilele acelea cînd războiul submarin nu era încă un pericol frecvent, Yolande se dusese la familia ei,

* Pășune comunală (engl.).

** Bere neagră și tare, englezească. (N.T.)

în Olanda. Vărul X căuta un loc într-un atelier fotografic.

L-a găsit la Brighton, la un specialist în grupuri de familie așezate în rînd de dig. Pleca a doua zi. Eram instalată nu departe de bone, într-o cămăruță de la etajul al doilea. Tata, fratele meu și un birou-bibliotecă unde-mi luam lecțiile ocupau primul etaj. Un fel de demisol, aflat între cele două etaje, adăpostea baia și camera vărului X. Pe la ora zece mă mai aflam încă la fereastră, privind spre grădina cufundată în noapte. Vărul meu a intrat în vîrful degetelor, bine strîns în halatul cel gros și flaușat de baie, cu aerul lui caraghios și puțintel misterios, ca de obicei. A închis ușa fără zgomot, s-a apropiat de mine și a început să mă mîngîie pe păr, apoi mi-a descheiat cămașa de noapte, cu o croială tot ca pentru copii, încheiată în nasturi la mîneci și la gît, lăsînd-o să cadă pe jos. În sfîrșit m-a tras în fața oglinzii, sărutîndu-mă și mîngîindu-mă, dîndu-mi încredințări că sînt frumoasă. Discret, mi-a luat degetele, făcîndu-mă să simt sub materialul gros al halatului topografia unui corp bărbătesc. S-a scurs o vreme. S-a ridicat (se așezase în genunchi) și a ieșit cu aceleași precauții grotești. Simțeam nedeslușit că ceva se petrecuse în el. Dar n-am fost nici speriată, nici jignită, și încă și mai puțin brutalizată sau rănită. Dacă am consemnat aici episodul acesta atît de ușor de trecut sub tăcere, e pentru a nega isteria pe care o provoacă în zilele noastre orice atingere, oricît de neînsemnată, între un adult și un copil neajuns încă la pubertate sau abia ajuns. Violența, sadismul (chiar fără vreo legătură imediată și aparentă cu sexualitatea), pofta carnală exercitîndu-se asupra unei ființe dezarmate sînt atroce și pot deseori să devieze sau să inhibeze o viață, fără a mai pune la socoteală distrugerea vieții celui adult, de multe ori acuzat pe nedrept. Dimpotrivă, nu e sigur că o inițiere într-anumite aspecte ale jocului sensual ar putea fi totdeauna nefastă, uneori înseamnă timp cîștigat. Am adormit, mulțumită că fusesem găsită frumoasă, mișcată că protuberanțele acelea micuțe de pe pieptul meu se puteau numi sîni, mulțu-

mită de asemenea că aflasem ceva mai mult despre ceea ce înseamnă un bărbat. Dacă simţurile mele amorţite nu reacţionaseră, sau abia dacă o făcuseră, e poate din cauză că voluptatea, despre care nu aveam încă decît o idee foarte vagă, era de pe-atunci pentru mine indiscutabil legată de ideea de frumuseţe : era inseparabilă de torsurile netede ale statuilor greceşti, de pielea aurită a lui Bacchus de Da Vinci, de tînărul dansator rus întins pe o eşarfă părăsită. Eram departe de toate acestea : vărul X nu era frumos.

SĂ DESCHIDEM acum ceva mai mult fereastra spre Anglia. Am venit pe urmă de multe ori aici, dar şederea asta involuntară de un an şi două luni a fost cea mai lungă. De fiecare dată, am găsit aici o patrie, şi înţeleg prin asta una din acele ţări în care instinctiv te simţi împăcat cu tine însuţi. Banii ne lipseau, dar sărăcia era o noutate, un mijloc pentru mine de a pătrunde mai adînc în intimitatea acestui imens oraş din care nu mai ieşeam, sau dacă se întîmpla, o făceam doar pentru a ne duce în împrejurimile cele mai apropiate, Greenwich o dată, în timpul unei dimineţi de vară, Windsor, ca să admir straturile cu flori, Hampton Court ceva mai des, cu grădinile lui frumoase şi reginele decapitate.

Nu aveam resurse ca să pătrundem mai adînc în peisajul de ţară englezesc, pe care mai pe urmă l-am iubit atît de mult. Dar cozile în staţiile de autobuz erau o plăcere ; muzeele — un adăpost împotriva ploii şi-al frigului. Marmurele lui Elgin la British Museum erau nişte însoţitori liniştiţi ; acuarelele lui Turner de la Tate Gallery transformau, fără să ştiu părerea ce-o aveam despre lume ; în locul unor forţe în echilibru, aceste elemente îngemănate sau înfruntîndu-se mă pregăteau pentru ideea buddhistă a trecerii pe care mai tîrziu aveam să mă străduiesc s-o asimilez. Westminster Abbey părea o pădure în care secolele se amestecau ca nişte soiuri diferite de arbori ; gizanţii, nu atît morţi cît nişte piese ale unui joc de şah ce-ar fi continuat fără ei, dar cu alţi pioni, mai mult sau mai puţin asemănători. Istoria Fran-

ţei pare fărîmiţată de conflictele ce-au strbătut-o ; Cromwell a distrus tot pe-atît cît şi războaiele noastre religioase ; Mary şi Elisabeth Tudor poate că au ucis mai mult, dar cicatricile englezeşti s-au acoperit de muşchi ceva mai bine. Epoca lui Carol al X-lea pare fără legătură cu cea a lui Thiers sau Mitterrand ; dimpotrivă, dezordinea aceea, precum a străzilor Londrei, părea a sta mărturie în favoarea unei ordini prea vaste şi prea complexe pentru a fi percepută. Cumpărător incorigibil, Michel a început pentru mine o colecţie de monede englezeşti : greoaie George, apăsat învăluite în bronz ; argintul subţire ca o foiţă pe care se întipăreau Plantageneţi fantomă. Banii acestia nemaiavînd curs, se prefăceau în *sixpence,* monedele pe care le ţineam în mînă. Londra, la fel ca şi Parisul, se deschidea spre lume : o expoziţie Mestrovici a făcut să se trezească în mine pasiunea pentru baladele slave şi, peste cîteva decenii, avea să-mi inspire *Nuvelele Orientale.* Marko Kralievici, om-stîncă, era imaginea virilă a forţei ; văduvele din Kosovo, îmbrăţişate şi plîngîndu-şi morţii, îmi şopteau că doliul este şi el o formă de voluptate. În zilele cînd era cu neputinţă să ieşi, mica dar bogata bibliotecă de la primul etaj îşi oferea cărţile. Războiul şi exilul nu sporiseră răbdarea lui Michel ; într-o zi azvîrli pe fereastră un Marc-Aureliu bilingv, în colecţia Loew, pe care nu ştiam încă nici să-l traduc corect din greceşte, nici să-l pronunţ corect în engleză. Nefericitele surori adunaseră în dezordine adevărate capodopere îndărătul geamurilor bibliotecii, ajunse pline de praf : întregul Shakespeare, poeţii metafizici din veacul al XVII-lea, greoii istorici ai Angliei victoriene şi arzătorii ei romantici, dar şi pe Hugo, Balzac, ca şi comediile lui Musset. Bogăţiile acestea mă copleşeau, numai fratele meu vitreg mă privea sarcastic cum mă întorc la mine în cameră cu braţele pline de cărţi, deplîngînd faptul că nu-mi întrebuinţez timpul pentru cusut, aşa cum, pe vremuri, pe cînd eram mică, mă privea cu mînie cum cad în contemplarea mării în loc să mă joc cu păpuşa. De fiecare dată cînd mîncau împreună la masă, între tată şi fiu avea loc un duel de injurii. O

dată, au ajuns să se şi lovească. Ţipetele ascuţite ale femeilor au pus capăt acelei înfruntări, dar cei doi, violent încleştaţi, se rostogoliră pe jos. Michel-Joseph s-a scuzat cu ochii roşii de lacrimi, codul moral căruia i se închina interzicînd să-ţi loveşti tatăl. Dar nu era vorba de-o împăcare.

Am expus într-altă parte motivele acestei lipse de afecţiune reciprocă. Dacă revin, o fac pentru a nu-l sili pe cititor să apeleze la o carte dinainte dar şi pentru că încerc să arăt, în ciuda preferinţelor mele personale, că îndreptăţirea şi dreptatea nu sînt niciodată numai de-o sigură parte. Michel-Joseph crescuse în nepăsare atît din partea tatălui cît şi a mamei, la fel de lipsiţi de măsură amîndoi ; Michel îi reproşase cu amărăciune — reproş ce izbucnea deseori — că asistase cu o indiferenţă brutală la moartea tragică a mamei lui, fără a-şi da seama cît de intolerabil şi de neînţeles trebuia să fi fost acest spectacol pentru un băiat de cincisprezece ani ; cu mai multă îndreptăţire, îi reproşa că la naşterea mea deplînsese faptul că moştenirea avea să fie „tăiată în două". Sunetele nearticulate pe care le scoteam, spuma şi scuipatul ce-mi curgeau din gură, întreagă acea lipsă de supraveghere a copilăriei, ce reapare uneori în timpul senilităţii, trebuie să-l fi dezgustat pe băiatul arogant, de nouăsprezece ani. Faptul că fiul lui, alegînd drept patrie o ţară neutră optase pentru Belgia la douăzeci şi unu de ani, îl înfuria pe Michel, căruia nu i-ar fi convenit să i se amintească de cele două dezertări succesive din armată ce-l siliseră să se stabilească, în timpul cît Berthe născuse, de cealaltă parte a frontierei, făcînd astfel posibilă opţiunea fiului lui, pentru el scandaloasă. Căsătoria belgiană ce survenise destul de firesc, era fără doar şi poate mai puţin strălucită decît şi-o închipuise interesatul ; era singurul punct în privinţa căruia cei doi erau de acord. Ceea ce Michel n-a ştiut niciodată e că această căsătorie fusese aranjată de către un abate monden care frecventa casa Doamnei de Marcigny, aceasta neputînd suferi să-l vadă pe băiatul acela de douăzeci şi patru de

ani lîncezînd prin salonul ei parizian. Michel trăise liber, fără ca măcar să-şi făurească o teorie a libertăţii ; fiul lui trecuse zgomotos de partea ordinii, a familiei numeroase, a unei suprafeţe sociale aparent fără cusur, şi a acelui catolicism care-ţi pretinde să te arăţi zilnic la liturghia de la ora unsprezece. La mesele din Putney, era singurul care-şi impunea să ţină post ; strîmbătura lui cînd i se aducea farfuria de tăiţei gătiţi anume pentru el o făcea să pufnească de rîs pe bona anglicană. Fiul e plin de acreală acolo unde Michel e violent ; mîniile unuia se sting repede ; ranchiunele celuilalt rămîn neştirbite. Amîndoi sînt înalţi, drepţi, vădit tată şi fiu, deşi la înfăţişare nu seamănă. Ignorant unul din ei, în timp ce celălalt a citit toate cărţile, insolent unul, iar celălalt liniştit, sigur pe el, cei doi bărbaţi sînt făcuţi din aceeaşi materie dar cioplită într-alt fel.

Michel trepidează de nerăbdare. Ca toată lumea, a crezut că războiul o să ţină patru luni ori şase, în cazul cel mai rău. Dar iată că acum s-a instalat în tranşee, argoul lui popular şi imagistica specifică lui alimentează ziarele. Încă din februarie, face demersuri ca să ne întoarcem în Franţa, dar Parisul tot se mai află în zona unde sînt masate trupele sau cel puţin în apropierea lor imediată ; întoarcerea unui bărbat ce nu mai e tînăr şi-a unei fetiţe nu era binevenită, chiar dacă un apartament gol îi aşteaptă. Transporturile maritime se răresc, cu excepţia celor pentru armată (trenuri ticsite de uniforme kaki pleacă aproape zilnic spre coastă) şi a oficialilor aflaţi în misiune. Mă întreb totuşi de nu cumva plictisul de-a trebui să se prezinte iarăşi la ambasadă ori la consulat, inerţia izvorîtă din indiferenţă care de-atîtea ori l-a pus ori l-a menţinut pe nedrept, în situaţii neplăcute, nu explică în parte acest bătut al pasului pe loc mai bine de un an. Michel, atît de anglofil, nu are prieteni în Anglia : ca toţi cei care au petrecut într-o ţară momente de dragoste pătimaşă, a trăit aici numai în doi. Rolf şi Maud sînt de altfel atît de departe. Nu-mi fac pînă-ntr-atît iluzii încît să cred că viaţa alături de o copilă de doisprezece ani îl poate mulţumi pe bărbatul acesta,

atît de puțin tată în sensul prostesc ori tiranic al cuvîntului. Pentru prima oară de la cele două văduvii ale lui, Michel nu are femeie, dar fără îndoială că jocul amoros îl interesează mai puțin ca pe vremuri. Și totuși o femeie se ivește într-anumite zile, alăturîndu-ni-se la ieșirea din *tube* *. E fosta domnișoară de companie a Doamnei de Marcigny. Are patruzeci de ani și forme generoase, care pe vremuri erau zvelte. Poartă doliu după un cumnat căzut în Franța. Îmbrăcămintea nouă, cumpărată pe Oxford Street, care ține îndeaproape pasul cu moda, dobîndește, purtată de ea, o demnitate întrucîtva scorțoasă, ce te duce cu gîndul la regina Mary, idealul ei feminin. Englezoaică, deși are o bunică din Dunkerque, numai că acea *gentility* ** a clasei mijlocii britanice și grija de-a imita rafinamentul lumii mari au înlăturat de mult Dunkerque-ul. Doamna de Marcigny a încercat pe cît i-a stat în putință s-o școlească pe cea căreia îi spune „proasta ei de englezoaică", dar Christina — ăsta e numele ei mic — cască înainte de-a bate de miezul nopții, iar în atmosfera caldă a unei loji de teatru, pudra rău pusă pe fața ei se lichefiază, pătîndu-i obrajii. După moartea Juliettei, Michel, curios, sau poate din milă, a invitat-o pentru trei zile la hotelul Trémoille ; cu siguranță că i-a datorat singurele plăceri carnale din viața ei. A dus-o la Longchamps, unde Christina s-a întors cu una din violentele și obișnuitele ei migrene, iar Michel a sfătuit-o să plece în Anglia să și le trateze. La Enfield, marea periferie a Londrei, are grijă de casa surorii ei văduve ; soțul, simplu soldat, a fost unul dintre primii membrii ai corpului expediționar care a murit „pe front" ; e singura distincție de care a avut parte acest omuleț activ, directorul unei spălătorii-curățătorii numite „Puritate". Christina se rușinează de mica ei avere ce miroase a săpun și a sodă. Un grațios talent de miniaturistă i-a adus pentru o vreme o anumită faimă

* Metroul londonez (N.T.)

** În context : pretenție la eleganță (N.T.)

de portretistă de femei și copii, dar în mediul englezesc, ca și mai tîrziu pe continent, unde Domnul de C. și Doamna de Marcigny au invitat-o ca să execute niște comenzi, s-a bucurat de aceeași poziție aproape subalternă, pe care o deține pe lîngă sora ei, ca pe vremuri în casa contesei. A renunțat la miniatură, căci sîrguința o obosește ; citește numai reviste magazin pentru femei, dedicate unor caste și arzătoare aventuri amoroase ori unor respectuoase articole despre familia regală. Conversația ei îl plictisește pe Michel, care o invită totuși cinstit să ia ceaiul, iarna la Londra, vara la Richmond, pe malul apei. În ceea ce mă privește, m-am bucurat din partea ei de unele răsfățuri, jucării prea copilărești pentru vîrsta mea, ori prăjituri făcute de bucătăreasa de la Enfield, dar toate astea pe un vag fond de antipatie ; simte, poate, că mă aflu veșnic lîngă Michel, pentru că el nu vrea s-o întîlnească singură. Iar ea vine mai rar, invocînd drept scuză migrenele. O s-o întîlnim la timpul potrivit.

În sfîrșit, la 11 septembrie 1915, Michel capătă hîrtia dorită : un permis de liberă trecere pentru el și pentru fetița lui, în vîrstă de doisprezece ani, cu destinația Paris, unde are domiciliul. Două instantanee, abia îngălbenite, sînt prinse de un document : Michel, guler tare, păr tuns scurt, mustață căzută de corsar, a cărei asprime e contrazisă de ochii binevoitori. Eu una sînt îmbrăcată într-o rochie din vara trecută, rămasă strîmtă. Părul, care pare nepieptănat, e ca totdeauna strîns la tîmple de nodul moale al unei panglici ; pe fața asta cu trăsăturile năpăstuite de vîrsta ingrată, ochii sînt hotărîți și curajoși. Fără ca măcar să-mi dau seama, ajunsesem de curînd la pubertate. Bonele mi-au dat o întreagă provizie de benzi de lenjerie groasă, grijuliu cusute între ele, zicîndu-mi că așa stau lucrurile în fiecare lună, cu toate femeile. N-am cerut explicații mai amănunțite. Bagajele au fost făcute la repezeală ; ne-am luat rămas bun în puține vorbe. Michel n-o să-și mai vadă niciodată fiul, nici familia acestuia, și nu încape îndoială că nici nu ține s-o facă. Am luat-o cu noi pe

Camille. Cel dintîi vapor la care am găsit locuri pleca pe 13 septembrie, peste două zile ; am ajuns cu bine la Dieppe. Mă aflam pe puntea din spate, împreună cu Camille și bagajele ; Michel, pe puntea din față, respira aerul liber.

Nici Anglia n-avea s-o mai vadă vreodată. Nu lasă aici, fără ca probabil să-i acorde vreun gînd, decît vechea amin'ire a unei lungi iubiri. Viitorul nu are amintiri, altminteri aș ști că mă voi întoarce să trăiesc în țara aceasta cîteva clipe de neuitat : femeie cu trăsături de tînără sibilă, stînd pe una din acele bariere care acolo despart pășunile ; sîntem la poalele zidului lui Hadrian ; părul ei flutură în vîntul înălțimilor ; pare însăși întruchiparea acestei întinderi de aer și cer. O revăd pe aceeași într-un pat cu baldachin dintr-o veche casă dărăpănată din Ludlow, vorbind despre Shakespeare, pe care și-l închipuie repetînd împreună cu actorii lui, ori mai curînd vorbindu-i ei, ca și cum ea s-ar afla acolo. Un bărbat tînăr, îmbrăcat într-un pulover alb, cu glugă albă, coboară cu pas hotărît un *Tor*, una din acele piramide de stînci ascuțite din pădurea de la Dartmoor, mai vechi decît istoria. Hainele lui nu țin de nici o epocă. E o zi rece de iarnă ; trupul cocoșat al unei oi moarte, căzute de la aceeași înălțime cu cîteva zile înainte, zace pe jos. Apoi același, îmbrăcat la fel, vizitînd împreună cu mine o rezervație de lebede. Același, pe coridorul îngust al unui han de țară din Anglia, desculț și purtînd un kimono din bumbac cenușiu, unindu-ne brațele într-o îmbrățișare pe care nimic pe lume n-ar părea s-o poată desface ; și totuși s-a desfăcut.

Dar toate acestea ar fi putut să nu fie. În lunile acelea avusese loc o activare a războiului submarin ; cu puține zile înainte, sau după trecerea noastră liniștită, un pachebot a fost, pare-se, torpilat pe aceeași rută. Multă vreme am crezut că a fost cel pe care au pierit Enrique Granados și soția lui, care traversaseră în liniște Atlanticul. Mă înșelam ; dicționarele biografice plasează în 1916 sfîrșitul lui Granados. Decalajul acesta atît de pronunțat arată în ce măsură memoria îndepăr-

tează sau apropie faptele, iar alteori le îmbogățește sau le sărăcește, transformîndu-le pentru a le însufleți. Memoria nu e o colecție de documente depuse în perfectă ordine în străfundul vreunuia din noi ; ci trăiește și se schimbă ; ea apropie capetele de lemn uscat ca să le prefacă iarăși în flacără. În'r-o carte făcută din amintiri, trebuia ca truismul acesta să-și găsească locul undeva. Și l-a găsit aici.

Iată, n-am rămas cu nimic de pe urma debarcării la Dieppe, ci doar cu amintirea unei îndelungi așteptări a unei „corespondențe", la Rouen, cred. La Paris, portarul Jean și nevasta lui ne-au întîmpinat cu lacrimi de bucurie. Din ceilalți cinci locatari ai imobilului, patru, încă din 1914, preferaseră liniștea și blîndețea climei de pe Riviera în locul frigului și lipsei de siguranță a Parisului pe timp de război. Într-adevăr, se pare că frigul a început devreme în anul întoarcerii noastre. Amintirea degerăturilor e în orice caz una din cele mai deslușite ce mi-a rămas din iarna aceea. Jean avea poruncă să nu dea drumul la calorifer decît foarte puțin și cît mai tîrziu posibil.

Pământul se cutremură 1916—1918

ȘI RĂZBOIUL ? Am vorbit puțin despre el pînă acum și doar ca să-i arăt urmările destul de neînsemnate asupra unui mic grup de oameni. Ceea ce cred, în cele mai multe dintre cazuri, perspectiva corectă. Desigur, nu aveam pe front nici rude apropiate, nici prieteni foarte buni. Tata avea un nepot, fiul Mariei, pe care nu-l mai văzuse de pe cînd era adolescent ; un băiat greoi, politicos, circumspect. Era locotenent în nu știu ce regiment care lupta pe Somma ; tata l-a invitat să cineze la noi, în timpul unei permisii ; și-a sorbit cafeaua fierbinte dintr-o înghițitură, ca să-și ia mai repede rămas bun de la noi și să se ducă la Moulin Rouge. „Știi, unchiule, eu sînt tînăr iar permisiile scurte.“ A terminat războiul teafăr și nevătămat și plin de decorații, cu siguranță că meritate. L-am văzut de mai multe ori pe Fernand, cumnat al lui Michel de pe urma primei lui căsătorii cu Berthe, pe care eșecul admiterii pe Borda, vasul Școlii Navale, l-a împins în marina comercială. Războiul l-a redat războiului. Pachebotul lui, afectat de obicei transportului între Bordeaux și Buenos Aires, a început să care trupe dinspre Marsilia spre Dardanele. Puțin obișnuit cu marea aceasta presărată de arhipelaguri, Fernand sta de veghe toată noaptea. „Insulele astea, ca niște sîni ai Morții.“ La Paris, trăgînd folos de pe urma unui concediu lung ce-i îngăduia să-și trateze malaria complicată cu un vechi sifilis, venea uneori la noi să ia masa de seară. Așa se face că am cunoscut grozăviile de la Gallipoli înainte de a le întrezări pe cele din tranșee. Imaginea tărcată a Salonicului din acei ani mă făcea și ea să

cad pe gînduri. Un băiat din Lille, care slujise de curînd ca ofiţer de legătură cu armata sîrbă, ne-a arătat fotografii : oameni epuizaţi de oboseală, hotărîţi, punţi ca nişte mici cocoaşe blocate de zăpadă, călăreţi şi cai lăsaţi la voia întîmplării pe ceva ce nu mai era un drum. Iată prima mea cale de acces spre Orientul Apropiat.

Dar nu şi singurul apel dinspre ţara lui Marko Kralievici. O ambulanţă sîrbă, la doi paşi de casa de pe Avenue d'Antin, aduna sub cîţiva copaci, în apropiere de Petit Palais, pe cei rămaşi cu cîte-un picior şi pe marii mutilaţi. Camille, la începutul verii, se ducea şi stătea în neştire pe lîngă ei, sub frunziş, primind şi trimiţîndu-le uneori bezele ; eu eram prea micuţă ca să plac şi prea răscolită de crîmpeiele lor de povestiri sîngeroase, făcute într-o franceză stricată.

În fiecare seară, de-a lungul bulevardului, se oprea pentru scurtă vreme ca să le vorbească răniţilor un bătrîn înalt, îmbrăcat în negru, urmat de cinci fete, şi ele în haine cernite, avînd între doisprezece şi optsprezece ani. Şi ciorapii le erau negri, şi purtau pantofi fără toc. Cele mai mici aveau părul împletit în cozi iar cele două mai mari purtau coc. Nu vorbeau niciodată nici cu bătrînul, nici între ele. Grupul îşi relua curînd marşul tăcut. Niciodată n-am aflat mai mult. Bătrînul era, ne dădeam noi cu presupusul, un bunic, care supravieţuise vreunei fete ori nurori moarte, şi vreunui ginere ori băiat ucis pe front. Ai fi zis că e un Dracula fără prihana vreunei crime. Cele şase persoane pe care le-am văzut zilnic timp de doi ani (iar îmbrăcămintea grijuliu călcată devenea tot mai demodată şi mai strîmtă) au rămas pentru mine însăşi întruchiparea doliului.

Cu cît mai lung se face drumul în urma mea, cu atît mai mult îmi dau seama că din toate relele cel mai urît e impostura. Ea domnea. Să admitem că era de bună credinţă sau că avea intenţii bune : ajungi să crezi ceea ce se spune la nesfîrşit, după ce ai auzit la nesfîrşit. Toate clişeele se sprijineau unul pe altul. Informaţiile grijuliu dozate ale comunicatelor, trupele care se repliază într-un punct dinainte stabilit, efectivele ina-

mice neputînd trece de X (ceea ce înseamnă că localitatea X e pierdută), celebrul „nimic nou pe frontul de Est", eufemism ce dovedește cel mult că pe frontul de Est nu au fost mai mulți morți azi decît ieri — toate astea seamănă cu vorbele învăluite ale unui doctor la căpătîiul unui grav bolnav. Cei clarvăzători ghiceau numaidecît cum stau lucrurile ; dar clarvăzătorii sînt în număr mic. Iar presa, în ceea ce-o privește, trage folos din plin de pe urma acestui lucru pentru a-și înălța glasul. Fapte de vitejie autentice, sau puțin amplificate, devin un șantaj pentru curajul tuturor ; predicile funerare pompoase, glorificîndu-i pe morții-eroi, exaltă în realitate războiul, socotit a fi fără cercetare singurul mijloc prin care popoarele își rezolvă între ele certurile de interes, sau și mai rău, de onoare. Lumea găsește foarte firesc ca niște oameni de culoare galbenă sau negri, firavi anamiți sau senegalezi, lăudîndu-se ca pe vremuri, că retează capul inamicului căzut, să piară în conflicte ce privesc Bosnia sau Alsacia-Lorrena. Cuvintele acestea pompoase acopereau horcăitul muribunzilor și strigătele răniților. Pentru prima oară, se îndrăznea să se proclame că războiul acesta, a cărui posteritate continuă să prolifereze ca nicicînd pe planetă, va fi ultimul, cel ale cărui mormane de morți vor sluji drept piedestal unei păci juste. Străvechea ură a omului față de om era dintr-o dată îndreptățită : actul uciderii era scuzat de actul morții. Cu siguranță că ziarele publicau lista morților : nu cred că prea mulți cititori și-au dat seama de cantitatea uriașă de măruntaie, de valuri de sînge, de suflete pe care o reprezenta. Nu am știut niciodată că la 1 iulie 1916, la Bapaume, deci foarte aproape de locuința unde a trăit mătușa mea Marie, și nu foarte departe de locuința noastră, șaizeci de mii de englezi au pierit într-o singură zi, cinci mii de oameni pe oră, dacă situăm bătălia începînd din zori și pînă la miezul nopții. După cum nu am știut că recuperarea cîtorva kilometri la nord de Arras, în mai 1915, i-a costat pe francezii de sub comanda lui Pétain aproximativ patru sute de mii de oameni, iar bătălia de pe Somme,

care a ținut patru luni, mai mult sau mai puțin, cam un milion de-o parte și de alta, în cursul unei înaintări în profunzime pe-o lungime de zece kilometri. Mă gîndesc la asta de cîte ori străbat astăzi aceste „ținuturi ale cîmpurilor de luptă", liniștite ca moartea de amîndouă părțile autostrăzii zgomotoase și primejdioase ca însăși viața. Așa cum pădurea ascunde copacii, moartea ascunde moartea. Firește, eul meu prezent e cel care vorbește ; la cincisprezece ani, un adolescent rămîne înduioșător de prizonier al găoacei ce-i îngăduie să crească, pe jumătate insensibil la nenorocirile lumii. Michel îmi vorbea prea puțin de război, fie pentru a mă scuti să mă gîndesc prea mult la asta, fie pentru că sosește o clipă cînd, îngrijorat și obosit, nu mai vorbești. Și totuși, pe vremea aceea mi-a dat o cărțulie subțire, din care făcuse cartea lui de căpătîi : *Deasupra vălmășagului*. Pentru puține lucruri îi sînt într-atît de recunoscătoare de-a mă fi îndemnat să citesc. N-am mai deschis-o de atunci. Nu știu dacă aș mai subscrie și azi la fiecare din judecățile ei, ori dacă nu m-aș simți stingherită, ici și colo, de valul acela oratoric ce umflă adesea de la Bossuet la Malraux, atîtea admirabile scrieri franceze. Ce contează. O voce se înălța ; vocea unui singur om. Există astfel voci, aproape totdeauna la marginea literaturii unei epoci, care, la momentul potrivit, vin să se facă auzite și, în parte, ne marchează. Acest efect îl vor avea asupra mea, peste treizeci de ani, memoriile lui Gandhi.

Și tot pe-atunci am primit de la notarul familiei, refugiat într-una din periferiile Parisului, fotografii de la Mont-Noir. Castelul, aflat în vîrful unei coline, slujise drept punct de observație unui stat major britanic ; a fost bombardat de mai multe ori. Clădirea aceea cu turnulețe, ca pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, spintecată acum, căpăta pentru prima oară aspectul unei reședințe istorice ; ruina ei cel puțin, era frumoasă. Dar tragic de frumoși erau mai cu seamă brazii cei înalți decapitați, cu crengile rupte, ei care pe vremuri îmi dăruiseră umbra lor, pe cînd încercam să iau parte la jocurile iepurilor,

cu siguranţă morţi şi ei. Drepţi, întinzîndu-şi uneori cîteva cioturi desfrunzite brazii aduceau în acelaşi timp a martiri şi a propria-le cruce. Imaginile acestea sfîşietoare nu erau însă decît un decor. Ani de zile mai tîrziu, la Madera, unde m-am împrietenit cu un anume colonel Montaigu, care, tînăr *non-commissioned officer*, locuise în castelul atins de bombe şi asistase la sfîrşitul lui, am putut retrăi zi cu zi dezastrul acela omenesc dublat de un dezastru vegetal. Animalele şi păsările dispăruseră. Capra cu coarne aurite se afundase în mitologie ; unde era măgăruşul Printemps şi mama lui Martine ? Iarba a crescut la loc, nu şi multele flori ce-o smălţau din totdeauna. Hăţişurile şi anumite specii silvestre cresc iarăşi dar în părţile astea unde pe vremuri codrii centenari se întîlneau destul de des, încă mă mai emoţionez cînd văd ghizi de grupuri şcolare semnalînd cu respect copaci bătrîni de şaptezeci şi cinci de ani.

Jalea din tranşee abia de era ceva mai bine simţită. Cîntecul *La Madelon*, verighetele cizelate din metalul obuzelor ce uciseseră pe cineva, drăgălăşenia nunelor, totul, pînă şi deghizarea prostituatelor care băteau trotuarele umbrite de pe Avenue Gabriel, în seducătoare ţinută de văduve cu voal negru şi volănaşe albe, totul slujea la înfrumuseţarea ororii. S-ar fi găsit că e indecent să pomeneşti mereu de noroi, de rămăşiţele omeneşti ce ieşeau la iveală din glodul clisos, de răniţii gemînd îndărătul sîrmei ghimpate, pe care nici cei mai curajoşi camarazi ai lor nu izbutiseră s-o treacă, de şobolani, de păduchi, de morţii rămaşi încă în picioare, străpunşi reciproc de baionetă, imagini cu care filmele aveau să ne sature pînă peste cap după armistiţiu. Aveam însă ştiri ce veneau chiar din spatele frontului : le aducea Odette, mai tînără şi mai drăgălaşă ca oricînd, în toalete ce aduceau cumva cu moda militară, pe care le lansau croitorii de lux. Dragostea pentru marchizul-colonel se aprinsese din nou ; deseori pleca din micul ei apartament de pe Bulevardul Latour-Maubourg şi se ducea „pe front", unde izbutea de fiecare dată să se furişeze fără

dificultate. Dacă uneori vreun gradat conştiincios, misoghin poate, o oprea, găsea totdeauna o autoritate sus-pusă cu care să se explice. Curajul cu care înfrunta pericolul era pe plac în taberele acelea nu totdeauna ferite de bombe. Explicaţia ei : „Am venit să-l văd pe prietenul meu, colonelul L.", era irezistibilă. În cazurile dificile, i se întîmpla să spună plagiind-o pe Roxane a lui Edmond Rostand : „Am venit să-mi văd amantul", mărturisire încă şi mai irezistibilă. Dar nici în ştirile aduse de ea nu-şi aflau locul duhoarea tranşeelor, ci doar parfumurile la modă şi efluviile amoroase.

Simplii soldaţi, veniţi pentru cîteva zile în permisie la Paris, nu contraziceau clişeele curente. Stăteau cuminte pe bănci, cu uniforma lor albastru-deschis spălăcită şi decolorată, dar grijuliu periată, fără bani, ca toţi permisionarii şi se înfruptau aproape cu beatitudine din clipa aceea de răgaz. Respirau aerul blînd, priveau cum trec fete drăguţe care nu erau de nasul lor (tata le vîra cînd şi cînd în buzunar douăzeci de franci, ca să se ducă la spectacole de cabaret), admirau vitrinele marilor magazine şi terasele cu flori ale cafenelelor. „Ai zice că nici nu e război", şopteau ei, iar şoapta aceea era uneori de mirare, aproape de satisfacţie, niciodată de mînie ori pizmă. Proust, poate singurul scriitor care s-a priceput să descrie acest Paris amfibie, a spus aceleaşi lucruri. Opinia brută generală trebuie să fi fost totuşi foarte puternică, de vreme ce a putut pune în gura Domnului de Charlus, personaj lipsit de consideraţie şi, mai mult, disprețuit pentru ascendenţa lui, germană singurele reflecţii pe care un om cu bun simţ le-ar fi putut face despre război, cînd totul se petrece, la drept vorbind, ca şi cum declaraţia de război ar avea loc în fiece dimineaţă. Proust, dimpotrivă, sensibil la pericolul de-a nu gîndi ca toată lumea, nu lasă să-i iasă din gură decît păreri preconcepute. Ne mirăm văzîndu-l pe acest mare cunoscător al firii omeneşti prezentîndu-ni-i ca pe nişte mari patrioţi pe foştii cîrciumari, care sar în ajutorul nurorii, văduva de război, ca şi cum plăcerea de-a se afla îndărătul tejghelii n-ar cîntări nimic în grija de a-l înlocui

pe fiul lor în atribuțiile lui, de altfel mai mult comerciale decît războinice. În altă parte, Saint-Loup vorbește ca și cum cuvîntul *poilu* ar rămîne în posteritate, sublim ca numele eroilor lui Homer. Ar fi tare mirat, astăzi.

Dimpotrivă, același Saint-Loup, de data asta blamat în treacăt de autor pentru prea buna lui educație, n-a auzit niciodată rostindu-se cuvîntul *Boche* ori zicîndu-i-se *Guillaume* împăratului Germaniei. Michel nu rostea nici el asemenea cuvinte, avînd desigur convingerea că denumirile injurioase sau grosolan familiare nu ne îndreaptă spre victorie cu nici un pas.

Aș greși însă dacă aș socoti că pentru mine personal cei doi ani de război petrecuți la Paris au fost prea sumbri. Michel se ocupa ceva mai puțin de învățătura mea. Un meditator de liceu se ostenea să traducă împreună cu mine Xenofon, numai că retragerea celor Zece Mii mă interesa la fel de puțin ca și comunicatele de război. Îl citeam pătimaș pe Platon, ajutată, desigur de o juxtă : arhetipurile, miturile, marile discuții despre imortalitate treceau pe dinaintea mea cum ar trece norii, dar parcurgeam nesățios incursiunile, grijuliu alese, o știu astăzi, în viața ateniană, considerațiile despre Fedra la malul Cephisei, despre palestră, frecventată de Charmide și timidul Lysis. Bucuriile simple constau în a tîrgui împreună cu Camille, a face de mîncare, în speranța, cel mai adesea dezamăgită, că voi găti mai bine decît ea, dar eram la fel de neîndemînătece amîndouă. Ne plimbam de-a lungul cheiurilor, ispitiți uneori de vreun vaporaș de agrement; ne opream, Michel și cu mine, în fața statuilor de la Tuileries, ca să-l comentăm pe Iulius Cesar și Spartacus. Lectura lui Platon mă determinase să iau lecții de matematică („Nimeni nu pătrunde aici dacă nu e geometru"), știință pe care mai tîrziu a trebuit să încerc s-o învăț mai temeinic. Michel avea insomnii și se culca de îndată ce focul cel slab, întreținut cu cîteva bucățele de lemn și pagini din *Le Temps* înceta să mai ardă. Îl auzeam uneori umblînd pe coridor, apoi oprindu-se în fața scării de la bucătărie și strigîndu-ne să rîdem mai încet. Într-adevăr, rîdeam mult. Fostei și mi-

cuței lucrătoare de filatură, ajunsă fată în casă bună la toate, îi plăcea Molière, ca și mie. Domnul Jourdain și Domnul de Pourceaugnac ne ajutau să îndurăm cina proastă (Michel dădea farfuria la o parte fără o vorbă), frigul și războiul.

Dictatura iacobină a lui Clemenceau l-a dat gata pe Michel. Caillaux, inteligent, nu i se părea demn de potoul de execuție. Mata-Hari, pe care o întîlnise, nu era pentru el decît o olandeză puțin înzestrată pentru meseria de baiaderă, dar care nu merita să fie executată în șanțurile de la Vincennes. Se pare că în mod inexplicabil se identifica cu suspecții. Și totuși, într-o după-amiază, a simțit din plin sila. Cu bunăvoința lui dintotdeauna, o invitase la Paris pe mama Berthei, Baroana cea de temut, și pe sora infirmă a primei lui soții, pe Claudine ; Persoanele acestea, care după marele refugiu al populației din Nord locuiau de azi pe mîine într-un han din Saint-Valéry, voiau să meargă împreună cu Fernand la un matineu la Olympia, iar Michel a hotărît să le însoțească. „Cine știe ? Atîția oameni se duc. Poate că va fi o după-amiază plăcută. Uneori trebuia să încerci să faci ce fac și ceilalți." Mă lua și pe mine cu ei. Era într-o sîmbătă ; sala, arhiplină. Am văzut, presupun, comicăriile obișnuite, clovnul ciclist care-și desface vehiculul în bucăți și ajunge să meargă de bine de rău pe-o singură roată, cîntăreața fără voce care, rînd pe rînd, intonează cîntece de jale sau fredonează arii vesele (o aluzie la „soldații noștri" nu strica). În fine, vedetă apreciată, un cîntăreț în genul parizian, palid sub machiaj, fluturînd o pușcă mitralieră și deghizat în pilot de război, juca rolul unui erou cu care nu-i de glumit, doborînd un pilot inamic. Nungesser, dacă vrem, contra lui Richthofen.

Piei de-aici ! Îndată-i spui
Poc ! din plin în carnea lui.

Lumea rîdea, aplauda. Michel s-a ridicat brusc, și-a pus mîna pe umărul lui Fernand, dîndu-i o explicație

oarecare, deranjînd, dar cerîndu-şi politicos scuze, vreo cinci-şase persoane care se distrau de minune, şi a ieşit, urmat de mine. Afară, o zăpadă cenuşie pornise să cadă, prefăcută repede în noroi. Pe bulevard, Michel, rebegit de frig, încercă să atragă atenţia unei birje în mers, dar vizitiul, socotind probabil că şi-a terminat lucrul pe ziua aceea, nu se gîndea decît să se întoarcă acasă, la fel ca şi calul lui, presupun. Michel a apucat calul de căpăstru, strigîndu-i omului un preţ dublu faţă de cursa obişnuită. Vizitiul a dat bice calului, fără s-audă poate. Ne-am continuat drumul pe jos. Fără îndoială, amîndoi ne spuneam în sinea noastră că pe undeva, în inaccesibilul Berlin, un golan deghizat în aviator neamţ debita poate aceleaşi răutăţi, numai că sînt zile cînd asemenea cugetări nu consolează. Am luat mîna lui Michel şi am şoptit :

— A fost groaznic.

— Groaznic, a răspuns el.

CU PUŢIN înainte de război, Michel luase hotărîrea să renunţe la serviciile agentului lui de schimb obişnuit, ale cărui sfaturi se păruseră dezamăgitoare, şi să plaseze el însuşi cea mai mare parte din sumele provenite din vînzarea domeniului Mont-Noir. Întîlnise în casă la Doamna de Marcigny doi oameni de afaceri cu un aspect atît de grosolan, că era aproape cu neputinţă să-i consideri suspecţi. Şi totuşi erau. Scunzi, pîntecoşi, purtînd haine ţipătoare şi rău croite, arborînd în plin Paris un aer provincial şi dintr-o bucată, cei doi gasconi, Dugast şi Chalumet se sprijineau unul pe altul. Juliette îi folosise drept misiţi, nu se prea ştia nici unde, nici cînd ; veneau în serile de primire cînd Juliette nu mai primea ea însăşi, seri la care venea cine poftea. Michel are o adevărată slăbiciune pentru canalii, pe care le socoate „cinstite la drept vorbind", atunci cînd cinismul acestora e atît de sfruntat încît pare o glumă. Intrigat de speculaţii strălucite cu care se laudă cei doi vînturători de afaceri, nu pune la îndoială scrisorile unor eminente

personaje ce-i sînt arătate, nici faptul că le girează averea. Înainte de-a pleca din Paris semnează o procură atît de vagă încît i se pare a nu avea nici o greutate şi-şi dă cosimţământul pentru vreo două-trei plasamente sigure. În Anglia, nu primeşte dividendele de pe urma lor, dar războiul explică multe lucruri. La Paris, borderourile de bancă atestă că cei doi agenţi au realizat totuşi anumite beneficii în contul lui. Care curînd devin rare. Acţiuni bine cotate pe vremuri, acum scad vertiginos. „În orice caz, ricanează Dugast, care şi-a păstrat aplombul, nu-i mai rău decît propriile dumneavoastră plasamente în fonduri ruseşti. Ipoteca asupra unui hotel din Deauville nu era decît o a doua ipotecă ; hotelierul, un italian, care n-a putut plăti ratele restante ale primei ipoteci, s-a întors pe tăcute în ţara lui iar acum se spune că ar fi mobilizat." „Cine să fi putut prevedea asemenea nenorocire !" exclamă cu durere Chalumet, şi el impresionat. O bancă pariziană din Sud-Vest, nou fondată, dă pentru o vreme dividende, iar Michel consimte, printre alţii, să i se pună numele pe antet. Escrocii, care se dau drept experţi în răscumpărarea bunurilor de la muntele de pietate, îşi impresionează victima cu nişte diamante obţinute astfel, plasament bun în acele vremuri tulburi. În locuinţa de pe Avenue d'Antin, grămăjoara de briliante luceşte pe lemnul de mahon al biroului, însoţită de garanţie ; expertiza a fost făcută de un giuvaergiu renumit. Cei doi au împins drăgălăşenia pînă la a-i oferi victimei un încîntător etui ce conţinea balanţa din argint controlat, cleştişorul, greutăţile, cea mai grea avînd două carate. (Mai am şi-acum bibeloul acesta.) Cei doi cumetri trebuie să-şi fi dat discret coate privindu-l pe Michel cum apuca delicat cleştişorul cu vîrful degetelor, încercînd să echilibreze micuţele talgere. Jocul ţine puţin. Michel, care încă mai are în faţa ochilor strălucirea diamantelor Fernandei, depuse peatunci pentru mine în casele de bani ale Creditului lionez, ca şi a diamantelor Juliettei, intrate în anonimat pe viitor, îşi dă seama că pasiunea lui pentru aceste pietre costisitoare l-a înşelat ; îi e ruşine să se ducă să

ceară o nouă expertiză la giuvaergiul familiei. Şi totuşi o face. Diamantele sînt veritabile (cei doi escroci n-au mințit chiar de tot), dar sînt din cele pe care experții nu le consideră pietre geme, destinîndu-le operațiilor industriale cum sînt tăiatul şi fățuitul. Nu fac prețul foarte scăzut cu care cei doi escroci pretindeau că le-au răscumpărat pentru Michel : nu prețuiesc nimic. „Ei bine, asta e, se mai înşală omul." Michel se duce să le facă o scenă celor doi în biroul lor aproape lipsit de mobile, la etajul cinci dintr-un imobil de pe bulevardul Arago. Îi ascultă răcnetele cu calm, prăvăliți pe spătarele scaunelor şi cu o mînă în despicătura jiletcii. Sîntem în domeniul farsei, chiar dacă pierderile suferite sînt serioase. Farsa aceasta burlescă se agravează curînd cu unele incidente sumbre, despre care nu ştiu mai nimic. Jocul e strîns. Misiții de afaceri şi victima lor se supraveghează. Cele două secături îl „au" la mînă pe Michel, datorită confidențelor cuiva (să fi fost Juliette, pe vremuri ?) care ştie multe din viața lui ? Mă îndoiesc. Amintirile lui, oricît de bogate ar fi, nu sînt de felul celor ce se pretează la un şantaj, mai cu seamă pentru că aparțin unui om prea liber ca să marşeze la aşa ceva. Şi totuşi, încet-încet l-au strîns din toate părțile pe omul acesta pe care cei patru ani de drept nu l-au învățat cum sa evite capcanele legale. Simțind prea bine că nu e singura lor paiață, nici singura lor victimă, Michel îşi impune să-i frecventeze ca să afle mai multe. Ca să îmbunătățească relațiile dintre ei, cei doi cumetri îl invită pe Michel să prînzească împreună cu vărul lor Migot, supleant la ministerul de Finanțe, secretar pe cît spun ei. Tipului aceluia deşirat şi sardonic îi place vinul : veselindu-se, i se întîmplă să spună lucruri pe care cei doi le acoperă repede cu hohote de rîs. Masa are loc într-un restaurant numit *Cap de porc*, omagiu, fără îndoială adus capului clienților : şervețelele înnodate sus, pînă-n urechi, sporesc asemănarea. Migot propune să se întîlnească seara, la dame. Chalumet îşi înghiontește vecina de banchetă, cînd se ridică şi se duce să facă pipi. Mi-

chel, la întoarcere se prăbușește pe sofa. „Știam foarte bine că sînt secături ; dar de cînd i-am văzut mîncînd, știu că sînt ticăloși.“ Se cufundă însă în niște smîrcuri vîscoase. Un cuvînt dur de-al lui Dugast îl face să afle că banca pariziană din Sud-Vest a dat faliment. Michel se felicită că măcar n-a depus acolo decît o mică parte din capitalul lui. Emfatic, cu o ironie ce nu se explică decît prin ură (dar de ce să-l fi urît Dugast ?), vînturătorul de afaceri punctează cu o unghie neagră antetul în care nu se află cuvintele liniștitoare : *cu responsabilitate limitată*. Dacă cesionarii depun plîngere, nu numai că toți mangoții Domnului Marchiz vor fi înghițiți (în ultima vreme, din conte Michel a devenit marchiz, așa cum la început ajunsese din simplu Domn, Domnul Conte), la fel ca și lovelele celor doi cumetri, dar vor avea de-a face și cu judecătorul de instrucție. De data asta, spaima îl paralizează pe Michel. Să fie pierdut ? În cazul ăsta, ce-o să se aleagă de cea pe care încă o mai numește copila ? Cu un soi de sadic apropo, cei doi escroci îl sfătuiesc să-mi găsească un păzitor, ca să mă apere de vreun accident. Iar dacă se plînge de întunecimea străzilor, neluminate pe timpurile acelea de război, i se spune : „E drept că un om la o anumită vîrstă e în pericol în astfel de nopți. O nenorocire se întîmplă atît de repede.“ Michel e bîntuit de spaima asasinatului, așa cum alții sînt de sinucidere. Într-o seară, mă anunță că o s-o cheme din Anglia pe Christina, care va veghea asupra menajului. Iar ea sosește, moale și naivă ca totdeauna, iar teama pe care Michel i-o împărtășește vine doar de-acolo că are necazuri. Asupra lui găsește el de cuviință să vegheze Christina, fie instalînd-o pe terasa unei cafenele din față, cînd e vorba să intre într-o casă necunoscută, fie așteptîndu-l în fața porții, ascunsă într-un taxi ori într-o trăsură de piață (pe timp de război, taxiurile sînt rare), în timp ce aparatul taxează. Uneori mă ia și pe mine, decît să mă lase singură în apartamentul pe care Camille își dă osteneala să-l păzească. Îngrijorarea se preface pur și simplu în delir.

Crîmpeie de conversație în timpul faimosului prînz de afaceri i-au îngăduit lui Michel să afle că procura lui, acum expirată, le-a îngăduit celor doi escroci să plaseze o sumă considerabilă, dată cu dobîndă cămătărească unui minor. Comesenii rîd de tată, mare mahăr în finanțele internaționale, de mamă, cît se poate de bîrfită din cauză că-i sînt pe plac cameristele, de băiat, un prostălău care nu-i în stare decît să-i toace pe Tăticu și Mămica. La început, Michel a fost mai puțin indignat decît s-ar putea crede, deoarece uzase și el de acest expedient pentru a-i smulge banii timp de patruzeci de ani unei mame zgîrcite. Dar ideea că pentru oamenii aceia el face parte dintr-o bandă de cămătari, spulberă bruma de încredere pe care-o mai avea în sine însuși. Maurice cunoaște numele celui care împrumută, cei doi cumetri i l-au dat, fie dinadins, ca întreaga responsabilitate să cadă asupra lui Michel, fie închipuindu-și că tînărul va fi mai liniștit știind că, la nevoie, va avea de-a face cu un donator de fonduri din aceeași lume cu el. Michel l-a văzut uneori pe Maurice, pe vremea cînd abia începuse să iasă în lume, de vreo cîteva ori l-a întîlnit și pe baronul S. Se simte socialmente decăzut într-un mediu subaltern celui din care face parte. „Povestea asta murdară", după cum el însuși o califică, are mai ales o urmare neprevăzută : vizita baroanei S.

Faptul că reputația Hildei S. e scandaloasă, face ca Michel să-i țină mai curînd partea, în ura lui față de ipocriții masculi și femele care se aranjează în așa fel încît aparențele să fie salvate. Dar aspectul fizic al acelei femei uriașe e respingător. Rochiile făcute de croitori de lux, care-i mulează formele, parcă ar cuirasa-o ; blănurile ieșite din mîinile celor mai buni blănari o fac să semene în ziua aceea de iarnă cu o ursoaică ; o pălărie mare, bărbătească, de fetru pare a-i ascunde fața dinadins. Abia mai tîrziu bagi de seamă că are mîini fine, în timp ce picioarele-i micuțe de ducesă spaniolă poartă masa aceea de carne pe care deseori o poți vedea dispărînd, nu fără a se întoarce îndărăt, ca să se încredințeze că nu-i urmărită, sub bolta fabulosului număr 19. Dar

astăzi, mama din ea stă ca pe jăratec. — „Dumneta, Domnule, îl ajuți pe băiatul ăsta să se afunde și mai mult în lumea declasată în care trăiește ? Chiar și dumneata ai respinge-o pe tîrfa pentru care a spulberat aproape o avere întreagă. La douăzeci și cinci de ani, o să-l căsătorim și-o să-l punem la curent cu afacerile : va intra în rîndul lumii și va ști mai bine decît dumneata ceea ce un om de onoare nu se cade să facă. Ai procedat ca un prost. Cînd nu ești în stare decît să-ți încredințezi banii cămătarilor, ar fi mai bine să te mulțumești cu procentul de trei la sută adus de împrumuturile de război." Michel pune împrumutul acela cămătăresc în cîrca celor doi misiți suspecți pe care ea îi cunoaște, așa cum cunoaște pe toată lumea.

— Fiul dumneavoastră, Doamnă, nu-mi datorează nici dobîndă, nici capital. Notița scrisă în dimineața asta îl absolvă de tot. Într-o zi sau alta, îmi va restitui ceea ce va putea.

— Nu știu cîtă vreme voi fi eu în viață.

— Iubiți prea mult viața, Doamnă, ca să nu vă fac urarea să trăiți ani mulți.

— Și de ce mă rog ai face dumneata cadoul ăsta băncii ?

„Ca să-mi fiu mie însumi pe plac", are el chef să răspundă. Dar replica asta aduce a teatru. În timp ce se ridică din fotoliu, Hilda S. strecoară în micuța ei poșetă biletul pe care l-a citit grijuliu. O părere de zîmbet stăruie pe obrajii ei imenși.

— La urma urmei, v-am întîlnit uneori la Doamna Van T.

Michel revedea o tînără călăreață robustă, făcînd volte pe nisip. Cincisprezece ani de patimi prea ușor îndestulate și de dispreț înăbușit au prefăcut-o pe femeia aceea într-un Lemur.

Dar, odată ajunsă pe prag, nu-i întinde mîna. Cu atît mai bine. N-avea nici un chef nici să strîngă, nici să sărute pielea aceea dată cu cold-cream. Afară, lăsîndu-și șoferul în pragul imobilului nostru, așa cum deseori o

face, pornește în căutarea obișnuitului ei cuib de plăceri, mai dorit ca oricînd după duelul care a avut loc.

Nici banca nu face cadouri. Un cec i-a restituit lui Michel suma inițială, din care a scăzut împrumutul pe care a consimțit să i-l dea lui Maurice, cu aproape patru ani în urmă. Se gîndește să expedieze cecul îndărăt : dar de data asta nu Maurice ar trage foloasele. Fiind în criză de bani îl păstrează.

MICHEL își caută prieteni. De ani de zile, nu mai frecventa lumea bună, pe care războiul, de altfel, o și dispersase. Și-apoi, oamenii aceștia !. ..Fernand era o nulitate. Cu Paul, văduvul Mariei, se certase de-a binelea de cînd cea de-a doua soție a lui, care dintru început cîrtea împotriva lecturilor mele, voise să fiu confirmată, împreună cu fetele ei, la biserica Saint-Philippe-du-Roule. Odette era „la armată". Îngîndurat, Michel străbate cu pași mari strada Cernuschi, dar fețe noi zărite la primul etaj îl lămuresc. Se întoarce să-l înfrunte pe portar. „Domnul și Doamna au plecat de-aici de mai bine de doi ani. Se spune că sînt în Elveția germană." Portarul acela prevăzător pare a confunda Elveția germană cu Germania.

În sfîrșit, Michel își amintește de un nume, dacă nu al unui camarad de luptă, măcar al unui prieten pe care l-a susținut de-a lungul cîtorva ani agitați. Abatele Lemire s-a născut la Vieux-Berquin, flamand ca înfățișare, francez ca expresie, ca toți locuitorii acestui ținut din Nord. (N-a învățat flamanda decît foarte tîrziu, pe vremea luptelor electorale.) Nici pietatea lui austeră, care neglija bucuros devoțiunile cu fiorituri, nici conflictele lui cu un Vatican ce nu mai era cel al lui Leon al XIII-lea, dînd prilej bigoților din partea locului să se năpustească asupra celui sfînt în felul lui, nici clișeele politice și parlamentare pe care le evitase din răsputeri toată viața lui nu-i alteraseră luciditatea de om din veacul al XVII-lea. „Nu în democrație trăiți, ci în birocrație", le spunea alegătorilor săi mirați. „A nu protesta împotriva ororilor actualului război, înseamnă pentru

creştinism să abdice, să-şi piardă raţiunea de-a exista", va spune în 1918 şi va regreta mai apoi imprudentele şi împovărătoarele sancţiuni impuse fostului inamic. Ecumenic cu anticipaţie, fraternizînd din instinct cu ecleziasticii protestanţi ai corpurilor expediţionare engleze şi americane din Nord, fiul acesta de ţăran îşi trage brazda cu încetineala îndărătnică a celor care au arat pămîntul. „Grădinile lui muncitoreşti", atît de urîte de patronat, nu au numai scopul de-a le oferi salariaţilor din oraşe ceva mai mult aer curat, un ajutor alimentar care să contracareze scumpirea vieţii, ci şi un soi de reabilitare prin întoarcerea la pămînt. Acest revoltat înscris în partidul Stîngii radicale a predat multă vreme liniştit latina la Marele Seminar din Cambrai ; cînd Michel vine acum la el să strîngă mîna Deputatului-Primar de Hazebrouck, domnii aceştia părăsesc pentru o vreme necazurile politice ca să se ducă să respire adierile proaspete ale lui Vergiliu. În ziua cînd Mélanie, factotumul Coanei-Mari vine să aducă pentru Domnul gustarea de dimineaţă, ca să vadă ce efect va face asupra lui ştirea ei : „Ei bine, de data asta e cît se poate de limpede : abatele Lemire a şters-o la Paris cu o tîrfă !", Michel se mulţumeşte să-i poruncească bătrînei să nu mai calce pe la el. De ani de zile n-au mai avut prilejul să se vadă, dar Michel ştie că abatele a aprobat propunerile de pace ale papei Venedict al XV-lea, judecînd pe bună dreptate că Germania niciodată nu va putea fi nimicită şi dorind să vadă Alsacia şi Lorena revenind Franţei în urma unui troc cu vreo colonie îndepărtată, devenită cu timpul mai mult primejdioasă decît utilă. De asemeni, în timpul Afacerii Dreyfus, la fel ca şi Michel, nici abatele nu fusese antisemit.

Odată întîlnirea fixată, ne-am dus să-l vedem. Locuia pe strada Lhomond, unde se simţea ca în provincie. Revăd decorul acela luminat de un vechi felinar de stradă, ce-şi arunca umbra asupra unui perete cenuşiu. Michel a vorbit îndelung, fără a fi întrerupt. Abatele se gîndea poate că în străfundul nostru există o îndreptăţire pen-

tru toți pașii noștri greșiți. I-a cerut trei săptămîni ca să se ocupe de dosarul acela.

Ne-am întors la el în ziua statornicită. Christina așteaptă jos, într-o trăsură de piață, nu, firește, pentru că Michel s-ar teme de vreo capcană ci pentru că străzile în cartierul ăsta sînt pustii și i se par atît de triste. Sînt dusă să stau în spatele unei uși de sticlă, dintr-o încăpere micuță, care nu-i altceva decît un dulap cu cărți. Se află acolo clasici latini pe care mi-ar plăcea să-i răsfoiesc. Aud totul sau numai o parte din spusele preotului, fără a-mi da osteneala să le înțeleg. Încîlcelile acelea financiare mă plictisesc. Aproape tot din cele ce urmează mi-a fost spus mai pe urmă de Michel.

— Ei da ! Exact așa cum ai bănuit și dumneata uneori, toate lucrurile astea în care ai fost amestecat nu sînt nimic altceva decît camuflaj. Oamenii ăștia trăiesc în minciună. Povestea cu diamantele e o glumă care te-a costat scump, dar și o încercare, ca să vadă pînă la ce punct poți fi înșelat. Împrumutul dat unui minor, și încă în condiții de camătă, chiar dacă minorul aparține uneia din cele mai bogate familii din Franța, e o fărădelege ale cărei victime ați fost amîndoi : se pare că intenția lor a fost mai cu seamă aceea de-a te compromite. Ai ieșit în pierdere, dar cu onoarea salvată. Banca falimentară n-a existat decît pe hîrtie. Doamna S. a anchetat și ea, cu aceleași rezultate. În clipa de față numitul Dugast e la închisoare, inculpat de excrocherie într-o afacere de furnituri pentru armată. Asociatul lui e în libertate supravegheată. Printr-o întîmplare fericită și de nesperat, două treimi din capitalul dumitale a fost plasat sub un nume fals, într-un safe bancar : intenționau să se slujească de el într-o afacere necurată, asupra căreia pentru moment închidem ochii. Eu însumi ți-am plasat fondurile la *Creditul Nordului,* de unde le vei putea retrage.

Michel, răscolit, mulțumește și-i oferă preotului pentru osteneala lui cel puțin o parte din banii recîștigați. Abatele zîmbește.

— Păstrează suma asta pentru cînd o să ai nevoie şi fii mai prudent pe viitor.

Michel m-a chemat ca să-mi iau rămas bun şi să mulţumesc. Scrutat de-aproape, abatele impresiona. Palid, cu mişcări încete, foarte înalt în sutana lui uzată, se vedea bine că e un om căruia nu-i pasă de impresia pe care o face asupra celorlalţi. Mi s-a întîmplat de-a lungul vieţii mele să întîlnesc trei oameni de-o integritate fără cusur. Ceea ce am spus despre abatele Lemire e de ajuns. Al doilea a fost Albert I, regele belgienilor. Abia de am trecut prin preajma acestuia, era la Bruxelles, unde mă dusesem pentru cîteva zile prin 1930 sau 1931, pentru unele încurcături de moştenire pomenite mai sus. Mi-am luat bilet la un matineu al Comediei franceze care dădea, bun sau rău, un spectacol de Pirandello. Era puţină lume. Mă aflam singură într-o lojă vecină cu loja regală. În pauză, am întîrziat ceva mai mult. Soneria încetase să se mai audă în foaierul cel lung. Deodată, l-am zărit pe rege discutînd cu aghiotantul lui, şi, fără să vrea, îmi stătea în cale. S-a dat deoparte, a făcut doi paşi îndărăt, s-a lipit de perete, cu braţele uşor desfăcute, salutînd-o cu o scurtă înclinare din cap pe tînăra femeie necunoscută căreia îi făcea loc să treacă. Nimic mai mult. Dar gestul acela de-a se da laoparte îi fusese familiar întreaga viaţă. Dacă nu erai mărginit, îţi dădeai seama că omul acela în costum negru, curtenitor prin tradiţie, avusese puterea, sau curajul, sau înţelepciunea de-a lăsa să treacă dezastrele cu amărăciune îndurate, ca şi victoria cea tîrzie, care la drept vorbind nici nu era o victorie. O faţă învesmîntată în smerenie, spune Dante. Dar smerenia, care e poziţia pe care orice om cugetat o adoptă în prezenţa vieţii, e mai mult decît un veşmînt.

Cea de-a treia experienţă, abia de-a fost ceva mai lungă. America de Nord, un viscol în noaptea de iarnă, un mic tren într-o micuţă gară din pădure, peronul plin de hopurile albe ale gheţii, zăpada măturată de vînt care pătrundea pînă şi în vagonul gol, controlorul african, cu zăpada ajungîndu-i pînă la glezne pe platformă, negru în albul-cenuşiu din jur, zicînd că nu e în stare să tragă

pînă la el două femei încărcate cu pachete și valize grele. „Urc eu bagajul", se oferi scurt cineva. Era, pe peronul biciuit de vînt, singurul călător în afară de noi la acea oră din noapte. Îmbrăcat într-un impermeabil de culoare închisă ce aducea cu al unui ofițer de marină, cu capul gol, slab și destul de scund, la prima vedere părea foarte liniștit și sigur pe mișcările lui. A pus cele două valize grele și pachetele îndesate într-unul din colțurile adăpostite ale vagonului, apoi s-a retras în colțul opus, a scos din buzunarul tunicii o lanternă electrică pe care a agățat-o de spătarul fotoliului său, a luat o carte și-a început să citească. Nici un cuvînt nu fusese rostit. Am găsit cu cale să mă duc să-i mulțumesc ; a răspuns cu o curtenie desăvîrșită, apoi și-a continuat lectura. Aveam în fața ochilor pe omul care timp de patru luni înfruntase de unul singur noaptea și iarna antarctice și care, într-o zi cînd, contrar obiceiului, se hazardase în afara adăpostului lui subteran, ca să verifice nu știu ce anemometru, văzuse cum trapa cade îndărătul lui, țintuită numaidecît la pămînt de ger, și o deschisese cu brațul lui rupt în urma unui accident survenit tot pe cînd era singur. Toată iarna avea să și-o petreacă acolo. Îngrijorați de tăcerea sau de răspunsurile lui scurte (abia mai putea să miște maneta radioului), vecinii săi cei mai apropiați, oameni și cîini, aflați la vreo trei sute de mile de-acolo, au făcut efortul să i se alăture și să-l treacă peste banchiza aproape impracticabilă, întrerupîndu-i măsurătorile asupra polului antarctic, și, totodată, desigur, acea viziune a absolutului și a nezăgăzuitului ce nu se ivește decît atunci cînd tot restul a fost trăit și încercat. *Alone* *, carte unică în care amiralul Richard Byrd a relatat zi cu zi rutina singurătății lui, trezește mai puțin interesul cînd e vorba să transmită pînă la noi acel șopot tăcut pe care cei mai mulți dintre oameni nu-l aud. Nu-i nimic surprinzător în faptul că, nedeprins cu greutatea specifică a cuvintelor, Byrd s-a mărginit la îngăimarea cîtorva formule acolo unde Magis-

* Singur (engl.).

trul Eckhart abia de-ar fi putut cuprinde totul. Jurnalul lui antarctic, dimpotrivă, are ceva din sumbra transparență a gheții și din anonimatul zăpezii. Omul acesta pentru care succesul, cariera și chiar hegemonia americană n-au fost scopuri în sine, sau cel puțin nu pentru multă vreme, făcea parte dintre acele făpturi care nu sînt pe placul celorlalți, într-atît de mult își respectă propria lui identitate. Mai tîrziu, după moartea lui, am văzut pe unii dintre colegii săi apărîndu-i pătimaș memoria de gazetarii ahtiați după bîrfeli. Pe vremea cînd l-am întîlnit, renunțase de curînd la locuința, deși izolată, pe care-o avea în Insula-Munților-Pustii, pentru o alta, încă și mai puțin accesibilă celor ce-l stinghereau. N-am avut niciodată fericirea să-l zăresc pe Lawrence *. Dacă totuși aș fi putut pătrunde la Clouds Hill, în timpul vieții lui, cu siguranță că l-aș fi auzit pe omul acela căruia nu-i plăcea să fie sîcîit, făcînd împreună cu camarazii lui de la Bovington Camp obișnuitele glume, discutînd despre calitățile ori lipsa de calități a motoarelor de avion, și intrigat, poate, de prezența neobișnuită a unei femei. Deseori m-am întrebat dacă Byrd și-a dat vreodată seama că expedițiile lui ca și ascetica lui ședere în Antarctica contribuiseră la aservirea și la poluarea unei lumi aproape virgine ; dacă Lawrence ar fi putut prevedea că Orientul Mijlociu, încă de pe vremea lui sfîșiat de luptele la care el însuși a participat, avea să devină, pe de-o parte, Imperiul benzinei, iar pe de alta, mormanul de oameni morți și de libertăți moarte, la fel de distrus ca în poemul său despre pierderea unei ființe iubite un răscolitor trup din carne și sînge. Poate că nu. În orice caz, în timpul acelui viscol din noapte din Maine, am avut prilejul să întîlnesc pe unul dintre acești oameni ai tăcerii.

DAR să ne întoarcem la Abatele Lemire, căruia i-am mulțumit nu prea știam nici eu bine pentru ce. Și-a

* Aluzie la *Thomas Edward Lawrence* (1888—1935), zis *Lawrence al Arabiei*, ofițer și scriitor englez, apărător înflăcărat al independenței arabe. (N.T.)

pus degetul gros pe fruntea mea, făcînd semnul crucii. Ce eram eu pentru el ? Fetița unui om de bine, căzut în capcana banilor, și neînstare să se descurce singur ? Nepoata Mariei de S., o sfîntă, dar care fără îndoială că nu-l putuse suferi pe cel care, pentru întreaga Dreaptă catolică, nu era decît un preot schismatic ? Era exact în anul cînd, în pădurea de la Enghien, un domn și o doamnă necunoscuți, își închipuiseră că recunosc în mine pe fata Mariei. Dar eu nu eram fata Mariei ; după cum nu eram nici fata Fernandei ; care se afla prea departe, prea inconsistentă, prea înghițită de uitare. Eram mai mult fata Jeannei, a celei care-și făgăduise să vegheze asupra mea din clipa cînd m-am născut, și pe care Michel, în ciuda tuturor ranchiunelor, continua să mi-o prezinte ca pe însăși întruchiparea desăvîrșită a femeii. Dar se scurseseră cinci ani de cînd o văzusem pentru ultima oară. M-ar mai fi recunoscut oare ? Desigur că nu se mai gîndea la mine ; avea doi băieți ai ei.

Abatele, șchiopătînd (suferea de artroză), a ținut să ne conducă pînă la trăsură. Michel își pusese în gînd să plece din Paris, de cum ar fi obținut capitalul ce-i mai rămînea. Cei doi prieteni au murit peste vreo zece ani, la un an distanță unul de altul. Nu s-au mai văzut niciodată. După cum nu cred să-și fi scris vreodată.

Cărările se întretaie

În TIMPUL primelor luni de război, înainte ca acesta, încă fluid, să fi încremenit în luptele de tranşee, descumpănirea dar şi elanul individual domneau. Egon şi Jeanne totdeauna consacraseră cîteva clipe din timpul lor săracilor şi bolnavilor ; nu făceau decît să schimbe năpăstuiţii. Jeanne lucra pe o ambulanţă privată, lîngă Senlis, ale cărei cheltuieli erau suportate de o asociaţie luterană. Egon, care renunţase la escapadele de pe vremuri, aducea la Paris pe cei grav răniţi, care uneori mureau pe drum. Ocupaţiile acestea le dădeau impresia că rămîn în contact cel puţin cu o parte a realităţii.

Foarte repede, Egon şi-a dat seama că e în pericol să fie vărsat la unul din regimentele ruseşti care se formau în Franţa. Cu o săptămînă în urmă, primii chemaţi fuseseră strînşi într-o cazarmă de periferie : studenţi, socialişti, membri ai unor comunităţi situate în provincii limitrofe ale Imperiului, care, la fel ca şi Egon, nu ţineau deloc să se bată pentru Ţar. O parte din oamenii aceia au fugit. Gradaţii ruşi însărcinaţi cu realizarea acelui proiect au tras în ei ; au fost destul de mulţi morţi. Jurnalele n-au vorbit despre incident.

Egon şi Jeanne au părăsit Parisul, ducîndu-se în Elveţia. Olanda, neutră dar greu de atins, încercuită din trei părţi de Germania şi de Belgia ocupată, ar fi fost o închisoare. În Elveţia, dimpotrivă, aerul părea mai curat, iar strigătele şi impostura presei, atît franceze cît şi germane, nu soseau decît temperate. Viaţa materială

însă punea problemele ei. După ce-au stat un timp la Morges, apoi la Lausanne, Domnul și Doamna Reval au primit oferta unui prieten elvețian, colecționar și meloman, industriaș și mecenat celebru, care le punea la dispoziție o căsuță alăturată somptuoasei sale reședințe din Winterthur. După o iarnă petrecută acolo, au obosit de acea perindare neîntreruptă de artiști și scriitori, din care Otto Weiner își alcătuia curtea, de discuțiile interminabile despre pictură, muzică și război, de pronosticurile veșnic greșite, anunțînd cînd invazia Elveției, cînd o pace negociată în scurtă vreme. Otto Weiner i-a făcut totuși mari servicii lui Egon. *Șopotul pietrelor*, prima lui operă pianistică și corală, fusese audiată în premieră la Paris, în ajunul războiului. Admirată sau hulită, îl așezase definitiv pe Egon în numărul restrîns de novatori care contau. Weiner făcu în așa fel încît să fie cîntată la Basel, iar autorului îi găsi la Institutul *Pro cultura artistica* din același oraș un loc de profesor de interpretare muzicală, care-l obliga la două ore de prezență pe săptămînă. Egon își înfrîna acum tracul, atunci cînd apărea în public ; dădu concerte în marile și micile orașe helvetice. Unele fonduri lăsate la Paris i-au parvenit în cele din urmă, datorită aceluiași binefăcător. O sumă de florini, rămășiță a moștenirii paterne a Jeannei, a avut încetul cu încetul aceeași soartă. Au căutat în regiune o locuință care să fie numai a lor, cumpărîndu-și în cele din urmă lîngă Soleure un mic pavilion dărăpănat, din secolul al XVIII-lea.

Soleure fusese reședința oficială a ambasadorilor pe lîngă cantoanele elvețiene ; ceva din soarele Luminilor strălucise asupra lui. Micul pavilion cu porticul modest și cele cîteva mobile Ludovic al XV-lea mai păstrau ceva din eleganța franceză. O grădină lăsată în părăsire îșI dădea aere de parc. Cum traducerile din Angelus Silesius și din Novalis se vindeau cu țîrîita, Jeanne, voind să cîștige ceva mai mult, încercă să închege într-un singur roman anumite întîmplări din viața celor doi artiști. Dar îi lipsea talentul. Azvîrli lucrarea în foc, pentru că era proastă. Ajutată de Egon în privința vo-

cabularului muzical, a scris o biografie sumbră a lui Gluck și o alta despre Schubert, acceptate de către editorul ei parizian, în ciuda discreditării ce domnea asupra a tot ce era domeniu german. Jeanne spunea zîmbind că cele două lucrări „aduceau ceva bani". Dar însuși faptul că epoca Luminilor și epoca romantică făceau în răstimpul cîtorva pagini să fie uitat imperiul german — și tot însemna mult. O scrisoare a lui Romain Rolland, a cărui lucrare *Deasupra vălmășagului* îl pasiona în clipa aceea pe Michel, a venit să-i încălzească inima.

În toți acei ani, Egon n-a dat nimic. A compus totuși o serie de studii pianistice, scurte convorbiri cu el însuși sau cu o voce care era cînd a Jeannei, cînd a unor necunoscuți, exprimîndu-se în surdină, și care, neîndoielnic, erau tot vocea lui. Imaginea celor doi copii, dați la o școală bună dar care, după spusa lui Egon „se elveținizau", opunea lacoma și vesela lor poftă de viață calmului livezilor aurite și miresmelor insidioase ale ciupercilor din iarba jilavă, ori savoarei acre a ultimelor bobițe găsite sub mușchi. Moartea fratelui mai mic al lui Egon, preferatul lui, cadetul din gărzi ucis în timpul uneia din primele răscoale de la Petersburg, îl umpluse nu atît de jale cît de amintirea unei frumoase ierni petrecute în acest oraș, acum atît de schimbat, unde Jeanne și cei doi frați se înfruptaseră fără nici un gînd ascuns din petrecerile oferite de teatru și din cele ale vieții laolaltă. Galopul sprințar din *Calul alb la malul lacului*, primul balet al lui Egon, pus în scenă atunci, se cufunda nu atît în moarte cît într-o impetuoasă și inexplicabilă imortalitate. Piesele acestea enigmatice, deseori contradictorii, publicate cu mulți ani mai tîrziu, aveau să slujească într-o bună zi drept cheie, adesea falsă, unor biografii viitoare. Cît despre *Labirintul Lumii*, nu mai era decît un nesfîrșit proiect pentru mai tîrziu.

Pe vremea aceea, cînd postul de instructor era o noutate, Egon se interesa de elevii lui ca de tot atîtea instrumente, bune, mediocre sau rele, pe care le auzea pentru prima oară. În timpul uneia din cele două nopți pe care le petrece în fiecare săptămînă la Basel, i se

întîmplă să hoinărească pe malurile tumultoase ale Rinului, ca pe vremuri la Dresda, pe malurile Elbei, sau la Paris într-anumite grădini din vecinătatea catedralei Notre-Dame. Uneori, întîlniri satisfăcătoare îl îmbogăţeau sau îl potoleau, o faţă, un trup ce i se întipăreau în minte dar pe care nu se ostenea să le mai regăsească, după cum i se întîmpla să nu caute a se mai regăsi nici pe sine însuşi.

În Elveţia germană, Egon şi Jeanne îşi reluaseră, pe cît le stătea în putinţă, operele de binefacere, numai că acesta îşi schimbaseră conţinutul. La Basel, ca pe vremuri la Geneva, Crucea-Roşie se ocupa să strîngă informaţii asupra celor dispăruţi, fie că erau morţi, fie că erau prizonieri. Egon şi soţia lui erau utili în genul acesta de investigaţii datorită faptului că ştiau mai multe limbi ; Jeanne mai cu seamă, avînd mai mult timp liber, îşi petrecea zilnic o parte din timp descifrînd liste sau răspunzînd la ele. Într-o dimineaţă, a dat pe o listă austriacă de numele lui Franz, considerat dispărut, după cea de-a patra bătălie de la Isonzo. Atît ea cît şi Egon ştiau (se informaseră fiecare în parte pe lîngă Directorul închisorii din Roma) că Franz, pus în libertate cu puţin timp înainte de intrarea în război a Italiei, fusese deferit autorităţilor austriece. Trebuia să fi fost mobilizat aproape numaidecît. De data asta, numele, vîrsta, adresa familiei, probabil falsă, deoarece nu era sigur că Franz avusese vreodată familie, numărul regimentului erau de asemenea consemnate. Jeanne i-a arătat lista lui Egon, nu fără o strîngere de inimă, temîndu-se să nu răscolească prea multe amintiri.

— Dispărut... Sau mort... Sau ascuns sub uniforma vreunui soldat italian ucis.

— Nu-l ponegri prea tare, spuse Jeanne. Poate că a murit ca un adevărat erou.

— Tot ce se poate, ca şi contrariul, de altfel. Pentru noi, asta nu schimbă cu nimic lucrurile. Un dispărut înseamnă aproape un mort. Oricum, nădăjduiesc ca un spectru lacom să nu vină să ne bată la uşă.

— Eu una, spuse Jeanne, prefer să nu-mi aduc aminte decît de tînărul care organiza balete de flori pentru copii.

— Mulțumesc, făcu Egon înapoindu-i foaia.

Jeanne a simțit că mulțumirea aceea însemna că Egon îi era recunoscător pentru faptul că adusese oarecare blîndețe, ca totdeauna, în ceea ce era intolerabil. Întors la el în cameră, Egon se închise cu cheia, ca Jeanne să nu vadă cît suferă. Amintirile năpădiră. Se lăsă pradă uneia pe care încercase s-o uite, datînd de pe vremea primei și fericitei lor escapade în Spania. Pe o plajă pustie, lîngă Alicante, Franz, de era să-i dea rezare, se salvase gol împreună cu niște băiețandri țigani, pe care îi îmblînzise cu puțin praf de cocaină, iar Egon află cu acest prilej că obișnuia să folosească. Jandarmii care păzeau malul scotociseră prin veșmintele semănate pe jos ; și se pricepeau la praful acela alb. Prost ca totdeauna cînd era vorba de lucruri practice, Franz încercase să se sustragă, înotînd mai departe. Fusese prins ceva mai jos, pe un pinten de stîncă. Țiganii însă se strecuraseră ca niște șopîrle în scobiturile falezei. Egon a aflat toate astea de la un jandarm, trimis după „hîrtiile arestatului". L-a găsit pe Franz la postul de poliție, într-o încăpere din spate, unde zăceau resturile pline de muște ale mîncării din ajun. Agățat de încheieturile mîinilor, Franz fusese bătut și era plin de vînătăi. În timp ce Egon împărțea pesete, Franz abia putea să-și pună hainele. La întrebările prietenului, băiatul răspundea printr-un soi de mormăit și prin ridicări din umeri, gest care curînd avea să-i devină o obișnuință. Pentru prima oară, lui Egon i se păru că insolența și o anume comportare subumană se manifestau laolaltă în ființa lui. Dar există și zei subumani, un țap sacru, un Egipan; un Anubis care mușcă și linge rînd pe rînd.

Pînă atunci, în ciuda neplăcerilor și uneori a unor clipe rele, plăcerea fusese mai cu seamă pentru Egon ca o plimbare pe o mare liniștită sau plăcut agitată. După întîlnirea cu Franz, ajunsese la marginea abisului.

Există abisuri carnale după cum există abisuri spirituale, cu vertijurile și deliciile lor, dar și supliciile lor, cunoscute doar de cei care au îndrăzneala să se cufunde în ele. Distanța dintre acestea și ceea ce Egon încă mai numește plăcere e tot atît de mare ca între visare și demență, între o arie de clavecin și o ploaie de gonguri. Confidențele contelui Spada îl făcuseră să afle că brutalitățile senzuale, înclinarea vădită spre hoție și minciună nu erau ceva nou la Franz. Și Egon simțea un dezgust fizic ca o greață, căruia i se adăuga oroarea de-a fi făcut alegerea atît de jos. Dar unde începea alegerea? Și dacă repulsia lui prezentă, ce avea uneori tendința de-a se preface în ură, nu era și ea decît o formă de ipocrizie? Dacă cel dispărut s-ar fi întors, nu i-ar fi ieșit în cale acestui prieten abject, pradă unei puteri ce ține mai curînd de vrajă decît de dorință? Și dacă s-ar întoarce într-o stare de degradare fizică, șchiop, schilod? Nu știe. Nu știe nici măcar dacă l-a iubit cu-adevărat pe băiatul acela înalt, subțire, cu mușchii un pic cam moi și, brusc împărțiți între mînie și pasiune, ochii aceia tulburi, împodobiți cu gene de femeie. Și-l închipuie mort, descompus, fără a se putea convinge că focul acela mocnit s-a stins pentru totdeauna. În seara aceea, cînd soneria a țîrîit la poarta grădinii, a șovăit să se ducă să deschidă grilajul, ca și cum s-ar fi temut în continuare să nu fie prietenul și călăul de pe vremuri.

Frica acelor timpuri o lua înaintea oricăror alte lucruri. Războiul la început nu l-a sfîșiat pe baltul acesta aparținînd unei naționalități marginale. Dar înfrîngerea rusească de la Tannenberg i-a ucis repede niște rude îndepărtate, camarazi și prieteni din tinerețe, pe care-i revăzuse în timpul șederii lui acolo, alături de Jeanne. Rusia se năruiește, dar prostia și corupția oamenilor zilei sînt atît de mari, că nu-i poți plînge. Puțin îi va păsa, peste doi ani, că „Felix" îl va fi ucis pe Rasputin. Pierderea fratelui mezin, am văzut, n-a fost decît o excepție. Egon n-a nutrit niciodată pentru familia lui sentimente foarte adînci, părăsind-o în plină criză a adolescenței, familie care odinioară nu-i încurajase vo-

caţia muzicală ; mai apoi, le purtase pică alor lui pentru că primiseră cu răceală acel spirit lipsit de prejudecăţi care era Jeanne. Dar pe măsură ce comunicaţiile se făceau tot mai rare între Occident şi provinciile baltice, ei înşişi deveneau nişte dispăruţi, aproape şterşi de pe hartă. De cînd, în urma armistiţiului, brigăzi germane năpădiseră ţara, ca să apere Europa de bolşevici, dar şi pentru a încerca să recîştige la Est zona de influenţă pierdută la Vest, totul se încîlcea acolo, ca nişte secvenţe dintr-un film vechi sfîrîind şi presărate de steluţe : populaţiile locale asmuţite împotriva Baronilor latifundiari, sau, uneori, dar mai rar, nehotărîte din teamă faţă de schimbările ce-aveau să vină. La Riga, ura mulţimii împotriva negustorilor germanici, putrezi de bogaţi, entuziasm uneori, dar şi spaimă, la sosirea avangărzilor roşii famelice, care împreună cu formaţiunile lui von Wirtz secătuiau alimentele. Prieteni suedezi sau englezi de-ai lui Egon, aflaţi în legaţiile ţărilor lor din Berna, îl informau pe cît le sta în putinţă despre condiţiile de călătorie. De la armistiţiu, era mai uşor să te apropii dinspre primejdioasa Baltică de teritoriile acestea în fierbere, unde orice legalitate şi orice protecţie înceta. Asemenea aventuri aproape că erau rezervate doar celor însărcinaţi cu misiuni secrete, oamenilor de afaceri, filantropilor sau pastorilor, care uneori făceau joc dublu, cîteodată avînd chiar însărcinarea să procedeze astfel, jurnaliştilor sau celor ce se dădeau drept jurnalişti. Egon reuşi să organizeze cîteva concerte la Londra şi în ţările scandinave. Plecă înarmat cu tot felul de paşapoarte şi de vize, inclusiv un paşaport elveţian pe numele lui (Jeanne şi cu el obţinuseră de curînd cetăţenie elveţiană), care menţiona profesia de muzician. Un altul, fals, făcea din el un oarecare cetăţean elveţian, negustor de pînzeturi. Un permis de liberă trecere din partea Crucii-Roşii putea fi de folos sau nu, după caz ; voluntari suspectaţi de spionaj fuseseră recent încarceraţi la Moscova. Jeanne, îngrijorată, nu se mira : mai bine decît el, poate, ştia cît suferise Egon că rămăsese în afara marii aventuri a secolului,

nu războiul, care continua să le stîrnească oroare, ci riscul și privilegiile primejdiei, solidaritatea și uneori fraternitatea rîndurilor, o lume bărbătească a legăturilor dintre oameni. Egon stătuse ca pe ghimpi. Jeanne își dăduse consimțămîntul la proiectul acesta smintit de a-și regăsi familia, sau cel puțin de-a se informa de soarta ei, după cum ar fi consimțit la orice încercare ce-ar fi mers în sensul vieții, chiar dacă la capătul drumului ar fi pîndit moartea. Își petrecură ultima noapte în intimitatea trupurilor și a lacrimilor, ca la Roma, după scandalul ce fusese cît pe ce să-i despartă. Dar cu toate că simțurile Jeannei încă mai sufereau de pe urma unor lungi perioade de singurătate, mîndria ei nu se mai simțea rănită. Cîți soți, bănuiți a fi normali și potriviți, mai dorm în același pat după douăzeci de ani de viață comună ?

— Mi-e greu să vă las pe toți trei... Iar dacă se va întîmpla să...

Jeanne puse un deget între buzele lor.

— Copiii îți vor duce dorul, dar au și vor avea o viață a lor. Cît despre mine, niciodată n-am să mă simt cu desăvîrșire singură într-o cameră unde am fost în acest fel împreună.

Și, ca orice femeie în asemenea caz, îl încredință că se va întoarce. Egon plecă înainte de-a se lumina, gîndindu-se că ea doarme în sfîrșit (dar nu dormea), ca să evite un ultim rămas bun ce i-ar fi sfîșiat. Dar aproape totdeauna se întîmplă ca acela care pleacă să aibă o răbufnire de energie și chiar de speranță în plus față de cel care rămîne.

Londra, Copenhaga, Stockholm, revăzute după cîțiva ani de război, i-au dat senzația unui început de viață ; în plus muzica lui i se părea a fi mai bine înțeleasă decît odinioară. Grija față de el însuși sporise. Călătoria pe mare pînă la insulele Aland a fost lungă și foarte periculoasă pînă la un anume punct de pe coastă, unde spera să debarce discret mulțumită unor binevoitori din partea locului. Pasagerii, bănuitori pînă aici, se apropiau acum unii de alții ; seara, sporovăiau sub felinarul sus-

pendat ce se balansa cu o dezinvoltură cel puțin aparentă. Marea, dincolo de insule, era presărată cu mine care pluteau în derivă împreună cu banchiza, dar posibilitatea de a sări împreună în aer nu încuraja neapărat sinceritatea. Lăudăroșenia și locurile comune domneau ca peste tot. Mutismul altora trezea ceva mai mult interesul, numai că nu prea era de știut dacă ascundea nimicul, unele planuri idealiste sau sinistre. Un vecin de masă cu Egon, care lucra și el în branșa țesăturilor, un englez, i-a dat cîteva sfaturi bune în legătură cu trecerea liniilor. Insistă chiar prea mult. Odată debarcat și pornind să pășească prin clisa unei turbării, Egon profită de noaptea verzuie ca să scape de prea binevoitorul lui sfetnic. Foarte departe, printre trunchiurile de copaci, se zăreau luminile abia pîlpîinde a ceea ce semăna cu o fermă veche. Gura Lupului, poate? Mai bine să se azvîrle în ea de la bun început. Dar cele cîteva bătrîne și cei doi bărbați, și ei în vîrstă, care i-au deschis ușa, liniștiți de dialectul local pe care Egon îl vorbea, i-au mărturisit că nu țin cu rușii. N-aveau nici un chef să găzduiască un străin, dar simpatia lor era de partea țărilor baltice. Egon află cu surprindere că unul din castelele ce fuseseră de două ori prădate de inamic slujește acum drept tabără de repliere pentru o brigadă germană și aparține — de cumva termenul se mai potrivește — unuia dintre verii lui, Reval. În clipa de față, nu se află decît la vreo cincisprezece kilometri de frontiera oscilantă. Nemții vin din cînd în cînd să se aprovizioneze aici, la fermă. A doua zi, de cu zori, îl însoțește pe unul dintre fermieri, purtînd fiecare pe umăr cîte un sac de pîine cazonă. Sacii aceia cu provizii fac cît un permis de liberă trecere. La o distanță ce părea departe de orice comunicare omenească, omul își vîră patru degete în gură și scoate un fel de strigăt ascuțit de pasăre. Apoi parlamentează cu santinela. După ce evită la mustață un foc de armă tras nu se știe de cine dintr-un mirador, Egon se pomenește față în față cu vărul lui, Conrad, mai mic decît el cu vreo douăzeci de ani. Aproape adolescent, băiatul are o față serioasă

și gînditoare de copil. Conrad, omenindu-l pe cît îi stă în putință pe vizitator, e încîntat de norocul ce-a dat peste el de-a putea vorbi despre muzică (faima lui Egon ajunsese pînă la el) și despre literatura franceză de avangardă. Dar știrile pe care i le dă sînt proaste. Trupele de gherilă ale generalului von Wirtz vor pleca din Curlanda dacă Anglia și Franța refuză orice sprijin. Luptele locale de pe lîngă Riga continuă. Conrad debitează acel buletin de știri ca pe o lecție învățată pe de rost. Egon înțelege că băiatului nu-i e pe plac războiul și nu se gîndește să-și apere patria (dar oare mai există vreo patrie de apărat?). Conrad se află aici de dragul lui Eric, un văr de-al doilea de data asta, care e și fratele lui de arme, pilda și zeul lui, aflat în fruntea a trei sute de oameni baltici și germani, implantați în singurătatea aceea. Cufundarea în necunoscut a lui Egon capătă cumva aspectul unei vizite de familie. Eric își face apariția. Ca și Conrad și Egon, aparține rasei cu păr blond și ochi albaștri, dar fața lui încordată a căpătat între sprîncene o abia bănuită linie imperioasă; vorbirea lui repezită e cea a unui om obișnuit să poruncească.

— Ce naiba cauți aici?

— Să-i ajut pe ai mei, dacă mai sînt în viață.

— Să-ți afli norocul, mai curînd, și să înfrunți primejdia. Cît despre a-i ajuta pe ai tăi, ai picat prea tîrziu. Tatăl și frații tăi mai mari au fost uciși de țărani, care și-au luat drept căpetenie pe un roșu, deloc prost, un apucat care acum ce află în fruntea Partidului, la Tallin. Sătenii lui au luat-o un pic înaintea clipei cînd va fi împărțit pămîntul.

— Ești sigur?

— Atît cît poți fi sigur de ceva în țara asta blestemată.

Dar conversația se destinde. Cuvintele urîte încetează așa cum încetează complimentele de circumstanță la intrarea într-un salon.

— Woironovo?

— Ars, pe cît se spune.

Egon își ia privirile de la Conrad, simțind că Eric se neliniștește pentru orice privire mai stăruitoare destinată micului său prieten. Dar i se pare potrivit să-și aducă aminte că vărul lui avea o soră, mai mare decît el, pe care trebuie s-o fi zărit pe cînd era foarte mică, pe vremea cînd familiile se vizitau. „Nu-i aici", răspunde Conrad sec. Eric, care-a terminat cu mîncatul, pleacă. Puțin mai tîrziu, de la un subordonat, Egon va afla că fata a trecut la inamic.

Evacuarea din Kratovice va avea loc în cursul săptămînii. „Dragul meu, ai ajuns la spartul tîrgului. Von Wirtz a ordonat să fie ajutate restul trupelor sale, blocate la Dorpat. Apoi, dacă e cu putință, să se îndrepte spre Germania trecînd liniile poloneze, care se străduiesc să apere Varșovia de un nou atac rusesc. Cine-o trăi o vedea."

Totul e gata de plecare. Trei sute de soldați care-au îndurat gerul și foamea au totuși întipărită pe fețe mulțumirea pe care-o aduce cu sine orice schimbare. Conrad și Eric au fost nevoiți în ultima clipă s-o lase acolo pe ultima reprezentantă a generației dinaintea lor, mătușa Prascovia și camerista ei, rusoaice amîndouă, secheștrate amîndouă în odăile lor de un lux învechit, închinîndu-se tot timpul și rugîndu-se. Țăranul care l-a condus pe Egon la Kratovice a făgăduit că dacă situația o va cere, să le ducă la el acasă pe cele două femei, ca pe două iepuroaice bătrîne ascunse într-un sac gol. În ziua plecării, în zori, Egon se întoarce auzind deschizîndu-se o fereastră : o bătrînă în cămașă de noapte, trezită desigur de zgomot, privea vag la trupele care plecau.

Sosind peste trei zile în apropiere de Murnau (Eric și Conrad folosesc încă denumirile tradiționale ale localităților și satelor), constată că apa rîului se revărsase. Pămîntul, uscat cu puțin mai înainte, acum nu-i decît o clisă.

— Fie că rămîi cu noi, fie că te duci singur în pelerinaj la un morman de cărămizi, e la fel de periculos,

zise Eric. Soarta noastră... Sînt convins că e pecetluită. Dar tu... Atîta vreme cît o să porți în scăfîrlia asta o sonată ori un oratoriu, fă în așa fel încît să nu-ți găurească nimeni pielea pe drum.

— Cum o fi voia Celui de Sus, zise Egon, dar, amintindu-și dintr-o dată că lăsase undeva îndărătul lui credința luterană, adăugă, pentru a fi cu conștiința împăcată : — Dacă există.

Cu o mîngîiere, își încredință calul unui tînăr ofițer, care descălecase pentru el. Conrad și Eric coborîră de pe cal și se sărutară. Spre mirarea lor a cîteșitrei, lacrimile li se prelingeau pe obraji sau cel puțin le umpleau ochii, ca la eroii lui Homer. Egon plecă.

A mers mult pe pămîntul aproape inundat de-a binelea, agățîndu-se uneori de rădăcinile copacilor. Pe la prînz, doi țărani pe-o pajiște, cu apa ajungîndu-le pînă la genunchi, i-au cerut să-i ajute să ridice o vacă, prinsă în clisă. A dat și el o mînă de ajutor. Și i s-a mulțumit, fără ca cineva să-l întrebe cine e și încotro se duce. Hainele lui desperecheate și noroite îl făceau să nu se deosebească de toți ceilalți. Cizmele, luate dintr-un ungher al castelului, îl băteau și, pe deasupra, luau apă. Le aruncă în rîu pînă la urmă, împreună cu actele de identitate ascunse în ele, în afara unui permis de liberă trecere, care se udase, apoi încălță cu bucurie opincile din scoarță de copac, pe care le purta agățate la brîu. Era cald, iar soarele începu să scapete încet, ca în aprilie. Nori acopereau cerul palid. Cu puțin înainte de-a se înnopta, hotărî să se culce pe un rambleu, despărțit de drum printr-o perdea de copaci. I se păru că aude în depărtare, spre răsărit o salvă de artilerie. Dar nu era sigur. Adormise.

Se trezi țeapăn de umezeală. Mersul îl învioră, dar pentru noaptea următoare își puse în gînd să caute un adăpost mai bun, vreo colibă de vînător ori de pădurar ascunsă în pădure. Începu să plouă cu stropi mari. Ziua trecea încet, iar el se simțea pradă unei neliniști groaznice datorită singurătății, picăturilor de apă care cli-

poceau căzînd în apa ieșită din matcă, datorită trecerii și lipsei de dușmani. Soarele, pe trei sferturi înecat în ceață, îi slujea drept busolă. Dar rătăcea drumul și pierdea o groază de timp ca să iasă din încîlceala copacilor cufundați în apă.

Încă mai era ziuă cînd ajunse sub o poală de pădure deosebit de deasă, unde o cabană de pădurar se sprijinea de-o parte și de alta de doi copaci bătrîni. Ascultă îndelung. În sfîrșit, după ce bătu zadarnic, împinse ușa. Interiorul gol, întunecat, jalnic, era plin de-un miros fad de descompunere. Dar scena, luminată de două ferestruici înguste, n-avea nimic violent : oamenii nu muriseră de pe urma războiului civil. Bătrînul, întins liniștit pe lavița așternută cu o rogojină, părea împăcat cu sine. Bătrîna, pe jumătate aplecată spre învelitoare, cu un picior atîrnînd pe jos, ca și cum ar fi surprins-o moartea în sforțarea ce-o făcea de-a se culca și-a se întinde. Încercase, poate, cu o clipă înainte de-a se stinge, să-l mai ajute pentru ultima oară pe bătrîn. Foamea ? Tifosul ? Fețele umflate pe gîturile subțiri nu exprimau nimic. În timp ce Egon privea, un șobolan (ori poate o pisică, nu era sigur) țîșni de sub fustele bătrînei, dispărînd printr-o gaură. Egon ieși, închizînd grijuliu ușa în urma lui, dar mirosul tot îl mai urmărea. Se sili să intre din nou, cercetă o clipă micul bufet, prins în perete și luă din el singurul lucru ce mai rămăsese, un coltuc de pîine neagră, ce mirosea la fel ca tot restul. Ieși din nou, închise ușa și frecă îndelung de mușchiul unui trunchi de copac bucata aceea de pîine pe care ploaia începuse s-o pătrundă. Se lăsase noaptea, trebuia găsit un cotlon, să se culce. În spatele casei, o mică magazie dărăpănată mai avea încă acoperișul de trestie, acoperită în parte de acoperișul cel mare și pieziș al casei de care se sprijinea. Egon făcu un salt înăuntru. Picăturile de ploaie cădeau de sus, alcătuind ca un fel de perdea față de paiele jilave. Se retrase în ungherul cel mai uscat.

Pe la miezul nopții, un tropot ce i se părea uriaș ajunse pînă la el : zgomotul regulat de pași al unei trupe

ce se apropia. Încercă să numere oamenii, șapte-opt cel mult pe un rînd, mergînd pe drumul acela îngust. Se încurcă în socoteli, ajunse la un total de aproximativ șase sute de oameni, sprijiniți de o cavalerie în dezordine. Cîteva mitraliere se împotmoliră. Trupei i s-a comandat pe loc repaus. Egon trecu prin niște clipe cumplite de așteptare; comenzile erau date în rusă. Trupa s-a pus din nou în mișcare; în depărtare, zgomotul deveni iarăși un tropot nedeslușit. Eric pomenise de o divizie rusească ce se îndrepta spre nord, numai că oamenii aceștia păreau a se îndrepta și ei spre Vilna. Egon așteptă să se crape de ziuă ca să pornească iar.

Dintr-o dată, incidentul avu loc. Un om, un soldat leton îmbrăcat într-o uniformă uzată de-a armatei roșii, se ivi dinspre partea pe unde dispăruseră trupele, călărind un animal micuț, frînt de oboseală, care mergea la pas. Beat mai mult ca sigur, se apleca atît de mult din șa, încît te așteptai dintr-o clipă într-alta să-l vezi prăbușindu-se pe jos. Zărind un necunoscut, apăsă pe trăgaci: primul glonte trecu pe-alături; al doilea, îi atinse șoldul drept... „Pentru un om beat, trage destul de bine", dar înainte de-a formula gîndul ăsta, Egon se azvîrli asupra călărețului, răsucindu-i încheietura mîinii ca să-i smulgă arma. Cuprins de aburii beției, omul căzu, lovindu-se la cap de un trunchi de copac retezat de la marginea unui torent, iar trupul, clătinîndu-se, se rostogoli greoi în apă. Egon îl împinse, ca să-l înfunde și mai mult, cu fața în noroi. Revolverul îl azvîrli în ierburile înalte. Un soldat care rămăsese în urma coloanei, un dezertor, poate? Nici un gînd nu-i veni, în afară de faptul că e ușor să ucizi un om și că ar fi fost tot atît de ușor să moară.

Apucă de căpăstru căluțul lucind de sudoare. Ceva mai jos, ca să se depărteze de la drum, îl mînă printr-un vad, pe locul unde torentul se domolea. Se aflau acum într-un peisaj de copaci bătrîni și de tufișuri ce i se părea cunoscut, întrerupt ici-colo de luminișuri în care creștea iarba. Două urme de căruță se prelungeau la aceeași distanță una de alta. Scăpat de călărețul cel

greoi, animalul își recăpătase suflul. Egon prinse frîiele de ham, ca să nu se împiedice calul în ele, apoi îl împinse cu palmele înainte. De cum se simți liber, animalul porni la galop. După ce șovăi o clipă, Egon o apucă superstițios, pe urmele lui.

Amintirile i se precizau. Dar nu se afla la Woironovo, unde parcul cel mare se întindea maiestuos, mărginit cu amploare de un cerc de copaci, peisaj al copilăriei, urît și iubit totodată. Aici, se simte la el acasă, totul e bine. S-ar zice că a plecat de-atîta vreme, încît plecarea și absența nici nu mai contează. O căsuță din lemn, odinioară vopsită în alb, se ghemuia în adîncul unui luminiș, legată de lume printr-un drumeag pe unde poate trece cel mult o cotigă. Aici a adus-o pe Jeanne, după accidentul de telegă, ca s-o scutească de primirea ceremonioasă și rece a celor din familia lui. De cum pune piciorul pe treapta un pic cam arsă a pragului, nu se mai îndoiește. Un ochi de apă, unde Jeannei îi plăcea să asculte cum se scufundau broaștele, îi confirmă amintirea prin zgomotul acela specific. Aici venea să se-așeze în primele zile frumoase ale primăverii, pe o bancă ce nu s-a schimbat. Egon își amintește de discuțiile politice pătimașe purtate cu tînărul medic. Oare totul e aievea sau visează ? I se pare aproape cu neputință să-ți fie teamă într-un loc ca ăsta, la fel ca în limburi sau în cer. Deschide ușa prevăzută cu clanță. Înăuntru, o încăpere destul de luminoasă, aproape goală, dar unde știe dinainte locul în care se află soba și recunoaște un jilț vechi. Un bărbat cu fața pe jumătate ascunsă de părul lung și cărunt, ca și de barba răruie, sta așezat în el, cu mîinile pe masă. Sare în picioare.

— Egon ! Frate !

Îl sărută. E Odon, unul dintre prietenii lui din copilărie preferați. În timpul cît Jeanne a stat în casa din pădure, el l-a însoțit deseori pe Egon, seara, pînă la castel, la inevitabila partidă de cărți în familie, apoi i-l aducea Jeannei, cînd singur, și vorbeau atunci de escapadele lor trecute, cînd însoțit de alți băieți din sat. Egon regăsise alături de ei, în pădurea abia înverzită, cîntecele, glu-

mele și zburdălniciile de pe vremuri. La întoarcere mai ales, se întîmpla ca alcoolul pe cît și frigul să le înroșească obrajii, dar aerul încă rece împrăștia repede aburii băuturii. Îl păraseau pe Egon în pragul casei sau, mai adesea, domesticiți de vocea Jeannei, primeau smerit cîte-o bucată de plăcintă din partea doamnei ori încă un pahar de vodcă. Dacă Jeanne ar fi aici, l-ar mai recunoaște pe Odon ? Pînă și Egon nu-l recunoscuse decît după strînsoarea lui amicală de urs. Anii și primejdiile își săvîrșiseră lucrarea. Așezîndu-se la loc, omul împinse spre musafir un taburet din lemn nevopsit. Zgomote răgușite îi ieșeau din piept. Egon înțelese că plînge.

— N-ar fi trebuit să vii aici, prostule... Dar, mulțumesc lui Dumnezeu, am mai apucat să te văd... Ai venit după ceva ?

Își trecu mîna peste tăblia goală a mesei.

— Nu mai e nimic. S-a întîmplat devreme de tot, cînd capetele erau cel mai înfierbîntate... Frații tăi nu erau simpatizați... Nici tu nu-i aveai la stomac... Iar tatăl tău bolea la pat, ca totdeauna, dar atunci a ieșit din casă să le sară în ajutor, sprijinindu-se în baston... Era respectat, dar valul cînd te ia cu el... Am lovit și eu, acolo. O, nu prea tare ! Cred chiar că nici n-a simțit... Un om căzut pe jos... Pentru că, știi, la drept vorbind eram de partea celorlalți... Altminteri, nu m-ai fi găsit aici.

— Și cumnatele mele ?

— Fii pe pace. Muierile se descurcă. La Riga, așa cred. Ori poate chiar la Helsinki. În privința castelului, am să-ți arăt mîine ce-a mai rămas.

Ardea un foc de turbă. Luă o tingire și puse lapte în ea. Un muget auzit mai înainte îi dezvăluise lui Egon prezența unei vaci pe undeva. Făcu o fiertură oarecare. Cînd a fost gata, a umplut trei blide.

— Olga !

O fetiță de vreo șapte ani ieși dintr-un soi de dulap-alcov, de care Egon își amintea, pentru că era înăuntru și-o scară. O scară atît de abruptă că Jeanne niciodată

n-o putuse sui. Copila era urîtă şi morocănoasă. Egon îşi aminti că însurătoarea lui Odon trebuie să fi avut loc chiar în vara aceea.

— Şi nevastă-ta ?

— Las-o baltă.

Mîncară. Micuţa mesteca plescăind tare. Pînă la urmă adormi peste blid. Odon o duse în dulap.

— Acolo o să-i fie mai cald decît aici.

Şi văzînd că Egon se uită la patul cel mare, gol, sprijinit de-un perete, zise :

— Da, patul vostru. În care ea sta culcată toată ziua, din cauza piciorului bandajat. Nu mai şchioapătă ? Asta-i bine. Dar salteaua a fost furată iar chingile de dedesubt s-au rupt. Dormim pe jos.

Întinse nişte macaturi. Egon nu îndrăznea să spună că tot îi mai era foame. Ogon scoase o sticlă învelită în nişte zdrenţe şi i-o întinse. Celălalt refuză.

— Nu bei ?

— Sînt muzician. Dacă beau, cînt rău.

— Da' în seara asta nu cînţi. A, bine că mi-am adus aminte zise izbindu-se peste frunte, mama ta. Încă n-ai întrebat de ea.

— Moartă împreună cu ceilalţi, presupun.

— Nu. E în sat. Ai s-o vezi mîine.

Şi bău pentru doi.

— O luăm şi pe asta mică cu noi, la castel. Ca să aibă şi mai mult aerul unei vizite de familie. O să-i dăm şi-o undiţă. Ca să inspire încredere.

— Sînt hoţi pe-acolo ?

— Nu mereu. Nu mai e nimic, ce să ia ?

A doua zi s-au sculat dis-de-dimineaţă, pe cînd mai era ceaţă. Dar soarele era sus, cînd au lăsat barca la marginea pădurii.

— Odon, unde e coliba ta ?

— A ars, ca tot restul. M-am instalat la tine în casă pentru că trebuia să stea cineva la faţa locului, sau pe-aproape, ca să se-ocupe de napi şi de cartofi. Sînt, cum ar veni, administrator, dar pentru comună.

Păşeau amîndoi pe fosta peluză. Fetiţa ţopăia cînd într-un picior, cînd într-altul. După un sfert de oră, Odon se opri :

— Aici a fost.

— Unde i-au pus ?

— Aici, spuse din nou, lovind cu piciorul uşor în pămînt. Îţi dai seama că nu era să ne dăm osteneala să-i cărăm foarte departe. După ce-au fost despuiaţi, bineînţeles.

Egon îşi înalţă automat privirea spre călăuza lui, care avea la mînă un ceas destul de frumos. Odon păru să nu bage de seamă.

— Şi uite-ţi cărămizile, zise. Dar sînt şi cîteva pietre de temelie.

Egon înţelese de ce peisajul părea schimbat. Fosta clădire a castelului nu-l mai despărţea în două. Era o ctitorie greoaie şi princiară din timpurile baroce, un dreptunghi lung, umflat, cum deseori puteai vedea în Europa de Nord-Est. Balcoanele rotunjite şi ferestrele înalte, baroce, înlocuiseră în secolul al XVIII-lea arhitectura încă militară a fostei fortăreţe chezăşie, desigur, a unei noi securităţi. Egon se gîndi la mirosul răspîndit de friptura de lebădă şi de bîtlan venind dinspre bucătării, la căprioarele şi căprioriii vîrîţi în pîntece de bărbaţi cu scurteici de brocart, la femeile ce-şi bombau sînii deasupra corsetelor ţepene, la paturile în care oamenii aceştia sforăiseră şi făcuseră dragoste, la inepuizabila provizie de obiecte rîvnite ce-o întruchipau pe vremea aceea cameristele, valeţii şi pajii, la rivalităţile vestimentare ale musafirilor, la trîmbiţele stridente ce vesteau cina, la oalele de noapte şi la latrine. Evocă pe cîţiva ascendenţi a căror poveste o ştie : sora bunicii, Dorothée de Reval, ambasadoare şi rivala Doamnei Tallien în arta tunicilor transparente şi-a dansului, apoi organizatoarea unui cerc de iluminaţi, care număra şi regi şi care a influenţat regi şi prinţi. Îşi aminteşte că a citit o scriere de-a ei, un volumaş de *Cugetări*, scris în franceză pe vremea Directoratului : „Există oameni care aproape

că s-au bucurat de glorie, de dragoste și de fericire". *Aproape că s-au bucurat de glorie?* Asta va fi soarta lui, mai cu seamă dacă moare fără a fi putut nici să aprofundeze nici să-și dezvolte înzestrările. *Aproape că s-au bucurat de dragoste?* Dragostea lui pentru ceilalți? Dragostea celorlalți pentru el. Întreaga dragoste primită, întreaga dragoste dăruită. În cel mai rău caz, poate că nu există decît dragoste ce s-a înșelat în privința formelor. După cum brutalitatea, murdăria, josnicia prezente nu lasă, desigur, să sălășluiască în el aproape fericirea, ci nu știu ce dragoste care supraviețuia în ciuda a tot și toate. Părăsind-o pe Dorothée care trebuie să fi cunoscut bucuria aceea, în dans, în mistică (la fel ca Jeanne) și deseori în dragoste, urcă și mai mult în timp, pînă la un personaj din preajma lui Rudolf al II-lea, care se ocupa de magie neagră în subteranele Hradului, la Praga. Un suflet al tenebrelor ori un suflet în flăcări? El însuși știa oare ce înseamnă propriul lui suflet? Și încă și mai departe, la acel episcop din Magdeburg, din secolul al XII-lea, culcat în catedrala unde slujise... Un sfînt... Și totuși sfîntul acela încuviințase cruciada copiilor, încredințat că Dumnezeu îi va ocroti pe micuți, ori îi va așeza printre îngeri...

— Nevastă-mea și cu mine am cărat-o pe mama ta pînă aici, în ziua acea de pomină; în fine, ziua nenorocirii. Iar ea se împotrivea din răsputeri, de parcă cineva s-ar fi purtat necuviincios. Acum o ajută două femei: a mea, care mă lasă uneori să-mi petrec și eu nestingherit o parte din noapte, adică să mai dau cîte ceva de dușcă din cînd în cînd, și o roșcată mititică și năbădăioasă.

Casa, mai curînd neîncăpătoare, era ticsită de lume. Bătrîna baroană, căreia cei de-aici îi spuneau Minna, sta culcată pe jos, la demisol, împreună cu vreo doi-trei incurabili și o lehuză. Părul lung și alb al Minnei era frumos. Pielea întinsă pe oase și absența protezei dentare schimbau întrucîtva fața aceea, pe care n-o văzuse de zece ani.

Deschise-oarecum ochii, îl privi și spuse :

— Karl...

Era numele fratelui cel mai mare. Atunci înțelese de ce pomenirea cuvîntului muzică îi amintise lui Odon de mama lui : de ani de zile, aceasta nu-l numea decît disprețuitor pe Egon : „muzicianul".

Atrase atenția tinerei femei asupra cearșafului de deasupra, pătat de vomă. Ea-l ghemotoci și aduse un altul, ceva mai curat.

— Lenjeria lipsește, spuse ea. Iar de spălat, nu-i ușor.

Nu părea să și-l reamintească pe Egon cel de pe vremuri. Îngenunche și ea lîngă rogojină, iar trupul ei ce se îndesa în el păru totuși să-l recunoască.

— Am putea s-o spălăm și s-o răcorim un pic.

Femeia încuviință dînd din cap și aduse un lighean cu apă călduță și o cîrpă. Egon descheie nasturii vechii bluze din dantelă destrămată, pe care Minna tot o mai purta. Partea de jos a corpului era doar înfășurată într-un prosop și o bucată de pătură. Sînii slăbiți și gălbui atîrnau, ca și cum s-ar fi vestejit hrănind la copii, dar Minna nu alăptase niciodată, treaba asta fiind lăsată pe seama doicilor. Egon umezi, apoi șterse cît putu mai bine fiece zbîrcitură din pielea aceea zgrunțuroasă ; o privire îl făcu să întrezărească deschizătura brun-roșcată pe unde ieșise. Cu o foarfecă veche și cam strîmtă îi tăie unghiile de la mîini și de la picioare, acestea din urmă începînd să se încarneze. După cîteva mormăieli de împotrivire (fără îndoială că o ciupise), Minna ațipește, și în picoteala ei rostește din nou numele băiatului cel mare. Kristin (da, Kristin o cheamă, cum de putuse uita ?) piaptănă părul frumos și alb. Odon strigă din fundul coridorului :

— E timpul să plecăm.

Se ridică amîndoi. Kristin, care nu i s-a dăruit decît o oră, acum douăzeci de ani, ca și cum ar fi voit să-l răsplătească pentru faptul că o ajuta în nenorocirea ei, își trece dintr-o dată brațele împrejurul gîtului lui și-i dă o sărutare de amantă. Din toate incidentele călătoriei,

nimic nu-l leagă mai temeinic de trecut decît gura și limba asta calde. Egon își deapănă prin minte primejdiile prin care trecuseră amîndoi, tatăl sălbatic, poliția bănuitoare (cel puțin așa credeau ei), noaptea aceea sminti tă petrecută într-o cocioabă din micul tîrg, așteptînd ca avortoarea să i-o înapoieze lividă, în pericol de hemoragie, dar scăpată de rodul altuia, sau poate moartă. Nu ei, ci tinerețea lor se sărută.

— Vorba e că trebuie să dispari cît mai repede. Prea mulți te-au văzut și știu cine ești. Ține ! îi zise Odon.

Se oprește la doi pași de cabană și-i dă un soi de haină zdrențuită pe care-o dusese îndoită pe brat. Ruptura asta murdară și încă și mai zdrențuită decît propria lui cazacă este, ori mai curînd a fost, o vestă de uniformă a armatei roșii.

— Să ți-o pui mîine. Trebuie să arăți ca toată lumea... Din fericire, e o măsură foarte mare. De data asta ai să întîlnești tot felul de inși pe drum : șchiopi, convalescenți, tipi întorși pe ascuns ca să mai muncească oleacă pe ogor, chiulangii, ce mai. O să fii și tu mai zdrențăros ca toți ceilalți.

S-au culcat fără a-și mai vorbi. În toul nopții, Odon s-a ridicat în cot.

— Dormi, frate ? Trebuie să-ți explic. Mama ta avea la gît un săculeț cu pietre prețioase. Mi le-a încredințat mie, cum s-ar zice... Și, cu cîteva săptămîni mai înainte, argintăria cea frumoasă, pe care-am pus-o bine. Care venea de la fratele străbunicului tău, pe care Împărăteasa de pe vremea aceea îl găsea pe gustul ei... Cînd o să te întorci, în timpuri ceva mai liniștite, o să împărțim. Doar nu-ți închipui că ai putea umbla mîine pe drumuri cu linguri de argint aurite la tine...

Egon îi mulțumește ca prin vis. Încredințat... Pusă bine... Și din nou și-l închipui pe bătrîn căzut pe jos, iar pe celălalt dînd în el, ca să se facă bine văzut. Pe mama lui, mai curînd o tîrîseră decît o aduseseră. Dar mai bine să nu se gîndească la toate astea.

A doua zi a fost gata devreme. S-au sărutat ceva mai puțin călduros decît la venire ; Odon, mulțumit, desi-

gur, că-l vede plecînd, riscase mult totuși ; nu era el chiar pe de-a-ntregul bunul Samaritean, dar tot rămînea Odon al copilăriei lui, cel cu care se hîrjonise prin pădure și plutise în curentul rîului, pe bușteni, atîrnîndu-și hănuțele, atunci cînd era cald de ramurile copacilor și dîndu-se de-a dura goi pe iarba de pe pantă, fumînd papiroase furate, ca să alunge țînțarii. O idee îi veni pădurarului. Zise :

— Așteaptă.

Și desprinse de pe perete o balalaică, încropită, firește la fața locului.

— Te îndrepți spre Sud, ca toată lumea. Dacă ți se vorbește cîntă-le ceva. E mai puțin primejdios decît să spui prea multe.

— Dar nu știu să cînt la asta, zice Egon arătînd spre instrumentul țărănesc.

— Ești muzicant, te descurci tu. La cincisprezece verste de-aici, e o cîrciumă unde se vinde cvas și un puț pentru cei care n-au de nici unele, așa că nu pot bea decît apă. Odihnește-te acolo, e un loc sigur. Și nu te grăbi prea tare : treaba se-ncinge în Sud. Încearcă mai curînd să stai ascuns vreo cîteva zile. Dacă ți se cer actele, să zici că le-ai pierdut la beție.

Egon a și pornit-o pe drumul de țară, năpădit de iarbă, plin de noroi și ochiuri de apă. Grupurilor care veneau după el ori mergeau înaintea lui nu le păsa de el. De două ori, trecură ofițeri călare, fără să se uite în jurul lor, strigînd mai curînd decît vorbind, ca să se facă auziți de însoțitorii lor. Atmosfera era încărcată ; cele cincisprezece verste i-au luat aproape toată ziua. Egon s-a așezat pe un taluz, nu departe de baraca de care-i vorbise atît de amănunțit Odon : îndemn salvator ori capcană ? Cîțiva oameni se odihneau pe iarbă. Cineva îl întrebă ceva. În loc să răspundă, începu să zdrăngăne la balalaică. Degetele lui șovăielnice regăsiră cîteva cîntece din copilărie, auzite în sat ; uneori murmurul unui cor fredonat cu gura închisă îi acompania refrenele. Muzică și dans sînt nedespărțite. Cineva dansă. Deodată, o voce se înălță :

— Pentru Partid, nimic ?

Știa aria, nu și cuvintele *Internaționalei.* Melodia, un pic cam lentă, începu să se desfășoare.

— Cum așa, nu ne mai recunoaștem vechii prieteni ?

Cineva, din spate, îl bătea pe umăr. Egon scoase o exclamație de bucurie. Era, bine strîns în unimorma de ofițer al armatei roșii, Ilia Grekov, tînărul medic din Tallin, care-o îngrijise pe Jeanne, și cu care amîndoi se împrieteniseră. Se sărutară după moda rusească, cu inima pe buze, la fel de nestingherit de parcă ar fi fost singuri pe lume. Ilia nu-l lăsă să vorbească.

— L-am văzut ieri pe Odon, acasă la Kristin. Mi-a explicat. Am avut treburi și n-am plecat decît acum o oră. Trebuie neapărat s-o scoți cu bine la capăt. Rămîn cu tine.

Și-și coborî motocicleta de pe taluz. Apoi au demarat. Egon strîngea puternic cu brațele pieptul prietenului, atît ca să reziste zdruncinăturilor drumului, dar și pentru că trupul acela respira forță.

— La nodul de cale ferată, o să luăm unul din trenurile care duc întăriri în Sud. Trupele noastre au renunțat să mai asedieze Varșovia și-au plecat din Vilna. Pentru moment, francezii și polonezii au luat ofensiva. Știai toate astea ? Știrile se răspîndesc repede.

— Da, numai că țăranii știu să-și pună lacăt la gură.

— Șefii mei m-au trimis la Riga să negociez un proiect care a eșuat. Dar am văzut de-atîtea ori luîndu-se și renunțîndu-se la orașul ăsta, că mă întreb dacă mai e al cuiva.

— Crezi în victoria roșilor ?

— Ori în înfrîngerea lor, puțin îmi pasă. La fel și dacă o fi vorba de Sfînta Rusie ori de Rusia roșie. Numai că, vezi tu, eu sînt rus. Nici lituanian, nici estonian, nici curlandez, nici baron balt. Și de vreme ce-mi continui în uniformă meseria de doctor... Cum se simte Jeanne ?

— Bine. Dar fără îndoială bolnavă de spaimă în clipa de față, și asta din vina mea.

— A timpurilor pe care le trăim. La fel de frumoasă ? Da ? O mai iubești ?

— Da... În fine...

— Oprește-te. Am simțit toate astea. Și nu te întrista. Iubim cum putem și cît putem. Alți copii ?

— Nu crezi că în niște vremuri ca astea doi sînt de-ajuns ?

— Ba încă atît de mult că nici măcar nu m-am însurat.

Merseră în tăcere, despărțind grupuri care în ultima clipă se despicau, apoi traversau și retraversau drumul, ca niște pui speriați.

— Ilia, ieri-seară cînd Odon ți-a vorbit, crezi că m-a vîndut, ori conta pe tine, ca să mă salvezi ?

— Și una și alta. Voia să aibă acoperire față de noi, după cum voia să te și salveze. Nu-l învinui. Nu știi ce înseamnă trei ani de revoluție într-o țară unde tu n-ai stat decît trei săptămîni cel mult. Am văzut pierzînd, redobîndind și pierzînd iarăși Riga. Ordinul vechi : marii bancheri, traficanții bogați, după moda nemțească, cei mai scîrboși dintre toți. Războiul celor nouă străzi : toate pușlamalele păduchioase, ieșite din găurile lor de șoarece, cei care trădau pe toată lumea, idealiștii de doi bani care nu se pricepeau nici să țină în frîu pe canaliile acelea, nici să le sară-n spinare. Femeile erau cele mai rele, curvele mai cu seamă. Cele mai solide, deghizate în uniforme zdrențuite, se expun cu impudoare, ca în niște noi toalete de bal. Înțelegi, le dezgustau bătrînii aceia pîntecoși, cu dinți de aur, ochelari cu ramă de aur și răsuflarea mirosind a cumin ; de ani de zile îndurau asta. Și pe urmă, ordinul nostru, dur, nu zic mai mult. Cazacii noștri care crăpau de foame pe caii lor scheletici, izbind în grămadă. Au fost ucise vreo douăsprezece femei de stradă, așa, ca să slujească de exemplu. Parcă o văd pe una mică și grăsulie, cum își ridica poalele sus de tot, ca să fie lovită în pîntece. O martiră, ce mai. Țin prea mult la tine ca să-ți vorbesc despre baronii tăi baltici, dar i-ai văzut pe țăranii tăi îmbătați cu șampanie, omorîndu-se între ei, pentru

cîteva palme de pămînt ars... Și bunii voștri prieteni, salvatorii voștri ai tuturor, brigăzile lui Von Wirtz care și-au făcut mîna în tranșeele din vest, dar care din fericire o ștergeau... Dar cine știe ? De cînd polonezii au reluat ofensiva... Să-ți vină să te așterni jos și să plîngi, nu alta.

Drumul se lărgea, descoperind o suprafață ceva mai mare de cer. Fuseseră tăiați mulți copaci. Ajungeau la nodul de cale ferată, străjuit de un hangar deschis. Un tren arhiplin era luat cu asalt. Ilia își încredință motocicleta unui paznic bătrîn de cale ferată, care o legă numaidecît cu un lanț îndărătul unor bidoane goale, în magazia strîmtă pentru lămpașe.

— E un om de treabă. O s-o păstreze ca pe ochii din cap, pentru că se slujește și el de ea în lipsa mea.

Alte vagoane care erau cuplate se mișcau încet, scîrțiind.

— Uită-te la ei cum dau din coate și din picioare ca să-și facă loc înăuntru, de parcă s-ar duce la iarmaroc.

— Nu la iarmaroc se duc. Ci la Vilna.

— Vilna a căzut. La Minsk se duc.

— Ori la Kiev.

— Chiar te interesează să știi unde-o să-ți lași pielea ?

— Urcă, Egon. Material rulant dinainte de război, trenuri veșnic ticsite (lăsați-ne să trecem, ce naiba !) care se opresc și pornesc din nou, ca niște omizi în șir. O roată care se desprinde, o traversă ruptă, o șină care nu mai stă la locul ei, butuci ajunși ca din întîmplare pe calea ferată. Se repară, se pornește din nou, iar între timp oamenii coboară ca să-și ușureze pîntecul ori bășica udului, să culeagă afine ori să mestece ciuperci crude. Mergi pînă la capătul platformei din spate. Fă ca mine. Prinde-te bine de balustradă, locul din mijloc, de sub fanal. Și pentru nimic în lume să nu te dai la o parte... Te zgîlțîie strașnic, dar cel puțin aerul înviorează. Nu uita, la a treia oprire, fără să pui la socoteală opririle întîmplătoare, kilometrul 375. Să aștepți, ca și mine, ca viteza să se reducă.

Și pentru că un soldat leton, vîrît în el, părea că încearcă să înțeleagă ce vorbea el în rusește, spuse :

— Nu te mai înghesui așa în mine, prietene, și zvîrle-ți chiștocul. Nu-i sănătos. Misiune periculoasă pentru noi amîndoi. Și nu care cumva să cazi peste mine, dacă din întîmplare ne oprim brusc.

— Vreun dig ? Vreun pod ? vreun depozit de armament ? întrebă curiosul, a cărui privire prinse să strălucească.

— Nu tu ești chemat să le faci treaba.

Treceau printre copaci. Prima pană prevăzută nu se lasă așteptată. Oamenii, răzlețiți o vreme pe taluz, urcau din nou, cu mîinile vinete. În timpul opririlor, dinspre vagoanele din față răzbăteau frînturi de conversație răcnite în gura mare, înjurături, uneori vreun cîntec la balalaică, ce-i amintea lui Egon de instrumentul părăsit pe drum. Mîna lui Ilia îi ținea strîns cotul. Niciodată stelele nu i se păruseră mai mari.

— Încetinește. Sărim la prima oprire. Dar încet. Și nu înainte ca alți cîțiva să fi sărit mai întîi. Să nu părem că vrem s-o ștergem prea repede.

Săriră. Oprirea părea a fi lungă ; o întreagă ceată de întîrziați așteptau trenul. Amatorii de afine și de ciuperci se răspîndeau din nou pe talazuri. Ilia și Egon se urcară fără grabă pe cel din stînga. După numai cîțiva pași, lăstărișul îi ascundea privirii. Mergeau, străduindu-se să nu facă zgomot aproape deloc. Ilia mergea în frunte, ținîndu-l de mînă ca să-l călăuzească printre tufișurile ghimpoase.

— Și mai cu seamă fii atent să nu deranjezi viperele. În anotimpul ăsta se împerechează, înfășurate de crengi. Lupii nu-i atacă pe oameni dacă nu sînt flămînzi. Urșii sînt rari. Ferește-te de vizuinele mistreților : scroafele își apără puii. Nu merge așa de repede : îți sleiești puterile. Apleacă-ți capul, deși nu cred că or să tragă în noi. Cel mai greu e s-o ții întruna drept în fața ta.

— Ai mai fost ?

— O singură dată, dus și-ntors. E ceea ce se cheamă o frontieră ascunsă. Chiar și pe timp de război, se simte

mai mult decît s-ar crede nevoia să se vorbească în taină. Cam peste vreo douăzeci de minute de-aici, o să dăm de-o rîpă. Lasă-mă să trec eu înainte. Ia-ți o bîtă, așa ca mine. Nu te atingi de nimic, fără ca mai înainte să cercetezi. Pe versantul opus rîpei, tufele de măceș camuflează sîrma ghimpată. Sub ramurile care atîrnă se află o breșă, pe unde aproape că nu trece nimeni, niciodată.

Cele douăzeci de minute s-au scurs în afara timpului măsurat de orologii. Mergeau amîndoi pe orbește, pipăind pămîntul înainte de-a pune piciorul, de teamă să nu se prăbușească în rîpa căscată. În sfîrșit, coborîră în ea cu băgare de seamă ; apoi urcară. Ilia dădu în lături ramurile ce camuflau spărtura, ajutîndu-se de două prăjini. Abia de vedea în noaptea cea verzuie.

— Treci încovoiat și sari cît mai departe posibil. Apoi o să mergi cam vreun sfert de oră printr-un lăstăriș, ceva mai puțin des. Nu cred să tragă în tine de la distanță. Le convine să ne aibă vii. După o pajiște lungă, presărată cu pîlcuri de copaci, se face o pantă ce coboară spre un vechi conac, înconjurat de garduri, care domină drumul. Comandamentul polonez și cel francez pregătesc aici ofensiva. De cum ieși din lăstăriș, să folosești bateria electrică, mergînd cît mai aproape de iarbă. Un, doi, trei (scandă ritmul). Insistă că vrei să dai cît mai repede cu putință raportul șefilor tăi. Fii arogant. Iar dacă lucrurile iau o întorsătură proastă...

Îi strecură în buzunar o capsulă.

— Nu te grăbi s-o înghiți. Eu mă întorc. Nu ți-aș fi de nici un folos, rămînînd, dimpotrivă. Doar atît, să fluieri foarte ușor, ca să-mi dai de înțeles că ai trecut de obstacol. Sărut-o pe Jeanne din partea mea.

S-au îmbrățișat scurt. Egon făcu un salt de acrobat, apoi se rostogoli pe pămîntul în pantă. Șuieratul ușor al lui Ilia răspunse șuieratului lui. Stînd nemișcat o clipă, Egon ascultă cum se îndepărtează aproape fără zgomot tovarășul lui de pericol. Opincile lui din scoarță de copac îndesate cu frunze erau încă și mai tăcute. De două ori se opri ca să-și scoată un spin din picior. De cum

ieşi din lăstăriş, execută lecţia învăţată, aşteptîndu-se, în ciuda asigurărilor lui Ilia, să se tragă în el de la distanţă. Dar nu se întîmplă aşa. Ci o ceată de vreo zece oameni, ieşiţi ca din pămînt, îl încercuiră, ochindu-l prin cătare.

— Cine e ?

Optă pentru adevăr.

— Baron Egon de Reval, din Woironovo, în Curlanda. Trebuie să-i fac imediat un raport comandantului. Duceţi-mă, vă rog, la generalul W. Repetă fraza în franceză, pe un ton ce părea mai curînd să comande decît să solicite. Caporalul, bineînţeles, o rupea pe franţuzeşte.

— Actele dumneavoastră ?

— La ce mi-ar fi slujit, dacă nu să mă ucidă roşii. Am făcut o parte din drum ascuns într-un tren rusesc.

— Domnule Baron, spuse caporalul, fost funcţionar de bancă, şi care nu puţin se mîndrea cu franceza lui, mă duc să vă anunţ numele. Poate că va trece destul de mult, pînă să fiţi chemat. N-aveţi de ce vă teme dacă staţi aici, în mijlocul oamenilor. Dacă veţi schiţa fie şi cel mai neînsemnat gest de fugă, vor trage.

— Mulţumesc, ofiţerule, spuse Egon, grijuliu să-l salte puţin în grad. O să aştept cît va fi nevoie, fără să clintesc.

Omul se îndepărtează, cu un salut după toate regulile. Dar cei care-l păzesc şi care nu înţeleseseră şi nu recunoscuseră decît numele acelui zdrenţuros îmbrăcat în cazacă rusească, nu se putură împiedica să nu-i vorbească în rusește ori în limba lor, batjocoritor, precizînd aproape cu sadism torturile rezervate vagabonzilor şi spionilor inamici. Devotamentul plin de afecţiune al lui Ilia şi amintirea Jeannei evocată de prietenul lui în clipa cînd şi-a luat rămas bun continuau să-l menţină într-o stare de exaltare, în care a trăi sau a muri păreau deopotrivă de acceptabile. Dar nu trebuia ca Ilia să se fi devotat în zadar.

Mesagerul se ivi după o lungă aşteptare. Expresia feţei lui arăta că balanţa se înclinase în partea cea bună. Respectul cîştigase. Cei doi generali aveau o întrevedere.

Egon nu-l va vedea deocamdată decît pe adjunctul generalului W. Boschete încojurau din toate părțile vechiul conac baroc ce părea ieșit dintr-un vis. Egon își urmă călăuza, urmată ea însăși de cîțiva oameni, pe care sublocotenentul îi lăsă într-o încăpere goală, înainte de-a închide între el și Egon ușa unui salon rococo, ticsit de mobile și lăzi. Un vechi Erard, cu siguranță dezacordat, i se păru lui Egon de bun augur. Un om cu fața inteligentă și greoaie, în uniformă de colonel, stînd la o masă, îl privi fix pe străin. După cîteva clipe, fața i se lumină. Se ridică și întinse mîna.

— Te-aș fi recunoscut, Baroane, chiar dacă numele dumitale n-ar fi fost rostit.

— Nu cred, domnule comandant, să fi fost prezentat vreodată marchizului de Leiris.

Un zîmbet de bunăvoință mondenă înflori pe fața aceea oficială.

— Te-am văzut și te-am ascultat la premiera bucății *Șopotul pietrelor*. Cel mai bun pașaport pentru dumneata sînt mîinile, spuse cercetînd degetele cele lungi, zgîriiate pînă la sînge. Dar, dragă prietene, ce naiba cauți pe-aici ? Țările baltice nu sînt un loc de vilegiatură.

— Am comis o imprudență să încerc să dau de urma celor din familia mea. Au murit, iar un prieten de pe vremuri, ofițer în armata roșie, m-a ajutat să trec așanumita frontieră ascunsă, pe care-o știa, deoarece a trecut-o în urmă cu cîteva săptămîni, împreună cu niște ofițeri ce-au purtat negocieri.

— Ilia Grekov ? zise marchizul uitîndu-se într-un carnet.

— Mi-am făgăduit să nu-i rostesc numele.

— Bine. Bătrînul (îi spunem așa, cu toată că e de vîrsta mea) e foarte ocupat în seara asta, și poate că n-o să te poată vedea decît mîine dimineață. Dar, dacă îngădui, vom putea cina aici, pe un colț de masă.

— Mă tem că zdrențele mele se opun la asemenea invitație.

— Uitasem. Cabotinule, pune-ți vreunul din vestoanele mele, care oricum o să-ți vină mai bine decît cazaca asta a armatei roșii. Și poate, niște papuci : ești încălțat ca un pădurar. Nu te grăbi prea tare, am de terminat un raport.

Tava era pe masă cînd Egon se întoarse. Ras, pieptănat, îmbrăcat într-un veston de interior, părea că întinerise cu zece ani. Marchizul nu uită să i-o spună.

— N-ai să mănînci bucate alese, dar vinul le va ajuta să meargă.

Marchizul continuă pe un ton mai grav :

— Încă nu ți-am adresat condoleanțele de rigoare. Știai că fratele dumitale mezin, care slujea în gărzile imperiale, a fost ucis în Ucraina, în armata lui Denikin ? Cumplite vremuri. Nu prea mă pricep la arborele genealogic al marilor familii...

Dimpotrivă, se pricepea. Unul din marile regrete ale acestui om atît de celebru ca inginer și om de afaceri era că titlul lui nu urca decît pînă la Carol al X-lea.

— Dar cum să nu deplîngi prăbușirea unui mare nume ? Apropo, chiar dacă la Paris nu te-am văzut decît dintr-un fotoliu de orchestră, am avut cel puțin onoarea de a-i fi prezentat Baroanei de Reval. A primit să ia parte la primul dintr-o serie de concerte de muzică veche, organizat de încîntătoarea mea prietenă Odette F. Una din ultimele mele plăceri pariziene a fost aceea de-a fi putut să le aduc omagiul la două dintre cele mai fermecătoare femei din Paris.

— Odette, care e într-un fel o vară mai îndepărtată de-a Jeannei, e într-adevăr încîntătoare.

— Iar Doamna de Reval e însăși întruchiparea frumuseții. Și cînd mă gîndesc că am venit în țara asta, îndrăgostit de Maria Walewska ! Dragul meu, polonezele mă plictisesc... Ai vreo cîțiva bani, acolo ?

— Nici un zlot, nici o centimă.

Domnul de L. scoase din buzunar niște bancnote poloneze, uzate și ghemotocite.

— Te trimitem mîine la Varșovia, cu mașina, împreună cu ofițerul nostru de legătură. Are de pe-acum

permisul de liberă trecere necesar. Nu, nu-mi mulțumi, banii ăștia polonezi aproape că nu valorează nimic... Dar va trebui să străbați Germania.

Și scoase grijuliu din portofoliu vreo trei-patru teancuri groase de bancnote franțuzești.

— O să mi le înapoiezi la Paris. Nu schimba multe deodată ; marca scade îngrozitor. O să-ți ajungă cel puțin pînă la Frankfurt sau München. München sau chiar Soleure, unde autoritățile elvețiene te vor pune să-ți refaci pașaportul. Ah ! Soleure și aventurile lui Casanova ! Dar, în Germania, să nu fii prea milos față de tinerii demobilizați fără lucru. Sînt niște brute. Revoluționari, nici măcar învinși. Ah ! Ar fi trebuit să ne ducem pînă la Berlin.

— Domnilor.

Generalul W. întredeschise ușa. Marchizul îl prezentă pe baron.

— V-au dat tot ce vă trebuie ? Ne vom vedea la Paris. L., servește-mă, te rog, cu cafeaua dumitale ; am mult de lucru, îmi cer scuze de la baron.

— Așterne-mă la picioarele Doamnei de Reval, îi spuse lui Egon colonelul-marchiz. Bătrînul a plecat. Cîntă-mi cîteva măsuri inedite, va fi ca un balsam pentru toate relele noastre.

Egon apăsă clapele vechiului pian cu mîini tremurătoare. Credea că nu e în stare să cînte nimic, dar țîșni-nră cîteva jerbe melodice, un strigăt, sau mai curînd un cîntec crucificat. Marchizul ieși, zicînd „bravo".

Muzicianul adormi greu. Parisul, orașul unde ghicești și înțelegi poate mai bine decît într-altă parte, și unde un scandal vechi de aproape zece ani e acceptat ca atare, dar nu uitat.

Dimineață, auzea, fără a putea deschide ochii ; trupe se opreau deseori pe drum, dar de data asta ca să lase tancurile să treacă.

La Frankfurt, o grevă de-a feroviarilor îl opri două zile. În cea de-a doua seară, nesocotind sfaturile marchi-

zului, făcu cunoștință cu un tînăr soldat de curînd demobilizat, aflat în căutare de lucru, căci nu voia să se întoarcă acasă la mama lui, o văduvă din Pomerania, care conta pe el ca să pună ferma pe picioare.

Băiatul devora mai curînd decît mînca. Egon îi oferi un adăpost pentru noapte în hotelul lui modest, scăpat dintr-un oraș în ruine. Era cald. Neamțul își împrăștiase hainele pe dușumea și adormise. Egon, stînd pe marginea patului, se uita la trupul acela blond, tînăr, intact, asupra căruia cele cinci-șase luni de război și șomaj ce le urmase nu părea a fi lăsat vreo urmă. Nimic altceva decît o tînără ființă omenească ce nu-și punea întrebări și nu suferea. Dar în plină noapte, neamțul se trezi dintr-un coșmar cuprins de furie, izbi cu pumnii în pereți. Egon îl potoli, dar vecinii începură să se plîngă. Ieșiră împreună să bea un surogat de cafea într-un bar proaspăt zugrăvit, unde coli de hîrtie neagră încă mai asigurau camuflajul ferestrelor. Băiatul ceru apoi un păhăruț de țuică. În clipa aceea, un client modest, cu părul creț, veni și se așeză la o măsuță. Neamțul înjură.

— Ce te-a apucat ?

— N-ai văzut ?

— Nu ți-a făcut nimic.

— Nu mi-a făcut nimic... Blestemații ăștia de englezi, de Maurice, de Judy, de la ei ni se trage.... Vezi doar că fără ei am fi luat Parisul, pe care francezii singuri... Nici măcar n-au îndrăznit să se îndrepte spre Berlin... Nu sîntem învinși... Dar așteaptă tu puțin. Găsim noi un șef. O să-l lăsăm pe Kaiser să mănînce brînză în Olanda. Fetelor o să le facem copii... Ticăloși, care-o să ne lăsați să crăpăm de foame.

Egon se ridică încetișor ca să plătească băutura și cafelele și ieși. Băiatul, înăuntru, continua să răcnească, ceea ce de altfel nu deranja pe nimeni. Trenurile începură să meargă peste cîteva ore. Telegrama pe care-o expediase în ajun ajunse după sosirea lui.

NOTĂ

Dacă MARGUERITE YOURCENAR a putut termina capitolul intitulat „Cărările se întretaie", nu i-a fost dat în schimb să încheie *Ce ? — Eternitatea* *. Dar va fi fost vorba de puțin, de vreme ce considera că vreo cincizeci de pagini ar fi fost'deajuns pentru a pune punctul final celor întreprinse. Oricum vor fi stat'lucrurile, scriitoarea considera lucrarea ajunsă la un asemenea stadiu de realizare încît înainte chiar de-a începe lucrul la „Cărările se întretaie" își exprimase dorința, privitor la capitolele dinainte, ca acestea să fie publicate în cazul cînd va fi fost împiedicată să ajungă pînă unde își propusese.

Ne este totuși îngăduit, cu toate că Marguerite Yourcenar n-a lăsat vreun plan, să aducem unle precizări asupra conținutului paginilor ce lipsesc, deoarece le vorbea bucuroasă celor intimi despre intențiile sale. Mai întîi, iar pentru ea reprezentau evenimente importante, îi rămînea de evocat morțile respective ale lui Jeanne și Michel, care s-au sfîrșit și unul și celălalt de un cancer, la cîțiva ani unul după altul. Din mers, voia totodată să se socotească întrucîtva cu cîteva opere de tinerețe, cu *Noua Euridice* mai cu seamă. În chip de concluzie, își propunea, în sfîrșit, să îmbrățișeze rapid, ceea ce va să însemne panoramic, anii ce-au urmat morții tatălui său și mai cu seamă șederile ei în Austria, în Ita-

---

* Titlu împrumutat din poezia lui Rimbaud *L'Éternité*, datînd din mai 1872 : Elle este retrouveé / Quoi ? L'Éternité. / C'est la mer alleé / Avec le soleil. / (Iat'a fost găsită. / Ce ? Eternitatea. / E nuntirea mării / Și cu soarele.) (N.T.)

lia şi în Grecia, pînă la Declararea celui de-al Doilea Război Mondial.

Ştiind că Marguerite Yourcenar încă mai lucra la *Ce ?* — *Eternitatea* cu numai cîteva zile înainte de accidentul cerebro-vascular din 8 noiembrie 1987, chiar dacă suferea de violente dureri de cap, ne gîndim fără putinţă de împotrivire la fraza premonitorie din *Ahive ale departamentului de Nord* unde afirmă : „Dacă voi avea timpul şi energia cuvenite, poate că voi continua în 1914, pînă în 1939, pînă în clipa cînd pana îmi va cădea din mînă".

YVON BERNIER

Yvon Bernier, din Québec, a cunoscut-o bine pe Marguerite Yourcenar ; scriitoarea i-a încredinţat, prin testament, misiunea de a clasa arhivele sale americane, care trebuiesc duse în totalitate la Biblioteca Universităţii Harvard.

Cuprins

VIAȚA DE ZI CU ZI 5
NECROMANȚIA 27
UN BOB DE TĂMÎIE 61
CĂȚUIA DE AUR 101
RUPTURA 125
FIDELITATE 157
FĂRÎME DE COPILĂRIE 173
FĂRÎME DE DRAGOSTE 197
PĂMÎNTUL SE CUTREMURĂ (1914—1915) . 221
PĂMÎNTUL SE CUTREMURĂ (1916—1918) . 241
CĂRĂRILE SE ÎNTRETAIE 263

NOTĂ 296

Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Bun de tipar : 21 mai 1993
Coli de tipar : 18,75

Imprimarea realizată la
ROMCART S.A.
București

labirintul lumii **ce?-eternitatea**

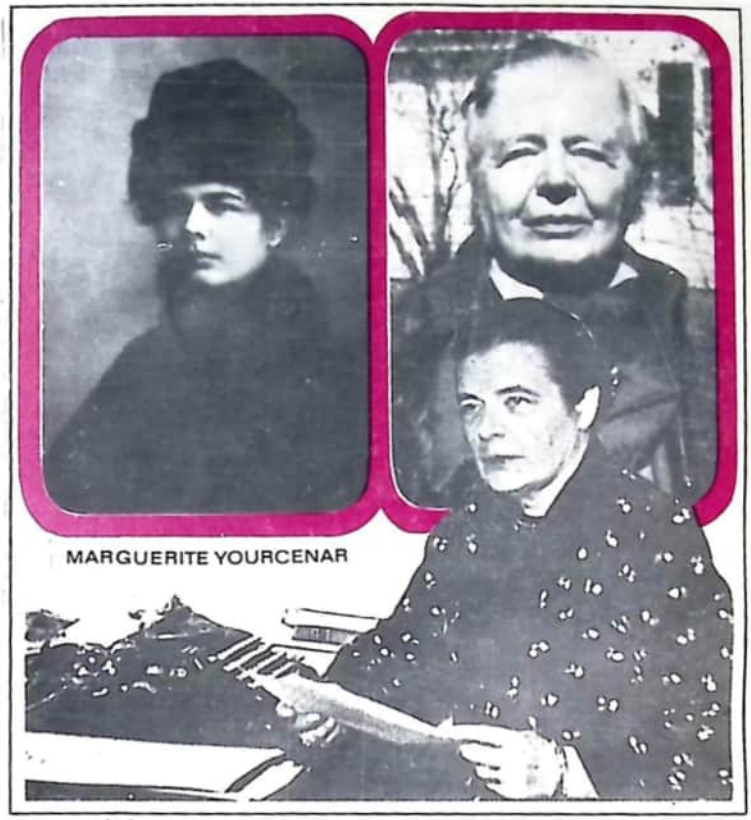

După **Amintiri ploase** şi **Arhive ale Nordului** (amîndouă traduse la Editura Univers în 1987), **Ce?-Eternitatea** vine să completeze tripticul autobiografic pe care Marguerite Yourcenar, una dintre cele mai mari romanciere ale secolului nostru, îl numeşte **Labirintul lumii**. Prima parte avea în centru istoria familiei materne, cea de-a doua — istoria familiei paterne. Aici, în ultimul volum, Marguerite însăşi, copilă şi adolescentă, se lasă întrezărită; dar figura-cheie a întîmplărilor rămîne Michel, tatăl, fascinantul personaj nonconformist care are tăria să rupă cu tradiţiile vechii sale familii şi să-şi trăiască viaţa ca pe-o mare, perpetuă aventură, după propriile-i criterii morale.

Iar Marguerite, care vorbeşte atît de puţin despre sine însăşi, se dezvăluie în întregime făcînd portretul [illegible] de-o nobleţe fără fisură, care scapă determinărilor [illegible] pentru a regăsi umanitatea adîncă şi misterioasă a personajelor din **Memoriile lui Hadrian** sau din **Piatra filosofală**...

UNIVERS

Lei 650

ISBN 973-34-0240-0